

OCCASIONAL PAPERS, Anul 6, Nr. 8, 2007

**REFORMA MILITARĂ ȘI SOCIETATEA
ÎN ROMÂNIA,
de la Carol I la a doua conflagrație
mondială**

**Coordonator:
Petre Otu**

EDITURA MILITARĂ

Cuprins

Cuvânt înainte	5
<i>Mersul ideilor de reformă pe plan internațional</i> – Petre Otu, director adjunct al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, director de proiect	9
<i>Reforma în armata română și elitele politice în primul deceniu după independență (1877-1888)</i> – Sergiu Iosipescu, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară	49
<i>Dimensiunile reformei armatei române între Războiul de Inde- pendență și intrarea în Primul Război Mondial</i> – prof.univ.dr. Maria Georgescu, Universitatea din Pitești	77
<i>Contribuția învățământului militar românesc la modernizarea armatei (1878-1914)</i> – colonel dr. Alexandru Baboș, locotenent-colonel Miron Brezoiu, Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu	101
<i>Reorganizarea armatei în vreme de război – 1917</i> – colonel (r) prof.univ.dr. Ion Giurcă, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”	109

<i>Contribuții franceze la reforma structurilor organizatorice ale armatei române în Primul Război Mondial</i> – prof.univ.dr. Gheorghe Nicolescu, Universitatea din Pitești	129
<i>Modernizare versus înarmare în România, 1918-1939: schiță de eseu</i> – general-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară	145
<i>Idei de reformă în Revista „România Militară”</i> – comandor (r) Gheorghe Vartic, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară	162
<i>Organismele de conducere ale apărării țării și procesul de reformă a armatei române</i> – Oana Anca Otu, Serviciul Istoric al Armatei	182
<i>Învățământul militar, vector al reformei (1919-1939)</i> – Cerasela Moldoveanu, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară	194
<i>Selecția personalului și exigențele reformei militare (1919-1939)</i> – locotenent-colonel Laurențiu-Cristian Dumitru, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară	209
<i>Proiecte de modernizare a Marinei Militare Române de la Războiul de Independență până la al Doilea Război Mondial</i> – căpitan-comandor dr. Marian Moșneagu, Șeful Serviciului Istoric al Armatei	236
<i>Considerații asupra locului și rolului aeronauticii în cadrul organismului militar românesc interbelic</i> – Șerban Liviu Pavelescu, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară	273

Cuvânt înainte

În anul 2007, un colectiv de cercetare din cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, a obținut, prin concurs, din partea Ministerului Educației și Cercetării/ Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (C.N.C.I.S.) un grant de cercetare pe tema: *Reforma militară și societatea în România (1878-2008). Relaționări externe și determinări naționale*. Problematika este de real interes științific și practic din perspectiva renunțării de către România, la începutul anului 2007, la sistemul conșcripției în organizarea militară. A fost o inițiativă care a modificat o paradigmă impregnată masiv în cultura organizațională militară românească și în mentalul colectiv autohton, ea funcționând peste un secol și jumătate. De altfel, trecerea la voluntariat reprezintă o caracteristică a epocii actuale, foarte multe țări europene optând pentru acest principiu. Unul dintre exemplele cele mai relevante îl reprezintă Franța, pentru care serviciul militar obligatoriu a fost sacrosant, el fiind impus de Revoluția franceză din 1789, dar care a fost nevoită să renunțe la el.

De aceea apreciem că tema de cercetare se înscrie pe deplin în efortul de evaluare și analiză a evoluțiilor internaționale în

domeniul organizării militare cu impact deosebit asupra societății românești. Ea își propune să facă o conexiune între tradiție și modernitate, între dimensiunea istorică și evoluțiile României și ale armatei sale în perioada post-comunistă. Vom încerca să urmărim atât evoluția procesului de reformă militară, nu odată contorsionat, cât și impactul acesteia asupra societății românești în ansamblul său. Vom inversa planurile, căutând să vedem și modul cum aceeași societate românească a perceput reforma militară, măsura în care impulsul spre modernizare a fost susținut sau nu de clasa politică sau de opinia publică.

Desigur, efortul nostru de cercetare se va concentra și asupra raporturilor dintre factorul intern și cel extern în desfășurarea procesului de reformă, în conexiune directă cu evoluția alianțelor politico-militare ale României. Nu de puține ori, adoptarea unor măsuri de reformă a fost rezultatul apartenenței la un sistem de alianță, ele fiind impuse sau cerute de necesitatea realizării interoperabilității și/sau a sporirii eficienței pe câmpul de luptă. Un exemplu elocvent îl reprezintă reorganizarea profundă pe care a suferit-o armata română în iarna și primăvara anului 1917, activitate care s-a desfășurat sub asistența unei numeroase Misiuni Militare Franceze, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot. A rezultat un organism mult mai bine articulat și instruit care a fost capabil să obțină impresionantele victorii de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

Abordarea pe care vom încerca să o promovăm în cadrul cercetărilor noastre va fi una inter- și multidisciplinară, unghiurile de analiză fiind direcționate și spre achizițiile teoretice din domeniile sociologiei, științei politice, relațiilor internaționale etc. În acest mod s-ar putea evalua mai bine relația atât de complexă dintre armată și societate în cazul României, care este văduvită, în bună măsură, de acest tip de cercetare.

Un capitol însemnat al investigațiilor noastre va fi consacrat perioadei de după evenimentele din decembrie 1989, armata făcând obiectul unei redimensionări profunde a cărei esență a fost renunțarea la modelul sovietic de organizare militară care a funcționat timp de patru decenii, cu ajustările de rigoare pe care regimul Ceaușescu le-a adus și adoptarea standardelor occidentale. Reforma militară declanșată la începutul anilor 90 a fost, fără nici o îndoială, unul dintre vectorii cei mai importanți care au propulsat România în NATO și UE, adică în marea familie occidentală din care a făcut parte până la sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale. Conexiunea dintre tranziția întregii societății de la un sistem dictatorial, la unul democratic, bazat pe pluralismul politic și economia de piață și reforma armatei este o temă generoasă, susceptibilă să ducă deopotrivă la achiziții științifice importante, dar și la concluzii de ordin practic menite să îmbunătățească raporturile dintre civili și militari în perspectiva consolidării rolului României de membră a celor două organizații din care face parte-NATO și UE.

Între activitățile importante din cadrul grantului se înscriu și două reuniuni științifice anuale. Prima dintre ele, desfășurată în zilele de 23-24 octombrie 2007 a avut ca temă: „*Reforma militară și societatea în România, de la Carol I la a doua conflagrație mondială*” și a reunit atât membrii echipei de cercetare (general-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, dr. Petre Otu, dr. Sergiu Iosipescu, prof univ. dr. Maria Georgescu, locotenent-colonel Cristian Dumitru, cc.șt. Gheorghe Vartic, cc.șt. Șerban Pavelescu, cc. șt. Cerasela Moldoveanu), cât și specialiști din alte instituții de învățământ și cercetare din armată și din viața civilă–Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu, Serviciul Istoric al Armatei ș.a.

O a doua reuniune științifică va dezbate un subiect la fel de interesant – *Armată și societate în România în a doua jumătate a secolului XX și începutul secolului XXI. Modernizarea societății românești și reforma organismului militar*. Ea va avea loc în toamna anului 2008.

Nădăjduim că volumul de față, conținând comunicările prezentate la conferința din octombrie 2007, va interesa un cerc mai larg de cititori, fie ei militari sau civili. Avem în vedere, în primul rând, pe istorici, sociologi, politologi, experți în problematica relațiilor civili-militari, doctoranzi, masteranzi, studenți, etc. Sperăm că lectura paginilor le va permite formarea unei imagini cât mai corecte asupra evoluției reformelor militare la români, într-un interval lung de timp, respectiv de la Independență la integrarea României în NATO și UE.

Petre Otu

Directorul colectivului de cercetători al grantului:
Reforma militară și societatea în România (1878-2008).
Relaționări externe și determinări naționale

MERSUL IDEILOR DE REFORMĂ PE PLAN INTERNAȚIONAL

Petre Otu

**director adjunct al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie
Militară, director de proiect**

Analiza procesului de reformă în armata română în decurs de aproape jumătate de secol, respectiv între sfârșitul Războiului de Independență, cum este cunoscut în istoriografia română conflictul ruso-româno-otoman din anii 1877-1878 și începutul celei de-a doua conflagrații mondiale, impune cu necesitate o analiză, fie și succintă, a evoluției ideilor militare pe plan european și mondial, cu accent pe cele novatoare, care au propus și, eventual, au generat mutații în organizația militară, în planificarea și ducerea acțiunilor de luptă, în fizionomia conflictului armat. Generic vorbind ne vom ocupa în cele ce urmează de ceea ce istoricii și sociologii au denumit „gândirea militară” (*military mind*), termen nu lipsit de destule ambiguități, așa cum apreciază Samuel P. Huntington într-o lucrare celebră¹. Dar, vom încerca să trecem dincolo de sfera ideilor pentru a vedea, desigur într-o formă sintetică, măsura în care ele au fost confirmate de realitatea faptelor.

Spre epoca războiului total

Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul celui următor reprezintă pentru continentul european, o perioadă fastă

pe care istoricii au denumit-o generic “la belle époque”. Una dintre caracteristicile ei este, fără îndoială, absența unor conflicte armate majore, deși trebuie spus că tensiunile din relațiile internaționale nu au fost puține sau neînsemnate, ele anunțând marea catastrofă care a început în anul 1914. Era mai întâi diferendul istoric dintre Franța și Germania, ultima obținând o victorie zdrobitoare în războiul desfășurat în perioada 19 iulie 1870-26 februarie 1871. După această confruntare, Franța pregătea revanșa, iar Germania accesul spre dominația mondială, cele două țări fiind preocupate de configurarea sistemului lor de alianță care să le asigure succesul. Inițiativa a avut-o Germania, proclamată drept al “Doilea Reich” care, condusă cu abilitate de “Cancelarul de fier”, Otto von Bismarck, a reușit să închege, în anul 1882, Tripla Alianță (Germania, Austro-Ungaria și Italia). Franța a fost, astfel, izolată, ea fiind obligată să se îndrepte spre alte continente, apetitul colonial intensificându-se considerabil. Răspunsul nu a întârziat să apară, în anul 1893 parafându-se alianța militară franco-rusă, ceea ce crea perspectiva ca Berlinul să lupte pe două fronturi, o obsesie dintotdeauna a strategilor germani. La începutul secolului al XX-lea, odată ce asperitățile dintre Paris și Londra s-au estompat după “episodul Fachoda” (1898) s-a ajuns la constituirea Antantei Cordiale (1904) dintre Franța și Anglia. Ultima etapă a fost crearea Triplei Înțelegeri (1907), compusă din Franța, Marea Britanie și Rusia. Față în față se găseau acum două mari coaliții care dispuneau de un formidabil arsenal militar. Confruntarea dintre ele era o chestiune de timp, dar proporțiile ei nu au fost de nimeni intuite.

Dacă marile puteri europene, care dominau concomitent și scena mondială, au evitat o confruntare directă, asigurând câteva decenii de pace, în sud-estul continentului contradicțiile generate în principal de “Problema orientală”, cu o vechime de peste două

secole, au irumpt în câteva conflicte armate locale: sârbo-bulgar (14 noiembrie 1885–3 martie 1886); greco-otoman (17 aprilie–4 decembrie 1897) italo-turc (29 septembrie 1911–18 octombrie 1912); balcanice (18 octombrie 1912 – 30 mai 1913; 29 iunie–10 august 1913)². Conflictualitatea cvasipermanentă și cvasigenerală din arealul balcanic, i-a adus acestuia titulatura, deloc măgulitoare, de “butoi de pulbere a Europei”. De altfel, în această regiune s-a produs “scânteia” care a declanșat marele cataclism care a fost Primul Război Mondial (asasinarea arhiducelui Franz-Ferdinand la Sarajevo).

Dacă timp de câteva decenii, marile puteri europene nu au fost implicate în evenimente militare spectaculoase, ele au avut mult de lucru în alte zone ale mapamondului, definitivându-și imperiile lor coloniale, ceea ce a antrenat numeroase dispute cu structurile locale. Dintre ele, merită consemnat războiul anglo-bur (11 octombrie 1899-31 mai 1902), fie și pentru faptul că în cadrul lui s-a folosit pentru prima dată mitraliera. Uneori, delimitarea coloniilor a generat și creșterea tensiunii dintre metropole, așa cum o demonstrează celebrul incident de la Fachoda (19 aprilie 1898), care era gata să provoace un conflict între Anglia și Franța.

Unele războaie din regiunile extraeuropene anunțau, însă, și schimbări ale ordinii mondiale. Este vorba de conflictul dintre SUA și Spania (24 aprilie–10 decembrie 1898). Deși americanii au comis erori grosolane³, în cele din urmă au obținut victoria, fapt ce le-a permis să-și extindă dominația dincolo de Hawaii spre Filipine. Era, așa cum aprecia Zbigniew Brzezinski, primul război de cucerire dus de America în afara hotarelor sale⁴ și primul pas spre statutul de superputere, pe care îl vor avea SUA în secolul al XX-lea. În Extremul Orient, victoria surprinzătoare a Japoniei împotriva Rusiei în războiul din anii 1904-1905, anunța o nouă candidată la supremația mondială în același veac XX⁵.

Secolul al XIX-lea a adus profunde mutații în domeniul organizării militare și în cel al gândirii strategice, în această perioadă având loc, așa cum a arătat Michael Howard, mai multe “revoluții”: tehnologică, în comunicații, administrativ-birocrațică, doctrinară⁶. Revoluția tehnologică a însemnat perfecționarea rapidă a armamentului de infanterie și artilerie, noutățile tehnice – țeava ghintuită, încărcarea pe la culată, magazia de cartușe etc., – ducând la sporirea bătăii, preciziei și cadenței, într-un cuvânt la creșterea eficienței și caracterului distructiv. Tunul cu bătaie lungă, care arunca proiectilul de la 8 până la 30 de kilometri și chiar mai mult au făcut din artilerie principala armă de luptă, iar apariția armamentului automat, combinat cu fortificațiile permanente și pasagere au dat întâietate apărării în defavoarea ofensivei, fapt consfințit, așa cum vom vedea, de operațiile din Primul Război Mondial. Perfecționările tehnice au generat un fenomen nou – cursa înarmărilor – în care au fost prinse toate statele lumii, cele mari și dezvoltate având un net avantaj față de celelalte. În țări, cum ar fi Germania și Marea Britanie, s-au creat adevărate complexe militar-industriale, deși acest termen apare ceva mai târziu⁷.

Paralel cu aceste mutații tehnologice a avut loc o revoluție în comunicații, determinată în principal de dezvoltarea rețelelor de căi ferate și a telegrafului. Primul element a contribuit la sporirea considerabilă a mobilității trupelor, care puteau fi concentrate cu ușurință pe teatrele de acțiuni militare, eliminând marșurile lungi și obositoare, care diminuau capacitatea lor combativă. Primul conflict militar care a evidențiat avantajele, dar și dezavantajele transportului feroviar a fost cel dintre Franța și Austria din 1859. Armata franceză a ajuns pe teatrul de acțiuni militare din nordul Italiei în 11 zile, față de aproximativ două luni cât ar fi durat deplasarea pe jos. Au urmat Războiul civil american (1861-1865), cel dintre Prusia și Austria din 1866 și cel

franco-prusian (1870-1871), în toate cele trei confruntări, căile ferate dovedindu-se unul dintre factorii care au decis rezultatul final. Motorul cu abur a revoluționat și marina militară, care a dispus de un mijloc tehnic net superior forței eoliene pentru deplasarea bastimentelor. La rândul său, telegraful a înlesnit comunicarea dintre comandamente și corpurile de trupă, pe orizontală și verticală, ceea ce a sporit eficiența actului de comandă⁸.

Extrem de importante au fost consecințele generate de mutațiile masive din sfera administrativă și birocrațică. Secolul al XIX-lea a adus cu sine generalizarea serviciului militar obligatoriu, care a devenit unul din principiile fundamentale ale statului național. Mobilizarea de masă, folosită prima dată de Revoluția franceză și apoi de Napoleon fusese însușită de toate statele europene, astfel că armatele deveniseră din ce în ce mai numeroase, cuprinzând milioane și milioane de oameni. Războiul încetase să mai fie, ca în secolele anterioare, un fenomen marginal în viața societății, el devenind, dacă putem să ne exprimăm așa, o cauză și o operă a întregii națiuni. Introducerea serviciului militar obligatoriu a determinat ca principiul “națiunii armate” să iasă din sfera teoretică, devenind unul călăuzitor al organizării militare în toate statele europene.

Desigur, în acest domeniu, prioritatea au avut-o germanii, cu deosebire Prusia, care au perfecționat sistemul serviciului militar obligatoriu, stabilind în a doua jumătate a secolului următoarea schemă: trei ani sub drapel, patru ani în rezervă și apoi trecerea în structurile teritoriale (*landwehr*) subordonate armatei permanente, care avea astfel mereu o rezervă de oameni instruită. Pentru a putea coordona asemenea structuri au fost create corpurile de armată regionale (teritoriale) care răspundeau de toate activitățile militare – recrutare, instruire, dotare, mobilizare și concentrare – în zona sau în teatrul de operații.

Un element important al revoluției administrativ-birocratice, impusă de creșterea numerică a armatelor și de perfecționările tehnice, a fost crearea statului major și generalizarea lui pe întreaga ierarhie militară, de la unitate până la nivel statal, în vârful piramidei fiind Marele Stat Major. Deși această structură birocratică a fost o inițiativă franceză, cei care au perfecționat-o au fost tot prusacii (germanii). Statul major prusac a fost înființat de Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755-1813) la începutul secolului al XIX-lea, dar a fost perfecționat de feldmareșalii Helmuth von Moltke (1800-1891) și apoi de Alfred von Schlieffen (1833-1913) în a doua jumătate a aceluiași veac. Până la acea dată, ofițerii de stat major nu se bucurau de o prețuire deosebită, ei fiind considerați simpli birocrați, lipsiți de contactul cu trupa, cu realitățile câmpului de luptă. Moltke a format din ei un grup de elită, cu o înaltă pregătire, care executau și stagiile la unități combătute. Eficiența managementului militar a crescut semnificativ, victoriile germane din războaiele cu Danemarca, Austria și Franța fiind datorate și acestui instrument birocratic perfecționat. De altfel, celelalte armate europene și non europene au fost obligate să introducă în organica lor o asemenea structură. Tot germanii au stabilit reguli clare pentru funcționarea unui asemenea organism. De exemplu, în 1908, prin regulamentul serviciului în campanie ei au impus modelul *hotărârii comandantului*, generalizat apoi în toate armatele. În esență, acest document prevedea: informații despre inamic și despre vecini; decizia comandantului; misiunile diferitelor elemente subordonate; dispozițiuni pentru logistică; organizarea sistemului de legături; locul punctului de comandă al șefului⁹. Tot lui Moltke și succesorilor săi li se datorează și statutul deosebit conferit Marelui Stat Major care funcționează autonom față de structura administrației militare centrale, respectiv Ministerul de Război (Apărării). Primul se

ocupă cu pregătirea armatei pentru război, cu studiul ipotezelor și planurilor de operații, în timp ce al doilea are drept principală sarcină asigurarea armatei cu tot ce îi este necesar. Tot Ministerul Apărării asigură legătura și cu etajul politic, raportul civili-militari, înregistrând, în această perioadă, importante mutații¹⁰.

Dezvoltarea tehnologiei, industrializarea războiului, caracterul de masă al armatelor au impus sporirea numerică a corpului de ofițeri și temeinica lui pregătire. Cum vechea aristocrație nu mai putea asigura resursele umane suficiente, selecția corpului ofițeresc s-a realizat și din rândul altor segmente sociale, cum ar fi, de pildă, clasa de mijloc. Chiar și țărănimea sau muncitorimea au reprezentat o sursă de recrutare pentru corpul ofițeresc, deoarece, odată pătruns în această categorie, existau șanse mai mari pentru promovarea pe scara socială. Prin urmare, armata a fost, cu nuanțe, de la stat la stat, una dintre instituțiile democratice, prin care se asigura mobilitatea socială și împropiata elitelor politice. Concomitent, învățământul militar s-a diversificat considerabil.

Pe plan doctrinar, se remarcă o pluralitate de idei, care avea la bază poziția geopolitică și geostrategică deosebită a marilor puteri. Germania, țară situată în mijlocul continentului, ajunsă la statutul de actor politic major pe scena mondială, s-a confruntat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea cu o problemă gravă strategică: pericolul de a lupta pe două fronturi, respectiv împotriva Franței, inamicul tradițional care pregătea asiduu revanșa, și Imperiul Rus, aliat odinioară, dar devenit adversar din momentul renunțării de către Berlin la politica lui Bismarck. Varianta luptei pe două fronturi era considerată de strategii germani foarte probabilă, astfel că ei au discutat îndelung care va fi prioritatea într-un viitor război european, cu alte cuvinte unde să fie concentrate forțele principale – în est sau în vest. Soluția propusă de Schlieffen a fost o lovitură rapidă, prin Belgia,

asupra Franței și scoaterea ei din luptă. În acest fel, grosul armatei ar fi avut posibilitatea de a se opune armatei ruse, foarte numeroase numeric și cu posibilități sporite de concentrare datorită dezvoltării rapide a căilor ferate din partea europeană a Rusiei. De reținut faptul că Schlieffen a recurs la un asemenea plan de operații fiind fascinat de Hannibal care, în bătălia de la Cannae, cu 50 000 de oameni a învins armata romană de 80 000 de soldați. Era o clasică manevră pe direcții exterioare în scopul unei acțiuni decisive în flancul și spatele adversarului. Mai este de precizat că Schlieffen a fost marele “educator”, marele “instructor” al corpului ofițeresc german, ideile și măsurile sale având o influență considerabilă asupra doctrinei militare germane.

Succesorul feldmareșalului Schlieffen a fost generalul Helmuth Johannes Ludwig von Moltke, nepotul marelui gânditor și strateg, care a modificat planul de campanie, încercând să amplifice preconizata înfrângere a adversarului, prin organizarea a două lovituri față de una stabilită de predecesorul său. Evident, forțele la dispoziție erau insuficiente, von Moltke încălcând unul dintre principiile fundamentale ale luptei armate, cel al concentrării forțelor și mijloacelor. De aceea, acuza adusă lui Schlieffen, după încheierea ostilităților, că înfrângerea ar fi fost provocată de prevederile aventuroase ale planului său, sunt, în cea mai mare parte, neavenite¹¹.

La sud de Rin, gândirea militară franceză a fost mult timp bulversată de înfrângerea catastrofală înregistrată în anii 1870-1871. De aceea, în pregătirea revanșei a acumulat o anumită inerție, care era gata să producă, la începutul războiului, un nou dezastru militar. Acesta fost evitat, în ultimul moment, grație “miracolului” din cea de-a doua bătălie de pe Marna (5-12 septembrie 1914), survenit pe fondul excesului de inițiativă a generalului von Kluck, ceea ce a dus la crearea unei largi breșe (Petit-

Morin), sesizată la timp de generalul Joseph Joffre, secondat de generalul Ferdinand Foch¹².

În gândirea militară franceză s-au detașat două mari orientări. Prima dintre ele, doctrina forțelor morale, îl are drept fondator pe Ardant du Picq (1821-1870) și continuatori pe generalii Cardot, H. Bonnal și Langlois¹³. Ei absolutizau rolul factorului moral în război, considerându-l elementul esențial al puterii militare al unui stat și factorul principal al deciziei pe câmpul de luptă. Curajul, voința de a învinge, eroismul, spiritul de sacrificiu, moralul ridicat etc. erau calități indispensabile pentru orice armată. Consecința logică a acestei orientări era desconsiderarea factorului tehnic, considerat o “materie moartă”, în lipsa unui spirit combativ pe care numai omul putea să îl asigure. Nu întâmplător, tancul, invenția colonelului inginer Estienne, nu a găsit absolut niciun ecou printre teoreticienii și strategii francezi.

A doua orientare, ofensiva cu orice preț (“offensive a l’outrance”), reprezenta o consecință directă a celei dintâi, principalul promotor fiind colonelul Grandmaison, șeful biroului de operații al Marelui Stat Major, un discipol exaltat al lui Ferdinand Foch. În două conferințe din februarie 1911, care au avut un extraordinar ecou, colonelul Grandmaison a dus la paroxism teoria ofensivei. După opinia sa, numai ofensiva putea aduce victoria, de aceea ea trebuia pregătită și cultivată cu pasiune, cu exagerare, până la cele mai infime detalii ale sale. Riscurile unei asemenea conduite nu trebuiau luate în seamă, deoarece în ofensivă, imprudența este cea mai bună măsură de siguranță¹⁴. Confirmând o asemenea orientare, mareșalul Joseph Joffre scria că în preajma Primului Război Mondial în armata franceză se putea vorbi de o „mistică a ofensivei”, de un „cult” al acestei forme de luptă. Ideea în sine nu era greșită, istoria războaielor arătând că, de cele mai multe ori, victoria a fost obținută datorită spiritului ofensiv ridicat.

Armata franceză era, însă, lipsită de mijloacele necesare pentru materializarea unei asemenea concepții. Infanteria era puțin manevrieră, fâșiile de ofensivă prea mari, cooperarea dintre infanterie, artilerie și celelalte arme se dovedea deficitară, iar Înaltul Comandament nu avea o viziune strategică unitară¹⁵.

Cea mai ilustră personalitate, sub raport doctrinar, a fost, fără îndoială, generalul Ferdinand Foch, autorul a două lucrări de mare rezonanță – *Principiile războiului* (1903) și *Despre conducerea războiului* (1904) – elaborate în timpul activității didactice la Școala Superioară de Război¹⁶.

Generalul Foch a fost un adept al ideilor lui Clausewitz, care au făcut și, în parte, mai continuă să facă epocă¹⁷. De asemenea, el a fost un admirator al concepțiilor lui Napoleon, aplicarea lor fiind una dintre cele mai importante condiții pentru recăștigarea prestigiului și forței militare a Franței. Foch a relevat necesitatea studierii temeinice a războiului, acesta încetând să mai fie o operă de improvizație, ce depinde doar de valoarea comandantului șef. Pe această bază, el a introdus schimbări majore în învățământul militar francez din epoca sa, caracterizat prin stagnare și inactivitate la problemele reale ale câmpului de luptă. Foch a relevat un paradox pentru armata franceză, anume acela că francezii au creat *războiul național*, dar tot ei au fost victima acestui tip de conflict în momentul în care germanii și nu numai ei l-au preluat și perfecționat. De aceea, Foch s-a pronunțat pentru reabilitarea conceptului și recurgerea la ridicarea în masă (*levée en masse*), principiu fundamental al Revoluției Franceze. După opinia sa, războiul modern comporta trei trăsături: războiul național; război cu mase mari de oameni; război violent și rapid. Această ultimă trăsătură a fost infirmată de Primul Război Mondial, care a durat peste patru ani, provocând așa cum vom vedea, imense suferințe și distrugerii.

Lucrările lui Foch au marele merit de a fi sintetizat într-o manieră coerentă caracteristicile războiului din primele trei sferturi ale veacului al XIX-lea, dar el a căzut, ca mulți alți teoreticieni militari de altfel, în capcana “sindromului ultimului război” prin încercarea de transfera viitorului conflict armat trăsăturile celui anterior. Spre deosebire de războaiele napoleoniene care au fost manevriere, de mișcare, prima mare conflagrație, în pofida progresului enorm al armamentului și tehnicii de luptă s-a caracterizat printr-o confruntare pozițională, ofensiva neavând mijloace pentru a străpunge o apărare bine organizată, ce a utilizat cu succes terenul și puterea de foc. Mai este de relevat faptul că generalul Foch a avut posibilitatea să lupte în Primul Război Mondial, el fiind unul dintre comandanții de frunte ai armatei franceze și să vadă în ce măsură ideile sale s-au putut materializa sau nu. Cu toate acestea, în perioada interbelică, el și-a republicat integral lucrările, declarând că ele nu au nevoie de îndreptări.

Cu Foch, gândirea militară franceză s-a ridicat la înălțimea celei germane, dar francezii au acumulat rămăneri în urmă în unele domenii. Astfel, nu s-a înțeles rolul artileriei grele mergând pe ideea dezvoltării celei ușoare, ca material de însoțire a infanteriei, dar care nu bătea mai mult de patru kilometri. Totodată, armata franceză a rămas la nivelul uniformelor țipătoare, în timp ce alte armate, cum ar fi cea engleză și cea germană, au trecut la uniforme de culori închise, mult mai bine adaptate terenului. Un exemplu mult discutat îl reprezintă chestiunea “pantaloniului roșu”. În timpul războaielor balcanice, ministrul francez al Apărării, Adolphe Messimy, sesizând avantajele uniformelor închise, a încercat să le introducă în dotarea armatei franceze. Presa franceză s-a dezlănțuit împotriva acestei inițiative, iar un fost ministru, Alphonse Etienne, a declarat că renunțarea

la pantalonul roșu reprezintă un sacrilegiu, deoarece el reprezintă Franța. Francezii au păstrat, de asemenea, și caschetele fragile, luând în derâdere căștile germane ce s-au dovedit mult mai eficiente pe câmpul de luptă. Și în alte armate s-au păstrat accesoriile tradiționale, ce dovedeau obtuzitate față de realitățile războiului modern. Astfel, la începutul conflagrației mondiale, cavaleria belgiană purta tunici verzi și pantaloni purpurii, iar călăreții austrieci utilizau pantaloni galbeni.

Și în privința planului de campanie, cunoscut îndeobște sub denumirea de "Planul XVII", francezii au apelat la soluții ce s-au dovedit neviabile. Documentul prevedea atacul frontal, pe două direcții divergente în vederea ruperii dispozitivului advers. De asemenea, s-a apreciat că armata germană va fi concentrată de-a lungul frontierei comune, întărind puternic acest segment. Pornind de la ideea că Germania va fi obligată să lupte pe două fronturi, ce avea la bază sistemul de alianță european din acel moment, strategii francezi au subevaluat cantitatea de forțe ce putea fi mobilizată de adversar pe frontul de vest ce nu putea să depășească 68 de divizii. În realitate, Marele Stat Major German a concentrat aici 81 de divizii, depășind astfel estimările Parisului. Este de semnalat faptul că Marele Stat Major Francez a luat în calcul posibilitatea violării neutralității Belgiei, dar această ipoteză a ieșit din sfera de preocupări, guvernul francez considerând că Germania nu își va asuma riscurile pe care le implica o asemenea decizie politică.

Ca o concluzie, planul de campanie francez venea în întâmpinarea ideilor lui Schlieffen, facilitând misiunea armatelor germane. Trebuie spus că până la Primul Război Mondial, în Franța au existat preocupări de studiere a gândirii militare germane care a înțeles mai bine doctrina napoleoniană și era superioară celei franceze, dar eforturile unor generali și ofițeri nu au fost

încununată de succes¹⁸. În preajma izbucnirii Primului Război Mondial, armata franceză se dovedea inferioară celei germane sub raportul dotării, al instrucției, al pregătirii corpului ofițeresc. Ea era preponderent o armată de infanteriști, capabilă să smulgă prin baionetă și nu prin foc victoria pe câmpul de luptă. Și sub raport strategic inferioritatea franceză era evidentă, cea mai mare parte dintre teoreticienii militari din Hexagon având dificultăți de înțelegere a mutațiilor intervenite în configurația conflictelor militare. Începutul războiului s-a dovedit dezastruos pentru organismul militar francez, sancționând drastic indeciziile, erorile și iluziile anilor de pace. S-a reușit, apoi, cu mari eforturi, realizarea unui echilibru cu adversarul, dar decizia finală, victoria, n-a putut fi smulsă decât odată cu implicarea Statelor Unite ale Americii în război.

Sfârșitul secolului al XIX-lea a adus cu sine importante mutații și în dimensiunea maritimă a gândirii și practicii militare. Germania, cel mai puternic stat continental, a lansat un program naval ambițios, care să-i permită să acceadă la statutul de mare putere mondială. Un loc important l-a avut în acest sens amiralul Alfred von Tirpitz care s-a aflat timp de aproape două decenii (1897-1916) la conducerea Secretariatului de Stat al Marinei. El considera că adversarul cel mai periculos pe mare este Marea Britanie și de aceea se impunea ca programul naval german să aibă o asemenea anvergură încât să fie în măsură să concureze puternica marină britanică¹⁹. Materializarea acestei intenții prin trecerea la construcția unei flote impozante de război a generat puternice tensiuni între cele două state, Marea Britanie fiind în pericol de a pierde hegemonia mondială. De altfel, contradicțiile germano-britanice, determinate în principal de ambițiile navale ale Imperiului german, au reprezentat una dintre cauzele izbucnirii Primului Război Mondial.

Pe plan doctrinar a avut loc o amplă dezbateră provocată de progresele construcției navale. Problema aflată în discuție a fost factorul principal pe care se va baza puterea unei flote. Vor fi, în continuare, vapoarele de linie, din ce în ce mai greoaie, blindate și înarmate cu tunuri care aveau o bătaie sporită sau viitorul acestei categorii de forțe va depinde de creșterea numărului de torpiloare, rapide, mult mai ușoare și care dispuneau de o armă redutabilă – torpila? Punctele de vedere exprimate au fost diverse, școala tânără din Franța, de pildă, susținând cea de-a doua variantă²⁰.

Cea mai importantă contribuție în domeniul gândirii navale a aparținut amiralului american Alfred T. Mahan (1840-1914), care și-a elaborat principalele lucrări la sfârșitul secolului al XIX-lea, într-o epocă de puternică afirmare a Statelor Unite ale Americii²¹. El a introdus noțiunea de putere maritimă (*Sea Power*), care va face o lungă carieră în gândirea strategică și geopolitică a secolului al XX-lea²².

Mahan apreciază că dominația lumii este vocația puterilor maritime și nu a celor continentale, întrucât primele au, între altele, avantajul lipsei unor vecinătăți concurențiale puternice. Dar, stăpânirea mărilor se dobândește cu efort și printr-o strategie adecvată, capabilă să materializeze avantajele potențiale ale poziției maritime. Din rândul măsurilor preconizate de amiralul american pentru obținerea supremației, reținem: asigurarea unor puncte de sprijin de tipul porturilor și bazelor pe litoralul maritim sau în apropierea acestuia; controlul strâmtorilor, istmurilor și al drumurilor comerciale; construirea unei flote puternice etc. Referitor la acest din urmă aspect și la disputa amintită mai sus, Mahan considera că torpilorul și cuirasatul nu erau atât de noi, cum se acredita în unele lucrări. Galera de odinioară avea aceleași calități ca torpilorul, iar pintelul prefigura pe un anumit plan

torpila. Prin urmare, istoria războaielor navale oferea lecții din care strategii puteau trage destule concluzii pentru probleme cu care se confruntau în acel moment. Amiralul american constata că marina engleză a reușit să-și asigure supremația, învingând concurența adversarilor (spaniolii, olandezii, francezii) datorită flotei sale de linie și bazelor pe care le deținea în diverse puncte de pe mapamond (Gibraltar, Capul Verde, Suez, Aden, Singapore, Ormuz etc.), fapt ce i-a asigurat controlul mărilor și oceanelor lumii. Prin urmare, experiența acesteia trebuia utilizată, Mahan fiind adept al cooperării dintre Statele Unite ale Americii și Marea Britanie, el întrevăzând posibilitatea ca fosta colonie să ia locul metropolei ca hegemon al lumii. Partizan consecvent al lui Jomini, el a căutat să aplice principiile și considerațiile acestuia la dimensiunea maritimă, propunând o strategie ofensivă, singura care putea duce la distrugerea, printr-o bătălie principală, a forțelor adversarului. Mahan a elaborat un plan de construire a unei flote de cuirasate, celelalte vase având un rol auxiliar, care urmau să asigure o forță ofensivă de așa natură, încât să distrugă printr-o bătălie decisivă, de genul celei de la Trafalgar, flota adversarului. Un punct slab al ideilor lui Mahan este că el nu a întrevăzut rolul submarinului în viitorul conflict, deși la sfârșitul vieții lui, submersibilul era o realitate de necontestat.

Concepțiile lui Mahan, cu un puternic caracter geopolitic și (geo)strategic, au avut o mare influență asupra clasei politice și gândirii militare americane. Liderilor de la Washington le-a fost oferit un instrument teoretic și o soluție practică de creștere a puterii Statelor Unite ale Americii, intrate în era imperială. De altfel, președintele Theodor Roosevelt a fost un adept convins al ideilor lui Mahan, pe care s-a străduit să le materializeze, inițiind programe navale de anvergură.

Pentru corpul ofițeresc american, în special pentru cel de marină, ideile lui Mahan erau foarte clare, ele furnizând un suport

argumentat științific și cauționat de istorie pentru o strategie navală menită să facă din Statele Unite ale Americii prima putere maritimă a lumii. Din acest punct de vedere s-a spus cu deplin temei că Mahan a fost „profetul” puterii americane pentru secolul al XX-lea.

În ansamblu, gândirea și practica militară la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au cunoscut importante mutații sub aspectul organizării, perfecționării armamentului și tehnicii de luptă, mobilizării și instruirii efectivelor, dezvoltării învățământului militar, pregătirii corpului de cadre etc. Din motive prea bine știute, tandemul germano-francez a produs cele mai multe idei, dar proiecte de reformă se întâlnesc și în multe alte țări. Dar, o caracteristică a gândirii militare din această perioadă a fost aceea că ea nu a putut să prevadă configurația și dimensiunile viitorului conflict armat.

Primul Război Mondial

Epoca relativ liniștită, care dura de un secol, cu progrese științifice și tehnice impresionante care au ușurat și îmbunătățit viața oamenilor și au creat un sentiment de încredere în viitor, a fost brusc curmată de izbucnirea primei conflagrații mondiale, odată cu atacul Austro-Ungariei asupra Serbiei (15/28 iulie 1914). A urmat cascada declarațiilor de război între marile puteri europene grupate în cele două coaliții politico-militare, astfel încât zeul Marte devenise atotstăpânitor pe continentul european*. Proporțiile “Marelui Război” (“La Grande Guerre”) sunt bine cunos-

* Dintre țările europene nu au participat la conflict Spania, Olanda, Elveția, Suedia și Norvegia.

cute astăzi, istoriografia lui având dimensiuni impresionante. El a început ca un război european, dar a depășit acest caracter prin implicarea unor puteri din afara acestei regiuni, cum ar fi Japonia și Statele Unite ale Americii, intervenția americană dovedindu-se decisivă, înclinând balanța victoriei de partea Antantei. Confruntările militare cele mai importante au rămas, însă, circumscrise continentului nostru, unde au activat așa-numitele “fronturi” sau teatre de operații – occidental, italic, balcanic, oriental.

Așa cum am arătat nici teoreticienii militari, nici politicienii nu au fost în stare să prevadă modul de desfășurare a războiului pe care marile puteri îl pregăteau cu asiduitate. Cei mai mulți estimau durata lui la câteva luni, după care, conform scenariului repetat de foarte multe ori până atunci, ar fi urmat negocieri de pace, probabil într-o conferință, care ar fi stabilit sau restabilit un nou raport de forțe pe continentul european și evident, în întreaga lume. Durata conflictului, amploarea lui, uriașele eforturi umane, financiare, materiale, psihologice, culturale etc., au constituit o mare surpriză pentru toată lumea. Există o mare dezbatere privind cauzele acestei situații și cine se face vinovat de ea. Politicienii care nu au știut să găsească o formulă de compromis, care să pună capăt măcelului? Militarii care nu au fost capabili să soluționeze problemele noi apărute și să apeleze la soluții strategice sau tactice pentru a tranșa disputa? Industriașii și marii bancheri care au sprijinit prin forța lor economică și financiară sângerosul conflict? Masele de oameni care au îndurat suferințe inimaginabile până atunci și care nu s-au revoltat? Răspunsul este dificil de dat și probabil că toate forțele și categoriile evocate mai sus au partea lor de contribuție la declanșarea și întreținerea acestui cataclism nemaîntâlnit până atunci. Ororile, distrugerile și suferințele provocate de el au fost atât de

mari, încât a fost denumit „Marele Război” („la Grande Guerre”) pentru a le deosebi de celelalte desfășurate până atunci, devenite dintr-o dată mici, unele chiar insignifiante.

Războiul Prim Mondial s-a remarcat, din punct de vedere al gândirii și practicii militare, printr-o situație paradoxală. Pe de o parte, în această perioadă s-a ajuns la un blocaj, cu deosebire pe „frontul de Vest”, în privința soluțiilor strategice și tactice, între părțile beligerante instalându-se un echilibru care a persistat peste trei ani de zile. Abia intervenția factorului american, așa cum am menționat, a înclinat balanța de partea puterilor Antantei, din care lipsea Rusia, scoasă din război de revoluțiile din februarie-martie și noiembrie 1917. Pe de altă parte, concomitent cu această stare de echilibru și cu lipsa aparentă de soluții pentru depășirea impasului s-au realizat importante mutații în domenii cum sunt: structura organizatorică a armatelor; perfecționarea armamentului; organizarea comandamentelor; relația armată – clasa politică – societate etc. Fără pretenția de exhaustivitate vom încerca să trecem în revistă principalele aspecte ale modificării paradigmelor militare în timpul acestei confruntări fără precedent.

În primul rând, războiul a încetat să mai fie un fenomen marginal al societății ca în secolele anterioare, un apanaj în mare parte numai al armatei. În anii 1914-1918, am asistat la un fenomen nou, întreaga societate a luat parte la el și a fost, într-un fel sau altul, afectată. Războiul a devenit unul al întregii națiuni mobilizate („națiunea armată”) pentru satisfacerea nevoilor lui. În 1917 pentru nevoile frontului lucrau: 76% din forța de muncă în Rusia; 57% în Franța; 46% în Marea Britanie; 64% în Italia; 50% în Germania; 31,6% în Statele Unite ale Americii. Această nouă realitate a modificat și scopul conflictului, care nu mai era nimicirea forțelor armate ale adversarului, ci nimicirea totală a lui, în așa fel, încât concurența acestuia să fie complet eliminată. A fost,

așa cum arăta cunoscutul istoric Eric Hobsbawm, un scop absurd, care i-a distrus deopotrivă pe învingători și pe învinși. Pe cei învinși i-a împins spre revoluție, iar pe învingători spre faliment și epuizare²³. Această strategie a epuizării și a distrugerii totale, care în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a fost sintetizată prin sintagma „capitulare necondiționată”, a schimbat și rolul armatelor, care „nu mai erau campioanele națiunilor aflate în război. Ele erau instrumentele prin care părțile beligerante se storceau reciproc de resurse și oameni”²⁴.

O asemenea strategie a epuizării a presupus și mijloace adecvate de concretizare. În acest sens, ambele tabere beligerante au recurs la achizițiile tehnologice. Unul dintre instrumentele eficiente s-a dovedit a fi submarinul, armă relativ nouă. El a fost utilizat cu destul succes de către germani care, cel puțin până în anul 1917, au reușit să creeze serioase probleme aprovizionării Marii Britanii, dependentă în mare măsură de importurile de peste mări. Tot submarinul a contribuit destul de mult la intrarea Statelor Unite ale Americii în război, blocada instituită de Germania afectând considerabil interesele americane²⁵. Beligeranții maritimi, în special Marea Britanie și Germania, au abandonat restricțiile stabilite în ultimii 300 de ani, extinzând blocada și asupra domeniilor civile, nu numai a celor militare, ceea ce a sporit dificultățile și suferințele populației din ambele tabere.

Folosind cunoștințele avansate pe care le aveau în domeniul chimiei, germanii au recurs la producerea și utilizarea gazelor toxice, gest care s-a dovedit ineficient și a stârnit oroarea împotriva acestui mijloc de luptă. De altfel, așa cum se cunoaște, folosirea lui a fost interzisă prin Convenția de la Geneva din anul 1925, ale cărei prevederi au fost respectate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

De partea cealaltă, britanicii au fost pionierii vehiculelor blindate pe șenile – așa-numitele care de luptă – cunoscute acum sub

denumirea lor conspirativă de atunci – tancuri. Ele au cunoscut o dezvoltare rapidă, așa încât spre sfârșitul războiului, țările Antantei aveau circa 8 000 de asemenea mijloace. Problema care nu a fost rezolvată în timpul războiului și după aceea a fost modul lor de utilizare, cei mai mulți dintre teoreticienii militari fiind convinși că ele pot fi folosite numai ca mijloc de însoțire a infanteriei.

Îmbunătățirile tehnologice au avut mari consecințe asupra aviației, apărută la începutul secolului al XX-lea, pe care au transformat-o dintr-un mijloc auxiliar într-o armă de sine stătătoare capabilă să efectueze misiuni complexe: observare, recunoaștere, transport, vânătoare, bombardament. Statele beligerante aveau către sfârșitul conflagrației peste 10 000 de aparate de zbor de diferite tipuri. Dezvoltarea ei a impus mijloace de protecție corespunzătoare și așa s-a ajuns la apariția artileriei antiaeriene. Dar transformări semnificative au suferit și artileria terestră, care și-a îmbunătățit materialul sub raportul bătăii, preciziei, puterii de foc. În schimb, infanteria, deși și-a îmbunătățit caracteristicile tehnice, s-a redus numeric, în favoarea altor arme, cum ar fi geniul și transmisiunile, a căror pondere a crescut.

Evaluarea mutațiilor înregistrate pe planul artei militare, implică luarea în considerație a fiecărui teatru de operații sau front în terminologia epocii. În vestul continentului european, cel mai important sub aspectul efectivelor și al importanței pentru cursul general al conflictului, în primele luni s-a înregistrat un *război de mișcare*, dar care a devenit *pozițional*, după ce beligeranții și-au epuizat disponibilitățile ofensive. Timp de patru ani, frontul de Vest a fost unul al masacrării, un fel de „abator uman”, în care diferitele operații ofensive sau contraofensive au avut rezultate minime pe teren, dar s-au soldat cu sute de mii de morți de ambele tabere. Tabloul apocaliptic era completat de imensele resurse utilizate și de cuantumul distrugerilor.

Pe frontul oriental, datorită imensității spațiului geografic situația a fost, în bună măsură, diferită, operațiile având un caracter manevrier, cu fluxuri și refluxuri de fiecare parte. Germania a fost capabilă să scoată Rusia din război, stimulând revoluția prin sprijinul acordat bolșevicilor, dar neutralizarea unuia din membrii fondatori ai Antantei nu a fost de folos, întrucât intrarea Statelor Unite ale Americii în război s-a dovedit decisivă.

Pe fronturile exterioare Europei, sunt de menționat acțiunile din Orientul Mijlociu, unde revolta lumii arabe a fost condusă de un genial aventurier, colonelul Lawrence, acesta utilizând un alt tip de război, departe de mecanismul metodic și meticulos pus la punct de strategii germani, francezi sau britanici. Colonelul Lawrence a folosit o diversitate de mijloace aparținând concomitent războiului psihologic, ideologic, de gherilă etc., departe de regulile clasice, acceptate unanim de generalii și strategii occidentali. Lecțiile acestui război au fost, din păcate, neglijate atât în anii 1914-1918, cât și ulterior, astfel că influența asupra gândirii și practicii militare internaționale a fost minoră până la cea de-a doua conflagrație mondială.

Lungimea mare a fronturilor, de mii de kilometri, acoperirea lor cu milioane de luptători au determinat constituirea unor noi structuri organizatorice, necunoscute până atunci – grupurile de armată. Acest lucru a complicat activitatea de stat major, planificarea operațiilor de anvergură, necesitând un timp mult mai îndelungat și resurse însemnate. A mai intervenit un aspect foarte important determinat de necesitatea coordonării acțiunilor aliaților din cele două tabere beligerante. Pe frontul occidental, în prima etapă a conflictului, autoritatea lui Joffre, învingătorul de la Marna, a asigurat conlucrarea dintre britanici și francezi. Ulterior, Nivelle, Petain și Douglas Haig au avut fiecare libertatea de acțiune, cooperarea regându-se pe căi amiabile. Criza de comandament din această perioadă își are una dintre cauze în

defecțiunile cooperării aliate²⁶. Abia în primăvara anului 1918, după ofensiva din martie a armatei germane, nevoia unui comandament unic s-a impus. El a fost creat treptat, mareșalul Ferdinand Foch fiind numit, în cele din urmă, comandant șef al armatelor aliate din Franța. De aceea se poate spune cu deplin temei că victoria obținută de Antanta pe frontul de Vest a fost, într-o proporție însemnată, victoria comandamentului unic.

De partea cealaltă, Puterile Centrale au avut mari dificultăți în articularea unei concepții unice asupra operațiilor, între germani și austro-ungari persistând serioase diferențe. La acestea se adăuga slaba capacitate combativă a armatelor austro-ungare, bulgare și otomane, fapt ce nemulțumea profund comandamentul german²⁷. Războiul de alianță, dintotdeauna complex, a devenit foarte dificil, în condițiile industrializării, tehnicizării și mondializării lui. Necesitatea coordonării eforturilor în cadrul unei coaliții largi, așa cum au fost Antanta și Puterile Centrale, a reprezentat una din cele mai importante lecții pe care le-a oferit întâia conflagrație mondială.

Perioada dintre cele două războaie mondiale

După sfârșitul ostilităților, analiza războiului ce abia s-a încheiat a reprezentat o preocupare majoră pentru comandanții de rang înalt, statele majore și teoreticienii militari. În chip evident, evoluția relațiilor internaționale a influențat decisiv modul cum a fost percepută conflagrația, natura învățămintelor desprinse din desfășurarea ostilităților pe diverse teatre de acțiuni militare mondială și mai ales descifrarea fizionomiei și dimensiunilor viitorului război. Și aceasta pentru că politicienii și militarii nu-și făceau iluzii asupra șanselor păcii în Europa și în lume, ea fiind văzută mai mult ca un armistițiu pentru refacerea forțelor, în

vederea tranșării disputei²⁸. De altfel, în istoriografie există specialiști, cel mai celebru dintre ei fiind Ernst Nolte, care apreciază că, în perioada 1914-1945, se poate vorbi de un război civil european, cu două secvențe, 1914-1918 și 1939-1945, în urma căruia continentul european și-a pierdut rolul geopolitic pe care l-a avut aproape o jumătate de mileniu, de centru al lumii²⁹.

Indiferent de gradul de adecvare a unor asemenea idei, cert este că fiecare dintre beligeranți a încercat să valorifice bogata experiență de război, să îmbunătățească doctrina, să introducă în procesul de instruire a trupelor și pregătire a cadrelor cele mai bune metode, să îmbunătățească dotarea, să perfecționeze sistemul de mobilizare a resurselor etc. Această analiză a fost însoțită, de cele mai multe ori, de proiecții ale viitorului război, forma și dimensiunile sale fiind, nu o dată, obiectul unor vii dispute.

De regulă, țările învinse sunt mult mai active pe acest plan, demersurile lor (auto) critice și căutările febrile pe plan organizatoric, strategic și doctrinar având un singur scop – pregătirea temeinică a revanșei. Perioada ce a urmat Primului Război Mondial a confirmat o asemenea idee, Germania fiind mult mai interesată de disecarea înfrângerii și de găsirea celor mai bune soluții pentru viitorul conflict. A doua zi după terminarea ostilităților, strategii germani s-au întrebat care au fost cauzele înfrângerii țării lor în război. Răspunsurile nu au fost ușor de găsit, una din ideile intens vehiculate, de natură propagandistică, fiind lovitură pe la spate pe care a primit-o Germania către sfârșitul ostilităților. Dar dincolo de aceste alegații, mai mult sau mai puțin legate de realitatea faptelor, teoreticienii militari au supus unei investigații atente evoluția evenimentelor din anii conflagrației, încercând să determine cauzele înfrângerilor.

După opinia celor mai mulți teoreticieni germani, una dintre principalele erori comise în perioada premergătoare războiului a fost neaplicarea integrală, din rațiuni bugetare, a serviciului militar obligatoriu, ceea ce a determinat inferioritatea numerică a armatei germane, fapt resimțit mai ales în ultima parte a războiului. Un al doilea neajuns a constat în neîntrunirea elementelor de cavalerie de la divizii în structuri mai mari, care să asigure o mobilitate sporită a armatei. Tot legat de acest aspect, Înalțul Comandament German a neglijat importanța cavelor (tancurilor) pe câmpul de luptă. În sfârșit, un ultim aspect luat în calcul a fost modul defectuos de atac a unei regiuni fortificate, Verdunul fiind cel mai bun exemplu.

Cât privește organizarea militară, Germania s-a confruntat cu o situație aparte, ea fiind supusă unor restricții severe prin Tratatul de pace de Versailles (28 iunie 1919). Teoreticienii germani au fost puși, prin urmare, în fața unei situații deosebite, aceea de a găsi soluții pentru construcția noii forțe militare a țării lor. Hans von Seeckt, unul dintre cei mai importanți gânditori militari, preconiza o armată de meserie, puțin numeroasă, dar temeinic pregătită, care avea rolul de nucleu dur al puterii militare. Deosebit de aceasta, statul trebuia să organizeze apărarea națională, bazată pe serviciul militar obligatoriu. Ideile lui von Seeckt erau, desigur, inspirate din situația specifică a Germaniei, dar ele au reprezentat și o replică la concepția armatei de masă, creată de Revoluția franceză și teoretizată de von Clausewitz și von Schlieffen.

După opinia lui von Seeckt, epoca armatelor de masă a apus, iar viitorul război va avea altă fizionomie, determinată de apariția unor arme noi, ce vor avea un rol hotărâtor. El aprecia că viitorul război va începe cu atacul reciproc al flotelor aeriene, care vor urmări obiective cum sunt: împiedicarea mobilizării forțelor

adversarului; lovirea marilor concentrări de trupe; distrugerea unor obiective economice etc. Atacul declanșat de aviație era urmat de cel al trupelor pregătite pentru luptă din timp de pace, al armatei de profesie. După intervenția acestora, forțele mobilizate între timp intrau în acțiune. Cel victorios în prima etapă va încerca să blocheze această forță militară, care îi poate fi superioară sub raportul cantității. Concomitent, el avea nevoie de propriile întăriri pentru continuarea acțiunii și atingerea obiectivelor planificate.

Concepțiile lui von Seeckt treceau dincolo de experiența Primului Război Mondial, preconizând pentru armata germană o doctrină a mobilității. Dar el nu a înțeles pe deplin rolul marilor unități de blindate, acordând o importanță mare, în continuare, cavaleriei, pe care o vedea ca având un rol esențial pentru tipul de război mobil pe care el îl preconiza³⁰.

În același timp, pe baza experienței primei conflagrații mondiale, s-a acreditat ideea *națiunii armate*, ca modalitate esențială de obținere a revanșei. Unul dintre cei care au susținut o asemenea concepție a fost Erich von Ludendorff, autorul lucrării “Războiul total”, care a făcut epocă și a inspirat regimul nazist în proiectele de refacere a forței militare germane. Ludendorff se remarcă prin critica adusă concepției lui Clausewitz potrivit căreia războiul este o continuare a politicii cu alte mijloace. După opinia sa, în noile condiții, raportul a fost inversat, factorul primordial devenind războiul, care a îmbrăcat un caracter total. Drept consecință, el trebuie servit de o politică totală, care să asigure toate condițiile pentru victorie. Întrucât “războiul total” solicita mari încercări morale, “politica totală” presupunea cu necesitate o perfectă coeziune sufletească a națiunii care trebuie să lupte până la ultimul om pentru victorie, singura ce poate aduce supraviețuirea.

Dacă von Seeckt puna accent pe mobilitate, care poate duce la scurtarea războiului, Ludendorff aprecia că un viitor război va fi de lungă durată și va comporta o succesiune de campanii, bătălii și lupte, prognoză care s-a dovedit corectă. Deși a fost conștient de potențialul aviației și al tancurilor, Ludendorff nu a intuit războiul fulger (*blitzkrieg*-ul); el a contestat, în plus, și rolul motorizatelor în executarea manevrei strategice, considerând că rețeaua feroviară va rămâne, în continuare, principalul mijloc de realizare a acesteia. Având în minte experiența din Primul Război Mondial, Ludendorff se pronunța pentru realizarea unui comandament unic, direcția acestuia urmând să-i aparțină celei mai puternice armate.

La sud de Rin, victoria, obținută cu atâta dificultate, a acționat ca un drog asupra clasei politice și opiniei publice franceze. În această capcană au căzut, însă, și militarii de profesie care au fost convinși de mitul invincibilității armatei franceze. La această idee s-a ajuns ca urmare a analizei superficiale, eronate, a factorilor victoriei. Iată, de exemplu, francezii au subestimat sprijinul american care s-a dovedit decisiv pentru deznodământul războiului, rămânând convinși că spiritul lor belic a fost cel care a înclinat balanța. De asemenea, învățămintele de ordin tactic desprinse din desfășurarea operațiilor au fost eronate³¹. Tancurile au fost considerate ca simple instrumente auxiliare ale infanteriei, ceea ce a conservat calul drept principal mijloc de locomoție, în detrimentul mijloacelor motorizate. Tracțiunea hipomobilă a reprezentat elementul principal și al asigurării mobilității artileriei, ceea ce era în contrast cu noul curent pe plan mondial, care puna accent pe motorizare. Același spirit conservator s-a vădit și în privința structurilor organizatorice ale armatei, legislația și structurile fiind puțin modificate față de perioada antebelică.

“Sindromul ultimului război” s-a manifestat din plin în planul gândirii strategice, conflictul viitorului fiind perceput pe baza celui anterior. Prin urmare, s-a construit “linia Maginot”, în spa-

tele căreia armata franceză s-ar fi apărat și s-ar fi obținut victoria. Spiritul defetist, strategia defensivă, s-a răspândit adânc în rândurile corpului de ofițeresc, al clasei politice și opiniei publice franceze. Pe fondul reînarmării Germaniei, odată cu venirea la putere a regimului nazist, Franța a avut reale dificultăți în a ține pasul cu fostul adversar, trăind cu iluzia unei puteri militare imbatabile, dar care s-a dovedit iluzorie. Campania dezastruoasă din mai-iunie 1940 a sancționat sever încremenirea în proiect a gândirii militare din Hexagon, deși, trebuie spus că vocile lucide, așa cum vom vedea, nu au lipsit. Una dintre ele a fost Charles de Gaulle, care, în perioada interbelică a publicat două cărți “Tăișul săbiei” (*Le Fil de l'épée*) și “Spre o armată de profesie” (*Vers l'armée de métier*). El a încercat să identifice tendințele și evoluțiile noi în probleme de doctrină, de organizare militară, înzestrare și instruire a forțelor armate, să zdruncine imobilismul și mulțumirea de sine instalate în rândul armatei franceze după victoria obținută în război. “Este timpul, scria de Gaulle, ca elita militară să redevină conștientă de rolul său superior, să se concentreze asupra obiectului său care este, foarte simplu, războiul, să ridice capul și să privească spre înălțimi. Pentru a reda tăișul sabiei, a sosit timpul ca ea să-și restaureze filosofia proprie condiției sale”³². El evidențiază pericolul care pândește Franța, în toate segmentele ei, după un război victorios, dar care a devenit detestat din cauza enormelor pierderi și suferințe pe care le-a provocat. De aceea, după experiența dură a războiului, gândirea militară trebuia să păstreze simțul realității războiului. El critica doctrina franceză a “ofensivei cu orice preț”, îmbrățișată de armata franceză până la Primul Război Mondial, care a avut, în prima fază, consecințe dezastruoase. De aceea, fără a neglija această formă a acțiunilor militare, de Gaulle se pronunța pentru un sistem echilibrat, în stare să prevină o surpriză neplăcută din partea inamicului din anii 1914-1918.

Charles de Gaulle a elaborat un proiect de organizare generală a națiunii franceze pentru timp de război, în care propunea crearea unei armate de profesii, ca pavăză sigură pentru hotarele Franței, reîntregită cu Alsacia și Lorena. Personalul acestei armate de elită se ridica la 100 000 de oameni, angajați pe o perioadă de șase ani. Interesant de subliniat este că de Gaulle n-a susținut desființarea serviciului militar obligatoriu și renunțarea la principiul națiunii armate, el apropiindu-se de concepția lui von Seeckt. Armata de profesie avea rolul de forță de șoc, fiind puternic dotată cu tancuri și aviație. Ea trebuia să rupă apărarea inamicului pe un front de 50 de kilometri, să înainteze în prima zi pe o adâncime tot de 50 de kilometri. Acest succes inițial urma să fie exploatat apoi de o forță puternic mecanizată. La rândul ei, aviația trebuia să atace și să distrugă marile unități inamice, definitivând înfrângerea acestuia.

“Doctrina de Gaulle”, cum s-a numit această concepție a căpătat sprijinul unor jurnaliști și a câtorva generali. Paul Reynaud, viitor prim ministru al Franței a și depus un proiect de lege pentru crearea imediată a unui corp specializat format din șase divizii de linie, o divizie ușoară, rezerve și formațiuni de servicii, încadrat cu militari de meserie, deci pe bază de contract. Această forță trebuia să fie gata la jumătatea lunii aprilie 1940. Dar, mareșalul Pétain și o serie de generali (Weigand, Debeney ș.a.), precum și oameni politici, cum ar fi Leon Blum, atunci prim ministru, au blocat această lege. Prioritatea pentru Franța a devenit definitivarea “liniei Maginot, construirea unor mari unități puternice trecând pe plan secund”³³.

Una dintre cele mai importante probleme dezbătute pe plan internațional a fost fizionomia viitorului război. Va fi el unul de poziție sau va îmbrăca un pronunțat caracter de mișcare? Aceasta era întrebarea esențială, iar răspunsul putea fi dat și funcție de

rolul atribuit noilor arme, apărute pe fronturile Primului Război Mondial – tancurile și aviația. În materie de tancuri s-au confruntat două teorii. Prima dintre ele, admisă larg în Franța, aprecia că noul mijloc de luptă este doar un auxiliar al celor două arme de bază – infanteria și artileria. Cea de-a doua avea în vedere folosirea independentă a tancurilor, cu deosebire la flancurile și în spatele inamicului. Dezbaterile în rândul adepților acestei teorii au fost destul de animate. Prima lucrare importantă asupra marilor unități blindate a aparținut generalului austriac von Eimannsberger, autorul lucrării *Războiul tancurilor*. El a constatat că bătăliile din anul 1918 s-au bazat pe posibilitățile artileriei, dar acest lucru implica un mare consum de timp și mijloace și, în plus, păstrarea secretului era dificilă. Tancul cumula două proprietăți importante – viteza și puterea de foc – ambele asigurând surpriza pe câmpul de luptă. Pentru von Eimannsberger, bătălia de tancuri presupunea trei faze: ruptura primei poziții de apărare (6-8 kilometri); ruptura celei de-a doua poziții, ce putea ajunge la o adâncime de circa 16 kilometri, conform reglementărilor din epocă; înaintarea rapidă a marilor unități blindate prin breșele realizate. Acțiunea decisivă urma să se realizeze pe poziția a doua de apărare, fapt ce impunea existența unor rezerve adecvate. Un asemenea scenariu avea avantajul că restrângea posibilitățile de ripostă ale adversarului, nedându-i timp pentru organizarea temeinică a apărării.

Un rol important în dezvoltarea acestei concepții l-a avut teoreticianul englez John Frederick Charles Fuller care s-a pronunțat pentru reorganizarea din temelii a armatei, respectiv pentru o armată de profesioniști, apropiindu-se de concepția lui von Seeckt. El a fost adeptul războiului mecanizat, singurul în măsură să depășească situația din anii 1914-1918, când ofensiva și defensivă au fost într-un echilibru, ce s-a concretizat într-un conflict pozițional.

Ideile lui nu au fost împărtășite în țara natală, dar au fost receptate cu promptitudine în Germania.

Generalul H. Guderian a preluat această teorie, devenită în scurt timp celebră, aducându-i însemnate corective. În cartea sa, *Trupele blindate în legătură cu celelalte arme*, publicată în 1937, el a apreciat că noua armă avea multe calități, dar pentru valorificarea lor era necesară cooperarea cu celelalte arme. După opinia sa, patru soluții puteau fi reținute în această direcție:

- atacul tancurilor, urmate și sprijinite de infanterie;
- atacul simultan al celor două arme;
- atacul infanteriei, sprijinită de celelalte arme inclusiv de tancuri;
- atacul disjunct, oblic, al tancurilor față de cel al infanteriei.

Guderian era un adept convins al cooperării tancurilor cu celelalte arme, inclusiv cu aviația, îndeosebi cea de vânătoare, el fiind unul dintre autorii aceluși tip de război, bazat pe binomul tanc-avion – *blitzkrieg* –, prin care armata germană a obținut succese fulminante în prima etapă a celui de-al Doilea Război Mondial. De notat, paradoxul în care s-a găsit Germania în perioada dintre cele două războaie mondiale. Ca urmare a restricțiilor impuse de Tratatul de pace de la Versailles, ea avea o armată redusă, lipsită de mijloace importante cum ar fi aviația și tancurile. Fără aceste arme, cel puțin în perioada Republicii de la Weimar, Germania a dezvoltat tipul de război modern, bazat tocmai pe ele. Acest lucru a fost posibil ca urmare a acordurilor secrete cu Rusia sovietică, încheiate în primii ani postbelici și care au permis ocolirea acestor restricții. De altfel, la mijlocul anilor '20 pe teritoriul sovietic, germanii au experimentat, în cadrul unor aplicații complexe, modul de utilizare a tancurilor și calitățile lor pe câmpul de luptă.

În Franța, un adept convins al motorizării a fost Charles de Gaulle care a relevat, în cărțile sale, necesitatea ca armata franceză să se plieze pe noile tendințe prefigurate în anii marelui război. Combinația dintre blindaj, cuirasă și motor devine, după opinia sa, esențială. „Târându-se pe șenile, purtând mitraliere și tunuri, scria de Gaulle, el se avântă în prima linie, frânge taluzuri și șanțuri, sfărâmă tranșee și rețele. Oricât de ezitant și inabil s-a arătat la început, tancul răstoarnă tactica. Prin el renaște surprinderea căreia îi dă turnura inexorabilă a mașinilor. Prin el, manevra este restaurată în detaliu, pentru că el poate sub foc să acționeze de front sau flanc, să înainteze trăgând, să schimbe direcția. Prin el, mai ales grupurile de luptători recapătă acea protecție mobilă care părea pierdută pentru întotdeauna”³⁴. Folosirea tancurilor cădea în sarcina armatei de profesie, singura care avea posibilitatea să le valorifice posibilitățile. În bătălie, masa lor se articula în trei eșaloane. Primele care luau contactul cu inamicul erau cele ușoare, urmate apoi de cele grele, care constituiau eșalonul de luptă. După ce rezistența inamicului era străpunsă, intra în acțiune eșalonul de rezervă, destinat înlocuirilor și exploatării succesului. Tancurile acționau, de regulă, în cooperare cu celelalte arme, în special cu infanteria, care ocupa terenul și artileria, ce constituia o masă mobilă cu o mare putere de foc. Scenariul imaginat de Charles de Gaulle se apropia, destul de mult, de ideile vehiculate de teoreticienii germani sau englezi. Din păcate, însă, pentru Franța opiniile sale nu au fost luate în considerare, comandamentul francez rămânând la concepția că tancul este numai o armă de însoțire a infanteriei.

Dezbateri aprinse a suscitată și aviația, care a cunoscut un progres remarcabil în anii interbelici. În acest domeniu se impune contribuția generalului italian Giulio Douhet, care a încercat să impună rolul decisiv al unei singure arme, continuându-l pe ami-

ralul Alfred Mahan teoreticianul războiului naval. În lucrările sale, dintre care cea mai cunoscută este *Stăpânirea aerului*, el a fundamentat teoria războiului aerian, pe care îl considera apt să decidă rezultatul pe câmpul de luptă. Douhet a analizat fizionomia viitorului război în cele trei medii: apă, uscat și aer. După opinia sa, în primele două, el va purta caracteristicile conflictului mondial din anii 1914-1918. Cu totul alta stătea situația în privința spațiului aerian, odată cu afirmarea puternică a aviației, armă ce va decide configurația viitorului război.

După opinia lui Douhet, avionul era un mijloc ofensiv prin excelență, care avea multiple calități: se deplasa cu ușurință în toate direcțiile, într-un mediu omogen; avea o viteză cu mult superioară celorlalte mijloace; putea ajunge rapid în orice punct dorit; nu avea mijloace de contracarare prea puternice etc. Într-un cuvânt el părea suficient de puternic pentru a impune decizia pe câmpul de luptă. Pentru aceasta era esențială, însă, obținerea supremației aeriene, lucru care se putea realiza, având în vedere că mijloacele de contracarare erau mai costisitoare și mai dificil de realizat. Supremația aeriană însemna practic victoria, lipsa ei ducea automat la înfrângere. Douhet făcea distincție, însă, între supremație aeriană și preponderență aeriană, ultima neexcluzând riposta celui mai slab. "Națiunea care deține stăpânirea aerului și dispune de o forță ofensivă corespunzătoare, scria generalul italian, poate deci să-și pună teritoriul și mărilor sale la adăpost de atacurile aeriene, răpind aviației inamice posibilitatea de a interveni în operațiile terestre și maritime. Ea este în măsură să execute acțiuni ofensive care nu vor provoca reacții. Ea poate să taie legăturile armatei și marinei cu bazele lor și să producă în interiorul țării inamice distrugeri de tot felul"³⁵.

Întrucât războiul se va decide în aer, pregătirea forțelor armate trebuia să urmeze următoarele principii: pe pământ să se opună

rezistență, iar în aer să se realizeze un atac în masă. Ulterior, în 1929, el a nuanțat această teorie, afirmând că în perioada necesară pentru obținerea supremației aeriene, armata terestră să opună rezistență, iar marina să se limiteze la acțiuni defensive. Deznodământul, însă, revenea armii aeriene. De reținut faptul că Douhet aprecia că armata aeriană trebuia să fie permanent mobilizată, de așa natură, încât să poată interveni în orice moment. În acest context era de o importanță vitală amplasarea bazelor aeriene, care trebuiau să fie grupate pentru a asigura intrarea rapidă în acțiune.

Concepțiile generalului italian care au avut o largă circulație în epocă plecau de la învățămintele Primului Război Mondial, respectiv de la incapacitatea beligeranților de a înclina balanța. În aceste condiții, aviația, care a avut un rol secundar, părea să fie mijlocul ideal pentru a obține decizia într-un eventual război. El are meritul de a fi sesizat rolul și perspectivele aviației militare, dar limitele și exagerările sale au ieșit treptat în evidență, mare parte din ideile sale fiind infirmate de evoluția evenimentelor. Apărarea aeriană s-a perfecționat mult și a devenit destul de eficientă în fața atacurilor aeriene. Diagnosticul pus celorlalte arme nu s-a dovedit corect, ele progresând substanțial, astfel încât au putut să determine mutații în fizionomia războiului, depășind caracterul static. De asemenea, nici bombardamentele aeriene preconizate de Douhet nu au înclinat decisiv balanța în al Doilea Război Mondial. Un exemplu a fost *Bătălia Angliei*, desfășurată în toamna anului 1940, în care germanii au provocat importante distrugeri orașelor britanice fără a obține, în final, victoria. Totuși, unele din ideile sale și-au găsit aplicabilitatea, SUA și Marea Britanie construindu-și o puternică flotă strategică, ea fiind folosită cu destul succes împotriva Germaniei și Japoniei. Abia apariția armelor nucleare și a rachetelor strategice a readus

în discuție teoria lui Douhet, privind importanța decisivă a unui factor.

Un adept convins al armei aeriene a fost și generalul William Mitchel, comandant al aviației americane în anii 1917-1918. Fără a cădea în unilateralismul lui Giulio Douhet, generalul american a subliniat rolul important al aviației de bombardament, dar fără a neglija aviația de vânătoare. W. Mitchel a luat în calcul crearea de baze aeriene avansate în exteriorul teritoriului american, prefigurând, într-un fel, strategia SUA din timpul celui de-al Doilea Război Mondial și al Războiului Rece. De asemenea, el a acordat o atenție specială trupelor aeropurtate, care vor avea o pondere crescută în ultima parte a conflagrației mondiale din anii 1939-1945.

Ideile generalului W. Mitchel vor fi preluate și susținute cu multă ardoare de către discipolul său, maiorul inginer Alexander de Seversky, care s-a pronunțat pentru reducerea ponderii forțelor terestre și navale în favoarea forțelor aeriene. După opinia sa, SUA trebuiau să se bazeze în acțiunile militare, în primul rând, pe superioritatea tehnică, evitând angajarea în confruntări terestre care presupuneau mase mari de luptători. Prin urmare, se impunea dezvoltarea forțelor aeriene, capabile să dea lovituri nimicitoare adversarului. El a fost promotorul utilizării sistematice a bombardamentului masiv, ideile sale stând la baza doctrinei “represaliilor masive”, adoptată la începutul anilor '50 de către NATO³⁶.

În perioada dintre cele două războaie mondiale au avut loc și alte mutații importante în gândirea și practica militară universală, necunoscute până atunci. Ca urmare a revoluției bolșevice de la Petrograd, Vladimir Ilici Lenin și Leon Davidovici Troțki au creat un organism militar ce s-a dorit o noutate în peisajul structurilor militare ale epocii. Ea a purtat o vreme denumirea de Armata

Roșie Muncitorească Țărănească, ulterior fiind cunoscută sub sintagma de Armata Roșie.

În vederea preluării puterii, bolșevicii au propagat cu insistență ideea desființării vechii armate, ce servea, după retorica lor, clasele burghezo-moșierești. În acest scop, ei au creat în unitățile și comandamentele armatei țariste, sovietele de soldați, structuri care erau alese și care au primit, între alte atribuții, și dreptul de a desemna comandanții. Sovietele au reprezentat o modalitate eficientă de destructurare a organismului militar imperial, care, la începutul anului 1918, a încetat să mai existe de drept. În locul lui au fost create gărzile roșii, o structură apreciată drept revoluționară de creatorii lor. Interesant este că după încheierea războiului civil, bolșevicii au renunțat la sovietele de soldați, înlocuindu-le prin structuri organizatorice clasice.

Cel mai important element introdus pe toată scara ierarhică a fost aparatul politic, care asigura controlul partidului comunist asupra armatei. De altfel, o bună perioadă de timp, în armata sovietică nu a funcționat principiul unității de comandă, ordinele comandantului trebuiau vizate și aprobate de loctiitorul politic. Acest sistem, introdus după termnirea războiului civil, a însemnat o revenire la o tipologie clasică în privința organizării militare. Practic, principiul revoluționar a funcționat în Rusia sovietică o scurtă perioadă, stabilizarea regimului ducând la o revenire la paradigmele clasice³⁷. Același fenomen a avut loc și în China, armata creată de Mao, în anul 1927, păstrându-și caracterul de organism revoluționar în perioada luptei împotriva japonezilor și a războiului civil.

Autoritățile de la Moscova au văzut în Armata Roșie instrumentul prin care să se propage multidirecțional teoria revoluției mondiale, fundamentată de L.D.Troțki. În acest scop s-a creat, în 1919, și Internaționala a III-a care a fost concepută ca un partid

comunist mondial, menit să organizeze proletariatul internațional. Chiar dacă după 1924, liderii de la Moscova au renunțat să utilizeze războiul ca mijloc de difuziune a revoluției, Armata Roșie a pus accent pe ofensivă, denumită eufemistic “lupta în adâncime” sau teoria operației ofensive adânci. Ea și-a găsit expresia teoretică în lucrările unor teoreticieni militari cum sunt M.N. Tuhacevski, P. Uborevici, V.K. Triandafilov, M.N. Vorfolomeev și au fost materializate în regulamente și instrucțiuni. Și în gândirea militară sovietică din acea perioadă au fost preocupări pentru studiul noilor arme și a configurației viitorului război, dar represiunile extrem de dure dispuse de Stalin la mijlocul deceniului patru, cărora le-au căzut victime numeroase personalități militare, au blocat dezbaterile teoretice.

În ansamblu, perioada dintre cele două războaie mondiale a evidențiat un tablou variat al preocupărilor teoretice în domeniul militar. S-a pus accent pe studierea Primului Război Mondial, eveniment care a bulversat opinia publică mondială, ceea ce a generat o largă dezbateră pe plan internațional. A funcționat, însă, în multe cazuri, “sindromul ultimului război”, căutările teoretice fiind îndreptate cu precădere spre extrapolarea experienței conflagrației asupra fizionomiei și configurației viitorului conflict. A rezultat o disproporție între realitate și reflexia militară, ultima nefiind în măsură să întrevadă mutațiile intervenite în practica războiului.

NOTE

¹ Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State, The Theories and Politics of Civil-Military Relations*, Vintage Books, New York, 1957.

² Charles și Barbara Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice. 1804-1920*, traducere de Ioan Crețu, cuvânt introductiv și control științific de prof. univ. dr. Camil Mureșanu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.

³ Geoffrey Regan, *Cartea gafelor militare*, traducerea: Diana Grad, Antet, 2000, p.9-12.

⁴ Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperatiile sale geostrategice*, traducere de Aureliana Ionescu, Univers Enciclopedic, București, 1999, p.13.

⁵ Major Loeffler, *La guerre Russo-Japonaise, enseignements tactiques et stratégiques*, traduit de l'allemand par le lieutenant C. Olivari, Berger-Levrault; Paris; Nancy, 1907; Général Martynov, *Quelques leçons de la triste expérience de la guerre ruso-japonaise*, Henri Charles-Lavanzelle, Paris, f.a.; Maiorul I. Manolescu, *Războiul ruso-japonez din 1904-1905*, Minerva, București, 1912, etc.

⁶ Michael Howard, *Războiul în istoria Europei*, traducere de Antuza Genescu și Vasile Mitu, Editura Sedona, Timișoara, 1997, p.108-128.

⁷ Mary Kaldor, *Războaie noi și vechi. Violența organizată în epoca globală*, traducere de Mihnea Columbeanu, Antet, f.a., p.33.

⁸ Colin S. Gray, *War, Peace and International Relations. An Introduction to Strategic History*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2007, p. 61-74.

⁹ Fernand Schneider, *Histoire des Doctrines Militaires*, Presses Universitaires de France, Paris, 1964, p.59.

¹⁰ Pentru evoluția acestor raporturi a se vedea, între altele, *Armata și Societatea*, culegere de texte de sociologie militară, volum coordonat de: Ionel Nicu Sava, Gheorghe Tibil, Marian Zulean, Editura Info-Team, București, 1998, p.253-394.

¹¹ Discuția planului de campanie german la Réginald Kann, *Le plan de campagne allemand de 1914 et son exécution*, Payot, Paris, 1923. Autorul subliniază că doctrina germană de la începutul războiului era mai puțin eficientă ca precedentele, dar ea rămânea superioară celei a adversarului. De asemenea, instrumentul menit să o concretizeze, respectiv armata, era foarte bine pregătit. Una din explicațiile eșecului planului de campanie a fost calitatea inferioară a comandantului suprem, generalul Helmuth von Moltke, departe de calitățile unchiului său. De altfel, von Moltke a și fost înlocuit cu feldmareșalul Erich von Falkenheim. În bătăliile de pe Sambre și Marna au contat destul de mult și greșelile unor generali precum von Bülow și Kluck.

¹² Detalii în Général Percin, *1914. Les erreurs du haut commandement*, Albin Michel, Editeur, Paris, 1920, p.139-160; Colonel I.R. Hierl, *Teme strategice și tactice pentru studiul operațiunilor de la Marna 1914, partea I, conducerea germană în și după bătălie*, traducere din limba germană de general adjutant I.

Iacobici, Tipografia Serviciului Geografic al Armatei, București, 1932; Idem, *partea a II-a, conducerea franceză în preliminariile și execuția bătăliei*, traducere din limba germană de general adjutant I. Iacobici, Tipografia Serviciului Geografic al Armatei, București, 1932; Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial, 1914-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.181-188; Zorin Zamfir, Jean Barbu, *Primul Război Mondial*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p.75-81.

¹³ General H. Bonnal, *Sadova, Etude de stratégie et de la tactique générale*, Librairie Militaire R. Chapelot, Paris, 1901; Idem, *L' esprit de la guerre moderne. De Rosbach à Ulm*, Librairie Militaire R, Chapelot, Paris, 1903.

¹⁴ *Histoire de la Guerre.I. Les origines et les causes secrets de la guerre mondiale*, par Jean Galtier-Boissière avec la collaboration de René Lefebvre, archiviste, p.107.

¹⁵ *Mémoires du maréchal Joffre,1910-1917*, tome premier, Librairie Plon, Paris, f.a., p.32-33.

¹⁶ Pentru activitatea, teoretică și practică a teoreticianului francez, a se vedea, între altele, Ferdinand Foch, *Principiile războiului; Conducerea Războiului*, traducere din limba franceză de Nicolae T. Popescu, cuvânt înainte de general-maior (rez.) dr. I. Cupșa, Editura Militară, București, 1975; General (r) Corneliu Soare, *Gândirea Militară. Personalități și opere*, prefață: general de corp de armată Dumitru Cioflină, Antet, 1999, p.115-144.

¹⁷ Carl von Clausewitz, *Despre Război*, Note și verificarea științifică a textului de general-maior dr. Corneliu Soare, București, Antet, f.a., Corneliu Soare, *Recitindu-l pe Clausewitz*, Editura Militară, București, 1993.

¹⁸ Général Percin, *op. cit.*, p.13-138; *Opinions allemandes sur la guerre moderne*, Berger-Levrault, Editeurs, Paris, Nancy, 1912; Capitaine M. Daille, *Essai sur la doctrine stratégique allemande*, d' après "La Bataille de Cannes" par le feld-maréchal de Schlieffen, préface du général E. Ruffey, Berger-Levrault, Editeurs, Paris, 1914, etc.

¹⁹ François-Emmanuel Brézet, *La pensée navale allemande des origines à 1914*, în „L'évolution de la pensée navale”, sous la direction de Hervé Coutau-Bégarie, Fondation pour les Etudes de Defense nationale, Paris, 1990, p.119-133.

²⁰ Henri Darrieus et Bernard Estival, *Darrieus et la Renaissance d'une pensée maritime en France avant la première guerre mondiale*; Capitaine de fregate Ceillier, *Les idées stratégiques en France de 1870 à 1914. La jeune école*, în „L'évolution de la pensée navale”..., p. 89-118; 195-231.

²¹ Principalele lucrări ale lui Mahan, care l-au făcut celebru sunt: *The influence of Sea Power upon History,1660-1783*, apărută în 1890; *The influence of Sea*

Power upon the French Revolution and Empire,1793-1812 (1893); *The interest of America in Sea Power* (1897).

²² Pentru discuția operei lui Mahan a se vedea, între altele, *Pagini din gândirea militară universală*, vol. III, *De la Războiul Crimeii la cel de-al Doilea Război Mondial*, ediție îngrijită de: colonel (r) dr. Simion Pitea, colonel dr. Gheorghe Tudor, Editura Militară, București, 1988, p.86-106; Bruno Colson, *Jomini, Mahan et les origines de la stratégie maritime américaine*, în „L'évolution de la pensée navale”, ..., p.153-164; Paul Claval, *Geopolitică și Geostrategie, Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea*, Editura Corint, București, 2001, p.45-46; Aymeric Chauprade, François Thual, *Dicționar de geopolitică. State, concepte, autori*, Grupul Editorial Corint, București, 2003, p.509-510; Paul Dobrescu, *Geopolitica*, Comunicare.ro, București, 2003, p.45-48, etc.

²³ Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, traducere Anca Irina Ionescu, Editura Lider, București, 1994, p. 46.

²⁴ Michael Howard, *op.cit.*, p.127.

²⁵ *La victoire sur mer. Le rôle de la marine américaine pendant la guerre*, par le contre-amiral, William Sowden Sims de la marine des Etats-Unis, commandant en chef des forces navales américaine en Europe pendant la grande guerre, en colaberation avec M. Burton J. Hendrick, Payot, Paris, 1925, p.249-269; 293-317.

²⁶ Mermeix, *Nivelle et Painlevé. La deuxième crise du commandement (Décembre 1916 – Mai 1917)*, Paris, 1919.

²⁷ Erich Ludendorff, *Souvenirs de guerre*, tom I-II, traduction française intégrale et définitive, avec un préface du Général Buat, ex-chef d'État-Major, Général de l'Armée, Payot, Paris, 1932.

²⁸ Joseph S. Nye, Jr., *Descifrarea conflictelor internaționale. Teorie și istorie*, traducere Ion Vlădoiu, Antet 2005, p. 84-104.

²⁹ Ernst Nolte, *Războiul civil european*, traducere: Irina Cristea, prefață: Florin Constantiniu, Grupul Editorial Corint, București, 2006.

³⁰ *Pagini din gândirea militară universală*, vol. III, ... p.32.

³¹ Detalii în *Histoire militaire de la France. 3. De 1871 à 1940*, sous la direction de Guy Pedroncini, Presses Universitaires de France, Paris, 1992, p.327-345.

³² Charles de Gaulle, *Le Fil de l'épée*, Editions Berger-Levrault, 1932, Paris, p. XI-XII.

³³ Fernand Schneider, *op.cit.*, p.91.

³⁴ Charles de Gaulle, *Vers l'armée de métier*, Editions Berger-Levrault, Paris, 1934, p.73-74.

³⁵ Général Douhet, *La Guerre de l'air*, Journal "Les Ailes", Paris, 1932, p. 60.

³⁶ Alexander de Seversky, *Air Power: Key to Survival*, Simon and Schuster, New York, 1950.

³⁷ *Armata și Societate. Culegere de texte de Sociologie militară*, volum coordonat de: Ionel Nicu Sava, Gheorghe Tibil, Marian Zulean, Editura Info-Team, București, 1998, p.168-171.

REFORMA ÎN ARMATA ROMÂNĂ ȘI ELITELE POLITICE ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ INDEPENDENȚĂ (1877-1888)

Sergiu Iosipescu

În anii 1877-1878 societatea românească trece proba unei hotărâtoare cotituri în viața sa statală și politică: proclamarea deplinei independențe și participarea la un război de coaliție. Statutul internațional, câștigat la 1856 în urma unei conflagrații – războiul Crimeei (1854-1856) – întemeiat pe garanția celor 7 puteri și suzeranitatea otomană, fusese unilateral abolit prin declarația de independență de la 9-10 mai 1877 și, prin voința principelui Carol I și a președintelui Consiliului de Miniștri, Ion C. Brătianu, actul fusese asociat participării armatei române la războiul ruso-otoman. Decizia primă, a proclamării independenței depline, întrunise adeziunea aproape plenară a elitelor politice românești, excepțiile – Ion Ghica –, de pildă, datorându-se, în mare parte, vechilor aprehensiuni față de Rusia. Intrarea în război fusese însă o decizie luată la vârf, pe care, apoi, majoritatea liberală a parlamentului o susținuse, bazându-se în opinia publică a țării pe organizarea politică a partidului condus cu fermitate de Ion C. Brătianu. Convenția militară pentru trecerea forțelor ruse pe teritoriul României fusese făcută post-factum, iar participarea armatei române la campania de la sudul Dunării începuse în virtutea unui *gentlemen agreement*. Faptele dau, întrucâtva, măsura independenței, totuși, a deciziei militare față de sistemul parlamentar, democratic, instaurat prin Con-

stituția de la 1866. Încă de la venirea sa în fruntea principatului, Carol I căutase să-și impună controlul asupra domeniilor militar și de politică externă. Astfel încât chestiunea participării elitelor politice la luarea deciziei reformei în armată va trebui să țină seama de existența acestor domenii rezervate. De bună seamă însă cu importantul amendament, comun tuturor monarhiilor constituționale, al controlului parlamentar al resurselor financiare, pentru oricare dintre politicile statului.

Înainte de abordarea însă a subiectului reformei în armată se impune însă lămurirea terminologică. Sensul comun al termenului reformă este schimbarea în vederea îmbunătățirii. Este interesant că acest sens, pozitivist, este total opus celui al verbului latinesc, pentru care a reforma însemna a preface îndărăt la forma de mai înainte. Oricum, acțiunea de reformă indică schimbarea, cotitura, chiar dacă nu cu o zguduire revoluționară, în orice caz diferită de o transformare lentă, de o evoluție organică fără o intervenție externă decisivă.

Abordat altfel, conceptul reformei în armată exclude retrasarea unei întregi istorii militare, impunând cercetarea predilectă a acelor momente și măsuri care au determinat schimbări adânci, sau de ansamblu ale organismului militar. Rămâne astfel de surprins în primul deceniu după proclamarea independenței, intervenții ai factorilor de decizie, ale elitelor politice – cu amendamentele anunțate – pentru a provoca schimbarea de fond, acoperitoare a sensului de reformă.

Un război, precum acela de la 1877-1878, primul al armatei moderne organizate de la 1830 încoace, dezvăluise, de bună seamă, atât calitățile cât și deficiențele sistemului militar românesc.

Avem șansa, chiar de la începutul războiului de la 1877, a unui raport de ansamblu asupra armatei române, din 19 august 1877 de la Gorni Studen, datorat colonelului L. Gaillard, atașat militar

al Republicii Franceze, sosit la începutul lunii mai 1877 în România. La Turnu Măgurele, unde se afla președintele Consiliului de Miniștri român Ion C. Brătianu, el constată că, în absența unui sistem de aprovizionare al armatei în timp de campanie, acesta, în calitate sa de ministru de interne, trebuise să procedeze la rechiziții. Din cei 55 000 de oameni ce formau armata română se creaseră de la început două corpuri aproape egale, din care însă trebuiseră să fie luate trupe pentru alcătuirea unei rezerve, ceea ce dădea senzația tranziției. Mai mult, în organizarea unităților se făcuseră simțite influențe în care, după opinia ofițerului francez, „sentimentul bunului public nu avea întotdeauna rangul de frunte”.

Cooperarea cu armata rusă i se părea a fi fost rezolvată într-o formă generală prin politica faptului împlinit, mai înainte de semnarea convenției privind trecerea trupelor țarului prin România. Comandamentul rus apreciasse cooperarea cu armata română inutilă și chiar stânjenitoare atât timp cât crezuse superioare forțele sale celor otomane. De la Ploiești se comunicase chiar că o acțiune militară românească pe malul drept se va face numai pe cont propriu, ba chiar cu riscul anulării convenției abia semnate. Însă, încă de la sosirea sa la Chișinău, marele duce Nicolae, care nu se amăgea prin aceleași iluzii asupra superiorității forțelor ruse, dăduse să înțeleagă lui I. C. Brătianu că socoate necesară cooperarea militară română.

Pe de altă parte, colonelul Gaillard a avut ocazia să discute de mai multe ori cu principele Carol în legătură cu imputările ce i se făcuseră lui și guvernului său de a căuta o extindere teritorială. Principele a explicat că precedentul Război ruso-otoman din 1828-1829 scăpase pe români de fortărețele turcești de pe malul stâng al Dunării și spera acum că România va fi scutită și de prezența celor de pe malul drept; ca urmare a conflictului prezent

„existența acestora – arăta principele – este o permanentă cauză de tulburări, o amenințare continuă, ce nu permite ținuturilor învecinate să aibă o dezvoltare pașnică și regulată”. Potrivit opiniei principelui Carol, el era atras spre o intervenție militară urmând două obiective: „să arate că țara posedă de asemeni sub raport militar condițiile unei existențe proprii”, iar pe de alta să acționeze împotriva măcar uneia dintre cetățile otomane de pe malul drept. La finele lui mai, colonelul francez asistase împreună cu principele la bombardamentul Vidinului, principalul obiectiv de atunci al acțiunii militare românești.

Trecerea Dunării de către trupele române, în vederea realizării amintitului obiectiv, a fost acceptată de comandamentul rus, care a propus întâi o acțiune românească spre Lom-Palanka, principele Carol contraargumentând pentru traversarea la Cetate. Insuccesele ruse la Plevna au silit Înaltul comandament rus să ceară ajutorul urgent al forțelor române, mai întâi pentru înlocuirea trupelor țarului de la Nicopol și curând spre a concura chiar la asediul Plevnei.

Inspecția făcută de colonelul Gaillard forțelor române de la Plevna a constatat „excelenta atitudine a trupei”, în pofida ploii torențiale și a lipsei unor corturi. Atașatul militar francez a constatat totodată că raporturile dintre ruși și români lăsau mult de dorit, de o parte și de alta lipsind încrederea. Deși, în principiu, cooperarea militară era admisă, partea română căutase, atât prin traversarea Dunării pe un pod propriu cât și prin susținerea individualității armatei sale, păstrarea independenței sale de acțiune, opunându-se ideii de a fi asociate pretutindeni forțelor ruse.

În vederea acțiunii, armata română de campanie avea diviziile de infanterie compuse din două brigăzi, regimentele aveau 2-3 batalioane de câte 800 luptători fiecare. Un batalion de vânători

era atașat fiecărei divizii de infanterie, 4 regimente de infanterie dispuneau de câte 6 baterii de tunuri Krupp, din care 4 baterii de 8 și 2 de 9. Armamentul de infanterie era alcătuit din 25 000 puști Peabody și 25 000 puști Krnka, date recent de ruși, ceea ce făcea ca înzestrarea corpului de operații să fie făcută cu două arme foarte diferite ca performanțe. Corpul de operații dispunea de 20 zile de hrană și de toate mijloacele de transport spre a se pune imediat în mișcare; mai erau pesmeți pentru 35 de zile pentru o armată de 55 000 oameni.

Raportul colonelului Gaillard este completat prin învățămintele desfășurării întregii acțiuni militare românești în august 1877-ianuarie 1878. Ele s-au diversificat și prin cunoașterea marilor greutăți întâmpinate de armata rusă în cursul întregii campanii, de la lipsa materialului cartografic modern pentru teatrul de operații de la sud de Dunăre până la uriașele greutăți de aprovizionare la trecerea Balcanilor, toate consemnate, semnalate de ofițerii români atașați diferitelor comandamente ruse.

Este extrem de sugestiv un pasaj dintr-o scrisoare a principelui Carol I către principele moștenitor german Frederic Wilhelm: „Plevna a căzut tocmai la momentul potrivit pentru că o rezistență de încă patru săptămâni ar fi nimicit oștirea noastră; întregul ținut a fost cu desăvârșire pustiit, lipsa de lemne începuse să se facă simțită cu precădere, iar ruperea podurilor ar fi făcut cu neputință aducerea oricăror provizii. În această privință trebuie să remarc faptul că Statul Major rus cât și serviciul său de intendență nu luaseră aproape deloc măsurile necesare în acest scop; succesele obținute trebuiesc dar atribuite numai vitejiei armatei și perseverenței unora dintre conducătorii ei. Domniile de la Marele Cartier General rus provoacă numai confuzii conducând operațiunile numai după hărți false și prin ofițeri de ordonanță”¹.

Într-o scrisoare către tatăl său, prințul Carol Anton, din ianuarie 1878, principele, mărturisindu-și încrederea în Dumnezeu pentru sfârșitul cu noroc al marii încercări războinice, arăta cu vădită mândrie că efortul său de 11 ani pentru propășirea tinerei armate românești dăduse roade, confirmându-i îndreptățita sa speranță. Primirea decorației prusiene „Pour le Mérite”, îi prilejuia ocazia să afirme că succesele militare obținute sunt o confirmare a școlii prusiene.

Situația creată în primăvara anului 1878 în România, ca urmare a insistențelor ruse pentru anexarea celor trei județe din estul țării, sud-vestul Basarabiei, a cărei gravitate reală au dovedit-o, mult mai târziu, memoriile generalului finlandez Cazimir Ehrenrooth², a provocat o ruptură adâncă a relațiilor proaspătului principat pe deplin independent cu fostul aliat din război.

Diplomația română a încercat inițial să contracareze planurile rusești prin obținerea anticipată a recunoașterii independenței de către Imperiul Otoman și a statutului de neutralitate al țării de celelalte mari puteri. Ambele inițiative au fost contracarate de diplomația rusă, ceea ce a contribuit și mai mult la deteriorarea relațiilor dintre cele două țări. Prevederile păcii de la San Stefano (2 martie 1878), ca și acelea ale tratatului de la Berlin (13 iulie 1878) au impus României cedarea celor trei județe din sud-estul Moldovei și o frontieră nepotrivită în sudul Dobrogei, contrară evoluției istorice. Mai mult, încercarea Curții de la Sankt-Petersburg de a transforma Bulgaria într-un stat-marionetă a sporit neliniștea principelui Carol I și a guvernului român. Pe parcursul anilor 1878-1882 s-a căutat cu deosebită circumspecție găsirea unei politici externe capabile să introducă România într-un sistem de securitate. Exemplul belgian, productiv în perioada 1856-1866 și a cărei ultimă încercare de adaptare fusese făcută în ianuarie 1878 prin misiunea lui Ion Ghica la Londra, nu mai putea fi urmat.

România avea de ales între a cădea în orbita Rusiei sau de a găsi o constelație de puteri dispusă să-i apere independența. Este însă binecunoscută politica lui Bismarck de păstrare cât mai multă vreme cu putință a alianței celor trei împărați și de susținere a republicanilor francezi, spre a evita ceea ce socotea cel mai grav, restaurarea monarhică în Franța și apoi alianța acesteia cu Rusia. Dar politica balcanică a Curții de la Sankt Petersburg venea în flagrantă contradicție cu aceea a Vienei și moartea tragică a țarului Alexandru al II-lea (1881) a fost și aceea a *Drei Kaiser Bund*-ului.

*
* *

Deceniul ce a urmat proclamării independenței depline românești a fost marcat din punct de vedere militar de un ansamblu de legi a căror reevaluare sub raportul discuției prezente se impune.

O primă măsură de o deosebită importanță pentru transformările întregii perioade și de perspectivă, a fost crearea încă din februarie 1878 a Comitetului consultativ permanent, devenit Consiliul Superior al Armatei (iunie 1878).

Unirea Dobrogei cu țara, consfințită prin tratatul de la Berlin, a fost urmată de organizarea militară a acesteia, încă din toamna anului 1878 fiind dislocată în provincia dunăreano-pontică o divizie, formată din trei regimente de infanterie, un batalion de vânători, un regiment de artilerie și unul de roșiori, subordonată Diviziei 3 militară teritorială cu sediul la Galați. Ea a devenit, în februarie 1879, prin decret princiar, Divizia activă Dobrogea, cu un comandament separat, iar în aprilie 1880 a 5-a Divizie militară teritorială. Ea va controla prin trupele dislocate ulterior la Slobozia (județul Ialomița) și comunicația de mare perspectivă între București și Constanța prin Cernavodă.

Toate măsurile luate reflectau însemnătatea pe care o căpăta această provincie în sistemul de apărare al țării. În același sens trebuie privită și transformarea prin decret princiar a atelierului flotei în Arsenal (august 1879). Consecvent aceleași idei de dezvoltare a marinei militare, guvernul român a încheiat în octombrie 1881 un contract cu o cunoscută firmă londoneză „The Thames Iron Ship-Building Company” pentru construirea unui bric de 118 picioare lungime, prevăzut și cu o mașină cu aburi sistem compound, capabilă să-l propulseze cu 6 noduri pe oră și trei șalupe cu aburi lungi de 55 picioare³.

Din primăvara anului 1880 se înființau noi regimente de dorobanți și de călărași. În același timp, serviciul militar activ în armata permanentă era redus de la 3 la 2 ani, dar cel al rezervei era sporit cu un an. Un raport informativ francez estima la 300 000 de luptători capacitatea de mobilizare a armatei române conform legii de recrutare⁴.

Tot acum se adopta legea pentru înființarea unei fabrici de pulbere în România, în dorința de a sustrage armata serviciilor importului, dependenței de străinătate în procurarea muniției⁵. După o atentă experimentare, în armata română s-a adoptat pușca Martini-Henry (arma model 1879), socotită superioară celei franceze (Gras).

La 23 iunie 1881 o lege pentru finanțarea Ministerului de Război cu suma de 4,5 milioane lei prevedea, între altele, și „începuturi de lucrări de apărare pe oarecare puncte și linii strategice”⁶. Nu cu mult timp înainte, o binecunoscută firmă metalurgică din Magdeburg – Hermann Gruson – oferise guvernului român cupolele sale cuirasate pentru fortificații.

De altfel, atât regele cât și bună parte dintre ofițerii români vedeau interes pentru noile descoperiri și aplicații tehnico-științifice în domeniul militar, fie că era vorba de progresele arma-

mentului, de folosirea dirijabilelor sau introducerea mitralierelor Nordenfeldt⁷. Se urmăreau cu atenție și erau trimiși ofițeri în Italia spre a asista la exercițiile campaniilor alpine.

La 8 iunie 1882 era promulgată legea de organizare a comandamentelor armatei române⁸, a cărei însemnătate impune o analiză ceva mai amplă. Teritoriul României era împărțit în patru mari regiuni pentru organizarea trupelor active, rezervei și milițiilor, formând patru corpuri de armată cu reședințele la Craiova, București, Galați, Iași, alături de divizia activă Dobrogea, cu comandamentul la Constanța. Legiuitorul insistă în chip deosebit asupra principiului echivalenței organizării de pace și a celei de război: „Fiecare corp de armată este organizat într-un mod permanent pe diviziuni și brigade. Corpurile de armată, diviziunile cât și celelalte subunități vor avea comandanții lor, staturile majore și serviciile administrative ce le sunt necesare pentru a intra în campanie. Materialul de orice natură, neapărat trupelor sau serviciilor pentru timpul de război, va fi înregistrat și înmagazinat în apropierea acelor trupe sau servicii /.../ Titularii diferitelor funcțiuni necesare în cazul de mobilizare sunt, pe cât se poate, numiți dinainte”⁹. O deosebită grijă este în acest sens acordată descentralizării, doar stabilimentele speciale destinate serviciilor generale ale armatei și fortificațiile rămăneau în subordinea imediată a Ministerului de Război.

În condițiile dominației nete a Partidului Liberal, a conducerii Camerei deputaților de Dumitru Brătianu și a Senatului de către beizade Mitiță (Dimitrie Gr. Ghica) este firesc rezultatul votului: 60 contra 3 și unanimitatea de 26 senatori prezenți.

Analizată în cadrul Marelui Stat Major cezaro-crăiesc pe tot parcursul proiectării, discutării și sancționării, martie-iulie 1882, legea comandamentelor militare era socotită de „reorganizare și dezvoltare” („Die Reorganizierung und Vergrößerung”). Întru-

cât ea avea în vedere și reorganizarea milițiilor, la Viena se aprecia că durata împlinirii acestui program trebuia prelungită până după anul 1890¹⁰.

În perspectivă istorică, legea comandamentelor militare din 1882 sintetizează experiența indirectă și apoi directă războaielor din 1870-1871 și 1877-1878 și constituie cheia unei transformări începute imediat după încheierea conflictului ruso-româno-otoman. *Legea marca așadar o reformă în dezvoltarea armatei române, cu atât mai evidentă cu cât, după aceleași analize austro-ungare, efectivele sporeau de la 55.000 de luptători la 212 000 infanteriști, 19 000 cavaleriști și 348 de tunuri*¹¹.

Nu mai puțin însemnat este programul naval al României care prevedea la sfârșitul anului 1882 transformarea Constanței într-un port militar. Flotila de Dunăre avea deja cinci monitoare la care se adăugaseră recent torpiloarele, numărul lor total ajungând la șase¹².

Anul 1882 nu se încheiase când, la 29 noiembrie se promulga decretul de organizare și funcționare, în cadrul Ministerului de Război, a Marelui Stat Major. Atribuțiile sale, prevăzute de lege, se refereau la organizarea, înzestrarea și instruirea trupelor, formarea cadrelor de comandă, inclusiv a celor de stat major, elaborarea planurilor de pregătire a populației, teritoriului, economiei pentru apărare, a planurilor de mobilizare și de campanie. În ceva mai mult de un deceniu pe temeiul activității desfășurate și a chestiunilor ridicate în cursul acesteia, organizarea și funcționarea Marelui Stat Major a fost continuu perfecționată. Mai întâi prin adoptarea Legii asupra serviciului de stat-major din martie 1883¹³ și decretarea în 1885 a primului *Regulament asupra serviciului de stat major* care au statuat funcționarea serviciului de stat major al armatei și a marilor comandamente (de divizii, corpuri de armată și detașamente).

Proaspăta experiență a extraordinarei rezistențe otomane la Plevna ca și în Balcani și în cetățile de pe malul Dunării s-a adăugat în cazul regelui Carol I cu amintirile din războiul ducator de la 1864. Atunci rezistența liniei fortificate daneze de la Düppel pusese la încercare armata prusiană. În 1872 principele avusese și o sugestivă convorbire cu, pe atunci colonelul și reprezentantul Marii Britanii în Comisiunea Europeană a Dunării, Charles Gordon, viitorul erou de la Karthum, despre importanța strategică a poziției de la Galați, ușor de fortificat între Dunăre, Siret și Prut.

Pe timpul războiului oriental din 1877-1878, chiar și după căderea Plevnei, la începutul anului 1878, atât principele Carol I cât și marele duce Nicolae erau îngrijorați față de vulnerabilitatea frontierei Dunării, căci, după cum nota primul, între Giurgiu și Brăila „linia este așa de întinsă, încât trupele dispuse momentan de-a lungul malului nu sunt suficiente”. Îngrijorarea era mare atât pentru depozite, cât și pentru liniile de comunicație. De asemenea, în trecerea Balcanilor, în pasul Troian de pildă, trupele ruse au avut de înfruntat serioasa rezistență otomană în lucrările fortificate cu redute legate de drumuri acoperite situate în poziții natural întărite. Același lucru s-a petrecut și în pasul Șipka.

Este binecunoscută preocuparea deosebită a Înalțului comandament românesc chiar în ultimele momente ale războiului pentru încercuirea și asedierea Vidinului. În miezul iernii, la 10 ianuarie 1878, au fost cucerite de trupele colonelului Lecca, pozițiile de la Nazir Mahala și Vitbol care au permis completarea spre sud a împresurării cetății.

După mai multe tatonări, în toamna anului 1882 sosise la Curtea română generalul belgian Brialmont care discutase îndelung cu regele Carol I chestiunea fortificațiilor necesare României. Desigur că monarhul României trebuise să-l pună la curent pe

interlocutorul său despre perspectivele apropiate și ceva mai lungi ale politicii externe a țării. Paradoxal, obținerea creditelor pentru fortificații în primăvara lui 1883 a fost facilitată pe emoția stărnită în opinia publică de chestiunea Dunării, de confruntarea cu Austro-Ungaria, dornică să-și asigure controlul asupra segmentului inferior al marelui fluviu. Este foarte adevărat că în toamna anului 1882 generalul Brialmont inspectase o parte din frontiera montană cu Austro-Ungaria, dar în vara anului 1883 studiile sale se îndreptaseră altundeva¹⁴. Astfel s-a preconizat ideea fortificării și a unor importante puncte strategice cum era vechea frontieră între Moldova și Țara Românească și, ulterior, a capătului podului peste Dunăre de la Cernavodă.

Generalul belgian Henri Alexis Brialmont (1821-1903) contribuise la modernizarea fortificațiilor Anvers-ului, fiind autorul planului fortului Breendonk, astăzi muzeu, ale celor de pe Meuse - Liège, Namur (construite între 1880 și 1891) ca și a fortului Shinkakasa din Congo belgian. Deși ideea apărării orașelor moderne prin forturi detașate fusese aplicată la Paris încă din vremurile regelui Louis-Philippe (1830-1848), generalul Brialmont introducea o reală îmbunătățire prin folosirea la construcție a betonului, uneori chiar armat.

Față de însemnătatea și costul lucrărilor belgiene de fortificație, a speranțelor puse în ele și prin comparație cu rezistența Parisului în războiul de la 1870-1871, cucerirea lor de germani în prima lună a primei conflagrații mondiale a reprezentat o mare dezamăgire și a repus în discuție atât valoarea generală a planurilor și realizărilor generalului Brialmont, cât și a celor preconizate și executate în România. Cu precădere în anii neutralității (1914-1916) și în perioada interbelică, criticile care nu lipsiseră nici în vremea proiectării și construcției fortificațiilor au condamnat cheltuielile excesive, de circa trei bugete anuale ale

apărării țării, făcute pentru construirea unor fortificații care nu slujiseră la nimic. Judecata cu nuanțe ne semnificative s-a impus, aruncând o umbră asupra regelui, a conducerii armatei și a geniului românesc.

Dar cercetările mai recente¹⁵ și mai detaliate au modificat premisele acestei judecăți. După planul Schlieffen, în ultima sa variantă din 1912, pentru reducerea cetăților Namur și Liège fusese prevăzută o singură divizie care să efectueze operația în câteva zile. Aceasta cu atât mai mult cu cât forturile erau considerate îmbătrânite dacă nu perimate, cu blindaje incapabile să reziste proiectilelor penetrante. În ciuda acestor calcule optimiste, angajând șase brigăzi (39 000 oameni) contra Liège-ului și a armatei belgiene, germanii au avut pierderi fiind siliți să se retragă. Înaltul comandament german a fost nevoit să creeze o nouă armată de asediu de 60 000 de luptători cu artileria corespunzătoare, între care celebra Grosse Bertha. Și așa reducerea fortificațiilor a durat trei săptămâni, ceea ce a provocat o gravă perturbare a planului Schlieffen, cu urmările cunoscute. Mai mult, după război, o parte din lucrările de fortificație au fost reconstruite, ceea ce confirma importanța ce li se acorda. Astfel că, deși nu este cazul unei istorii contrafactice, concluziile privind fortificațiile Bucureștilor și ale celorlalte zone ale României vor trebui revizuite.

După unele aprecieri, lucrările de fortificații din România au fost cele mai mari din Europa ultimului pătrar al secolului XIX¹⁶. *Ballplatz*-ul ca și Marele Stat Major austro-maghiar au urmărit cu deosebit interes și aprehensiune proiectele românești îndeosebi cât privea fortificarea frontierei carpatice, intervenind la Bruxelles pentru a zădărnici cooperarea generalului Brialmont cu guvernul român¹⁷. Invocând o pretinsă incompatibilitate între această cooperare și statutul de neutralitate al Belgiei, șeful

Cabinetului belgian, Frère-Orban, a dispus trecerea în non-activitate a generalului Brialmont (iulie 1883). Faptul că presa germană a salutat decizia guvernului belgian dovedește că presiunea Austro-Ungariei la Bruxelles fusese hotărâtoare pentru îndepărtarea generalului Brialmont¹⁸.

Nu s-a observat că sancționarea generalului Brialmont a reprezentat, de fapt, apogeul crizei relațiilor dintre România și Austro-Ungaria în mod preponderent în chestiunea Dunării.

*

În august 1883, de comun acord cu principalul său sfetnic, Ion I. Brătianu, regele Carol I, profitând de un eveniment de familie al Casei de Hohenzollern, a sosit la Berlin pentru a negocia alianța României cu puterile germane. Conte Hatzfeldt, ministrul de externe al Reichului prefațase negocierile arătând ministrului României la Berlin, pe de o parte, pericolul expansiunii ruse și, pe de alta, garanția de securitate și pace pe care o putea oferi alianța puterilor germane¹⁹.

După călătoria regelui Carol I la Berlin, întâlnirea la Gastein a președintelui de Consiliu român, Ion C. Brătianu, cu ministrul Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, contele Kalnoky și cu prințul Bismarck (6-8 septembrie 1883), a decis pe primul pentru alianța cu Puterile Centrale, alianță creată de cele două imperii germanice și Regatul Italiei la 20 mai 1882. Cabinetul Brătianu, conducerea liberală, căutaseră totodată să folosească prilejul negocierilor cu prințul Bismarck și cu ministrul cezaro-crăiesc de externe, contele Kalnoky pentru a spori capitalul politic al partidului²⁰.

Tratatul de alianță politico-militară a României cu Austro-Ungaria a fost încheiat în cel mai mare secret la Viena la 30 octombrie 1883, fiind semnat de miniștrii Afacerilor Externe ai

celor două state, contele Gustav von Kalnoky și Dimitrie Sturdza, și ratificat la 15 noiembrie 1883. În aceeași zi, la alianță adera și Germania. Abia la 15 mai 1888 și Italia se va alătura alianței cu România. La ansamblul de negocieri luaseră parte, direct sau indirect, un număr redus de personalități politice românești: Ion C. Brătianu, Dimitrie Sturdza, P.P. Carp, G. Vârnav-Liteanu, dl. Beldiman. Ei au avut desigur sprijinul, disciplinat, al elitei politice liberale care, însă, mai mult ca sigur, nu a fost informată exact despre sensul și forma înțelegerilor de la Viena. În sfârșit, în ceea ce privește atitudinea elitelor politice privitor la această cotitură a politicii internaționale a României, trebuie remarcat că, totuși, strămtului cerc al inițiativelor alianței de la 1883 trebuie să i se adauge și C.A. Rosetti, care, în pofida iminentei rupturi cu Ion C. Brătianu și a atașamentului său față de Franța tinereții sale, susținuse noua orientare a țării.

Este evident că alianța Puterilor Centrale pornise de la convingerea prințului cancelar Bismarck potrivit căreia Reichului abia întemeiat îi este necesară pacea. Discursul lui Bismarck despre binefacerea generală ale unei evoluții pacifice a Europei a aflat în regele României, acum trecut de 40 de ani, un interlocutor binevoitor cu atât mai mult cu cât, în perspectiva unei răsturnări tânărul regat nu părea să aibă de câștigat. Sunt semnificative în acest sens cuvintele scrise de rege, abia sosit de la Berlin și Viena, tatălui său: „Cuvântul de ordine este pacea și oricine dorește să contribuie la menținerea ei este un membru binevenit în liga care se grupează acum în jurul Germaniei. Aceasta urmărește un dublu scop: pe cât este posibil să-i țină în frâu pe tulburătorii liniștii și să apere principiul monarhic față de agitatorii nihilisti și comuniști”²¹. Regele României constata caracterul contradictoriu al politicii Rusiei, care dacă teoretic ar fi trebuit să îmbrățișeze acest program, însă, mai cu seamă prin

politica panslavistă a regimului țarului Alexandru al III-lea, situa marele imperiu de la răsărit și nord între „tulburătorii liniștii”.

În convorbirile de la Gastein cu Ion C. Brătianu, cancelarul german a știut să flateze orgoliul conducătorilor politici de la București, asigurând „că tânărul regat este un factor de care trebuie să se conteze” și că prin alianța mijlocită de el prințul Bismarck, „și lui trebuie să i se atribuie meritul că România va ocupa un loc în concertul european pentru a putea supraveghea alte regate”²². Ideea de lider regional încolțise desigur în mintea regelui Carol I și corespondența sa personală o dovedește.

Desigur, este de cea mai mare însemnătate să se discearnă măsura în care regele și principalul său sfetnic se iluzionau în privința afirmațiilor cancelarului german și a „poziției proeminente pe care România a ocupat-o în caracterul european”²³. Regele Carol I constata situația tulburătoare din Bulgaria și Serbia, supuse presiunilor rusești și el chiar pronostica posibila răsturnare a celor doi principii de la Sofia și Belgrad, ceea ce avea să se producă efectiv în 1886 și 1889. Mai mult, amintirile târzii ale lui Serghei Sazonov, ajuns ministru de externe al Rusiei în 1910-1916, relevă în adevăr poziția pe care regele Carol I a știut, *à la longue*, să și-o câștige față de aliații săi, de la Viena și Berlin și discernământul său real în chestiunile internaționale. Poate cea mai semnificativă este adnotarea lui Serghei Sazonov de la izbucnirea Marelui Război privind atitudinea regelui României „a cărui opinie se bucura întotdeauna de o importanță specială în ochii împăratului Wilhelm [al II-lea n. S.I.] și a guvernului german”²⁴. Așa cum remarca însă același memorialist, cu prilejul crizei din vara anului 1914, eforturile regelui Carol I „le plus sage des Hohenzollern” nu au avut efect în fața obstinației celor două Curți germanice²⁵.

*

Noua orientare externă a României, care deși fixată printr-un tratat secret nu a diminuat numărul ofițerilor sau elevilor-ofițeri români care, tradițional, își făceau studiile de specialitate în școlile militare sau pe navele militare franceze. Este adevărat că noul Reich german nu s-a arătat foarte binevoitor pentru primirea românilor la studii. Totodată, deși uzinele Krupp își câștigaseră un loc important în înzestrarea artileriei române, totuși comenzile de armament, de nave și echipament continuau să se îndrepte și spre Franța și Anglia, pe temeiul unor serioase analize a ofertelor și performanțelor.

În România, anul 1884 avea să fie marcat de desființarea, prin decretul regal din 30 iunie, a gărzii orașenești²⁶. Faptul că ea nu fusese amintită ca o componentă a forțelor armate în legea comandamentelor militare din 1882 era primul semn al apropiatei sale sorți. Aproape în același timp se creaseră însă, ca urmare a decretului regal din 16 mai 1884, 32 regimente infanterie de miliții corespunzând celor tot atâtea regimente de dorobanți, ceea ce sporea forțele armate ale României inițial cu 65 mii de oameni, iar ulterior cu încă 31 000²⁷.

În vara anului 1884 avea loc și o premieră prin organizarea în preajma Constanței a primei tabere de instrucție a armatei teritoriale din Dobrogea²⁸. Erau reuniți în tabără 460 de recruți infanteriști și 60 cavaleriști, 54 musulmani din care 12 turci, 27 germani, 2 evrei, ceilalți români, bulgari și greci. Se înălțase o capelă creștină și o moschee; se organizaseră bucătării pentru germani, musulmani și ortodocși. Concentrarea și manevrele durau două luni, din iulie în septembrie, și, în general, în fiecare

duminică a săptămânii. Alte trupe au fost concentrate în același timp la Babadag.

Deopotrivă cu sporirea efectivelor o atenție deosebită s-a acordat construirii cazărmilor, ca și stabilimentelor militare, mărite sau acum începute.

Încheierea tratatului mai întâi cu Austro-Ungaria, la 30 octombrie 1883, apoi cu Germania și, mai târziu, cu Italia, a avut ca prim efect modificarea marelui proiect de amenajare a teritoriului României pentru apărare.

Abia la 13 noiembrie 1884 au început doar fortificațiile Bucureștilor, prin lucrări pregătitoare la Chitila, Mogoșoaia, Otopeni și Tunari, primul tronson al centurii capitalei. Planurile fuseseră definitivitate la Bruxelles cu generalul Brialmont de o echipă de ofițeri români între care căpitanul de geniu Mihail Boteanu.

După opinia atașatului militar austro-ungar la București, întemeiată desigur pe informațiile obținute la fața locului, atât președintele Consiliului de Miniștri, Ion C. Brătianu, cât și D.A. Sturdza sau generalul Arion, inspectorul general al artileriei, nu se arătaseră entuziasmați de ideea fortificării Bucureștilor. După afirmațiile unor ofițeri superiori români, ale căror nume nu le dezvăluie, „în principiu numai regele ar fi cel care a pus lucrurile în mișcare”²⁹. Mai mult, atașatul militar cezaro-crăiesc la București, socotea că fortificarea capitalei urmarea ca în caz de atac rusesc, armata română să se poată mobiliza și concentra „evitând în felul acesta intervenția Austriei”. Pe bună dreptate, informatorul Ministerului de Război de la Viena își punea întrebarea dacă alianța cu Austria nu „ar pretinde imperios, în primul rând, o concentrare în Moldova”³⁰.

Astfel, chestiunea proiectatului sistem de fortificații din România ar rămâne nedezlegată fără publicarea recentă a corespondenței personale a regelui Carol I. Într-o scrisoare din iulie 1882 către

tatăl său, suveranul României, după ce arăta valoarea contemporană a sentimentului național continua: „Vrem sincer să trăim într-o înțelegere amicală cu vecinul de la apus [Austro-Ungaria] și chiar să ne alăturăm cu totul politicii sale, dar în nici un caz nu vom sacrifica interesele noastre economice sau vreun drept pe care îl posedăm ca stat liber și independent. Pe acestea vom ști să le apărăm împotriva oricui. Țara nu a făcut degeaba enormele sacrificii pentru armată”³¹. Aceeași corespondență confirmă că aducerea generalului Brialmont a fost inițiativa personală și secretă a regelui Carol³². Într-un rar moment de dezvăluire a tainicului său temperament romantic, regele Carol I scria: „Țunurile vor bubui din toate forturile din București, Focșani, Galați ridicate de mine, ca un scut puternic al vetrei strămoșești în timpuri de grele încercări, de cari cerul să păzească țara”. Mai departe de mândria inițierii și realizării acestei opere se poate întrezări și unul din scopurile lucrărilor de fortificații, disuadarea inamicilor potențiali, idee ce trebuie neapărat introdusă în discuția utilității marii întreprinderi militare din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Împreună cu alianța cu Puterile Centrale, fortificațiile capitalei și cele proiectate în țară erau menite în ochii suveranului să consolideze securitatea României.

Totuși, în privința fortificațiilor, informatorii militari austro-maghiari nu încetau să semnaleze criticile aduse atât în ziarele opoziției, dar și în Parlament și chiar de deputați liberali (Anastase Stolojan, Ionescu). Aceleași rapoarte indicau și opoziția unor „cercuri de ofițeri superiori care nu fac parte din trupele de geniu”³³. Poate ca urmare a acestor critici, generalul Brialmont propunea regelui Carol I, în august 1885, organizarea unor dezbateri publice privind principiile și chiar planurile generale ale fortificațiilor proiectate de el pentru România³⁴. Totodată, în

decembrie 1885, guvernul României a efectuat, cu mari cheltuieli, experiențe publice spre alegerea celor mai bune turele cuirasate pentru fortificațiile din România, experiențe cu atât mai spectaculoase cu cât concurenții erau fabricile metalurgice „Hermann Gruson-Eisengiesserei & Maschinenfabrik” din Buckau-Magdeburg și forjele St. Chamond de pe Loara³⁵. La ele fuseseră invitați reprezentanți ai tuturor puterilor interesate, regele și guvernul României se alintau cu ideea că experimentul de la București avea să reprezinte o cotitură în evoluția armamentului liniilor fortificate. Belgia, Anglia, Olanda, Germania, Franța, Austro-Ungaria, Rusia, Turcia, Italia și-au anunțat participarea.

Dar totodată se renunțase la partea de studiu a generalului Brialmont referitoare la fortificarea frontierei carpatice spre Austro-Ungaria și, spre a nu da de bănuț Rusiei, nu s-a întreprins nimic nici pentru fortificarea acelei de pe Prut. S-a trecut doar din anul 1884 la punerea în practică a proiectelor generalului belgian, adaptate treptat de geniștii români, pentru „cetatea” Bucureștilor și linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați.

Spre coordonarea cât mai bună a întregului efort de apărare a regatului se institua la 4 martie 1886 Comisia de apărare a țării sub președinția regelui, alcătuită din ministrul de război, inspectorul general al artileriei (generalul Eraclie Arion), șeful Marelui Stat Major (generalul Ștefan Fălcoianu), directorul lucrărilor de fortificații (generalul Anton Berendei), șeful casei militare a regelui (general Constantin Barozi), directorul Arsenalului armatei (colonel Ion Carp)³⁶.

La 9 iunie 1886 regele Carol I promulga legea pentru organizarea flotei și a serviciului porturilor³⁷, care stabilea nu numai cadrul de dezvoltare al forței navale militare românești dar prevedea și misiunile acestora: protecția țărmurilor, cooperarea la operațiunile armatei, protecția comerțului pe ape, asigurarea legăturii

cu Dobrogea, transporturi de trupe, poliția apelor Dunării, râurilor și a apelor maritime teritoriale. Planul de înzestrare al flotei române beneficiase de sfatul celebrului inginer șef de la „Forges et Chantiers de la Méditerranée”, Gustave Zédé, care recomandase, firește, construirea unei duzini de torpiloare³⁸. În toamna anului 1886 se încheia și ridicarea de către Serviciul geografic al armatei române a hărții Dobrogei, „la première carte exacte qui aurait été publiée sur cette partie de l’Europe”, după cum se exprima diplomații francezi³⁹. În ambele se putea decela cu ușurință însemnătatea experienței războiului de la 1877-1878.

Pentru punerea în aplicare a articolului 19 din legea comandamentelor militare din anul 1882, privitor la transporturi în caz de mobilizare sau război la 7 iulie 1886 se crea o comisie mixtă reprezentanții Marelui Stat Major, geniului, flotei, contabilității armatei, serviciului sanitar, Inspectoratului general al artileriei, căilor ferate, ministerelor Lucrărilor Publice și de Interne prezidată de șeful Marelui Stat Major, pentru organizarea lor și alcătuirea regulamentelor necesare⁴⁰.

O „radiografie” în acest moment a organismului militar românesc permite o evaluare imparțială a situației. Este vorba de raportul maiorului francez Raoul Meynier, trimis în misiune în România de Ministerul de Război al Franței în toamna anului 1886⁴¹. După ce asistase și la manevrele din acel an, maiorul francez se socotea îndreptățit să afirme: „la Roumanie possède actuellement une bonne armée de 150 000 hommes, très bien encadrée, équipée et armée. Son peuple a l’esprit militaire et il est animé d’une bonne volonté suprenante pour l’accomplissement de tout ses devoirs militaires”⁴².

În chip firesc față de însemnătatea ce luaseră fortificațiile, în anul 1887 avea să se creeze Inspectoratul armei geniului, ce

urmase celui al artileriei (1883) și precedase pe acela al cavaleriei (1889).

În ceea ce privesc ipotezele de război până în 1888 s-au elaborat și planuri de rezistență pe linia fortificată Focșani - Nămolosa - Galați împotriva unei invazii ruse, dar și pentru eliberarea ținuturilor locuite de români din dubla monarhie, cu care România avea totuși un tratat de alianță. Dar poziția Austro-Ungariei în războiul bulgaro-sârb, susținerea de aceeași mare putere a candidaturii prințului Ferdinand de Saxa-Coburg la tronul Bulgariei, ca și acordul secret germano-rus din 1887, prin care erau recunoscute aspirațiile Curții de la Sankt-Petersburg în marea Neagră și Strâmători, erau suficiente motive pentru ca factorii români de decizie să aibă proiecte alternative.

*

La o privire retrospectivă, principele Carol de la 1866 este foarte apropiat de Ion C. Brătianu, de concepția acestuia și împotriva liberalismului moderat al lui Ion Ghica: „școala lui Ion Ghica – notează într-un rând – vrea să capete lucruri mari prin mijloace mici și se dă înapoi de la orice măsură energică”. În același timp este împotriva „cuziștilor”: „nici Brătianu, nici eu nu suntem dispuși să încheiem o alianță cu imoralitatea”⁴³.

Pe de altă parte, principele Carol I avea experiența celor nouă ani de serviciu în artileria și cavaleria prusiană, precum și a campaniei din anul 1864 în războiul cu Danemarca, în vremea căruia făcuse parte din statul major al principelui de coroană, viitorul împărat efemer Frederic Wilhelm. Din această perspectivă el putuse evalua oștirea românească de la 1866, modelată după armata imperială franceză, și, după o spirituală remarcă, „reproducând multe din defectele acesteia ce au dus la completa cădere de la 1870 dar lipsindu-i acele calități ale împărăteștii armii a Franței care au salvat-o în 1870 de la dezonoare”⁴⁴.

Tânărul principe dădea totodată o mare importanță influenței unei bune și disciplinate armate atât pentru bunăstarea națiunii cât și pentru educația acesteia. Semnificativă din acest ultim punct de vedere este intervenția sa personală (mai 1868) pentru interzicerea bătăii în armată, practică degradantă proliferată sub ocupația rusă de la 1828-1834 și perpetuată prin oștirile regulamentare.

Dar este deosebit de interesant faptul că în 1868 îndemnul spre reformă sosea principelui dintr-o direcție, aparent, neașteptată a Hortensiei Cornu, fidela interpretă a gândului împăratului Napoleon. Deși îl prevenea în privința orientării anti-franceze a lui Ion Brătianu, împăratul sfătuia să se gândească mai puțin la proclamarea independenței „căci și așa cum e acum România trebuie să fie destul de lucru, de reformat, de creat, pentru ca toată atenția, toate străduințele unui om de inimă și inteligență să fie puse la contribuție /.../ Binele nu-i greu de făcut decât când n-ai puterea în mână, iar puterea n-are nici o scuză dacă nu-l face”⁴⁵. Era aici și regretul ascuns al neputinței împăratului francezilor de a reforma mai profund propriul său regim și cu precădere armata.

În afara voinței politice reforma era și o chestiune de „cadre”, în aceea militară apreciindu-se încă de atunci necesitatea aducerii unor ofițeri români din armata austro-maghiară⁴⁶.

Anul 1868 rămâne al mării reforme militare. Ea începe prin desființarea, prin hotărârea principelui, a bătăii în armată (21 mai 1868). În sfârșit, la 13 iunie este votată legea pentru organizarea armatei care, teoretic, cuprindea în organizarea militară întreaga populație masculină a țării între 17 și 50 de ani. Costul reformei era apreciat la a fi destul de mic – un spor de cheltuieli, cu 4 800 000 franci, adică noul buget al armatei era de 16 milioane franci, remarcabil față de o astfel de creștere a puterii militare a

țării. Cu acest prilej însă principele se manifestă *in peto* împotriva gărzii civice „care n-are nici o importanță militărească, se recrutează după clasele de cens și-și alege ea singură ofițerii”⁴⁷, ceea ce nu corespundea, desigur, spiritului tânărului prinț de Hohenzollern. Cu toate acestea, încrederea sa în Ion Brătianu rămânea neschimbată, în pofida faptului că în lumea diplomatică franceză și austriacă acesta era „atât de revoluționar”⁴⁸. Sub acest joc este și mai explicabilă orientarea principelui spre Prusia, al cărui bătrân rege declara: „Acum, când vărul Carol e în România, avem însă obligația, deși nu prin tratate, dar obligația morală, ca să-l sprijinim cât se va putea mai bine și mai statornic. Eu sunt bucuros să-i pun la dispoziție toate persoanele de care va avea nevoie, îndată ce își va arăta dorințele într-un chip cât se va putea mai precis”⁴⁹. Chiar și un ofițer cu o contribuție însemnată la proiectul de lege a organizării armatei din 1868, colonelul George Adrian, deși apreciat ca devotat, era socotit de o enervantă „încetineală”, ceea ce explica insistențele principelui pentru aducerea unui ofițer vrednic, aflat în persoana colonelului Krenski. O indicație asupra sensului reformei se află și într-o circulară adresată comandanților de divizii în august 1868, cu ocazia preluării portofoliului Războiului, ad-interim, de Ion C. Brătianu, primul „civil” în această funcție. Precedentele din alte țări, Arago și Cavour, sunt cu atât mai semnificative, dacă se consideră condițiile în care aceștia și-au exercitat mandatele. Totodată, circulara mai subliniază însă că „prințul Carol s-a folosit numai de dreptul său cel mai de căpetenie de prinț, acela de a cere și exercita comanda supremă a armatei și, prin aceasta, a redat armatei puțința de a dobândi stabilitate și coeziune internă, fără să fie atinsă de tulburările parlamentare”.

Dar dincolo de amănunte și chiar de necesitatea ivită în 1872 de completare a legii organizării militare, este evident că abia

acum proiectul militar pașoptist a fost îndeplinit integral. Pentru că, în pofida unor vehemente susțineri istoriografice, Alexandru Ioan Cuza nu putuse subscrie acestui proiect și ca atare el nu promulgase legea completă de organizare militară. Principelui Unirii și consilierilor săi li se păruse că această lege, și mai ales garda orășenească preconizată de ea, nu ar fi fost decât un instrument în mâna „roșilor”, a revoluționarilor pașoptiști munteni. Astfel că i-a revenit principelui Carol I și ministrului său Ion C. Brătianu îndeplinirea legislativă a proiectului pașoptist. Dar, paradoxal, transpunerea sa în practica militară avea să fie realizată de marea guvernare conservatoare Lascăr Catargi și de ministrul de Război al acesteia, „cuzistul” general Florescu.

Sunt semnificative concluziile însemnatelor manevre ale armatei române din 1874 la care participaseră ofițeri din Austro-Ungaria, Imperiul Otoman, Marea Britanie, Olanda, Prusia, Rusia, Serbia și unde atât reprezentanții englez și otoman apreciaseră deosebit valoarea trupelor princiare. Pentru colonelul turc ar fi fost mai bine să se recunoască independența României și să se încheie cu acesta un tratat de alianță⁵⁰. Totuși, în pofida acestor progrese la declanșarea noii crize orientale în 1876 reorganizarea armatei române nu era terminată. Cel puțin într-un domeniu, acela al armamentului, opțiunea principelui pentru pușca prusiană cu ac Dreyse se dovedise neinspirată: în mai puțin de un deceniu ea fusese compet depășită și doar jumătate din trupele de operații române puteau fi înarmate cu pușca Peabody.

Experiența războiului de la 1877-1878 a marcat desigur pe vechii colaboratori de la 1867-1869, principele și primul său sfetnic, Ion C. Brătianu. Amândoi se convinseseră de perimarea proiectului pașoptist în confruntarea cu realitatea războiului. Dar analiza transformărilor armatei române din primul deceniu de după proclamarea deplinei independențe poate conchide spre caracterizarea lor drept o reformă ?

Cel puțin cinci considerente se impun atenției spre caracterizarea deceniului 1878-1888: uniformizarea organizării militare la pace și război prin legea comandamentelor militare din 1882; includerea Dobrogei în sistemul militar românesc după 1879; lansarea primului program naval pentru constituirea unei flote militare și amenajarea teritoriului pentru apărare prin începutul construirii fortificațiilor de la București și din poarta Moldovei și, *last but not least*, prima alianță militară externă, încheiată de România ca stat deplin independent.

Deceniul de după proclamarea independenței stă sub semnul guvernării liberale, a „viziratului” eminentului om de stat Ion C. Brătianu, ceea ce a dat o deosebită continuitate și coerență acțiunii de organizare militară. Toate aceste considerente și circumstanțe conferă măsurilor și realizărilor din armata română din anii 1878-1888 caracterul unei reforme. Spre deosebire de reforma din anii 1859-1872, începută de Cuza Vodă și desăvârșită de principele Carol I, al cărui caracter politic este evident, reforma din 1878-1888 a fost preponderent militară și ea a transformat substanțial armata română. A devenit astfel România, prin reformarea instituțiilor sale militare, un lider în Balcani? Un atent observator al situației de la 1886, maiorul francez Meynier, viitor atașat militar la Madrid, remarcă: „Dans quelques années, si elle continue, elle constituera donc une petite puissance militaire à laquelle ses grands voisins feront la cour en maintes occasions pour l'avoir comme alliée et éviter qu'elle prête son concours à des ennemis”⁵¹.

Studiul perioadei 1878-1888 are o valoare exemplară pentru chestiunea în discuție și-și află neașteptate analogii cu situația actuală.

NOTE

¹ *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular* (mai departe *Memorii Carol I*), ed. Stelian Neagoe, vol.IV, București, 1994, p.25.

² „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al PCR”, XIV, 4(1968), p.52-56.

³ *Documente privind istoria militară a poporului român* (mai departe *DIMPR*), 1878-1882, ed. C.Căzănișteanu, Victor Atanasiu, Nicolae Niculae, Maria Georgescu, Sergiu Iosipescu, București, 1974, p. 299-302.

⁴ *DIMPR, 1878-1882*, p.204.

⁵ *Ibidem*, p. 147-152.

⁶ *Ibidem*, p. 264.

⁷ *Ibidem*, p. 339.

⁸ *Ibidem*, p. 356-363.

⁹ *Ibidem*, p. 357.

¹⁰ *Ibidem*, p. 370-375.

¹¹ *Ibidem*, p. 373, 375.

¹² *Ibidem*, p. 420.

¹³ *Ibidem. 1882-1885*, p. 35.

¹⁴ *Ibidem, 1882-1885*, ed. C. Căzănișteanu, Nicolae Niculae, Maria Georgescu, Sergiu Iosipescu, București, 1974, p. 50.

¹⁵ Vezi John Horne et Alan Kramer, *Les atrocités allemandes*, Tallandier, Paris, 2005.

¹⁶ *Istoria militară a poporului român*, vol.V, București, 1988, p. 218.

¹⁷ *DIMPR, 1882-1885*, p. 70-72.

¹⁸ *Ibidem*, p. 96-99, 105 (doc. 98).

¹⁹ *Ibidem*, p. 101-103.

²⁰ *Ibidem*, p. 107 (doc. 68).

²¹ Carol I, *Correspondență privată. 1878-1912* (mai departe Carol I, *Correspondență*), ed. Sorin Cristescu, București, 2005, p. 163.

²² *Ibidem*, p. 164.

²³ *Ibidem*, p. 165.

²⁴ S. Sazonov, *Les Années fatales. Souvenirs*, Payot, Paris, 1927, p.120.

²⁵ *Ibidem*, p. 172.

²⁶ *DIMPR, 1882-1885*, p. 233.

²⁷ *Ibidem*, p. 214-225, 236 (doc. 158).

²⁸ *Ibidem*, p. 263-264, 266-267.

²⁹ *Ibidem*, p. 303.

- ³⁰ *Ibidem*.
³¹ Carol I, *Corespondență*, p. 128.
³² *Ibidem*, p. 130.
³³ *DIMPR, 1882-1885*, p. 329,330.
³⁴ *Ibidem*, p. 357-358.
³⁵ *Ibidem*, p. 386-387.
³⁶ *DIMPR, 1886-1888*, ed. C.Căzănișteanu, Nicolae Niculae, Maria Georgescu, București, 1975.
³⁷ *Ibidem*, p. 37-48.
³⁸ *Ibidem*, p. 72-73.
³⁹ *Ibidem*, p. 76.
⁴⁰ *Ibidem*, p. 52-54.
⁴¹ *Ibidem*, p. 87 - 144
⁴² *Ibidem*, p. 90
⁴³ *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, București, p.214.
⁴⁴ *Reminiscences of the King of Roumania*, ed. Sidney Withman, Bernhard Tauschnitz, Leipzig, 1899, p. 224.
⁴⁵ *Ibidem*, p. 227-228.
⁴⁶ *Ibidem*, p. 236 (sub anul 1868).
⁴⁷ *Ibidem*, p. 244.
⁴⁸ *Ibidem*, p. 249.
⁴⁹ *Ibidem*, p. 250.
⁵⁰ *Reminiscences of the King of Roumania*, p. 234.
⁵¹ *DIMPR, 1886-1888*, p. 90.

DIMENSIUNILE REFORMEI ARMATEI ROMÂNE ÎNTRĂ RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ ȘI INTRAREA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

prof.univ.dr. Maria Georgescu

Dobândirea independenței (1878) și proclamarea regatului (1881) au conferit României un alt statut politic extern ce i-au permis trecerea într-o altă etapă a procesului de modernizare, individualizare valorică și europeanizare a societății românești. Poziția de actor distinct pe scena internațională a dat țării puterea să acceadă mai temeinic pe făgașul dezvoltării capitaliste, să sporească ponderea contribuției sale politice, economice, culturale și militare pe continent, să întărească legăturile cu românii aflați sub stăpâniri străine și să devină o componentă importantă a echilibrului european. Statul român s-a angajat în modernizarea și sincronizarea structurilor sale instituționale cu Occidentul european, efort ce a cuprins și armata.

În perioada ce a urmat Războiului pentru Independență și până la intrarea României în Primul Război Mondial, reforma organismului militar a urmărit să adapteze cadrul organizatoric și funcționarea lui la nevoile de securitate ale statului român în concordanță cu prefacerile pe plan internațional și cu inovațiile din domeniul artei și tehnicii militare datorate în special revoluției industriale ce antrenase schimbări majore în privința armamentului¹.

Procesul de reformă militară s-a derulat sub supravegherea „capului oștirii” domnitorul/ regele Carol I, pentru care politica militară, alături de cea externă, a constituit un domeniu asumat de la început, colaborând cu oamenii politici care s-au aflat la cârma țării, fie liberali, fie conservatori. Problemele militare au stat în atenția guvernelor, Parlamentului, partidelor politice, care au susținut în cvasiunanimitate procesul de reformă inițiat. România avea nevoie să-și asigure securitatea națională, imperativ rezultat din așezarea sa geopolitică ce implica riscuri majore și din insuficiența resurselor sale umane și materiale.

Măsurile adoptate în domeniul militar au fost corelate cu politica externă. Un moment de referință al acestui proces reformator a fost semnarea tratatului de alianță cu Austro-Ungaria și Germania (1883), la care s-a raliat și Italia (1888), prin care România a primit garanții de securitate în fața tendințelor hegemonice ale Rusiei, a stins oficial tensiunile politice și ostilitatea Dublei Monarhii, consolidându-și totodată poziția în sud-estul Europei.

Etapele procesului de reformă militară

I. 1879-1883: demararea reformei militare în condițiile izolării diplomatice a României. Pornind de la experiența participării la războiul din 1877-1878, autoritățile politice și militare au impus schimbări majore la nivel de conducere și administrație a armatei, precum și în fizionomia structurilor militare.

II. 1883-1908: continuarea procesului de reformă sub umbrela protectoare a Triplei Alianțe. România a avut trei decenii de relativă liniște, în care reforma a cuprins toate palierele construcției militare românești. Măsurile s-au concentrat în direcția con-

solidării structurilor de stat major de la nivelul cel mai înalt la mari unități și unități, a permanentizării trupelor teritoriale, a dezvoltării armelor și serviciilor, a fortificării teritoriului, a pregătirii cadrelor, a instrucției trupelor. Reforma a înregistrat un ritm lent, cu multe sinuozități apărute pe fondul unor crize financiare, ca de pildă în anii 1905-1907, deși inițiative nu au lipsit. A fost o perioadă în care „activitatea economică a țării, întărirea ei financiară, apăreau mai utile decât activitatea militară, decât întărirea ei prin armata națională; construirea de căi ferate mai urgentă decât construirea de cazărmi și exportul grânelor mai hotărâtor decât importul armelor”², după cum aprecia Gheorghe Tătărescu, încercând să explice starea precară a armatei române în campania din Bulgaria din 1913 la care participase ca ofițer de rezervă.

III. 1908-1916: accelerarea procesului de reformă sub impactul încordării situației în Balcani (criza bosniacă și îndeosebi războaiele balcanice) și izbucnirii conflagrației mondiale. Principalele direcții s-au îndreptat spre remodelarea sistemului militar prin îmbunătățirea structurilor organizatorice ale sistemului de apărare și definitivarea permanentizării infanteriei, prin sporirea achizițiilor de material și tehnică de luptă și perfecționarea instrucției. Reforma armatei s-a accelerat mai ales în perioada neutralității (1914-1916), ca urmare a lecției severe primite în campania din Bulgaria și ținând cont de experiența oferită de războiul în curs. Eforturile autorităților politice și militare nu au avut eficiența scontată din cauza, pe de o parte, resurselor alocate, care n-au putut elimina lipsurile acumulate deja, iar pe de altă parte restrângerii surselor de aprovizionare, cele două coalitii aflate în luptă fiind reticente atunci când era vorba de onorarea comenzilor statului român.

Finanțarea reformei militare

Derularea procesului de reformă a depins de sumele ce i-au fost acordate în raport cu renovarea structurilor organizatorice, starea fondurilor publice și situația internațională. Evoluția reformei poate fi judecată într-o oarecare măsură și după fondurile financiare alocate armatei. În condițiile în care România a avut resurse limitate și a fost marcată de mai multe crize financiare, cuantumul anual al bugetelor militare a fost în general în creștere, dar fără a fi sporit excesiv. Ministerul de Război s-a situat de regulă al doilea după „Datoria publică” la repartitia totalului cheltuielilor bugetare. Dacă în 1878, bugetul armatei era de 13 376 529 lei (10,47% din bugetul statului), începând din 1879 acesta a crescut semnificativ la 22 916 997 lei (21 % din bugetul statului). Cursul progresiv s-a menținut, cu unele sinuozități, sporirile mai evidente remarcându-se începând din 1908 când au atins cifra de 54 174 668 lei (19,59% din bugetul statului), pentru ca în 1912 să urce la 74 428 036 lei (14,71% din bugetul statului), în 1913 la 81 625 335 lei (15,26% din bugetul statului), în vara anului 1914 să ajungă la 98 122 472 lei (16,34% din bugetul statului), iar în 1916 la 115 000 000 lei (18% din bugetul statului)³.

Importante sume au fost alocate armatei și prin credite extraordinare. Edificatoare pentru exemplificarea impactului evenimentelor externe asupra reorganizării armatei și a dotării ei sunt creditele acordate în intervalul octombrie 1912-august 1914, chiar dacă ele s-au dovedit ulterior insuficiente: 263 600 000 pentru 1912; 284 500 000 lei pentru 1913; 290 000 000 lei pentru 1914⁴. De asemenea trebuie evidențiat că în 1915, guvernul a obținut 600 000 000 lei pentru achiziționare de echipament, armament și muniții, pe lângă 215 000 lei proveniți din împrumut public, iar în toamna lui 1916 suma creditelor pentru armată a ajuns la 700 000 000 lei⁵.

Repartiția bugetelor militare între diverse sectoare ale armatei reflectă carențe ale reformei în direcția alegerii priorităților. De pildă, pentru solde și pensii s-a alocat un quantum mult prea ridicat din buget în comparație cu cel acordat pentru echipament, instrucție, dotarea și întreținerea trupelor, situație ce nu s-a schimbat prea mult nici în 1914. Fortificațiile au consumat sume mari din buget și multe credite suplimentare, efort financiar ce din păcate nu se va valorifica pe deplin, ținând seama de inutilitatea acestor lucrări în războiul mondial.

Direcții ale procesului de reformă

Timp de aproape patru decenii, diriguitorii procesului de reformă au vizat aproape toate compartimentele esențiale ce dădeau configurația și tăria unei forțe militare moderne de la structuri de conducere și organizare, la înzestrare și amenajare a teritoriului; de la cadre și efective la învățământ și pregătire de luptă.

În studiul de față ne vom opri doar la câteva dintre aceste direcții ce s-au reflectat mai pregnant în capacitatea combativă – atât cât a fost ea – a armatei române în Primul Război Mondial.

1) Îmbunătățirea funcționării înaltelor instanțe de conducere și planificare militară

Reorganizarea înaltei conduceri militare a fost o prioritate a procesului de reformă, având în vedere că de ea depindea elaborarea strategiei naționale, dezvoltarea structurilor militare, lărgirea bazei logistice, modernizarea instrucției și pregătirea cadrelor, crearea condițiilor pentru o promptă mobilizare în caz de război etc.

Ca urmare, activitatea *Ministerului de Război* în competența căruia se afla administrația armatei a fost reglementată prin „Legea asupra administrației armatei” din 2 martie 1883⁶. O schimbare mai profundă s-a produs în 1889 prin înființarea a două direcții generale, fiecare cu câte cinci direcții de serviciu (numărul acestora variind apoi în timp). Direcția I coordona procesul organizatoric, de instruire a trupelor terestre și maritime constituite în unități și mari unități luptătoare, cea de-a doua era profilată pe domenii ale funcționării serviciilor și asigurării financiare a armatei. Printr-o altă lege din 1912⁷, s-au mai făcut unele reșezări ale numărului de direcții și birouri în concordanță cu fluctuațiile bugetare.

Înființarea la 29 noiembrie 1882 a *Marelui Stat Major*⁸ sub ordinea Ministerului de Război și sub direcția șefului de Stat Major General se înscrie printre cele mai importante măsuri, deoarece acest Înalt comandament va coordona și va pune în practică reforma armatei. Cadrul favorabil dezvoltării sale a fost creat prin „Legea asupra serviciului de stat major” din 6 martie 1883⁹, urmată de îmbunătățirile aduse în 1895 și 1909, precum și prin elaborarea regulamentelor de funcționare din 1884, 1891, 1899, 1912¹⁰. Principalele misiuni ale Marelui Stat Major erau: studierea și pregătirea planurilor de campanie; mobilizarea și planificarea resurselor destinate apărării; organizarea, înzestrarea și instruirea trupelor; formarea cadrelor de comandă și stat major, lucrări privind harta țării, studiul geografiei și topografiei forțelor militare ale altor state etc.

În sprijinul Ministerului de Război, pe lângă *Consiliul Superior al Armatei* (mai 1878), s-au mai constituit în 1883 *Comitetul Consultativ de Stat Major* și *comitete consultative de armă*. Tot

pentru buna desfășurare a activităților specifice fiecărei arme s-au creat și *inspectoratele generale de armă* (1883-1912).

2) Perfecționarea sistemului militar. Optimizarea structurilor organizatorice

Conceptul doctrinar al „națiunii armate” s-a menținut. Toți locuitorii României între 21 și 40/46 de ani, bărbați apti de a purta armele, erau obligați să îndeplinească personal serviciul militar, într-unul dintre elementele constitutive ale sistemului de apărare, în condițiile legii organice și ale legii de recrutare. „Națiunea armată” a dobândit în această perioadă o altă expresie reflectată în modificările de structură ale sistemului militar realizate prin legislație. Aceste modificări au fost impuse de necesitatea adaptării la noile condiții și cerințe ale standardelor europene ale timpului. Perfecționarea sistemului militar a avut în vedere întărirea substanțială a rolului forțelor permanente, expresie a imperativului creșterii nivelului pregătirii de luptă a trupelor și a unei structuri corespunzătoare acesteia. Ca urmare, s-a recurs treptat atât la *perfecționarea structurilor armatei permanente*, cât și la „*permanentizarea*” trupelor teritoriale¹¹ din organica sistemului, în vederea uniformizării la nivelul organizării și instruirii, apreciată în epocă ca soluția viabilă pentru consolidarea organismului militar. Cel care a finalizat printr-o lege organică (1908) acest proces de permanentizare a trupelor cu schimbul a fost generalul Alexandru Averescu, în calitate de ministru de război, convins fiind de importanța clădirii unei armate pe principiul calității și nu al numărului efectivelor. Fără a ignora valoarea numărului, generalul Averescu considera valoare reală „numai atunci când elementele care îl compun sunt de bună sau cel puțin satisfăcătoare calitate; altfel el este o ficțiune, o putere presupusă și nimic mai dezastruos pentru o armată decât a pune temei pe o astfel de amăgire”¹².

Necesitatea ca România să nu rămână cu o organizare militară creată la mijlocul secolului al XIX-lea a fost exprimată chiar în Mesajul tronului din 15 noiembrie 1879. Carol I cerea sprijinul Parlamentului pentru discutarea unui „nou proiect de organizare a armatei stabilit pe noi baze care să cuprindă toate elementele de forță de care dispune țara, spre a putea fi întrebuințat în caz de necesitate”¹³.

Inițiativa s-a materializat prin „Legea asupra organizării comandamentelor militare” din 8 iunie 1882 ce-și propunea „să completeze lacunele legii actuale de organizare militară, făcută în alți timpi [legea organizării puterii armate din 1868, cu modificările din 1872 și 1874], în alt scop și când poziția politică a țării era cu totul alta”¹⁴. În principal, legea răspundea unor neajunsuri organizatorice din vremea războiului prin constituirea marilor comandamente militare cu serviciile lor, punându-se pentru prima dată baza împărțirii teritoriale și a distribuirii trupelor în vederea unei rapide mobilizări. Astfel, s-au înființat patru comandamente de corpuri de armată în locul „diviziunilor militare teritoriale” (al cincilea va fi organizat în 1910); în subordinea fiecărui comandament de corp de armată, ca mare unitate, se aflau toate categoriile de forțe luptătoare: permanente, teritoriale și de miliții din teritoriul de competență, structurate pe două divizii de infanterie, o brigadă călărași (a trei regimente), o brigadă artilerie, un batalion geniu, un escadron tren, state-majore și servicii.

Legea nu s-a limitat doar la formarea comandamentelor de corpuri de armată ca entități permanente, ci s-a extins și asupra organizării sistemului militar. Conform prevederilor, se stabilea ca forțele luptătoare să fie compuse din: *armata activă* și *armata de miliții*. Armata activă era încadrată cu trupe permanente (de infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, administrație) și cu trupe teritoriale (de dorobanți, călărași, artilerie). Armata de miliții

avea în compunere subunități și unități create pe lângă regimentele de dorobanți și călărași, artilerie, geniu sau pe lângă unități din alte arme și servicii ale armatei permanente. Garda orășenească și gloatele nu erau menționate. Ca urmare a acestei legi și a modificărilor din Constituția din 1884, garda orășenească a fost desființată. Prin această lege se urmărea stabilirea unei proporții mai echitabile între diferitele genuri de arme și realizarea unei apropieri mai strânse între unitățile permanente și cele teritoriale. De pildă, cele 32 regimentele de dorobanți erau grupate câte două în 16 brigăzi și distribuite în mod egal marilor unități, iar cele 12 regimente de călărași au fost constituite în patru brigăzi.

Remodelarea sistemului militar a continuat, evidențiindu-se în mod deosebit tendința de permanentizare a structurilor militare și de renunțare la sistemul mixt, compus din formațiuni permanente și teritoriale, fenomen ce se manifesta aproape în întreaga Europă. Infanteria și cavaleria teritorială (cu schimbul) au fost supuse unui proces complex de reorganizare, prin care s-au încercat diverse variante de permanentizare a lor.

În cazul infanteriei teritoriale (dorobanții), primul pas s-a făcut în 1889 prin crearea a câte două companii permanente în fiecare regiment de dorobanți. În 1891 s-a recurs la contopirea celor două infanterii și constituirea de unități combinate încadrate cu subunități permanente și teritoriale, așadar fuzionarea la nivel de regiment; fiecare regiment de infanterie (denumirea de dorobanți dispărea) avea trei batalioane – unul permanent și două cu schimbul. Începând din 1898, în compunerea fiecărui batalion au fost incluse atât trupe permanente cât și cu schimbul, recrutarea făcându-se din zona respectivei unități; fiecare regiment avea trei asemenea batalioane mixte și unul de depozit format din cadre. Această organizare era coroborată cu înființarea unităților

de miliții care trebuiau să dubleze pe cele de infanterie. În 1899, s-a recurs la o altă combinație a elementului permanent cu cel cu schimbul și la o nouă organizare în teritoriu. S-a hotărât ca fiecare regiment de infanterie să aibă în compunere două batalioane mixte (militari permanenți și cu schimbul), cu sediul la reședințele regimentelor, iar al treilea batalion compus din soldați cu schimbul din zona fiecărei companii dislocate de reședințele de plasă. Prin legea de organizare a armatei din 1908, trupele de infanterie cu schimbul au fost desființate complet.

Aceeași tendință de permanentizare a existat și la cavaleria teritorială (călărași), dar progresul a fost mai lent și puțin diferit de infanteria teritorială (dorobanți). Prin măsuri succesive demarate în 1887, s-a ajuns în situația ca în fiecare regiment de călărași să existe câte un nucleu permanent. Pe de o parte, dovedindu-se ca și în cazul infanteriei că acest amestec de trupe permanente și cu schimbul nu sporea calitatea pregătirii de luptă, iar pe de altă parte cavaleria fiind o armă costisitoare, în reorganizarea sistemului din 1908 cavaleria cu schimbul a fost păstrată printr-o nouă repartizare a unităților de călărași.

Așadar, „Legea pentru organizarea armatei” din 1908¹⁵ a operat schimbări fundamentale, urmărind: „1) o repartizare a anilor de serviciu mai potrivită trebuințelor armatei mobilizate; 2) sporirea solidității infanteriei prin completa ei permanentizare; 3) sporirea numărului oamenilor complet instruiți, vărsați anual în rezervă, prin reducerea serviciului sub arme în trupele pedestre la doi ani; 4) o distribuție mai rațională a cavaleriei, artileriei și armelor tehnice”. Totodată, conform expunerii de motive, făcută chiar de generalul Al. Averescu, prin reducerea serviciului militar la doi ani în trupele de infanterie și prin permanentizarea lor, anual se puteau încorpora un număr mult mai mare de tineri,

încât „totalul oamenilor instruiți va fi, în caz de război, mult superior trebuințelor mobilizării, dar se va putea chiar da tuturor locuitorilor țării, care nu aveau motive de dispensă, o instrucție militară serioasă și completă”. Astfel, se putea ajunge la un efectiv încorporabil anual de 46 000 de tineri, față de 22 000 de oameni ce se încorporau în acel moment în serviciul permanent¹⁶.

Conform acestei legi, puterea militară a țării era formată din: 1) *armata activă cu rezerva ei*, 2) *milițiile* și 3) *armata teritorială*. Armata activă cu rezerva ei formau în caz de război *armata de operații*, iar milițiile trebuiau să întărească armata de operații, fie în unități de miliții, fie împlinind golurile. Armata teritorială lua locul gloatelor, având datoria de a apăra teritoriul. Vechea armată teritorială formată din trupe cu schimbul de dorobanți și călărași și-a încetat existența, trupele de dorobanți au fost desființate, rămânând doar infanterie permanentă. Permanentizarea infanteriei conducea la o omogenizare și o îmbunătățire a gradului de instrucție a principalei arme din organica armatei. În privința cavaleriei, au fost desființate unitățile mixte de cavalerie permanentă și cu schimbul. Din raționamente vizând pregătirea militară și de natură economică, s-au separat cavaleria permanentă, grupată pe regimente de roșiori și cea nepermanentă, grupată în regimente de călărași. Unitățile și marile unități de călărași au intrat în compunerea armatei active. Permanentizarea deplină s-a realizat așadar doar la nivelul infanteriei, cavaleria având atât unități permanente (roșiori) cât și cu schimbul (călărași). Alte modificări importante la nivelul armelor au avut în vedere artileria de câmp, repartizată în părți egale la divizii și trupele de geniu, repartizate la corpurile de armată, conform tendinței generale în armatele principale europene.

Drumul spre o armată de profesie s-a adâncit prin legea din 1910, conform căreia sistemul militar cuprindea: 1) *armata activă*;

2) *rezerva armatei active* – acestea două constituiau în caz de război *armata de operații* și 3) *milițiile* destinate a executa paza și apărarea teritoriului, îndeosebi a frontierelor, cetăților, punctelor de etape. Comentând prevederile acestei legi, generalul Grigore Crăiniceanu, care contribuise la elaborarea ei în calitate de ministru de război, considera că „națiunea armată și spiritul militar al poporului la care se putea ajunge cu sistemul armatei teritoriale” se realiza acum prin organizarea și dezvoltarea rezervelor armatei active și a milițiilor. El avea în vedere în mod deosebit constituirea pe baze solide a rezervelor: „Astăzi armata de rezervă să înlocuiască armata teritorială, putând fi și mai solidă, deoarece ea trece și se instruește mai întâi în armata permanentă și apoi poate continua a se instrui prin chemări periodice, ca armata teritorială dinainte”¹⁷.

Legea organică a mai suferit unele modificări succesive în anii 1911, 1913, 1915, ce au arătat intențiile autorităților militare de a aduce îmbunătățiri grabnice organismului militar în condițiile presante ale deteriorării climatului extern.

În principal trebuie reținut faptul că reforma s-a concentrat asupra perfecționării armatei permanente (armatei active), vizând toate categoriile de arme și servicii, unde au avut loc transformări multiple. De pildă, în planul organizatoric, se remarcă evoluția dinamică a armelor tehnice, artilerie, geniu și transmisiuni. În parte aceasta s-a datorat și construirii unor obiective fortificate. Existența unei frontiere fluviale și maritime de peste 1 000 km a determinat preocupări sporite pentru dezvoltarea marinei militare care a cunoscut repetate reorganizări, în scopul de a-i spori capacitatea combativă. „Legea pentru organizarea flotei și a serviciului porturilor”, promulgată în 1886, a prevăzut înființarea Comandamentului flotei de război, care avea în compunere

Depozitul flotei, Diviziunea echipajelor cu toate vasele armate, școlile, Inspectoratul general al navigației și porturilor, Arsenalul. Peste un deceniu s-a stabilit o nouă structură, creându-se Divizia de Mare și Divizia de Dunăre, Depozitul echipajelor, Apărarea fixă și mobilă a porturilor. În 1898 prin „Legea pentru organizarea marinei”, modificată în 1906, denumirea de flotilă era înlocuită cu cea de marină militară, iar Divizia de Mare și Divizia de Dunăre erau subordonate comandantului marinei militare, care avea gradul de contraamiral. Ultima reorganizare înainte de Primul Război Mondial s-a realizat prin legea din 1912, care aducea o serie de precizări privind rolul, misiunile și structura marinei române.

Primele încercări de folosire a aviației în activitățile militare au fost înregistrate în primul deceniu al secolului al XX-lea când câțiva piloți, printre care și Aurel Vlaicu, au participat la manevrele armatei române. În 1913 s-a înființat aeronautica militară, cu două secții – aeroplane și alte aparate de zbor și aerostația militară, armă nouă aflându-se în subordinea comandamentului genului.

O serie întreagă de legi, regulamente, ordonanțe și alte măsuri au fost luate atât pentru recrutarea și perfecționarea instrucției trupelor, cât și pentru reglementarea situației cadrelor militare active și în rezervă. Îmbunătățirea selecționării și pregătirii cadrelor a determinat diversificarea învățământului militar de la gimnaziu, licee militare și școli pentru formarea ofițerilor și a subofițerilor la înființarea Școlii Superioare de Război de la București (1889) care a dat armatei 461 ofițeri de stat major, brevetați până în 1914.

Trimiterile elevilor din școlile militare și ale ofițerilor la studii ori stagii de specializare în străinătate au continuat în Franța, Belgia și Italia, dar cu predilecție acestea au vizat Germania și Austro-Ungaria, ca urmare a intrării României în Tripla Alianță.

Chiar de la întoarcerea în țară, primele serii de ofițeri cu pregătire în armatele germană și austro-ungară „au făcut mult pentru pregătirea mai temeinică a armatei”, scria generalul Radu R. Rosetti în volumele sale de amintiri. De pildă, în 1908, erau 72 de ofițeri care fuseseră sau erau încă în Germania, în temeiul unei convenții încheiate în 1898 pe termen de zece ani, prin care se trimiteau la studii elevi din școlile militare. La terminarea cursurilor, ei deveneau ofițeri germani, prestau jurământ de credință împăratului și făceau stagiul în armata germană în regimente ale armeei din care făceau parte. Din păcate, această practică i-a înstrăinat, la reintegrarea în armata română se adaptau foarte greu. În schimb, stagiile locotenenților și căpitanilor în armata austro-ungară, unde corpul ofițeresc avea o recrutare mai democratică, mai apropiată de a noastră, iar ofițerii români trimiși erau mai maturi, aceștia nu se întorceau „cu fumuri”, ceea ce a condus la mai bune rezultate¹⁸.

Anii neutralității s-au dovedit deosebit de prolifici în adoptarea de legi și măsuri privind sistemul de recrutare și de mobilizare, regimul concentrărilor, poziția ofițerilor, instruirea militară a celor neîncorporați, procesul de instruire în școlile militare, completarea comandamentelor marilor unități și unități, crearea unor noi unități de infanterie, cavalerie, artilerie, restructurări ale serviciului sanitar etc.

La intrarea în război, în 1916, armata română avea o structură complexă, cuprinzând trupe de infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, fortificații, precum și marina militară și aeronautica. Astfel, puterea militară mobilizată de România în noaptea de 14/27 spre 15/28 august 1916 în conformitate cu „Planul de mobilizare pe anii 1916-1917” și cu prevederile Ipotezei „Z” cuprindea: Marele Cartier General; 4 comandamente de armată (coman-

damentul Corpului 4 armată devenind comandamentul Armatei de Nord); 6 comandamente de corp de armată (1, 2, 3, 5, 6, 7); 2 divizii de cavalerie; 20 divizii de infanterie (după 10 zile de la intrarea României în război au mai fost constituite 3 divizii); 1 brigadă de grăniceri; 5 brigăzi de călărași; 2 brigăzi artilerie grea, cu un total de 32 baterii; 13 baterii artilerie de munte; artileria antiaeriană, cu 113 piese; artileria zonelor fortificate Turtucaia, Siliștea și Cernavodă, cu un total de 26 baterii și 52 turele; artileria de poziție cu 20 baterii; trupele de geniu; aviația cu patru escadrile; corpul automobilelor; marina militară cu două escadre de Dunăre; „cetatea” București și regiunea fortificată Focșani, Nămolosa, Galați; formațiunile de servicii la dispoziția Marelui Cartier General, cele ale armatelor, corpurilor de armată (1-5; 6-7 erau deja concentrate) și ale diviziilor (11-16); părțile sedentare și formațiunile din zona interioară.

Totalul unităților de infanterie, cavalerie și artilerie cu care armata română a intrat în război a fost de 366 batalioane cu 413 mitraliere de câmp și 161 mitraliere de poziție (146 batalioane active, 120 batalioane cadre, 80 batalioane constituite la intrarea în război, 20 batalioane de miliții), 104 escadroane cu 40 mitraliere, 374 baterii de artilerie.

Efectivele mobilizate s-au ridicat la 833 601 oameni, dintre care armata de operații avea 658 088 (15 949 ofițeri, 642 139 trupă).

3) Înzestrarea cu armament, muniție și tehnică de luptă

Preocupările în acest domeniu s-au făcut simțite, începând din 1880, prin înlocuirea treptată a armamentului vechi cu unul mai performant. Slaba dezvoltare a industriei autohtone, lipsa personalului tehnic specializat și resursele financiare interne

nu puteau asigura necesarul de armament și muniție, mai ales pentru un război de lungă durată. De aceea s-a apelat în continuare la achiziții din străinătate, îndeosebi de la firme germane (tunuri și proiectile de artilerie) și austriece (puști, carabine, mitraliere și cartușe pentru armele portative), alianța cu Puterile Centrale favorizând aceste piețe. În schimb, pentru dotarea marinei militare și aeronauticii s-a apelat îndeosebi la firme franceze, britanice și italiene.

Pentru întreaga infanterie și pentru cavalerie, între anii 1879-1882, au fost achiziționate puști și carabine „Henry-Martini”, model 1879, fabricate la „Witten” în Germania și carabine la „Steyr” în Austria. Armele „Henry-Martini” au fost înlocuite în 1894 cu pușca „Mannlicher”, model 1893, calibru 6,5 mm. Mitraliera englezului Hiram Maxim a suscitat interesul autorităților de la București încă din 1889. Comenzile pentru mitralierele „Maxim”, model 1910, au fost făcute în Germania, iar pentru mitralierele „Schwarzlose”, model 1912, în Austro-Ungaria.

Artileria de câmp a primit noile tunuri „Krupp” din oțel, cu calibru 75 mm și 87 mm, model 1880 și tunul cu tragere repede „Krupp”, model 1904, calibru 75 mm, cu muniție care folosea pulberea fără fum. Lipsa fondurilor a făcut ca unitățile înființate în 1914 să primească piese „Krupp” vechi, din depozite, model 1868, calibru 78 mm. Pe lângă tunuri, se dispunea și de obuziere de mare calibru fie „Krupp”, model 1901, calibru 120 mm și model 1912, calibru 105 mm, fie „Schneider-Creusot”, model 1912, calibru 150 mm importate din Franța. Artileria de munte s-a bazat pe tunurile „Armstrong”, din bronz, calibru 63 mm, model 1883, deoarece comenzile pentru performantele tunuri franceze „Schneider-Creusot”, model 1912, calibru 75 mm, au fost neîndeplinite. În privința artileriei de cetate necesare sistemului de fortificații, comenzile au fost împărțite între firma germană

„Krupp” și cea franceză „Hotchkiss”. Pentru protecția artileriei au fost comandate cupole cuirasate

Geniul și transmisiunile militare au primit armament individual ca și infanteria. Ca aparatură specifică, au fost dotate, printre altele, cu aparate de telegrafie optică, tip „Mangin”, comandate la firma franceză „Bardeu” stații de radio tip „Telefunken” și „Marconi”; aparate telefonice produse de firma germană „Siemens”; aparate de telegrafie etc.

Programul de dezvoltare a marinei militare a prevăzut întărirea flotei maritime și fluviiale prin cumpărarea, în anii 1886-1887, a unor nave noi (trei torpiloare, un crucișător, cinci șalupe de poliție, trei șalupe canoniere) de la renumite firme de construcții franceze și britanice, precum și diverse nave de transport, șleपुरi produse la Atelierul flotei din Galați. Din 1906, flota de Dunăre a primit opt vedete comandate la Londra și patru monitoare cuirasate construite la Triest.

În vara lui 1913, aeronautica – cea mai nouă armă din organica armatei române – dispunea de două secții, prima având cinci aparate de tip „Bristol-Coandă” ale Școlii militare de pilotaj de la Cotroceni și a doua cu nouă avioane de tipuri diferite („Bristol-Coandă”, „Blériot”, „Farman” și „Vlaicu”), până la izbucnirea Primului Război Mondial, numărul avioanelor ajungând la 29. Din comenzile făcute, Franța a trimis 80 de avioane, dar la declararea războiului, scăzându-se pierderile datorate accidentelor, numărul aparatelor de zbor era de 37.

Comenzile de armament, muniții și echipament nu au acoperit cantitățile necesare efectivelor armatei, iar eforturile disperate în împrejurările complexe ale neutralității nu au putut suplini lipsurile. „Planul de completare, transformare și reformare a armamentului, munițiilor și materialelor de război” și „Planul pentru completarea echipamentului”, elaborate în 1914, cu achi-

ziții din Germania și Austro-Ungaria, n-au fost îndeplinite decât într-o mică măsură. „Din cauza acestor comenzi impuse și de alianța noastră cu Puterile Centrale – se explica ulterior cel care a pregătit opera de reformare a armatei în anii 1914-1916, generalul D. Iliescu – nu s-a putut da dezvoltarea necesară Arsenalului, Pirotehniei și Pulberăriei noastre”. Astfel, aceste stabilimente realizau doar reparații sau mici producții necesare exercițiilor de tragere anuale, nicidecum nu puteau fabrica stocul de război sau armamentul în timpul războiului¹⁹. Comanda din Italia a fost anulată în mai 1915, bucurându-se de succes doar convențiile încheiate cu Franța (martie 1915 și ianuarie 1916).

Diversitatea de tipuri de calibre a armamentului a avut un impact negativ asupra instruirii trupelor, nepermițând o uniformizare a instrucției și greutăți în aprovizionarea cu muniții în timpul războiului mondial.

4) Realizarea unui lanț periferic de fortificații legat și consolidat de centre interioare întărite

„În condițiile în care se află România, dacă ar izbucni un război între Austria și Rusia, singura politică pe care ar trebui s-o urmeze ar fi să se țină de o parte. Din păcate este puțin probabil că ea ar putea să impună respectarea neutralității sale. Ea poate fi obligată să urmeze pe unul sau pe celălalt dintre puternicii vecini. Pentru a putea alege pe acela indicat de interesele sau simpatia sa, România ar trebui să dispună de mijloace spre a putea să-și pună la adăpost timp de câteva săptămâni, până la sosirea aliatului, guvernul, bogățiile și armata sa în întregime sau în parte”. Pornind de la această realitate, pe care o percepea în 1886 maiorul francez Raoul Maynier, fără să cunoască politica de alianțe a guvernului de la București, el considera că „în acest scop, fortificațiile de mari proporții ar putea să-i aducă servicii imense” României²⁰.

Cel mai important și consecvent susținător al lucrărilor de fortificații a fost regele Carol I în pofida imenselor cheltuieli financiare pe care le implicau și a controverselor politice legate de necesitatea acestei soluții defensive. În 1883, regele l-a adus la București pe generalul belgian Alexis Brialmont, reputat specialist în arta fortificațiilor. În calitate de comandant suprem al armatei, Carol a fost implicat în demararea proiectului de amenajare genistică a teritoriului, realizat din 1882 de Marele Stat Major, ce avea în vedere apărarea unor obiective vitale și a unor direcții principale de posibilă pătrundere a inamicului.

Proiectul a fost doar parțial îndeplinit, atât din motive economice – costurile fiind foarte ridicate în comparație cu veniturile țării –, cât și din motive politice pentru că alianța din 1883 apăra România de un eventual atac dinspre Austro-Ungaria și, prin urmare, trebuia în mod deosebit acoperită frontiera de est și nord-est. Lucrările s-au realizat de regulă în zone și aliniamente de importanță operativ-strategică a căror apărare nu se putea sprijini pe obstacole naturale: „cetatea” București, linia Focșani-Nămoloasa-Galați și „capul de pod” de la Cernavodă.

Lucrările de fortificații au demarat în 1884 în jurul Capitalei, după planurile generalului Brialmont. Complexul de fortificații al Bucureștilor și lucrările de deservire au implicat costuri însemnate, atingând cifra de 111 542 772 lei, ceea ce echivala cu aproape de trei ori bugetul anual al Ministerului de Război din acea vreme (aproximativ 40 000 000 lei anual).

Linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați a izvorât din necesitatea apărării teritoriului în fața unei eventuale agresiuni dinspre Rusia. „Frontiera Prutului care nu poate fi apărată constituie linia cea mai slabă. Se intenționează ca ea să fie fortificată în mod serios”, aprecia corect maiorul Maynier²¹. Construcția a

început în 1888, după proiectele de baterii cuirasate ale maiorului german Maximilian Schuman, cu amendamente aduse de specialiști români. Lucrările s-a încheiat în 1893 și au fost evaluate la 26 422 640 lei, reprezentând mai mult de jumătate din bugetul Ministerului de Război din acel an. La începutul anului 1914, aici erau amplasate 676 guri de foc (tunuri, obuziere, mortiere), ceea ce constituia o cantitate considerabilă ținând cont că întreaga armată dispunea de 374 de baterii, ce însumau 1 452 guri de foc, la intrarea României în război.

Lucrările de fortificații au fost reluate din 1900 prin realizarea apărării combinate a podului de la Cernavodă (1900, 1905-1912), ca și construcția unor lucrări de mici dimensiuni în Dobrogea.

Prin intrarea României în război de partea Antantei, Rusia devenea partener de alianță, iar fortificațiile menite să o apere în est nu-și mai aveau rostul; construcția „cetății” București s-a dovedit de asemenea inutilă. De altfel, chiar din perioada neutralității s-a dispus scoaterea din „cetatea” București a pieselor de 57 mm și a celor din turelele de la Focșani-Nămoloasa-Galați, constituindu-se cu ele 55 de baterii, a câte 6 piese (330 piese) care au fost date brigăzilor de infanterie. De asemenea, în lipsa artileriei grele (erau doar două baterii) au fost scoase din „cetatea” București și din linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați tunurile grele, pentru a fi trimise în stabilimentele militare și adaptate artileriei de câmp. Această măsură a permis ca la mobilizarea armatei pentru intrarea în război să se dispună de 129 de piese, grupate în patru regimente, cu un număr variabil de baterii²².

Exemplificarea reformei militare prin abordarea acestor direcții a fost legată și de implicarea regelui Carol I în acest proces. În calitate de șef suprem al unei armate care în caz de

conflict urma să lupte alături de Germania și Austro-Ungaria, Carol I a urmărit în principal transformarea ei într-o armată de profesie, în care trupele permanente să predomine, să fie dotate în principal cu armament de proveniență germană sau austriacă și să fie pregătite după regulamente ale armatelor Puterilor Centrale. Trimiterile la studii a elevilor militari îndeosebi în Germania și a ofițerilor la stagii în unitățile armatelor germană și austro-ungară, ar fi ușurat o eventuală integrare a unităților române în sau împreună cu cele germane sau austro-ungare în caz de conflict militar. De asemenea, regele a pledat permanent pentru apărarea teritoriului prin fortificarea lui, mai ales în direcția pe care Tripla Alianță (din care România era parte) o considera vulnerabilă. În concepția sa, armata română trebuia pregătită pentru a fi ușor integrată în planurile operativ-stategice ale Berlinului și Vienei în caz de război. Iată, de pildă, care erau preocupările lui Carol I în privința armatei în vara anului 1891, așa cum reiese dintr-o scrisoare către fratele său Fritz von Hohenzollern: „În pofida verii, sunt foarte ocupat cu reorganizarea infanteriei. Am format 99 de regimente de dorobanți din care 33 sunt permanente și au fiecare 500 de soldați. Sper ca în acest mod vom avea o infanterie puternică și aceasta cu atât mai mult cu cât încet, încet și celelalte batalioane urmează să devină permanente. Materialul pentru lucrările de fortificație a fost și el comandat și reprezintă o cheltuială de 45 de milioane. La Krupp au fost comandate 60 de tunuri. Anul acesta nu au loc mari manevre”²³.

Concluzii

Incontestabil, sistemul de apărare al României independente a fost supus unui proces de reformă. Eficiența a fost probată prin cel mai corect examen: războiul. Faptul că armata română nu a

fost îndeajuns de combativă pentru a face față unui câmp de luptă modern în care s-au confruntat cele mai puternice forțe militare ale timpului demonstrează că reforma armatei române nu a fost destul de eficientă. „Curentul general de reînnoire și de schimbări, foarte sincer la unele din căpeteniile conducătoare”, printre care și generalul Al. Averescu, demarat din primăvara anului 1907, nu a fost îndeajuns de puternic. „Cele mai multe din proiectele ce s-au făcut atunci au rămas însă, din nenorocire, după multă vorbărie și după fraze sforăitoare, tot proiecte”²⁴ relatează cu tristețe chiar unul dintre ofițerii care a lucrat atunci ca stagiar în Marele Stat Major, viitorul general Radu R. Rosetti.

De altfel, chiar generalul D. Iliescu recunoștea că la „1 ianuarie 1914 armata se găsea în cea mai mare lipsă de tot ce-i era neapărat trebuincios pentru a intra în campanie”²⁵. Eforturile pentru compensarea lipsurilor din armată, îndeosebi în privința materialului de război, întreprinse de guvernul liberal condus de Ion I.C. Brătianu în anii neutralității, oricât de considerabile au fost, n-au mai putut îmbunătăți decât parțial situația. Înfrângerea armatei române din campania anului 1916 s-a datorat firește nepregătirii armatei pentru un război de o asemenea amploare, la care s-a adăugat nerespectarea de către Aliați a promisiunilor făcute sub presiunea primului ministru Ion I.C. Brătianu care cunoștea adevărata stare a armatei române.

Cauzele trenării reformei armatei române au fost multiple, printre care putem enumera: resursele financiare relativ modeste și adesea greșit gestionate; lipsa de continuitate a măsurilor luate; greutățile generate de starea de neutralitate; starea de protecție militară, indusă de alianța cu Puterile Centrale, în care autoritățile române s-au complăcut, ceea ce a creat până în 1912 o stare de siguranță.

NOTE

¹ Vezi, pe larg: *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988; *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I, Editura Militară, București, 1992; Petre Otu, *Statul Major General și reformele organismului militar 1878-1916*, în *Statul Major General 1859-2004. Istorie și transformare*, Centrul Tehnic Editorial al Armatei, București, 2004, p. 46-64.

² Gheorghe Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, București, 1996, p. 3.

³ *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I., p. 164, 188, 215, 244, 281, 297.

⁴ *Ibidem*, p. 245.

⁵ *Ibidem*, p. 297.

⁶ *Documente privind istoria militară a poporului român* (în continuare DIMPR), noiembrie 1882-decembrie 1885, Editura Militară, București, 1974, p. 17-22.

⁷ „Monitorul oastei”, nr. 14 din 30 martie 1912, p. 149-150.

⁸ DIMPR, noiembrie 1882-decembrie 1885, p. 4-5.

⁹ *Ibidem*, p. 34-38.

¹⁰ Vezi, pe larg, *Istoria Statului Major General român. Documente. 1859-1947*, Editura Militară, București, 1994.

¹¹ Armata teritorială alcătuită din dorobanți (infanteria teritorială) și călărași (cavaleria teritorială) efectua serviciul militar „cu schimbul”, o săptămână dintr-o lună la cazarmă și trei săptămâni acasă. Acest sistem „cu schimbul” oferea posibilitatea instruirii cu cheltuieli mici a unor însemnate efective și încadrarea lor în forțele operaționale pe timp de război.

¹² Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005, p. 67.

¹³ *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I., p. 145.

¹⁴ DIMPR, iulie 1878-noiembrie 1882, p. 356-363.

¹⁵ *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. I., p. 353-364.

¹⁶ *Ibidem*, p. 350-351.

¹⁷ General G. Crăiniceanu, *Organizarea rezervelor armatei*, București, 1912, p.28-29.

¹⁸ Generalul Radu R. Rosetti, *Mărturisiri*, vol I, Colecția Convorbiri Literare, 1940, p. 145-146; vol II, *1907-1914*, Colecția Convorbiri Literare, 1940, p. 12-13.

¹⁹ *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996, p. 215.

²⁰ DIMPR, ianuarie 1886-mai 1888, Editura Militară, București, 1975, p. 165.

²¹ *Ibidem*, p. 166.

²² *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996, p. 219.

²³ Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondență privată, 1878-1912*, Tritonic, București, 2005, p.265.

²⁴ Generalul Radu R. Rosetti, *Mărturisiri*, vol II, 1907-1914, Colecția Convorbiri Literare, 1940, p. 10.

²⁵ *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, p. 217.

CONTRIBUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI MILITAR ROMÂNESC LA MODERNIZAREA ARMATEI (1878-1914)

**colonel dr. Alexandru Baboș
locotenent-colonel Miron Brezoiu
Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu**

Între principalele concluzii și învățăminte rezultate din Războiul de Independență, un loc important îl ocupă cele privitoare la pregătirea cadrelor de toate treptele și de toate armele, impunându-se cu stringență necesitatea formării unui număr mult mai mare de cadre, cât și îmbogățirii cunoștințelor lor teoretice și practice. De asemenea, devenise imperios necesară diversificarea pregătirii și perfecționării cadrelor militare și constituirea de state majore din ofițeri cu studii superioare, cu înaltă calificare. Aceasta se cerea cu atât mai mult acum, când forțele armate au sporit numeric și iar progresele realizate de știința, arta și tehnica militară au dus la creșterea gradului de complexitate a conducerii trupelor în luptă. Ca o consecință a aspectelor arătate mai sus, începând din anul 1878 rețeaua de instituții militare de învățământ s-a lărgit atât sub raportul specialităților militare, cât și sub cel al treptelor de pregătire, soluțiile organizatorice adoptate în perioada respectivă ținând seama de nevoile concrete ale oștirii și de posibilitățile financiare ale statului. În conținutul și formele de desfășurare a învățămîntului militar au fost preluate elemente tradiționale ale învățămîntului românesc,

a fost folosită experiența armatei participantă la războiul din Balcani și s-au avut în vedere realizările obținute în străinătate pe această linie.

Instituțiile de învățământ militar din țara noastră care au pregătit cadre în perioada 1878-1914 au fost următoarele: școli preparatorii, școli militare propriu-zise, școli de perfecționare, Școala Superioară de Război¹.

Printre **școlile preparatorii** înființate remarcăm:

- școala fiilor de militari (considerată din 1885 ca liceu militar cu patru clase);
- școala copiilor de marină;
- școli pregătitoare pentru subofițeri de orice armă sau de specialiști militari de treaptă similară acestora (școala de meseriași militari, școala de artificieri militari, școala profesională de desen tehnic și gravură etc.)².

Școlile militare propriu-zise erau instituțiile de învățământ care dădeau viitorilor ofițeri educația și instrucția militară corespunzătoare gradului de sublocotenent, comandant de subunitate. Printre școlile militare de ofițeri se numărau:

- Școala militară de infanterie și cavalerie (divizată ulterior pe cele două specialități), cu durata cursurilor de doi ani;
- Școala specială de artilerie și geniu, cu o durată de doi ani;
- Școala militară de administrație, creată în 1883, cu aceeași durată;
- Școala militară de guarzi de artilerie și geniu, care asigura cadrele necesare cu pregătire tehnică;
- Școala navală superioară pentru pregătirea ofițerilor de marină necesari acestei arme, care înregistra o continuă dezvoltare³ (s-a creat în 1912).

Pentru a se asigura pregătirea unui corp de ofițeri care să poată face față dezvoltării ascendente a artei militare și evo-

luției tehnice în domeniul militar, au fost realizate programe de învățământ corespunzătoare, susținute de cadre de specialitate competente⁴.

O preocupare majoră a Ministerului de Război pe linia pregătirii cadrelor a constat în crearea unor forme de perfecționare a corpului de comandă, stat major și servicii. În acest scop au fost înființate **școli de perfecționare**:

- Școala de aplicație specială de artilerie și geniu (1881)⁵, cu durata de doi ani, prin care se urmărea dezvoltarea cunoștințelor și specializarea ofițerilor, cu gradul de sublocotenent și locotenent, în arma respectivă;
- Școala de tragere pentru artilerie (1901), „cu sarcina de a răspândi în mod uniform aplicarea regulamentului de tragere pentru a uniformiza modul cum trebuie condusă instrucția tragerii, a dezvolta instrucția ofițerilor în materie de tragere și a executa diferite experiențe absolut necesare a fi cunoscute de către ofițerii de artilerie de la corpurile de trupă”⁶;
- Școala de instrucție a cavaleriei (1883), denumită apoi Școala Cavaleriei, cu durata de zece luni, pentru specializarea ofițerilor cu gradul de sublocotenent și locotenent din această armă;
- Școala de aplicație a sublocotenenților de marină, cu durata de doi ani;
- Școala specială de infanterie (1910) cu durata de un an, pentru specializarea sublocotenenților din această armă⁷.

Continua dezvoltare și modernizare a armatei române, diversificarea structurilor ei organizatorice și, în consecință, nevoia unui număr din ce în ce mai mare de ofițeri cu o pregătire specială și multilaterală a impus și crearea unor instituții militare de învățământ superior. Până către ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, pregătirea la un nivel superior a unor

ofițeri, îndeosebi pentru funcții de stat major, se realiza prin trimiterea lor la academii militare din străinătate. Dezvoltarea gândirii militare naționale și, nu în ultimul rând, dezvoltarea și diversificarea învățământului militar au creat condiții, dar au și impus înființarea unei instituții didactice de nivel superior. După mai multe încercări (1872, 1881), acest deziderat s-a îndeplinit în 1889, când, prin decretul nr. 2073 din 3 august, s-a înființat, pe lângă Marele Stat Major, **Școala Superioară de Război**, destinată să pregătească ofițeri „brevetați de stat major”. Această instituție avea durata cursurilor de doi ani și a început să funcționeze în toamna aceluiași an⁸.

Aici erau admiși, prin concurs, după o selecționare riguroasă, ofițeri din toate armele, cu gradul de locotenent sau căpitan, cu cel puțin doi ani în serviciu la trupă, cu o bună conduită morală și pregătire fizică și care nu depășeau vârsta de 35 de ani⁹. Programa de studii cuprindea cursuri teoretice și aplicații la clasă și în teren, călătorii de stat major pentru studierea și cunoașterea teritoriului țării pe direcțiile operativ-strategice probabile ale teatrului de acțiuni militare, executarea de lucrări topografice și participarea la manevrele anuale executate cu trupe, călătorii de studii în străinătate, cu care prilej se realizau schimburi de experiență cu cadre militare din țările respective¹⁰.

În anul 1909 a fost înființat **Cursul complementar de stat major** (similar unui curs post academic de astăzi), cu durata de un an, pentru îmbogățirea cunoștințelor absolvenților Școlii Superioare de Război.

În 1908 s-a înființat **Inspectoratul General al Învățământului Militar**¹¹, apreciindu-se necesitatea conducerii unitare în domeniu. S-a constituit o comisie permanentă a învățământului militar, în sarcina căreia intrau pregătirea regula-

mentelor, deciziilor, programelor și metodologiei pedagogice de urmat în școli. Comisia era formată din inspectorii generali de arme și din directorii școlilor militare.

Concomitent cu aceste forme, perfecționarea pregătirii militare superioare a cadrelor se completa prin trimiterea unui anumit număr de ofițeri să studieze la școlile de război din străinătate, să efectueze stagii în cadrul unor armate străine, pentru completarea pregătirii profesionale și pentru schimb de experiență. Pe acest tărâm a continuat și chiar s-a lărgit studierea experienței militare a Franței, cunoscându-se, totodată, o dezvoltare considerabilă a contactelor militare cu Germania, Italia, Belgia, Austro-Ungaria.

Ofițerii vizați pentru a fi trimiși la studii în străinătate erau dintre cei care terminaseră printre primii școlile militare din țară și care-și afirmaseră capacitatea de comandă la trupă.

În principiu, s-a stabilit ca în fiecare an să fie trimiși în străinătate doi ofițeri de infanterie, doi de cavalerie, precum și doi elevi de școală militară pentru artilerie și unul pentru geniu¹². Pentru a cunoaște într-o mai mare măsură principiile de organizare și metodele de instruire folosite în alte armate, Ministerul de Război a hotărât ca, începând din 1899, să trimită anual un număr de ofițeri care să efectueze stagii de câte un an în armate străine¹³. În instrucțiunile elaborate în acest scop de către minister, în anul 1900, se menționa că scopul urmărit era de a pregăti ofițeri care să devină specialiști și a menține instrucția noastră la curent cu cea din străinătate¹⁴.

În intervalul de timp 1878-1914 au fost trimiși la studii în afara țării un număr de 97 de ofițeri; spre sfârșitul acestei perioade, ei au studiat cu predilecție în Germania și Austro-Ungaria, ale căror armate erau considerate ca fiind cele mai bune sub raportul organizării, dotării și instruirii efectivelor¹⁵.

Fără îndoială, perioada analizată a avut și numeroase limite. Cu toate încercările întreprinse de unii reprezentanți de seamă ai ei, gândirea militară românească nu a reușit să întemeieze o doctrină națională, elaborată în mod independent și creator. Situația aceasta s-a datorat faptului că nu s-a înțeles ce înseamnă o doctrină militară bine fundamentată și nu s-a studiat temeinic propria noastră experiență. Apoi, legile cu privire la organizarea armatei se schimbau mereu, regulamentele militare erau de cele mai multe ori compilări după cele străine (franceze, germane, austriece), ajungându-se la numeroase neconcordanțe între ceea ce prevedea regulamentul și ceea ce exista în realitate. În asemenea condiții nu este de mirare că, la un moment dat, a existat o discrepanță extrem de mare între teorie și practică, între ceea ce se realiza pe planul gândirii militare și ceea ce se făcea pe planul activității practice de organizare și instruire a forțelor armate. Astfel, deși apăruseră lucrări meritorii, care sesizau direcții noi în dezvoltarea tehnicii militare și atrăgeau atenția asupra importanței acesteia, a influenței sale în luptă, înzestrarea tehnică a armatei a fost neglijată, ceea ce a făcut ca armata română să intre în prima conflagrație mondială cu o slabă dotare materială.

Preluarea, de cele mai multe ori necritică a modelelor de organizare a armatelor cu care țara a întreținut relații de colaborare, a avut, de asemenea, limitele și neajunsurile sale. Iată cum caracteriza maiorul Sandovici Constantin, în perioada interbelică, această stare de lucruri: „Înarmarea, îmbrăcarea, câteodată și hrănirea cu material străin au redus preocupările la probleme impuse de proveniența materialului [...]. De aceea, începând din veacul al XIX-lea, de la renașterea sa, armata română a trecut când prin garderoba rusă, când prin cea fran-

ceză sau germană, pentru ca la nevoie să nu utilizeze nici pe una nici pe alta și să se găsească în fața inamicului, dezarmată, nu numai de forța materialului în execuție, dar și de orientarea spirituală în conducere”¹⁶. Și tot el continua: „A te sprijini [...] numai pe experiența altora și a înăbuși spontaneitatea de gândire românească cu prescripțiunile regulamentare ale altor armate este o periculoasă metodă. Doctrina trebuie să aibă izvoare adânci în mediul local și în sufletul poporului precum codrul își sprijină tăria în propriile lui rădăcini și nu în frumusețea coroanei ce se schimbă de aspect în fiecare anotimp”¹⁷.

În concluzie, putem aprecia faptul că în perioada supusă analizei, autoritățile militare au întreprins cele mai multe dintre demersurile de organizare a sistemului militar propriu, în concordanță cu ideile care circulau în epocă, referitoare la configurația unui eventual război în care țara ar fi fost antrenată. Suportul material a lipsit, însă, de cele mai multe ori. Cu alte cuvinte, armata română nu a fost nepregătită pentru război, ci pentru un război mondial¹⁸, în care susținerea logistică a trupelor aflate pe front s-a dovedit a avea o contribuție decisivă.

NOTE

¹ Gl.lt. Constantin Oprea, gl.mr. (r) ing. Dumitru Atanasiu, col.(r.) dr. Victor Atanasiu, *Învățământul militar românesc. Tradiții și actualitate*, Editura Militară, București, 1986, p. 25.

² Gl.bg. conf.univ.dr. Neculai Stoina, dr. Mihai Racovițan, *Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu” Sibiu 150 de ani de învățământ militar românesc (1847-1997)*, Editura Tipotrib, Sibiu, 1997, p. 35.

³ Gl.mr.(r) ing. Dumitru Atanasiu, col.(r) dr. Victor Atanasiu, col.(r) Gheorghe Eftimescu, lt.col. Niculae Niculae, *Contribuții la istoria învățământului militar din România*, vol.I, Editura Militară, București, 1972, p. 33 și vol.II, Editura Militară, București, 1978, p. 16.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, p.143.

⁶ Gl.mr. Constantin Olteanu, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, Editura Militară, București, 1979, p. 250 și urm.

⁷ *Ibidem.*

⁸ Gl.bg.conf.univ.dr. Neculai Stoina, dr. Mihai Racovițan, *op. cit.*, p.40.

⁹ Col.dr. Gheorghe Romanescu, col.dr. Gheorghe Tudor, col.(r) Mihai Cucu, col. Ioan Popescu, *Istoria infanteriei române*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p.38.

¹⁰ Gl.mr. (r) ing. Dumitru Atanasiu, col.(r) dr. Victor Atanasiu, col.(r) Gheorghe Eftimescu, lt.col. Niculae Niculae, *op.cit.*, p.169.

¹¹ *Monitorul oastei*, nr. 29 din 1908, p.216.

¹² Gl.mr.(r) ing. Dumitru Atanasiu, col.(r) dr. Victor Atanasiu, col.(r) Gheorghe Eftimescu, lt.col. Niculae Niculae, *op.cit.*, p.41.

¹³ Col.dr. Gheorghe Romanescu, col.dr. Gheorghe Tudor, col.(r.) Mihai Cucu, col. Ioan Popescu, *op.cit.*, p.41.

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura militară, București, 1988, p.148.

¹⁶ Mr. Constantin Sandovici, *Studii critice*, vol. I, Editura Institutului de Arte „Vreame”, București, 1936, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*, p.16.

¹⁸ Lt.col. Ioan Munteanu, *Cauzele înfrângerilor suferite de armata română în campania din anul 1916*, în „Revista de istorie militară”,nr.5(39), 1996, p.13.

REORGANIZAREA ARMATEI ÎN VREME DE RĂZBOI – 1917

colonel (r) prof.univ.dr. Ion Giurcă

Întrarea României în război alături de Antanta, la 14/27 august 1916, într-un moment în care pe fronturile din Europa se desfășurau operații și lupte de intensitate redusă, în comparație cu alte perioade, a scos în evidență în timp scurt carențele cooperării și colaborării în cadrul alianței, cât și marile deficiențe cu care armata română se confrunța sub aspectul proiecției forței, capacității de organizare și conducere a structurilor de comandă, cât și a logisticii forțelor luptătoare și de sprijin.

Rusia, prin atitudinea sa politică și militară față de România, prin gradul de implicare a forțelor țariste de pe frontul român în operații și lupte în momentele hotărâtoare (acțiunile din sudul Dobrogei, de pe culoarul Rucăr-Bran, operația de pe Neajlov și Argeș), având în vedere viziunea și interesele sale geopolitice și geostrategice, a fost, alături de factorul intern, cea care, aparent discret, a contribuit la înfrângerea armatei române în noiembrie 1916.

Pe fondul înfrângerilor de pe front, a evacuării conducerii țării la Iași, a unei părți din populație și de resurse economice în Moldova, preponderent în spațiul dintre Siret și Prut, s-a declanșat o gravă criză politică, care risca să ducă țara în stare de colaps.

Opoziția, formată din tabăra progermană în privința intrării în război, ataca vehement, cu argumente mai mult sau mai puțin credibile și justificate, guvernul liberal condus de I.I. C. Brătianu care, firește, trebuia să-și asume răspunderea pentru situația în care ajunsese țara și armata sa la sfârșitul anului 1916.

Pe fondul unei stări generale de deznădejde, de instabilitate politică, dezordine și dezorganizare în rândul armatei, sub o puternică presiune din partea autorităților ruse pentru evacuarea Guvernului, Parlamentului și structurilor militare la est de Nistru, a început procesul de reaşezare a stării de lucruri spre o normalitate atât de necesară pentru Țară și aliați.

O primă măsură necesară pentru reorganizarea armatei a fost numirea generalului Constantin Prezan la conducerea Marelui Cartier General care, cu noua sa echipă de conducere, trebuia să grupeze în diferite raioane forțele retrase în Moldova și să stabilească, în pofida presiunilor rușilor*, concepția de reorganizare a armatei pe teritoriul dintre Carpații Orientali și Prut.

Constituirea guvernului de uniune națională, în fruntea căruia a rămas I. I. C. Brătianu, pachetul de legi adoptat de către Parlament în sesiunea din decembrie 1916, au fost evenimente notabile cu efecte pozitive pentru perioada următoare, când, cu toate greutățile și lipsurile manifestate, lucrurile au fost aşezate pe făgașul normal și necesar, în acord cu situația politică și militară, internă și internațională a țării în cursul anului 1917.

După opinia omului politic și remarcabilului memorialist, I.G. Duca, personalitatea emblematică a lunii decembrie 1916 a rămas Nicolae Iorga, al cărui discurs în Parlament „a fost mai presus de orice laudă. El a rostit atunci în Teatrul de la Iași, incontestabil,

* Pe larg, în col. dr. Ion Giurcă, 1917, *Reorganizarea armatei române*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1999.

cel mai elocvent discurs din viața lui. Pot spune, mai mult, unul din cele mai mari discursuri ce s-au rostit vreodată de pe tribuna română”¹.

Însuși Nicolae Iorga a conștientizat mai târziu valoarea discursului său, scriind că „Am îmbrăcat în acele cuvinte toată ura contra încalcătorilor pământului nostru, tot disprețul față de forța brută, de șarlatania uneltelor, opusă energiei viteze, toată încrederea, sprijinită pe îndelungata cercetare a unui trecut de atâtea secole, că totuși dreptatea elementară a cauzei noastre nu va putea fi zdrobită și în același timp tot regretul că am ajuns unde eram, prin vremea pierdută cu certuri interne trecătoare, de pe urma cărora am intrat în războiul cel mai plin de primejdii și fără pregătirea materială și fără indispensabila solidaritate morală”².

Marea realizare a lunii decembrie 1916 rămâne totuși, rezistența față de presiunile exercitate de către autoritățile ruse pentru evacuarea armatei române la est de Nistru în vederea reorganizării, ca urmare a deciziei „că trupele rămân în actualele zone de reorganizare și că trecerea lor în Basarabia se va efectua în caz de forță majoră”³.

Situația armatei române la începutul lunii decembrie 1916 impunea întreprinderea măsurilor de ordin politic și militar, pe plan intern și extern, în vederea începerii reorganizării armatei, ca o condiție de bază a îndeplinirii în anul 1917 a obligațiilor asumate și stabilite în cadrul Antantei, cu prilejul Conferinței de la Chantilly, din 2-3/15-16 noiembrie 1916. Pe plan intern, Marele Cartier General român, prin ordine succesive, a stabilit raioanele de regroupare a unităților și marilor unități retrase în Moldova, a evaluat resursele umane și materiale ale țării și armatei, a elaborat concepția reorganizării, materializată în „Instrucțiuni secrete privind reorganizarea armatei”⁴, din 22

decembrie 1916/4 ianuarie 1917 ale căror prevederi au fost modificate în cursul anului 1917, în acord cu realitățile din cadrul organismului militar.

Instrucțiunile au prevăzut principiile generale care trebuiau să stea la baza reorganizării armatei⁵: reducerea armatei de operațiuni la un efectiv impus de resursele existente ale țării și de posibilitatea conducerii unei campanii mai lungi; diviziile să devină unități autonome, capabile a trăi și lupta independent, având și servicii de etape; corpurile de armată rămân numai organe de comandament; armatele vor avea în compunere cavalerie, artilerie grea, pontonieri, servicii, trupe și servicii de etape.

Principiile prevăzute pentru reorganizarea armatei aveau la bază o estimare realistă a posibilităților și condițiilor în care urmau să se desfășoare acțiunile militare, punerea lor în aplicare asigurând marilor unități o capacitate de luptă sporită, suplețe și mobilitate indispensabile cerințelor câmpului de luptă la acea dată.

În situația din decembrie 1916, planul de reorganizare a armatei nu putea fi stabilit definitiv decât atunci când se cunoșteau exact resursele țării în ofițeri, trupă și materiale. Ca urmare a estimărilor realizate până la sfârșitul anului 1916, cât și a angajamentelor aliaților în privința livrărilor de armament, muniții, tehnică militară, echipament și alte materiale, în cele din urmă s-a stabilit reorganizarea următoarelor structuri militare⁶: Marele Cartier General, două comandamente de armată, 5 comandamente de corp de armată, 15 divizii de infanterie, două divizii de cavalerie, 9 regimente de călărași, 4 regimente de artilerie grea, un divizion artilerie de munte, un batalion de vânători de munte, două regimente de grăniceri, un regiment de pontonieri, un regiment de cai ferate, subunități de transmisiuni, un regiment de tracțiune automobilă, un corp de apărare antiaeriană, serviciile armatei și de etape, aviația militară, marina militară.

Majoritatea structurilor reorganizate au desfășurat activitățile specifice în spațiul dintre Siret și Prut, în raioanele stabilite, cu excepția diviziilor Armatei 2, Batalionului de vânători de munte, Divizionului de artilerie de munte, care au desfășurat această operațiune la vest de Siret (Răcăciuni, Sascut, Târgu Neamț, Roznov) și a Marinei militare, care a staționat în iarna și primăvara anului 1917 pe brațul Chilia.

Reorganizarea armatei a impus și a cuprins activități și acțiuni numeroase și diverse, simple și complexe, care au vizat: completarea structurilor militare cu efective, armament și tehnică militară; pregătirea în vederea campaniei din vara anului 1917 (instruirea armatei de operații și elaborarea planului de campanie); stabilirea ordinii de bătaie a armatei⁷; intrarea în dispozitivul strategic și operativ a structurilor reorganizate.

Completarea unităților, marilor unități și formațiunilor cu efective, armament și tehnică militară a fost una din activitățile de bază și de maximă importanță pentru aducerea acestora la o capacitate combativă corespunzătoare.

Completarea cu efective trebuia să se execute în baza statelor de organizare ale structurilor care se reorganizau (Tabelele Model A), avându-se în vedere efectivele luate în calcul: 300 000 oameni de la armata de operații, 130 000 de la partea sedentară și 80 000 tineri din contingentul 1917 și 1918, evacuați din Oltenia și Muntenia odată cu retragerea armatei, cărora li se adăugau cei din Moldova.

În cursul lunii ianuarie 1917 s-a efectuat recrutarea contingentelor 1917 și 1918, au fost organizate consilii de recrutare pentru tinerii aflați în străinătate, la Petrograd, Paris, Londra, Roma, Atena⁸. Recruții din cele două contingente, împreună cu instructorii și oamenii vechi aflați la partea sedentară trebuiau

să treacă la partea activă, indiferent dacă erau instruiți sau nu, în prima urgență urmând a fi completate diviziile de infanterie.

Procesul de completare a efectivelor la armata de operații a fost dificil și de durată, din cauza condițiilor meteorologice deosebit de grele, blocării căilor ferate și materialului rulant, slabei preocupări sau chiar reticenței unor factori de răspundere de la partea sedentară.

Cu toate ordinele emise și măsurile întreprinse de către Marele Cartier General, la 18 aprilie/ 1 mai 1917 la părțile sedentare exista un excedent de 34 526 oameni combatanți, fapt ce a determinat să se ordone ca până la 1/14 mai „*părțile sedentare să verse excedentele la părțile active, ofițerii inferiori combatanți care se aflau de la începutul războiului la părțile sedentare să fie trimiși la părțile active, ofițerii sănătoși de la partea sedentară să fie înlocuiți cu cei răniți de la partea activă, la partea sedentară să rămână ofițeri inferiori în vârstă, care nu puteau face față exigențelor frontului.*”⁹

Pierderile mari din iarna anului 1917 au făcut imposibilă asigurarea efectivelor. În această situație, s-a hotărât reducerea efectivelor companiei de infanterie de la 226 la 194 oameni, cât și retragerea companiei 4 de la batalioanele de infanterie, în vederea constituirii regimentelor de marș.

La sfârșitul perioadei de reorganizare, cu toate greutatea și lipsurile existente, în linii generale s-a reușit un grad de completare corespunzător la toate tipurile de unități.

O problemă mai dificilă a constituit-o completarea cailor prin rechiziții din țară și cumpărare din Rusia. Pierderile mari din iarna anului 1917 nu au putut fi compensate, astfel că în vară, când urmau să fie declanșate acțiunile militare, Armata 1 română înregistra mari deficite la cai, circa 16 400, fapt ce s-a resimțit din plin pe durata acțiunilor din Poarta Focșanilor.

Completarea cu armament, tehnică militară și materiale de război a fost activitatea cea mai complexă, România fiind dependentă de modul cum aliații își onorau obligațiile asumate în această direcție.

La începutul reorganizării și pe durata desfășurării procesului pentru dotarea unităților s-a contat pe: existentul asupra trupelor; materialul aflat în depozite (evacuat sau sosit din străinătate); posibilitățile de fabricare și reparare în stabilimentele militare; materialul comandat în străinătate; cota lunară fixată de Comitetul de război aliat a se fabrica pentru țara noastră în uzinele din țările occidentale¹⁰.

Pentru uniformizarea armamentului pe unități, s-au stabilit tipurile de mijloace de foc și muniția aferentă, predări și primiri între structurile militare, astfel încât până la 15/28 aprilie activitatea să fie încheiată, iar excedentele să fie expediate la Direcția Generală a Munițiilor.

Deși au fost lansate comenzi la timp, iar aliații occidentali au livrat mari cantități de armament și muniții, războiul submarin declanșat de Germania, cât și situația din Rusia, au generat pierderi de armament, muniții și tehnică militară, existând riscul neasigurării necesarului în vederea participării la operațiunile din vara anului 1917.

Până la data trecerii armatei române din faza reorganizării în cea operativă, din Franța au fost primite: 150 000 de arme, 1 760 de mitraliere, 2 628 de puști mitralieră, 1,3 milioane grenade, 392 de guri de foc de artilerie, avioane Farman, Nieuport, Caudron și Breguet-Michelin, iar din Anglia, 197 de mitraliere, 108 puști mitralieră și 28 de obuziere calibru 127 mm¹¹.

Ajungerea la destinație a materialului de război importat a întârziat mult, din cauza lungimii mari a comunicațiilor maritime și feroviare, cât și a evenimentelor din Rusia din primăvara anului

1917, fapt ce a impus intervenția energetică a autorităților române, sprijinite de către ofițeri din Misiunea militară franceză, care s-au deplasat la vest de Nistru pentru găsirea și expedierea către România a materialului trimis din Franța.

Aprovizionarea trupelor române cu materialul de luptă necesar a fost îngreunată și de modul defectuos de lucru la depozitele centrale, de insuficiența forței de muncă și de numărul redus al mijloacelor de transport.

Chiar în condițiile arătate, la începutul lunii iulie 1917 armata română dispunea de cantități suficiente de armament și muniții, care să asigure unităților reorganizate participarea la campanie.

Aducerea armatei române în stare operațională a fost rezultatul muncii din țară, cât și a celei desfășurate de reprezentanții României în străinătate.

În calitatea sa de șef al Misiunii militare române la Paris, colonelul Vasile Rudeanu, „grație cunoștințelor sale tehnice excepționale, muncii și devotamentului său desăvârșit, a reușit să aducă servicii eminente armatei și țării”¹², obținând acordul Franței pentru înarmarea a nouă divizii române, iar în august 1917 pentru toate cele 15 mari unități de infanterie.

Activitatea de completare a structurilor militare cu efective, armament, muniții, tehnică și material militar, a avut ca finalitate îndeplinirea unui deziderat pe care deputatul Leonte Moldoveanu îl exprima cu optimism în istorica ședință a Adunării Deputaților din 13/26 decembrie 1916, când, referindu-se la reorganizarea armatei arăta că „o armată frumoasă mai poate fi făcută, avem atâtea contingente noi, precum și altele din cele încercate”¹³.

Din punct de vedere al efectivelor, în vara anului 1917, armata română dispunea de circa 700 000 de oameni, majoritatea în cadrul structurilor operaționale¹⁴:

Categorii de militari		Poziția		
		Combatanți	Necombatanti	Total
Generali		76	-	76
Ofițeri superiori		1 147	-	1 147
Căpitanii		2 247	-	2 247
Ofițeri subalterni		6 283	-	6 283
Ofițeri asimilați	Medici	1 386	-	1 386
	Veterinari	305	-	305
	Farmacisti	340	-	340
	Intendență și administrație	1 034	-	1 034
TOTAL		12 818	-	12 818
Funcționari civili		1 165	-	1 165
Trupa	Subofițeri	5 146	1 196	6 342
	Sergenti	21 253	6 728	27 981
	Caporali	48 317	13 248	61 565
	Soldați	319 114	92 886	412 000
TOTAL		394 546	114 058	508 604
TOTAL GENERAL		407 364	114 058	521 422

Analiza comparativă a datelor privind efectivele armatei de operații în august 1916 – 657 088 militari¹⁵ – și vara anului 1917, duce la concluzia că la sfârșitul reorganizării, numărul militarilor se diminuase cu 20,6%.

Dacă avem în vedere că în anul 1916 trupele Puterilor Centrale ocupaseră 76,3% din teritoriul României, care includea 79,84% din populația țării¹⁶, măsurile de evacuare a contingentelor 1917 și 1918 din Oltenia, Muntenia și Dobrogea, cât și recrutarea tinerilor din Moldova au asigurat o cantitate mare de personal pentru nevoile armatei.

Rezultă, fără putință de tăgadă, că efortul de mobilizare al României în anul 1917 a fost mai mare comparativ cu cel din anul anterior.

La sfârșitul reorganizării, armata română dispunea de 207 batalioane de infanterie, 60 de batalioane de marș, 243 baterii de artilerie și 110 escadroane de călărași și roșiori, înregistrându-se o scădere a numărului de subunități luptătoare cu 27% la infanterie, 35% la artilerie și 1,05% la cavalerie. Cu toate acestea, diviziile de infanterie și cavalerie, brigada de grăniceri, cele două brigăzi de cavalerie și 4 regimente de artilerie grea, aveau o

capacitate combativă superioară, în comparație cu armata de operații din anul 1916.

Scăderea numerică a subunităților a fost compensată în mare măsură de mărirea puterii de foc a acestora prin creșterea numărului de mitraliere la batalioane și regimente, intrarea în dotare a puștilor mitralieră – câte 96 la fiecare regiment de infanterie –, dotarea efectivelor cu grenade de mână performante ș.a.

Creșterea capacității combative a armatei a fost determinată și de buna pregătire de luptă a comandamentelor și trupei, desfășurată în primăvara anului 1917.

Pregătirea de luptă s-a executat în conformitate cu prevederile cuprinse în „Noțiuni generale referitoare la instrucția trupelor”, în care se arată că „divizia este adevărata unitate de luptă, toate unitățile acesteia trebuind grupate astfel încât comandantul să poată cunoaște pe toți șefii din subordine și să supravegheze instrucția tuturor unităților lor”¹⁷.

În cadrul procesului de pregătire al armatei, rolul principal a revenit comandanților de divizie, brigadă și regiment, care aveau întreaga răspundere în privința refacerii capacității de luptă a unităților din subordine, cât și inițiativa în cadrul programului de instrucție stabilit de eșalonul superior.

Instrucția s-a desfășurat în fiecare unitate și subunitate, înregimentată sau independentă, sub ordinele și răspunderea comandanților de unități și subunități, precum și în centrele de instrucție organizate.

Pentru atingerea unui nivel corespunzător de pregătire, Marele Cartier General a stabilit un program general, care a fost detaliat de către comandanții de divizie, plecându-se de la doctrina de luptă a armatei, în cadrul căreia ofensiva era considerată forma de acțiune de bază.

În vederea realizării scopurilor propuse, în iarna anului 1917 s-au elaborat noi regulamente și instrucțiuni (unele traduse din

limba franceză), Serviciul geografic al armatei tipărind 66 de regulamente, directive și instrucțiuni, care au fost difuzate la comandamentele de mari unități și unități, centre de instrucție, formațiuni și servicii.

Școlile militare înființate au avut rolul de a forma ofițeri comandanți de subunități de toate armele, pentru completarea marelui deficit existent la diviziile de infanterie și cavalerie, cât și la unitățile din celelalte genuri de armă.

Ca urmare a măsurilor întreprinse, până la 1/14 aprilie 1917, *promoția războiului din anul 1917*, așa cum a fost denumită de către unul dintre absolvenți, considerată de către generalul H.M. Berthelot „*unica soluțiune pentru încadrarea și refacerea urgentă a armatei*”¹⁸, a totalizat 4 000 de ofițeri, din care: 3 266 la infanterie, 85 la cavalerie, 506 la artilerie și 143 la geniu¹⁹. Un rol deosebit de important în perfecționarea pregătirii cadrelor și instruirii trupei l-au avut centrele de instrucție, organizate de către Marele Cartier General, comandamentele de armată și de corp de armată, ale căror cursuri, cu o durată de 15 zile, au fost urmate de către toți comandanții de divizie, brigadă și regiment, ofițerii de stat major și instructorii din școlile divizionare.

Centrele de instrucție și școlile divizionare, organizate pentru fiecare specialitate militară, au pregătit comandanții de subunități, gradații și trupa, prin activități preponderent practice, care vizau în principal cunoașterea armamentului, tehnicii și altor mijloace de luptă, întrebuintarea lor, executarea tragerilor reale, remedierea incidentelor și, nu în ultimul rând, modul de acțiune în teren.

În cadrul pregătirii de luptă, instrucției tactice i s-a acordat atenție deosebită, punându-se accent pe foc și mișcare, avându-se în vedere noua înzestrare a infanteriei cu armament automat, grenade de mână, măști contra gazelor și cască metalică. În cadrul

exercițiilor și aplicațiilor tactice, până la eșalon divizie inclusiv, s-a pus accent pe executarea atacului pozițiilor adversarului, acțiune în cadrul căreia focul artileriei, mitralierelor și puștilor mitralieră trebuia să aibă un rol hotărâtor. La eșalonul divizie s-au executat „*manevre de cadre, cu ofițerii, fără trupe*”²⁰.

Totuși, pregătirea de luptă a unităților și subunităților a fost afectată de situațiile concrete în care acestea s-au aflat în iarna și primăvara anului 1917. Numărul mare de bolnavi, spitalizați sau convalescenți, angajarea a numeroase efective la muncile agricole, sosirea târzie a armamentului și muniției nou intrate în dotare, au fost motivele care au determinat o participare redusă a efectivelor la activitățile planificate.

Cu toate acestea, într-o perioadă deosebit de grea pentru țară și armată, aceasta din urmă a reușit ca, până în vara anului 1917, să atingă un nivel de pregătire corespunzător, care să-i asigure o participare demnă și eficientă la operațiunile militare planificate.

În amplul și complexul proces de reorganizare a armatei române, un rol important, incontestabil, l-a avut *Misiunea militară franceză*, sosită în România în octombrie 1916 și condusă de generalul Henry Mathias Berthelot.

Repartizați la comandamente și unități, în școli militare și centre de instrucție, cu titlul de consilieri, cei 430 de ofițeri și 1 150 trupă aveau misiunea de a ajuta prin sfaturi ofițerii români asupra tuturor chestiunilor tehnice și de instrucție, reclamate de pregătirea modernă de război și asupra conducerii tactice a unităților în raport cu noile mijloace de luptă. Altă parte a militarilor francezi a desfășurat activități în cadrul aviației și ca medici în spitalele militare, în timp ce ofițerii de intendență aveau misiunea de a îndruma activitățile de asigurare cu alimente, furaje și echipament.

Acolo unde erau repartizați, pe lângă autoritățile militare și administrative, aveau rolul de consilieri tehnici, fiind abilitați să

semnaleze greșelile sau insuficiențele pe care le descopereau, să propună căile și modalitățile de reconstituire a unor depozite în raport cu resursele locale existente.

Datorită îndrumărilor și sfaturilor date de către militarii francezi, care acumulasera suficientă experiență de război, misiunea ofițerilor români a fost ușurată și îndrumată cu folos. Prezența ofițerilor și gradelor inferioare din armata franceză s-a făcut cel mai mult simțită la trupe și în centrele de instrucție. Cunoașterea și întrebuițarea noului armament, a tehnicii militare intrate în înzestrarea armatei române, a fost nemijlocit legată de prezența militarilor francezi, în timp ce în cadrul aviației și apărării antiaeriene aceștia au completat efectivele și echipajele unor baterii, subunități de aerostație și aviație.

Intrarea procesului de reorganizare în faza finală, în care rolul militarilor francezi era considerat a fi insuficient de relevant, l-a determinat pe generalul H.M. Berthelot să-i solicite, la 5/18 iunie 1917, generalului Constantin Prezan că „*față de situația care se va avea în curând prin activarea operațiunilor, locul ofițerilor francezi din misiune trebuie să se schimbe*”²¹, în sensul de a lua parte la luarea deciziilor, inclusiv operative. Această solicitare, acceptată în mod nejustificat de către generalul Constantin Prezan, a creat o stare de animozitate în cadrul corpului de comandă român în perioada de pregătire a operațiilor și luptelor care urmau a fi declanșate.

Referindu-ne la rolul Misiunii militare franceze doar în perioada reorganizării armatei române, este incontestabil că acesta a fost deosebit de important. Am putea aprecia că în contextul unui aflus de material militar de fabricație franceză, o asemenea prezență și activitate a fost o necesitate obiectivă.

Pe de altă parte, este cât se poate de evident că, în perioada reorganizării armatei române, prezența Misiunii militare franceze deranja conducerea militară rusă, exclusă aproape în totalitate

din acest proces. În fapt, în această perioadă, în spațiul românesc se afla o puternică armată rusă și o misiune militară franceză, care duceau o tacită luptă pentru preponderență, dar cu scopuri diferite: prima pentru a lua sub control total un spațiu geografic față de care conducerea de la Petrograd manifesta un vădit interes geopolitic și geostrategic; cea de-a doua pentru a asigura menținerea statului și armatei române, a căror acțiune și contribuție nemijlocită la război interesau în mod vital Franța.

Toate activitățile care au făcut parte din procesul de reorganizare a armatei române, s-au reflectat în creșterea calitativă a corpului de comandă, la toate eşaloanele, resimțit ca benefic la nivelul executanților. În vara anului 1917, nivelul pregătirii generalilor și ofițerilor, care încadrau comandamentele și aflați la comanda tuturor eşaloanelor, era net superior comparativ cu anul anterior. La comanda unităților și marilor unități au fost numiți generali și ofițeri, care în campania anterioară se remarcaseră prin calitățile lor de organizatori și lideri militari, dovediseră un grad sporit de adaptare la noile cerințe ale câmpului de luptă. Comandanții de armată, de corp de armată și 14 din cei 17 comandanți de divizie, erau absolvenți ai Școlii Superioare de Război din București, Torino sau Paris, iar circa 400 de alți absolvenți ai acestor instituții îndeplineau funcții în diferite comandamente și servicii, unde își puteau valorifica la maximum cunoștințele și experiența acumulate.

În vara anului 1917, armata română era posesoarea unei experiențe de luptă acumulate în campania anterioară, dar și dotată cu mijloace de luptă moderne, care îi asigurau condițiile punerii în aplicare a procedeelelor de luptă care își dovediseră viabilitatea pe fronturile europene.

Creșterea cantitativă și calitativă a mijloacelor de transmisiuni asigura, în bune condiții, legăturile pe mai multe căi până la

eșalonul divizie, iar prin telefon până la companie (baterie), fapt ce avea rezultate benefice în privința conducerii.

Spre deosebire de anul 1916, în cadrul armatei a crescut ponderea armelor tehnice (geniu, transmisiuni), s-a dezvoltat artileria grea și aviația, s-au pus bazele Corpului de apărare antiaeriană, Regimentului de tracțiune automobilă, Batalionului de vânători de munte, artileriei de munte și Corpului infanteriștilor marini, destinați luptei în Delta Dunării.

Se asigurau, astfel, condițiile necesare satisfacerii cerințelor din ce în ce mai complexe ale câmpului de luptă modern, care fuseseră resimțite din plin în campania anterioară.

Prin urmare, aspectele de ordin calitativ, în condițiile diminuării cantitative a forțelor și mijloacelor, au avut un rol compensatoriu în raport cu anul 1916.

Aspectele prezentate, cărora se impune să le adăugăm pe cele de ordin moral-volitiv, duc la concluzia că în anul 1917 capacitatea combativă a armatei române era superioară comparativ cu cea de la data intrării în război. Izvoarele arhivistice consemnează această stare de fapt incontestabilă a armatei române: vitalitatea, disciplina, imunitatea față de factorii perturbatori și, nu în ultimul rând, hotărârea de a acționa pentru îndeplinirea idealurilor sale.

Dacă în prima jumătate a anului 1917, Europa era, în condiții de război, locul unde se desfășurau tratative pentru o pace convenabilă pentru marile puteri participante, iar în Rusia și în alte țări mișcările politice și sociale de amploare erau o prezență vie, România, poate cel mai greu lovită și afectată de evenimentele militare anterioare, a fost o țară stabilă din toate punctele de vedere. Această stabilitate a fost, poate, unul din factorii de succes în procesul de reorganizare a armatei și în operațiile din vara anului 1917.

Conducerea reorganizării armatei române a revenit Marelui Cartier General, prin implicarea într-o măsură diferită a struc-

turilor din compunerea sa. Conducerea acestei activități deosebit de complexe, inedită pentru armata română, a fost doar un aspect al amplei activități ale structurii de planificare strategică.

Alături de elaborarea concepției și conducerea reorganizării armatei, Marele Cartier General a acționat pe toate căile și prin mijloacele specifice pentru adunarea, centralizarea și sintetizarea datelor asupra inamicului și conducerea acțiunilor contrainformative, studiul teatrului de acțiuni militare, elaborarea planului de campanie, concentrarea forțelor în raioanele și fâșiile stabilite prin planul de campanie, organizarea și conducerea transporturilor pe toată durata reorganizării și pregătirii noilor acțiuni militare, organizarea serviciilor și verificarea periodică a modului și nivelului de pregătire a armatei pentru reluarea operațiunilor.

Conducerea reorganizării a început, practic, din prima decadă a lunii decembrie 1916 când, prin ordine succesive, unitățile și marile unități au fost îndrumate spre noile raioane, arătându-li-se scopul deplasării.

„*Instrucțiunile secrete privind reorganizarea armatei*”, din care se desprindea concepția execuției activităților, au constituit documentul în baza căruia, în perioada ce a urmat au fost emise și transmise ordine, în scopul detalierii unor aspecte privind completarea unităților, aducerii unor corective ordinelor anterioare, cât și impulsiei procesului în curs de desfășurare.

Conducerea pregătirii de luptă a avut în vedere elaborarea concepției și transmiterea acesteia la trupe, înființarea școlilor militare, a centrelor și terenurilor de instrucție, organizarea și participarea ofițerilor cu diferite funcții la exerciții demonstrative; executarea tragerilor cu toate categoriile de armament, pregătirea și executarea exercițiilor și aplicațiilor tactice, intensificarea pregătirii personalului pentru întrebuințarea noilor categorii și tipuri de armament intrate în înzestrare.

Atribut al conducerii, controlul activităților de reorganizare s-a executat sistematic, în mod deosebit odată cu îmbunătățirea condițiilor meteorologice, când comunicațiile au devenit practicabile.

Controlul indirect s-a materializat prin solicitarea, la anumite intervale de timp, a unor rapoarte în legătură cu stadiul reorganizării, gradul de completare a marilor unități cu efective, armament și tehnică militară.

Controlul direct, cel mai eficient în toate situațiile, s-a executat prin comisii ordonate de către generalul Constantin Prezan, de către unii șefi de secție sau inspectori pe linie de armă, care au verificat în special marile unități operative și tactice, urmărindu-se activitatea unor sectoare și activități vitale pentru bunul mers al acțiunilor în curs de desfășurare.

Fiecare control era consemnat, concluziile acestuia fiind reflectate în rapoartele care se înaintau organelor în drept.

S-a remarcat prezența constantă pe front sau în raioanele de dispunere a trupelor a Regelui Ferdinand I, a prințului moștenitor Carol, a unor generali și ofițeri superiori cu funcții de conducere și răspundere în cadrul armatei. În privința participării familiei regale la actul de control, se impune a fi precizat că aceasta avea un dublu scop. Pe de o parte se dorea cunoașterea situației în cadrul diviziilor de pe front cât și a celor dintre Siret și Prut, în vederea luării unor măsuri pentru bunul mers al activităților în curs de desfășurare, iar pe de altă parte se urmărea consolidarea poziției instituției regalității, în contextul posibil al apariției unui curent antimonarhic pe teritoriul României, promovat și susținut de către un efectiv însemnat al trupelor ruse.

Vizitele s-au dovedit eficiente, acțiunile și promisiunile Regelui Ferdinand I, în privința reformei agrare în special, au avut un ecou pozitiv în rândul armatei, în principal în rândul trupei, fapt

ce a asigurat stabilitatea țării, unitatea de acțiune la toate nivelele conducerii politico-militare.

Unul din efectele negative ale acestor vizite, bine pregătite și însoțite de o serie de festivități și parade militare, a fost acela că au sustras comandamentele și trupa de la unele activități de pregătire. Rezultatele au fost, însă, în general, benefice, compensând unele disfuncționalități de program, soldându-se cu creșterea moralului trupei și consolidarea unității armatei, factori hotărâtori pentru obținerea succesului pe câmpul de luptă, în contextul situației politico-militare nesigure din Rusia, cât și a moralului scăzut al trupelor de pe frontul oriental.

În exercitarea actului de conducere, Marele Cartier General român a colaborat cu Marele Cartier general rus, cu Ministerul de Război și Marele Stat Major român și, nu în ultimul rând, cu șeful Misiunii militare franceze în România, cât și cu ceilalți reprezentanți militari ai Antantei aflați în capitala vremelnică a țării.

Privit în ansamblu, rolul Marelui Cartier General, în perioada reorganizării armatei a fost deosebit de important și, în cele din urmă, hotărâtor în finalizarea procesului început în decembrie 1916. Compus din generali și ofițeri superiori cu reale calități de organizatori și conducători militari, având în fruntea secțiilor și birourilor ofițeri energici și hotărâți să-și îndeplinească sarcinile ce le revin, Marele Cartier General a condus cu competență și eficient acțiunile planificate.

Perioada decembrie 1916-iunie 1917, în care s-a desfășurat reorganizarea armatei, s-a dovedit, în cele din urmă, o grea dar utilă experiență pentru contemporani și generațiile viitoare.

Într-un interval de timp scurt, factorii de decizie politică și militară au avut de rezolvat situații inedite, altele de rutină, în condiții de diminuare accentuată a resurselor materiale și umane,

cât și a unei permanente presiuni exercitate de către autoritățile ruse de la Petrograd și Iași.

Derularea evenimentelor în prima jumătate a anului 1917 a demonstrat că atunci când există voință și unitate de acțiune internă, un sprijin politico-militar extern, un stat și armata sa pot depăși o situație de criză.

Reorganizarea armatei române în anul 1917 a evidențiat că într-un conflict militar de amploare un stat mic nu este în măsură să desfășoare un asemenea proces fără un sprijin extern.

Perioada decembrie 1916-iunie 1917 rămâne în istoria militară a românilor una dintre cele mai grele, hotărâtoare pentru destinul ulterior al țării, la sfârșitul căreia armata română restructurată organizatoric și întărită ca înzestrare a fost în măsură să treacă cu succes examenul de foc al marilor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

NOTE

¹ I. G. Duca, *Memorii*, vol.3, Editura Machiavelli, București, 1994, p.129.

² Nicolae Iorga, *O viață de om, așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 1976, p.505.

³ Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), *fond Marele Cartier General*, dosar nr.1037, f.105.

⁴ *Ibidem*, fond Microfilme, rola P II, 1, 2449, C.777-782.

⁵ Generalul G. A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, vol. 4, Tipografia LUPA, N. Stroilă, București, 1936, p.21.

⁶ Col.dr. Ion Giurcă, *op.cit.*, pp.119-234.

⁷ Marele Cartier General, *Ordinea de bătaie a comandamentelor și serviciilor armatei*, Biblioteca Academiei Române, cota I 543115, pp. 5-66.

⁸ *Monitorul Oficial*, nr.229/3 ianuarie 1917, p.7560.

⁹ A.M.R., *fond Microfilme*, rola P II 5.157, c.692.

¹⁰ *Ibidem*, rola P II 5.193, c.588.

¹¹ *Ibidem*, rola P II 5.157 c.388.

¹² General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, ediție îngrijită de Dumitru Preda și col. dr. Vasile Alexandru, Editura Militară, București, 1989, p.15.

¹³ *Monitorul Oficial* nr.232/5 ianuarie 1917, p.23.

¹⁴ A.M.R., *fond Microfilme*, rola P II 5.193, c.718. 719.

¹⁵ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, p.372.

¹⁶ Emil Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial, 1916-1918*, București, 1981, p.81.

¹⁷ A.M.R., *fond Microfilme*, rola P II 1.2506, c.381.

¹⁸ Maior C.M.Sandovici, *Destăinuirile unei generații. Promoția războiului*, Tipografia Vremea, București, f.a., p.3.

¹⁹ A.M.R., *fond Microfilme*, rola P II S.157, c.433.

²⁰ *Ibidem*, rola P II 2.1037, C.104.

²¹ *Ibidem*, rola P II 5,193, c.700.

CONTRIBUȚII FRANCEZE LA REFORMA STRUCTURILOR ORGANIZATORICE ALE ARMATEI ROMÂNE ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

prof.univ.dr. Gheorghe Nicolescu

Relațiile politice și militare româno-franceze de-a lungul secolelor al XIX-lea și al XX-lea au fost marcate de evenimente deosebite din istoria Europei și s-au bazat pe o multitudine de afinități, de la atașamentul celor două popoare față de valorile perene ale civilizației continentului nostru și până la identitatea de origine latină și apropierea de limbă. Ele au jalonat lupta pentru Unirea Principatelor, cucerirea Independenței de stat a României, realizarea și apărarea Marii Uniri de la 1918 și apoi consolidarea acesteia.

Printre acțiunile notabile ale Franței în sprijinul României în timpul Primului Război Mondial, se detașează prin amploare, prin importanță și, mai ales, prin participare concretă, Misiunea Militară franceză prezentă în România în perioada 15 octombrie 1916-9 martie 1918. Ea a reprezentat în cadrul general al acțiunii Antantei particularizarea ajutorului francez pentru frontul românesc.

Conform mărturiei colonelului Vasile Rudeanu, ideea discuțiilor dintre oficialitățile române și franceze privind aducerea unei misiuni franceze în România a devenit de actualitate după căderea Turtucaiei: „Socoteam că ar fi eficace și util dacă s-ar trimite în țară o misiune militară franceză, compusă din ofițeri din toate armele, recunoscuți ca buni cunoscători ai învățăturilor

războiului în curs și capabili, prin însușirile ce aveau, să le inculce și altora. În fruntea misiunii ar trebui să stea un general foarte priceput în știința și arta războiului.

Îl cerusem pe generalul Castelnau, fiindcă știam că oriunde comandase dovedise capacitate, destoinicie, însușiri și activități cu totul excepționale. Din conversațiile ce avusesem cu el dobândisem convingerea că ar fi primit să plece în România, dată fiind, cum zicea el, situația foarte grea în care armata noastră se găsea, și prin aceasta, extrem de interesantă”¹.

Guvernul francez, luând act de cererea guvernului român, s-a declarat în principiu de acord cu trimiterea unei misiuni militare. Generalul Joffre a fost însărcinat să stabilească structura misiunii. Alegerea șefului acesteia a stârnit unele controverse care s-au finalizat cu numirea generalului Henri Mathias Berthelot².

A fost preferat Berthelot, prieten apropiat al generalului Joffre, cu o bogată experiență dobândită pe parcursul îndeplinirii funcțiilor de subșef al Statului Major General (1913-1914), comandant al sectorului Soisson (1914- 1915), al Diviziei 33 Infanterie rezervă (1915), al Corpului 3 Armată și al Corpului 32 Armată în 1915-1916. La rândul său, colonelul Victor Pétin, șeful de stat-major al generalului Berthelot, după ce comandase infanteria în timpul bătăliei din Artois, era, în perioada premergătoare plecării în România, încadrat la Biroul Operații al Marelui Cartier General francez. Ceilalți membri ai Misiunii au fost selectați personal de comandantul suprem al armatei franceze, care a ținut cont în alegerea lui numai de calitățile militare ale acestor ofițeri.

Componenta ei inițială era următoarea:

- șeful Misiunii, generalul de divizie Henri Mathias Berthelot;
- 4 ofițeri de stat major adjutanți ai șefului Misiunii;
- un ofițer pentru biroul 1;
- un ofițer pentru biroul 3;

- doi ofițeri pentru serviciul căilor ferate;
- 9 ofițeri instructori de infanterie (4 locotenenți-colonei, 2 șefi de batalion, 3 căpitani);
- un ofițer superior instructor de cavalerie;
- 5 ofițeri superiori de artilerie (din care unul pentru artileria de câmp, unul pentru artileria grea, unul pentru artileria de tranșee și unul pentru fabricații);
- un locotenent pentru serviciul cifrului³.

Generalul Berthelot și însoțitorii lui au părăsit teritoriul Franței la 1 octombrie 1916⁴. După ce a traversat Marea Britanie, Berthelot s-a imbarcat pe vasul „Venus”, pentru Norvegia, debarcând la 4 octombrie la Bergen. Călătoria a continuat pe calea ferată până în portul suedez Haparanda, de unde s-a îndreptat spre Finlanda. La 9 octombrie generalul și însoțitorii săi au ajuns la Petrograd. De aici s-au deplasat mai departe spre România, prin Moghilev, Kiev și Chișinău, sosind, la 15 octombrie, la Iași, iar a doua zi la Periș – locul de dislocare a Marelui Cartier General român – unde au fost primiți într-o atmosferă deosebit de entuziastă⁵.

Repartizarea ofițerilor francezi din componența Misiunii s-a efectuat imediat după sosire, în conformitate cu Înaltul Ordin de zi nr.11 din 15/28 octombrie 1916, semnat de regele Ferdinand și de către generalul D. Iliescu, ca reprezentant al Marelui Cartier General⁶.

Misiunea Militară franceză, statul ei major, s-au implicat imediat după sosire și în elaborarea planurilor operative menite să asigure respingerea inamicului care, prin acțiunile sale, amenința să ocupe întreaga Muntenie, inclusiv capitala României. Conform opiniilor generalului Toma Dumitrescu, planul bătăliei de pe Argeș a fost elaborat de către francezi și presupunea concentrarea a trei divizii în regiunea Pitești, care urmau să execute o lovitură pe linia Oltului și apoi să fie dirijate împotriva trupelor germane de la Jiu.

Odată cu schimbarea conducerii Marelui Cartier General român, cu orientarea eforturilor în primul rând spre refacerea armatei, dar și ca urmare a protestelor mai mult sau mai puțin voalate ale aliatului rus, care nu mai admitea amestecul francez în conducerea operațiilor pe un front unde fuseseră dislocate numeroase unități ruse, implicarea ofițerilor Misiunii în elaborarea planurilor de operații s-a redus simțitor. Contribuția lui Berthelot, însă, sfaturile lui, au fost prezente de fiecare dată.

Ulterior, ca urmare a insistențelor lui Berthelot, s-a ajuns ca, la începutul lunii februarie 1917, Misiunea să se compună din 404 ofițeri și 1 150 trupă. Structura pe specialități a corpului ofițeresc era: 277 de ofițeri de infanterie, artilerie și de stat major, 27 de piloți și observatori, 88 de medici, 4 ofițeri de marină și 8 ofițeri de intendență⁷. Numărul ofițerilor avea să crească în continuare, atingând cifra de 430, Misiunea ajungând a avea un efectiv total de 1 580 de membri.

Pe parcursul prezenței Misiunii în România, Berthelot a semnalat de foarte multe ori importanța și utilitatea acesteia: „România este sora noastră latină, soră de limbă și soră de rasă. Clasa intelectuală ne este, în general, devotată și poporul ne simpatizează din instinct, dacă nu din afinități literare sau sociale. Trebuie că atașamentul acestei națiuni pentru noi a fost foarte profund pentru ca, în pofida unei dinastii germane și a unei propagande excesive, ea să-și oblige regele să rămână neutru la începutul războiului și să intervină mai târziu alături de noi; știa totuși ce risca. Aflându-ne în prezent pe locul întâi în inima rasei românești, trebuie să-i cultivăm afecțiunea participând mai mult la viața ei proprie, prin vizite frecvente ale profesorilor, industriașilor, prin schimburi numeroase în ofițeri, prin deschiderea largă a școlilor și regimentelor noastre, prin dezvoltarea de interese comune și de relații economice, etc. Este o operă care trebuie începută încă de acum”⁸.

Odată cu stabilizarea frontului, s-a pus cu acuitate problema refacerii armatei române. Principiile privind reorganizarea ei s-au cristalizat în concepția conducerii Misiunii Militare franceze ca urmare a unei activități intense de cunoaștere a realităților din această armată, a situației concrete existente în ceea ce privește structurile organizatorice, încadrarea și valoarea corpului de comandă, situația cadrelor și a trupei, dotarea, instruirea, nivelul însușirii procedeele moderne de luptă, compatibile cu cele folosite de inamic, posibilitățile de asigurare materială, starea sanitară etc. Concluziile desprinse din rapoartele primite de la subordonații săi l-au determinat pe generalul Berthelot să aducă la cunoștință autorităților române (regelui, primului ministru, șefilor militari) că, în opinia lui, armata română se confrunta cu două mari neajunsuri: necunoașterea procedeele războiului modern, ceea ce determina modul defectuos de conducere a trupelor, și lipsa de preocupare a comandamentului român în privința formării unor rezerve puternice, apte să intervină în orice moment.

Opera de reorganizare realizată de către Comandamentul român, proces amplu și complex, s-a bucurat de întregul sprijin al Misiunii Militare franceze, nu numai în ceea ce privește conceperea ei, ci și în anevoioasa muncă de realizare practică. Ofițerii francezi au fost repartizați la toate comandamentele, de la nivelul Marelui Cartier General, până la cel al diviziilor. De asemenea, în calitate de profesori și instructori, au fost prezenți în regimentele de infanterie și artilerie, la școlile și centrele de instrucție pentru formarea de cadre și în școlile de diferite specialități (grenadierii, mitralieri, informații, antenă etc.)⁹.

Concepția reorganizării armatei române, elaborată de către Înalțul Comandament român, a fost fundamentată pe experiența câpătată în campania din toamna anului 1916. La aceasta s-a adăugat

și contribuția substanțială a Misiunii Militare franceze. Ca urmare a noii situații de după retragerea în Moldova, s-a procedat în primul rând la restructurarea comandamentului suprem, a marilor unități și la înlocuirea a o serie de ofițeri comandanți, începând de la unități și până la șeful Marelui Cartier General român.

Pentru diviziile de infanterie se propunea următoarea structură: un stat major; două brigăzi de infanterie, având fiecare câte două regimente a trei batalioane (câte o companie de mitraliere la fiecare batalion); o brigadă de artilerie (cu nouă baterii de 75 mm, o baterie ușoară, patru baterii de obuziere, o baterie de mortiere de tranșee); un batalion de pionieri (două companii de pionieri, detașamente de diverse specialități, telegrafie, pontonieri, proiectoare, un parc); două escadroane de cavalerie divizionară; o ambulanță, o grupă de brancardieri, o coloană de muniții de infanterie și artilerie, o coloană de subzistență¹⁰.

O deosebită atenție a fost acordată de către Misiunea franceză problemei reconstituirii corpului de cadre în armata română și completării cu oameni a unităților, precum și modalităților de înlocuire a unităților pe front.

În vederea evitării disfuncționalităților sau chiar a degradingului ce se produsese de multe ori în campania din toamna anului 1916, Misiunea Militară franceză a elaborat pentru uzul comandanților români instrucțiuni asupra înlocuirii unităților pe front¹¹.

Contribuția deosebită a Misiunii la reorganizarea infanteriei s-a făcut simțită și în domeniul învățământului militar, al organizării școlilor și centrelor de instrucție. La începutul lunii ianuarie 1917, maiorul Berterèche de Menditte a fost însărcinat cu coordonarea tuturor școlilor din spatele frontului¹² și avansat provizoriu la gradul de locotenent-colonel. Uniformizarea instrucției infanteriei române a impus înființarea unor centre de instrucție pe

specialități, care să abordeze instruirea pentru întrebuințarea mitralierelor, puștilor-mitraliere și specificul luptei cu grenade. În ce privește armele menționate, România a beneficiat de o nouă tehnologie și de cunoștințele specialiștilor sosiți din Franța. Au fost constituite centre de instrucție pentru mitraliori la Armata 1, a 2-a și la corpurile de armată, în care au fost prezenți ofițeri francezi. La Armata a 2-a, comanda centrului a fost încredințată maiorului Vitrey, având ca adjuncți pe căpitanii de Pracontal și Chavane, precum și pe locotenentul Richardeau. La centrele aflate în subordinea Armatei 1 au fost trimiși maiorul Bataillard și căpitanul Robin – la Corpul 1 Armată, căpitanii Barboteau și Davenne – la Corpul 3 Armată, și căpitanii Charon și Lisbonne – la Corpul 5 Armată¹³.

De asemenea, Misiunea Militară franceză a sprijinit refacerea infanteriei române și prin contribuția sa la asigurarea unei dotări corespunzătoare cu armament modern, care să-i dea capacitatea de a riposta unui inamic care, în toamna anului 1916, demonstrase o evidentă superioritate în acest domeniu al înzestrării. O comparație relevantă este aceea între situația de la începutul războiului a dotării unui regiment cu mitraliere și puști-mitraliere și cea din iulie 1917. Astfel, de la 2-6 mitraliere s-a ajuns la 24, de la absența totală a puștilor-mitralieră s-a ajuns la 96. Există, de asemenea, câte un grup special de grenadierii la fiecare pluton.

Vânătorii de munte au apărut în structura armatei române în timpul Primului Război Mondial. Un rol deosebit în dezvoltarea acestei noi arme i-a revenit maiorului francez Gélinet alături de căpitanul Virgil Bădulescu, sublocotenentii Frederic Nanu, Teodor Rosetti-Solescu și de inginerul Balș. Punându-se problema constituirii unui asemenea centru numai pentru Armata a 2-a, el considera că o astfel de acțiune ar întâmpina mari dificultăți și nu ar da rezultate practice deosebite, din cauza faptului că întregul

material fusese repartizat la batalionul de schiori deja înființat, dar nu la Armata a 2-a. În plus, timpul rămas la dispoziție pentru învățarea schiului era foarte scurt, având în vedere că era deja sfârșitul lunii februarie. Soluția cea mai bună – considera el – ar fi fost aceea a înființării unui centru de instrucție unic pentru toată armata și al cărui nucleu să fie constituit de batalionul de schiori deja existent. În final, el solicita să fie el însuși încadrat în batalionul de schiori aflat la instrucție¹⁴.

Maiorul Gélinet recunoștea cu plăcere faptul că românii erau înzestrați de la natură pentru acest sport, subliniind suplețea soldaților, rezistența, soliditatea genunchilor și a gleznelor lor, ceea ce le permitea să devină rapid foarte abili în acest sport care se potrivea perfect temperamentului lor și care îi pasiona¹⁵.

Misiunea Militară franceză a avut un rol esențial și în reorganizarea artileriei. Aportul ei s-a concretizat atât în plan organizatoric, prin crearea unor noi structuri, cât și în privința instruirii și asigurării materialului necesar. De altfel, generalul Vouillemin a primit misiunea de a superviza toate problemele referitoare la artilerie în general, avându-i ca ajutoare pe colonelul Marie la Armata a 2-a, a cărui activitate a fost apreciată ca excepțională, iar la corpurile 1, 3 și 5 Armată, pe colonelul Lafont. Diferențele în materie de artilerie grea între armata română și adversarii săi erau atât de evidente, încât în momentul aflării despre sosirea unei misiuni franceze în România, cu scopul de a sprijini revigorarea armatei române, generalul german Falkenhayn își exprima ironic neîncrederea în succesul acesteia, susținând că, dacă Berthelot nu aduce cu sine și 500 de tunuri grele, nu se teme de el¹⁶. Propunerile de organizare, în urma aprobării lor de către șeful Mareului Cartier General român, au condus la structurarea artileriei grele pe 4 regimente, fiecare cu un divizion de tunuri de 155 mm a câte două baterii și două divizioane de 120

mm lungi, a câte 3 baterii, precum și un număr variabil de baterii de poziție, utilizând diferite guri de foc, în limitele unui număr total de 50 de baterii. Au fost constituite, de asemenea, două regimente de artilerie de munte cu câte 7 baterii¹⁷. În raportul nr. 17 din 25 iulie /7 august 1917, adresat ministrului de Război francez, Berthelot ținea să sublinieze grandoearea efortului făcut de artileria grea, care a fost complet organizată și comandată de locotenent-colonelul Stéghens, pe care îl propunea pentru înaintare la gradul de colonel cu titlu temporar¹⁸.

Misiunea a acționat nu numai pentru perfecționarea organizării artileriei grele, ci și pentru asigurarea, cu sprijin francez, a unei dotări corespunzătoare.

Ofițerii francezi din Misiune, cu atribuții în organizarea apărării antiaeriene, au primit ordin să se folosească de materialul de care dispunea artileria română și să pregătească terenul pentru utilizarea imediată a materialului francez ce urma să sosească. Apărarea antiaeriană fusese pusă sub comanda generalului Boteanu, asistat de maiorul Humbert, însărcinat cu rezolvarea problemelor tehnice și a celor legate de utilizarea tunurilor antiaeriene.

De sprijinul Misiunii au beneficiat și alte arme și specialități. Geniștii francezi au ajuns în România odată cu primele elemente ale Misiunii. Conducerea lor era asigurată de colonelul (mai târziu generalul) Ungerer, un politehnician, fostul comandant al trupei de geniu din cadrul Corpului 32 Armată de la Mort-Homme. Ca ajutor i-a fost destinat maiorul Pizot.

În privința aerofotografiei, contribuția Misiunii Militare franceze la dezvoltarea acestui domeniu a fost considerabilă. Pentru dotarea cu aparatura necesară, începând cu 8 iulie 1916, Marele Cartier General francez a autorizat livrarea către România a 15 aparate fotografice, precum și a materialului prevăzut pentru o secție de aerologie. Asigurarea cu personal specializat a acestui

sector s-a făcut și prin intervențiile generalului Berthelot, care a cerut, la 17 martie 1917, 10 desenatori pentru secția de fotografie a armatei române, condusă de locotenentul Oliva, și pentru instrucția din școlile de observatori¹⁹.

Reorganizarea serviciului geografic s-a făcut cu sprijinul nemijlocit al căpitanului Cholesky, avansat temporar la gradul de maior, fost șef al serviciului fotografic al regenței Tunisului. După evacuarea la Iași, în calitate de director tehnic al Serviciului Geografic al armatei române, a organizat activitatea de așa manieră încât să se asigure tipărirea a 6 000 până la 8 000 de hărți pe zi, estimând că, prin creșterea producției, puteau fi satisfăcute într-un timp scurt toate cererile²⁰.

Cel care a coordonat din partea franceză serviciul de transmisiuni a fost maiorul cu titlu temporar Pincemin, specialist în transmisiuni fără fir. El a înființat la Vaslui o stație de radiotelegrafie, al cărei comandant îl avea ca adjunct pe sergentul Philippart, avansat și el temporar la gradul de sublocotenent²¹.

Generalul Berthelot s-a pronunțat pentru restructurarea completă a serviciului de transport automobile, pentru a asigura îndeplinirea misiunilor din ce în ce mai complexe ce îi reveneau²². Cel însărcinat cu realizarea noii structuri a fost maiorul Parfait, care considera necesară adoptarea următoarelor măsuri urgente: constituirea unui corp de personal automobilistic, înființarea unui departament de control al circulației, organizarea serviciului de reparații și stabilirea unui serviciu rutier.

S-a încercat și constituirea unui nucleu de automobile blindate dotate cu mitraliere sau cu tunuri cu tragere rapidă, în acest sens fiind adresată Franței o solicitare de către președintele Consiliului de miniștri, Ion I.C. Brătianu. Cele 40 de automobile blindate cerute nu au putut fi livrate, Marele Cartier General francez dând un răspuns negativ pe motiv că nu existau dispo-

bilități, deoarece fabricarea automobilelor blindate fusese oprită pentru că nu dăduse rezultatele scontate. În urma insistențelor lui Ion I.C. Brătianu, s-a dat satisfacție solicitării, astfel că uzinele Renault au livrat filialei lor din Petrograd șasiurile, spre a fi completate și expediate în România. Odată ajunse aici, grupate într-o secțiune de automitraliere blindate, condusă de contele de Champgrand, acestea și-au dovedit inutilitatea, deoarece erau incapabile să dea rezultate pe drumurile prost întreținute din România și au fost evacuate la Buzău chiar în timpul luptei. Nici autotunurile nu au avut o soartă mai bună. Nu au mai ajuns niciodată în România, fiind distruse la începutul lunii februarie 1917 într-un incendiu²³.

Aflată la începuturi, aviația dispunea în ianuarie 1916 de 53 de aparate de 3 categorii (vânătoare, bombardament și observare). Întreaga activitate de dezvoltare a acesteia s-a desfășurat sub conducerea directă a maiorului, devenit ulterior locotenent-colonel, Carl François de Vergnette de la Motte, care a fost numit director al Aeronauticii. Direcțiile de acțiune s-au materializat în urma studierii situației reale. Astfel, s-a intervenit pentru adoptarea unor forme de organizare adecvate necesităților și misiunilor aviației, pentru dotarea acesteia cu material nou de proveniență franceză sau engleză, pentru instruirea personalului de specialitate: aviatori, observatori, mecanici, și pentru perfecționarea atelierelor necesare reparării avioanelor, precum și pentru dezvoltarea unor domenii auxiliare: aerostație, meteorologie, aérofotografie etc.

Noua organizare prevedea constituirea a 4 escadrile de vânătoare, 8 escadrile de recunoaștere și reglare și două escadrile de bombardament. Deși armata română dispunea de trei escadrile de vânătoare a câte șase avioane Nieuport 80 Rhône, Berthelot a solicitat să se expedieze avioane mai performante, capabile să

riposteze celor ale inamicului, și anume de tipul Spad 150 Hispano sau Nieuport Rhône monoplane²⁴.

Pe lângă conducerea directă a acțiunii de reorganizare a aviației și a apărării antiaeriene, militarii francezi au completat efectivele și echipajele unor baterii, subunități de aerostație și avioane. Multe funcții de conducere din structurile aviației au fost încredințate unor ofițeri francezi: căpitanul Gabriel Cochet a fost numit adjunct tactic la Secția de aviație, căpitanul de Lareinty-Tholozan adjunct tehnic la Secția de aviație, locotenentul Albert Lataste, adjunct tactic la Grupul 1 aeronautic, locotenentul Rivier, adjunct tactic la Grupul 2 aeronautic, locotenentul Meyer, adjunct tactic la grupul 3 aeronautic, iar în funcțiile de comandanți de escadrilă, căpitanul René Chambe, la Escadrila 1 Nieuport, căpitanul Maurice Gond, la Escadrila 3 Nieuport, căpitanul Paul Bléry la Escadrila 10 Nieuport, căpitanul André Goulin, la Escadrila 7 Farman, căpitanul de Fragner, la Escadrila 9 Farman și locotenentul Armand Delas, la Escadrila 8 Bréguet-Michelin²⁵. S-a reușit, astfel, formarea unei pleiade de aviatori tineri, plini de zel, de curaj și îndrăzneală, pregătirea de numeroși fotografi, observatori, artileriști antiaerieni și artificieri.

În urma acordului încheiat între România și Franța la 21 august 1916, s-a hotărât livrarea de materiale de către resortul marinei către România și trimiterea unei misiuni navale²⁶. Aceasta a fost constituită de către inginerul Mercier, care s-a oferit voluntar. În compunerea ei au intrat inițial locotenentul de vas Jean Bahezre de Lanlay, unul dintre colaboratorii apropiați ai viceamiralului Ronarch, comandantul forțelor navale din zona Armatei de Nord după mai 1916, locotenentul de fregată Cariou, din centrul de dragaj de la Boulogne-sur-Mer și maiorul de Berg de Breda. Odată cu misiunea, au fost aduse o serie de materiale necesare executării operațiunilor de sondaj aerian, pentru obser-

vare, topografie expeditivă, pentru determinarea elementelor de tragere indirectă, 8 drăgi sistem Ronarch, cinci posturi radiogoniometrice și alte utilaje specifice marinei. Sprijinul francez s-a făcut remarcat și în apariția unui element nou în structura marinei române, corpul infanteriștilor marini având ca destinație de acțiune zonele din Deltă și de pe litoral. În structurarea noii unități, un merit însemnat i-a revenit căpitanului de Nicolay, care a elaborat concepția organizării ei²⁷.

Experiența franceză și-a spus cuvântul și în domeniul medical. Au fost luate în considerare principiile de reorganizare propuse de către Misiune. Aceștia li s-a adăugat activitatea de excepție desfășurată de personalul medical din compunerea ei: medici, tehnicieni sanitari, infirmiere. În februarie 1917, Misiunea număra 88 de medici și farmaciști, cărora li s-au mai alăturat, ulterior, încă 16 cadre medicale. Colaborarea română-franceză în domeniul sanitar a condus la asigurarea medicală corespunzătoare a operațiunilor militare desfășurate în vara anului 1917 pe frontul românesc. Misiunea medicală franceză a plătit un tribut greu epidemiilor care au pus la grea încercare populația și armata în acele momente de restriște²⁸.

Refacerea armatei române presupunea, în mod obligatoriu, pe lângă multiple activități desfășurate în domeniile optimizării structurilor, perfecționării instrucției, și o dotare și echipare adecvate scopului propus. Fără realizarea acestor ultime două obiective, nici celelalte nu și-ar fi putut demonstra utilitatea, ele constituind o condiție a succesului refacerii armatei române în general, în vederea reintrării ei în lupta pentru eliberarea teritoriului ocupat de inamic.

Aprovizionarea trupelor, completarea dotării cu armament, tehnică militară și materiale de război, au fost procese deosebit de complexe, legate nemijlocit de modul cum aliații își onorau

obligățiile pe care și le asumaseră. Ponderea contribuției Misiunii Militare franceze, deci, în mod special, a Franței, a fost substanțială, aceasta implicându-se nu numai în reorganizarea și instruirea, ci și în dotarea forțelor românești cu material și muniții, și, în același timp, în asigurarea aprovizionării cu alimente, atât a armatei, cât și a populației din zona rămasă neocupată din Moldova. Conform unor date sintetizate, în cursul anului 1917, din străinătate s-au primit: 150 000 puști franceze de 8 mm, 1 760 mitraliere franceze și 197 engleze, 2 628 puști-mitraliere franceze și 108 engleze, 1 300 000 de grenade franceze, 84 tunuri franceze de 75 mm, 72 tunuri lungi și 20 scurte de 120 mm, 28 obuziere engleze de 127 mm, 14 obuziere franceze de 155 mm, și 7 de 152,4 mm, 130 de mortiere de tranșee²⁹.

Revoluția bolșevică s-a repercutat negativ și asupra activității Misiunii Militare franceze în domeniul aprovizionărilor pentru România. Efectele ei distructive au afectat legăturile României cu Europa occidentală. Din această cauză, și referirile lui Berthelot la problema aprovizionării revin cu insistență de câte ori se adresează superiorilor din Franța.

Ofițerii francezi nu s-au limitat în această etapă a campaniei de pe frontul românesc la consilierea comandamentelor române în acțiunea de modernizare a structurilor, ci, de multe ori, au participat direct în operații. Ministrului de Război francez, Paul Painlevé, a citat la 28 august 1917, prin ordin de zi pe armată Misiunea Militară franceză de pe lângă armata română, motivându-și astfel hotărârea: “Sub eminenta conducere a șefului său, generalul Berthelot, care a dat tuturor colaboratorilor săi o impulsie viguroasă și strălucită, și le-a comunicat convingerea sa arzătoare și sentimentul ridicat al datoriei, Misiunea franceză de pe lângă armata României a reușit în mod strălucit să-și îndeplinească rolul delicat de organizare care i-a fost încredințat.

În cursul grelelor și glorioaselor lupte care au determinat eșecul ofensivei germane în regiunea Siretului, personalul Misiunii Militare franceze a făcut proba, pe câmpul de bătălie, a unui devotament și spirit de sacrificiu căruia Comandamentul român i-a adus din plin omagiul. Militarii francezi au contribuit, astfel, prin exemplul lor, la creșterea moralului armatei române și au adus un serviciu însemnat cauzei aliaților”³⁰.

NOTE

¹ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, ediție îngrijită de Dumitru Preda și col. dr. Vasile Alexandrescu, Editura Militară, București, 1989, p. 312 - 313

² Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale, 1916-1918*, Château de Vincennes, 1999, p. 146. (vezi și Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 177, c. 77)

³ Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 177, c. 76.

⁴ General Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență, 1916 1919*, Iași, Cronica, 1997, p. 64.

⁵ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France ...*, p. 163.

⁶ Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 90, filele 93-95.

⁷ Constantin I. Stan, *Generalul Henri Mathias Berthelot - sprijinitor al cauzei naționale românești*, în “Acta Musei Devensis, Sargetia”, 1992-1994, p. 669.

⁸ Service Historique de l' Armée de Terre, 17 N, carton 540, dosarul nr. 1, Raportul nr. 12, p.15.

⁹ A.M.R., fond Serviciul Istoric, dosar nr. crt. 870, f. 67-73.

¹⁰ A.M.R., fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 90, f. 100.

¹¹ Mission Militaire Française en Roumanie, *Instruction sur la relève des unités sur le front*, p. 5-10.

¹² Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France ...*, p. 323-324.

¹³ *Ibidem*, p. 308.

¹⁴ A.M.R., fond Marele Stat Major, Secția a 2-a Informații, dosar nr. crt. 373, f. 372-373.

¹⁵ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France ...*, p. 309.

¹⁶ Constantin Kirițescu, *La Roumanie dans la Guerre mondiale*, Paris, 1934, p. 269.

¹⁷ Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *Ofensiva de vară – Mărăști 1917*, Editura Ulpiu Traiana, București, 1999, p. 16.

¹⁸ Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 176, c. 517.

¹⁹ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France ...*, p. 354.

²⁰ A.M.R., fond Serviciul Istoric, dosar nr. crt. 870, f. 75.

²¹ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, p.321.

²² *Ibidem*, p. 437.

²³ *Ibidem*, p. 311.

²⁴ Jean-Noël Grandhomme, *Misiunea aeronautică franceză în România în timpul Primului Război Mondial (1916 - 1918)*, în "Generalul H. M. Berthelot: 80 de ani după Misiunea Franceză în România", Editura Universității din București, 1997, p. 45.

²⁵ Ion Pătroi, Gheorghe Nicolescu, *Români și francezi pe cerul patriei 1916-1918*, în „Buletinul Arhivelor Militare Române, Document” anul II, nr. 3, 1999, p.25.

²⁶ Gh. Nicolescu, *Relații româno-franceze în anii Primului Război Mondial. Misiunea H. M. Berthelot în România*, Editura Universității din Pitești, 2005, p. 203.

²⁷ *Ibidem*, p.206-209.

²⁸ *Ibidem*, p. 210-218.

²⁹ Lt.col. Alexandru Ioanițiu, *Războiul României, 1916-1918*, vol.I, București, 1928, p.283.

³⁰ Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 176, c. 591.

MODERNIZARE *VERSUS* ÎNARMARE ÎN ROMÂNIA, 1918-1939: SCHIȚĂ DE ESEU

general-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu,
directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

Construcția militară românească în perioada interbelică s-a desfășurat, ca și în epoca anterioară¹, în contextul unui amplu efort de modernizare a societății românești, iar puținătatea resurselor la dispoziția procesului de modernizare a impus elitei politice naționale un dureros, dar indispensabil proces de stabilire a priorităților. Care componentă trebuia să fie prioritară? Infrastructura, construcția sistemelor moderne de administrație sau educație și sănătate, ori instrumentul militar – pentru a enumera doar câteva astfel de priorități – reclamau o ierarhizare în alocarea resurselor pentru a da întregului proces de modernizare (veritabil *nation-building*, în termenii de azi) un caracter armonios.

Complexitatea acestui proces și dificultatea stăpânirii lui au făcut ca armata română să nu fi fost pregătită corespunzător în momentele angajării sale în marile confruntări internaționale, în special din cauza bugetelor insuficiente alocate ei. Desigur, nevoile de ordin militar nu vor putea fi niciodată acoperite integral, mai ales din perspectiva solicitărilor pe care le fac factorii militari. De regulă, imediat după terminarea ostilităților militare, preocupările pentru finanțarea armatei trec pe plan secund, resur-

sele fiind dirijate cu prioritate spre alte domenii. Acest lucru a fost valabil și pentru perioada interbelică a României. Înarmarea nu a constituit o prioritate atâta timp cât România a contat pe o politică de alianțe regionale care să prevină agresiunea statelor revizioniste (Ungaria, Bulgaria, URSS). În 1921 a fost încheiată o alianță cu Polonia, iar cu Cehoslovacia și Iugoslavia s-a constituit Mica Antantă. În 1934 s-a format Înțelegerea Balcanică, constituită din România, Iugoslavia, Turcia și Grecia. Aceste alianțe nu și-au dovedit eficacitatea, deoarece politica de agresiune a Germaniei în Europa Centrală a oferit un sprijin statelor revizioniste și a slăbit până la dezagregare sistemul de alianțe creat de România. După München (septembrie 1938) și dezmembrarea Cehoslovaciei amputate (martie 1939), acest sistem de alianțe al României a devenit iluzoriu. Garanțiile de securitate pe care Franța și Marea Britanie le-au acordat României în martie 1939 acționau doar în cazul unui atac al Germaniei, nu și al Ungariei sau URSS, și nu au putut în niciun caz să compenseze situația strategică extrem de grea în care se găsea țara. Astfel că, recurând la regula epilogului, se poate aprecia că întemeierea securității naționale pe un sistem de alianțe regionale (practic, o parte a celui girat de Franța în Estul Europei) a fost o greșeală, mai ales din perspectiva faptului că această orientare s-a îmbinat cu o atenție scăzută acordată armatei (financiar și ca bază economică pentru cazul unui război).

Desigur, în perioada interbelică s-au pus bazele unei industrii proprii de armament, România fiind capabilă să producă o parte din materialul necesar: armament de infanterie, artilerie, și chiar unele tipuri de avioane. Dar armata română a continuat să depindă masiv de importuri de echipament militar din Europa Occidentală și Cehoslovacia, iar în momentul în care livrările au încetinit sau încetat, ea s-a găsit într-o situație foarte vulnerabilă, incapabilă

să ducă un război modern, mai ales prelungit. Efortul bugetar pentru armată a fost considerabil, dar nu și suficient pentru a răspunde eficient amenințărilor crescânde, în cazul materializării lor, sau pentru a descuraja acest lucru. În cadrul bugetului armatei, cheltuielile pentru înzestrare cu armament au fost printre cele mai mici din Europa, iar în unii ani au fost chiar sistate².

Fondurile necesare apărării naționale au fost asigurate prin: a) bugetul anual, b) fonduri extraordinare, dar numai pentru nevoile de înzestrare, c) surse proprii. Cele mai importante resurse erau alocate prin bugetul ordinar de cheltuieli, care era aprobat de Parlament și intra în vigoare la 1 aprilie al anului în curs. Alocațiile bugetare pentru armată au urmat un curs sinuos în perioada interbelică, ele crescând abia în ultimii ani ai perioadei, adică atunci când deteriorarea situației internaționale a devenit atât de evidentă, iar pericolul agresiunii de perspectivă imediată. Se observă scăderea dramatică din anii 1932 (vârful crizei economice)³ și creșterea constantă în anii următori, pentru a atinge un „vârf” în 1937.

În perioada interbelică au fost constituite și două fonduri speciale pentru dotarea armatei: Fondul Apărării Naționale (Decretul din 13 noiembrie 1934) destinat exclusiv înzestrării cu armament și tehnică, precum și Fondul Național al Aviației, care și realiza resursele prin emiterea unui timbru special. Ele au suplimentat fondurile bănești aflate la dispoziție. În exercițiul bugetar 1935-1936, fondul a atins 2 miliarde lei. El a crescut an de an, ajungând în anii 1939/1940 la 6 miliarde de lei, în timp ce bugetul ordinar era de 6,429 miliarde. Așadar, o dublare a alocațiilor bugetare prin alocații suplimentare.

Tabelul de mai jos relevă acest curs sinuos al alocațiilor bugetare pentru armată.

Evoluția bugetelor armatei în anii 1923-1931

Anul	Bugetul general al statului (lei)	Bugetul armatei		Ponderea bugetului armatei în cadrul bugetului general al statului
		Ordinar (lei)	Extraordinar (lei)	
1923	19.565.729.767	3.117.619.465	-	15,93%
1924	24.000.000.000	3.574.700.663	-	14,89%
1925	31.750.000.000	4.423.650.787	-	13,62%
1926	42.257.971.700	5.024.650.787	-	11,89%
1927	53.467.228.900	6.904.180.000	-	12,91%
1928	55.957.755.000	7.830.500.000	-	13,75%
1929	55.969.755.000	7.930.500.000	-	14,17%
1930	68.710.2823.079	6.883.360.400	2.209.339.600	13,23%
1931	69.668.251.378	10.204.029.661	-	14,66%

Evoluția bugetelor armatei în anii 1932-1940

Anul bugetar	Bugetul general de cheltuieli al statului (lei)	Bugetul ordinar al armatei (lei)	Ponderea bugetului armatei în totalul bugetului general
1932/1933	25.973.089.038	4.357.648.848	16,80%
1933/1934	23.437.573.454	5.975.000.000	23,50%
1934/1935	29.451.961.534	5.294.340.000	25,90%
1935/1936	20.686.836.533	4.764.195.000	23,00%
1936/1937	22.972.419.500	6.255.112.442	27,20%
1937/1938	25.948.155.000	5.761.766.000	22,20%
1938/1939	30.549.900.000	6.653.000.000	21,77%
1939/1940	32.228.900.000	7.938.800.000	24,63%

Statistica prezentată mai sus nu ar fi suficient de semnificativă dacă nu s-ar face o comparație cu alte state europene. În perioada 1920-1932, nivelul mediu al procentului din bugetul de stat alocat armatei a fost în România de 13,79 %. Era unul dintre cele mai mici de pe continent. Spre exemplu, unul dintre statele revizioniste vecine, Bulgaria, a acordat 23 %, iar state aliate cu România, precum Franța sau Polonia, au acordat 26 %, respectiv 33,7 %.⁴ Pe de altă parte, acest buget pentru armată, chiar insuficient, a reprezentat în timpul crizei economice ponderea cea mai mare în cadrul cheltuielilor bugetare, ceea ce înseamnă că politica de austeritate a lovit mai puțin armata decât alte domenii⁵.

O parte însemnată a construcției militare în interbelic a fost racordarea armatei la exigențele câmpului de luptă modern. Modernizarea a însemnat în primul rând perfecționarea cadrului

instituțional. Constituția din 1923 a fundamentat liniile directoare ale politicii militare românești, structura de ansamblu a forțelor armate ale țării, precum și obligațiile militare ale tuturor cetățenilor. Pe baza prevederilor constituționale, forurile de conducere au adoptat legi, decrete, decizii ministeriale, instrucțiuni și regulamente în care se reglementau toate aspectele vizând puterea militară a țării și se sublinia caracterul strict defensiv al întregii organizări ostășești naționale. Cele trei legi principale cu privire la organizarea armatei (din 23 iunie 1924, 30 aprilie 1930 și 28 aprilie 1932), au stabilit structura organismului militar, funcțiile și responsabilitățile fiecărui for din cadrul acestui organism, precum și împărțirea teritoriului țării din punct de vedere al funcționalității sistemului de apărare.

Deosebiriile dintre ele sunt importante, întrucât este observabilă încercarea, pe de o parte, de a alinia construcția militară la exigențele contemporane și pe de alta, de a compensa rămănerile în urmă și asimetria față de prezumtivii inamici (mai ales URSS) prin recursul la o inovație conceptuală, aceea a „națiunii armate”⁶.

Făcându-se o comparație între conținutul legilor din 1924 și 1930, la prima vedere se poate afirma că, de fapt, cea de-a doua lege nu a adus modificări importante privitoare la organizarea armatei, textul fiind deseori identic cu al primei legi. Dar legea din 1932 privind organizarea armatei române, act care a rămas în vigoare până în anul 1939, extindea sfera organizării militare a țării, care cuprindea acum, pe lângă pregătirea din timp de pace, și reglementări privind reunirea resurselor umane și materiale necesare constituirii și întreținerii armatei la război; organizarea de comandamente, unități și servicii din timp de pace, astfel încât să se poată trece la organizarea cerută de necesitățile unui război; posibilitatea de a asigura apărarea frontierelor teritoriului național; menținerea ordinii în interior și instrucția militară a tuturor cetățenilor.

Așadar, cel puțin la nivelul concepției se legifera „națiunea armată”, adică apărarea țării prin efort militar generalizat. Sigur, regăsim aici și o lecție învățată în Primul Război Mondial, când „războiul total” s-a relevat a fi forma de purtare a ostilităților militare în era industrială, dar deopotrivă și o încercare – târzie, desigur – de a face față unui „problem strategic” al României de o covârșitoare complexitate. Anume, izolarea față de aliații occidentali, fragilitatea alianțelor militare existente, întârzierea în pregătirea armatei pentru război și, mai ales, asimetria față de prezumtivii aliați luați împreună. Numai că de la legiferare la implementare/concretizare este un drum lung, care presupune mai întâi asimilarea unor concepții și schimbarea în consecință a mentalității încetățenite, și apoi construcția punctelor de sprijin ale metodelor novatoare de purtare a războiului (în cazul „națiunii armate”, construcția structurilor de pregătire militară pe categorii de populație, înarmare, amenajarea teritoriului etc. etc.).

De altfel, legiferările destinate să creeze cadrul de acțiune conform noii concepții au continuat până la intrarea Europei în războiul mondial. Astfel, conform legii din 1932, forțele armate cuprindeau armata de uscat, aeronautica, marina și, iarăși un element nou, organizarea teritorială. În cadrul armatei de uscat s-a avut în vedere sporirea ponderii unităților de transmisiuni, pionieri, pontonieri, căi ferate și tracțiune automobilă; s-a precizat înființarea de brigăzi de transmisiuni, pionieri și comunicații și a unei brigăzi de care de luptă, formată din două-patru regimente. Se intenționa introducerea unor „unități de armament motorizat” în organica diviziilor de cavalerie. Acest act normativ mai prefigura și înființarea de „regimente de apărare contra gazelor”⁷.

În aprilie 1933, Parlamentul a aprobat „Legea de organizare a națiunii și a teritoriului pentru timp de război”. Actul normativ

sublinia că „organizarea națiunii și a teritoriului pentru timp de război are ca scop punerea în valoare a tuturor resurselor necesare asigurării apărării naționale”. Pe această bază legislativă, prin Decretul nr. 1329 din 8 mai 1934, s-a instituit pregătirea premilitară (preregimentară) pentru tineri⁸, care urmărea „Întărirea simțămintelor morale și naționale, cultivând spiritul de ordine și disciplină cetățenească; dezvoltarea aptitudinilor fizice, dobândirea cunoștințelor militare elementare pentru o asimilare cât mai ușoară și rapidă a instrucției militare la chemarea sub drapel”. Se prevedea obligativitatea pregătirii premilitare pentru toți tinerii de 18, 19, și 20 de ani, fiii de cetățeni români. Durata efectivă era prevăzută a fi de 40-50 ședințe în fiecare an, în principiu în zilele de sărbătoare, la care se adăuga o concentrare anuală de 4-7 zile. Alte două legi importante au fost cea privind înrolarea femeilor în serviciul patriei în caz de război (septembrie 1938) și cea privind apărarea activă și pasivă a teritoriului (3 martie 1938). Aceste două legi nu au fost practic aplicate din cauza timpului scurt aflat la dispoziție. În ansamblu, așadar, „națiunea armată” a rămas în cea mai mare parte la nivel teoretic. Un început în domeniu este cazul „batalioanelor regionale fixe” din zona Munților Apuseni și a Obcinelor Bucovinei, care vor primi misiuni de trupe teritoriale în timpul celui de-al Doilea Război Mondial⁹.

Ultima dintre legile referitoare la apărare a fost “Legea pentru apărarea antiaeriană activă și pasivă a teritoriului” din 1939¹⁰. Ea preciza că apărarea pasivă consta din mai multe măsuri vizând prevenirea la timp a populației despre apropierea atacului aerian, mascarea obiectivelor terestre, limitarea efectelor bombardamentelor inamice, evacuarea și îngrijirea răniților sau victimelor gazate etc.

Faptul că nu a mai fost timp pentru traducerea în practică a noii orientări doctrinare este vizibil din organizarea armatei române în 1939 (tabelul de mai jos):

Armata română în 1939¹¹:

7 corpuri de armată	<ul style="list-style-type: none"> - 21 divizii infanterie; - 1 corp vânători (2 divizii); - 1 divizie de gardă; - 4 divizii de cavalerie. <p>Infanterie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 88 regimente infanterie sau vânătoare; - 6 grupe vânători de munte; - 4 batalioane infanterie ușoară; - 4 regimente care de asalt; - 24 companii de mitraliere divizionare. <p>Cavalerie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 24 regimente de cavalerie (husari – „călărași”); - 1 regiment cavalerie escortă regală; - 7 regimente cavalerie de corp de armată; - 1 grupă vânătoare hypo. <p>Artilerie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 42 regimente artilerie (mixte); - 2 regimente artilerie gardă; - 4 regimente artilerie călăreață; - 6 grupe artilerie de munte; - 2 regimente obuziere munte; - 7 regimente artilerie grea; - 22 grupe artilerie grea. <p>Trupe tehnice:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 7 regimente pompieri; - 3 regimente cai ferate; - 3 regimente transmisiuni; - 1 regiment pontonieri; - 1 regiment automobile; - 1 regiment pionieri munte; - 1 batalion legături de munte; - 6 batalioane geniu fortificații; - 4 regimente luptă contra gazelor.
----------------------------	--

Marină	<ul style="list-style-type: none"> - 4 distrugătoare; - 3 torpiloare; - 1 navă aprovizionare; - 1 submarin; - 53 unități diverse (monitoare, canoniere etc.) - aviație de marină: 1 grupă aerostate și 26 avioane
Aviație	<ul style="list-style-type: none"> - 1 flotilă aviație de gardă; - 3 flotile aviație mixtă; - 1 flotilă aviație vânătoare; - 1 flotilă aviație bombardament; - 8 regimente contra-aeronave; - 1 flotilă hidroavioane mixtă; - 4 flotile aerostate etc.
Efective	<p>Ofițeri activi 7 369 Subofițeri activi 18 645 Trupă 64 630</p> <p>Ofițeri de rezervă 5 324 Subofițeri de rezervă 2 925 Trupă 278 695</p>

Înnoirea conceptuală a armatei nu putea să nu includă și domeniul doctrinei militare. Din anii '30, aceasta, cum s-a văzut, s-a întemeiat pe conceptul națiunii armate, ceea ce presupunea numeroase aspecte privind pregătirea populației pentru apărarea, amenajarea defensivă a teritoriului național, dezvoltarea industriei militare proprii, îmbunătățirea rețelei de comunicații rutiere și feroviare pentru a înlesni manevra de forțe și mijloace etc. Pe de altă parte, teoreticienii militari s-au racordat la problematica războiului contemporan prin contribuții precum cele ale lui Constantin Hârjeu (*Studii și critici militare. Din învățămintele războiului dintre popoare, 1916-1918, 1921*), Ion Jitianu (*Câteva cuvinte asupra dezarmării, 1923*), Constantin Atanasiu (*Națiunea*

armată și armata de profesioniști, 1935). Cele citate sunt doar o selecție din “producția” de profil considerabilă a acelor ani¹².

În înțelegerea raportului modernizarea țării/înarmare, un rol important este deținut de cunoașterea structurilor de management ale celor două domenii. Dacă în cazul modernizării naționale înțeleasă ca proces atotcuprinzător, gestionarea sa fiind de competența Parlamentului, deci în ultimă instanță a electoratului, care fixa alocațiile bugetare, în cazul domeniului militar lucrurile sunt mai complicate. Principalele instituții decizionale politico-militare, implicate în organizarea, pregătirea și menținerea apărării naționale a României, în perioada interbelică, au fost: Consiliul de Coroană, Ministerul de Război (Ministerul Apărării Naționale), Marele Stat Major, Consiliul Superior al Armatei și Consiliul Superior al Apărării Țării.

Potrivit *Legii pentru organizarea și funcționarea Ministerului Apărării Naționale* din aprilie 1932, Ministerul Apărării Naționale deținea conducerea, administrarea și controlul întregii armate. Acesta își exercita atribuțiile de conducere prin Marele Stat Major, Consiliul Superior al Armatei, Subsecretariatul de Stat al Aerului (care înlocuia Inspectoratul General al Aeronauticii și avea în subordinea sa Comandamentul Forțelor Aeriene și Comandamentul Aeronautic Teritorial), Inspectoratul General al Marinei și inspectoratele generale de armată, care se transformau la campanie în comandamente de armată. A fost înființat și Inspectoratul General al Comandamentelor Teritoriale, subordonat direct Ministerului Apărării Naționale, ce avea atribuții legate de mobilizarea resurselor umane și materiale din întregul teritoriu al țării¹³. În 1936 și, respectiv, 1938 s-au înființat și Ministerul Aerului și al Marinei și Ministerul Înzestrării Armatei, care au preluat atribuțiile structurilor anterioare din Ministerul Apărării Naționale¹⁴.

Marele Stat Major făcea parte din Ministerul Apărării Naționale. Prin intermediul său se realizau organizarea, instrucția și întreaga pregătire de război a Armatei. Era condus de un șef în gradul de general de divizie. În timp de pace, Marele Stat Major avea drept principale atribuții: să coordoneze pregătirea de război a forțelor armatei de uscat, să organizeze și să mobilizeze armata, pregătind mobilizarea teritoriului și națiunii, să pregătească legile de organizare ale armatei, să se informeze asupra forțelor militare ale diferitelor armate străine, să pregătească planurile de război, să studieze transporturile militare, să îndrume instrucția în armată, să elaboreze regulamentele militare, să îndrume instrucția preregimentară, să conducă și să coordoneze învățământul militar, să întocmească istoricul campaniilor naționale etc. Marele Stat Major avea în componența sa următoarele subdiviziuni: Serviciile de organizare și mobilizare; Birourile de informații și contrainformații; Operații, servicii, instrucție și regulamente, transporturi; Adjutantura și serviciul istoric. În subordinea Marelui Stat Major intrau: Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării; Școala Superioară de Război; Institutul Geografic militar; Secția pregătire militară în școlile Politehnice; Muzeul Militar; Divizionul trupei Marelui Stat Major.

În timp de război, principalele diviziuni, secții și birouri din Marele Stat Major, completate cu cadrele organice necesare, alcătuiau Marele Cartier General al Armatei. Regele era cel care delega un general, hotărât de Consiliul Superior al Apărării Țării, ca șef al Marelui Cartier General. Potrivit Constituției țării, regele era considerat comandantul suprem al armatei pe timp de război, în timp ce ministrul Apărării Naționale conducea armata în timp de pace și avea în atribuții administrația, conducerea, justiția, disciplina și înzestrarea armatei cu cele necesare apărării naționale, exercitând conducerea propriu-zisă prin Marele Stat Major și inspectorii generali de armată.

Şeful Marelui Stat Major al armatei răspundea de pregătirea de război a celor trei arme, de realizarea instrucţiei şi buna desfăşurare a învăţământului militar de toate gradele. El mai avea ca obligaţii: mobilizarea armatei, organizarea transporturilor, concentrarea informaţiilor despre armatele străine şi întocmirea planurilor de război.

Consiliul Superior al Armatei, creat din iunie 1919¹⁵, avea ca atribuţii organizarea, pregătirea de luptă şi conducerea nemijlocită a organismului militar. În cadrul acestui organism au intrat cei mai buni experţi şi tehnicieni din armele şi specialităţile existente, cu sarcina de a stabili modalităţile şi mijloacele prin care să se pună de acord organizarea armatei române cu misiunea fundamentală ce-i revenea de apărare a integrităţii statului român cu noile mijloace de luptă apărute, cu cerinţele naţiunii în vederea războiului de apărare. *Regulamentul inspectorilor de armată şi Consiliului Superior al Armatei*, adoptat în 1936, a produs modificări în componenţa Consiliului Superior al Armatei, iar potrivit Legii de funcţionare a MAPN din 1939, din componenţa Consiliului Superior al Armatei făceau parte: ca preşedinte – ministrul Apărării Naţionale; vicepreşedinte – subsecretarul de stat; membri de drept – şeful Marelui Stat Major şi şeful Casei Militare Regale, inspectorii generali de armată, Inspectorul general al Comandamentelor Teritoriale, Inspectorul General al Marinei Regale, Comandantul Forţei aeriene, precum şi un număr neprecizat de alţi membri, proveniţi din rândul unor comandanţi de corpuri şi armate.

La 13 martie 1924, după discutarea şi adoptarea de către Parlament a *Legii pentru organizarea Consiliului Superior al Apărării Ţării*, a fost creat alt organism superior de conducere cu caracter mixt, politico-militar, în afară de Consiliul de coroană: Consiliul Superior al Apărării Ţării (CSAT)¹⁶. Principalele atribuţii ale CSAT-ului erau: de a examina, coordona şi soluţiona

toate chestiunile relative la apărarea naţională, de a coordona activitatea departamentelor cu responsabilităţi în domeniul apărării naţionale, de a examina, din timp de pace, toate cerinţele legate de apărarea ţării şi a identifica mijloacele necesare pentru concretizarea lor. Practic, acest organism stabilea linia generală politico-militară a apărării statului. În fruntea CSAT a fost numit preşedintele Consiliului de Miniştri, iar în componenţa sa intrau miniştrii principalelor departamente – de război, afacerilor străine, industriei şi comerţului, comunicaţiilor, lucrărilor publice, agriculturii, sănătăţii publice, de interne, finanţe, precum şi preşedintele şi membrii Consiliului Superior al Armatei (cu vot consultativ). Potrivit legii, consiliul urma să se întrunească în două sesiuni pe an, martie şi septembrie, fiind convocat de preşedinte, uneori cu participarea suveranului. Hotărârile luate de CSAT erau obligatorii şi angajau, după confirmarea de către Consiliul de Miniştri, răspunderea titularului ministerului respectiv. Consiliul Superior al Apărării Ţării a funcţionat pe baza legii din 1924, până în anul 1940, înregistrând, în această perioadă, o singură modificare lipsită, însă, de substanţă, în anul 1935.

La 1 februarie 1937 a fost înfiinţat, în cadrul Consiliului Superior al Apărării Ţării, prin Înaltul Decret nr. 363, un „Comitet de Coordonare al Apărării Ţării”, cu atribuţia „de a coordona pregătirea şi organizarea forţelor armate”, practic de a dirija activitatea ministerelor cu caracter militar: Ministerul Apărării Naţionale, Ministerul Aerului şi Marinei şi Ministerul Înzeestrării Armatei. Această structură a funcţionat pentru puţin timp. Decretul mai prevedea şi înfiinţarea unei Delegaţii permanente, concepută să aibă în compunere reprezentanţi ai tuturor ministerelor nominalizate în Consiliu, în scopul de a „satisface nevoile armatei, în ceea ce priveşte departamentele respective”. Activitatea acestei comisii interministeriale a fost însă sporadică, astfel

că, în intervalul 1924-1934, s-a întrunit numai de patru ori, nereușind să-și atingă scopul propus. O altă structură menită să ajute lucrărilor CSAT a fost Comisia de Studii, condusă de șeful Marelui Stat Major, cu mai multe secții, fiecare dintre acestea având în sarcina sa o ramură de activitate (Secția 1 – Conducerea Războiului; Secția 2 – Organizarea Generală a Națiunii în Timpul Războiului; Secția 3 – Transporturi și Comunicații; Secția 4 – Aprovizionări, Fabricațiuni). Comisia avea misiunea de a studia și pregăti toate chestiunile ce urmau să fie supuse deliberării CSAT de două ori pe an, fiind trimise apoi spre aprobare la Consiliul de Miniștri. Dacă acesta le aproba, ele deveneau obligatorii.

În baza unui Decret regal, din 13 noiembrie 1936, s-a înființat Comitetul de Coordonare a Apărării Țării, cu atribuția de a conduce pregătirea și organizarea forțelor armate ce depindeau de Ministerul Apărării Naționale și de Ministerul Aerului și Marinei¹⁷. El era compus din: președintele Consiliului de Miniștri, ca președinte, iar ca membri, ministrul Apărării Naționale, ministrul Aerului și Marinei, ministrul Armamentului, șeful Marelui Stat Major. Organul coordonator era Marele Stat Major. Acest decret regal, precum și cel privind înființarea, organizarea și funcționarea Ministerului Aerului și Marinei au fost ratificate în Parlament printr-o lege specială, publicată la 26 ianuarie 1937.

Un aspect important al modernizării sistemului de apărare a fost dezvoltarea aviației militare. Prin Decretul regal din 13 noiembrie 1936 s-a înființat Ministerul Aerului și Marinei, căruia îi revenea misiunea de a conduce, administra și orienta întreaga activitate aeriană și maritimă a țării, având în subordine: aeronautica, marina, aviația civilă, marina comercială, Institutul Central Meteorologic, Oficiul Hidrografic, Casa Fondului Național al Aviației și Serviciul Maritim Român¹⁸. Acest nou for de conducere superior al armatei a preluat responsabilitățile Subsecretariatului

de Stat al Aerului, ce fusese înființat și funcționase pe lângă Ministerul Apărării Naționale, conform legii din 5 iunie 1932. Această schimbare a impus retragerea din Consiliul Superior al Armatei a doi membri: inspectorul general al marinei și comandantul forțelor aeriene, ce au fost înlocuiți de unu până la trei inspectori generali de arme. Prezența acestora în componența Consiliului și-a demonstrat utilitatea, pentru că se discutau probleme legate de înzestrarea cu armament și tehnică de luptă, care priveau atât inspectorul general tehnic cât și pe inspectorii generali de arme care cunoșteau îndeaproape cerințele armeei lor.

Alt aspect al modernizării armatei române a fost pregătirea cadrelor în conformitate cu cerințele epocii. În perioada interbelică, România a continuat să trimită ofițeri la studii în străinătate cu deosebire în Franța, aliatul cel mai important al României. Altă țară unde au studiat ofițerii români a fost Italia. În aceste două țări, Școala Superioară de Război a trimis în anii 1919-1939, 57 de ofițeri-elevi (48 în Franța, 9 în Italia). Cât privește celelalte categorii de militari, statisticile arată că Franța a reprezentat destinația cea mai importantă pentru armata română. În 1920, se găseau la studii în această țară 22 de ofițeri și elevi. În perioada 1924-1938, potrivit unei sinteze a Ministerului Apărării Naționale, au studiat în Franța 174 de militari (în afară de cei trimiși la Școala Superioară de Război)¹⁹.

La sfârșitul celor două decenii care au urmat încheierii Primului Război Mondial, armata română trecuse printr-un proces de modernizare instituțională, dar au existat și constrângeri de natură financiară. Insuficiența resurselor naționale și obiectivele multiple ale procesului de modernizare au fost obstacole dificil de depășit pentru a avea un instrument militar eficient, corespunzător scopurilor naționale. Constrângerile de natură geopo-

litică au avut și ele un impact major asupra întregului proces militar național, orientările politice ale statului român, de cele mai multe ori impuse, au antrenat modificări de substanță în organizarea și acțiunile armatei. În pofida acestor constrângeri, România și-a clădit treptat un instrument militar în măsură să se măsoare cu alte armate, mai experimentate, și, deopotrivă, să acționeze în cooperare cu mari oștiri ale vremii vădind capacități de interoperabilitate remarcabile.

NOTE

¹ Abordată în comunicarea *The relation between resources and the army. Romania's case: 1878-1914*, prezentată la Seminarul „Military policy in Europe, 1870-1914” al Grupului de lucru de istorie militară al Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate al Parteneriatului pentru Pace, Sofia, 4 martie 2002.

² Ioan Talpeș, *Considerații asupra măsurilor inițiate de guvernele românești în vederea modernizării structurilor organizatorice și îmbunătățirii înzestrării materiale a armatei (1929-1933)*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 4, București, 1977, p. 145; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, București, 1989, p. 173.

³ Ion Alexandrescu, *Politica economico-financiară și alocarea fondurilor pentru apărare în anii crizei economice (1929-1933)*, în „Anuarul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară”, București, 1999, p. 207-215.

⁴ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic, 1919-1939*, București, 1981, p. 151.

⁵ Ion Alexandrescu, *op. cit.*, p. 212.

⁶ Dintre lucrările de teorie militară care au discutat conceptul de națiune armată, amintim: General Ion Jitianu, *Câteva cuvinte asupra dezarmării*, București, 1923; General Constantin Dragu, *Armata democrației. Înfăptuirea „națiunii armate”*. *Problema reducerii serviciului militar activ*, București, 1925; Maior R. Dinulescu, *Armata modernă. Concepțiuni moderne în organizarea armatelor*, Craiova, 1930.

⁷ *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, 1989, p. 143.

⁸ “Monitorul Oficial”, nr. 107, 11 mai 1934, p. 2919-2922; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 236, 238.

⁹ *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 243.

¹⁰ “Monitorul Oficial”, nr. 55, 6 martie 1938, p. 1141-1147.

¹¹ Arhivele Militare Române, fond Microfilme, rola P. II. 1174, c. 248-251; fond 948, dosar 1804, f. 16-19; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, București, 1989, p. 255, 256-258.

¹² Pentru o orientare generală vezi volumul *Pagini din gândirea militară românească. Culegere de texte din lucrări apărute între cele două războaie mondiale*, București, 1967, precum și Gh. Romanescu, *Dezvoltarea gândirii militare românești în perioada interbelică*, în „File din istoria militară a poporului român”, vol. 4, București, 1977, p. 230-250.

¹³ “Monitorul Oficial”, nr. 102, 4 mai 1932, p. 2982-2988; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 143.

¹⁴ “Monitorul Oficial”, nr. 266, 14 noiembrie 1936, p. 9625-9660; Ibidem, nr. 252, 30 octombrie 1938, p. 9521; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 205.

¹⁵ Decretul Regal nr. 999 din 13 martie 1924 (“Monitorul Oficial”, nr. 57, 14 martie 1924, p. 2882).

¹⁶ “Monitorul Oficial”, nr. 57, 14 martie 1924, p. 2882; *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, p. 145.

¹⁷ “Monitorul Oficial”, nr. 266, 14 noiembrie 1936, p. 9624.

¹⁸ “Monitorul Oficial”, nr. 266, 14 noiembrie 1936, p. 9625-9660.

¹⁹ Maria Georgescu, *Cadeți români la Saint-Cyr*, Editura Militară, București, 2002, p. 76-77.

IDEI DE REFORMĂ ÎN REVISTA „ROMÂNIA MILITARĂ”

comandor (r) Gheorghe Vartic

România Militară a apărut la 15 februarie 1864 pe fondul prefacerilor sociale, politice și culturale din timpul domniei lui Al. I. Cuza, prefaceri menite să racordeze tânărul stat român la valorile europene. De altfel, publicația se năștea la inițiativa unor juni ofițeri școliți în străinătate și își propunea „a lucra la organizarea sistemului nostru militar, ce camera legiuitoare este chemată în curând a hotărî”, „de a trata, în lipsă de orice uvraje militare, tot ce raportă la instrucția oastei”¹. Revista „România Militară” este periodicul militar cu cea mai îndelungată durată de apariție (1864-1866; 1891-1914; 1920-1947). Absența ei din spectrul publicistic militar, timp de 25 de ani, a fost suplinită de alte publicații militare dintre care menționăm: „Revista Armatei”, „Revista Artileriei”, „Cercul Publicațiunilor Militare”, „Luptătorul”, „Războiul”, „Dorobanțul”, „Ostașul român” etc.²

Reînființarea „României Militare” în 1891 s-a datorat tot unui grup de ofițeri tineri, stat majoriști, cu o cultură apreciabilă, care aveau să urce, ulterior, treptele ierarhiei militare devenind mari comandanți sau teoreticieni militari (ex. căpitanul Al. Averescu, maiorul Alexandru Iarca, căpitanul Cristodulo Georgescu ș.a.). Noua serie a publicației își propunea să insereze în paginile sale

„tot ce este necesar la dezvoltarea sistematică a unei armate de campanie, tot ce concură la o organizațiune și o instrucțiune solidă pentru ca aceasta să ajungă la maximum de mobilitate ce se cere unei armate pentru a putea lupta în câmp”³. De la 1 ianuarie 1898, revista „România Militară” devine revista oficială a Marelui Stat Major.

Intrarea României în Primul Război Mondial și antrenarea armatei sale în marea conflagrație au determinat întreruperea apariției „României Militare” pentru o perioadă de patru ani. Revista se reînființează în ianuarie 1921, de data aceasta la inițiativa Ministerului de Război, condus de generalul Ioan Rășcanu, și a Marelui Stat Major, comandat de generalul Constantin Christescu. Comitetul Consultativ al Statului Major, întrunit la 17 mai 1920, susținea necesitatea reînființării revistei, în care „să se expună toate învățămintele trase din războiul european, precum și să se facă toate propunerile relativ la nevoile armatei de mâine în legătură cu mijloacele economice, de personal, de material, de instrucție și educație militară”⁴.

De-a lungul existenței sale, „România Militară” a constituit o tribună de dezbateri, inițiată de redactorii săi, privind o multitudine de probleme care vizau organizarea armatei, strategia și tactica, armele și serviciile, studiul terenului, armamentul și tehnica, istoria militară, educația și instrucția etc., desigur toate acestea raportate la specificul epocii. Este de remarcat faptul că publicația s-a dovedit a fi promotoarea unor idei novatoare privind reforma organismului militar românesc, astfel încât acesta să răspundă și să corespundă necesităților de apărare a țării, dar și sistemelor de organizare ale armatelor țărilor avansate de pe continent.

Până la Războiul de Independență, structurile organizatorice ale sistemului militar românesc, reglementate prin legile din 11

iunie 1868, 27 martie 1872 și 12 martie 1874, cuprindeau: *armata permanentă* cu rezerva ei, *armata teritorială* formată din trupele de dorobanți și călărași, cu rezerva ei; *milițiile, garda orășenească (civică)* la orașe și *gloatele* la sate.

În ce privește influențarea externă a politicii de reformă militară, modelul francez a fost dominant în vremea lui Al. I. Cuza, balanța înclinându-se treptat în favoarea Prusiei după venirea la cârma țării a lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen.

Prima serie a revistei „România Militară”, din anii 1864-1866, militează, deja, pentru modelul prusian de organizare militară.

„Aruncând o privire asupra tuturor sistemelor militare, sistemul care cred că ne-ar conveni mai bine a-l lua drept tip este *sistemul prusian* (s.n.); să fie însă bine înțeles că (atunci) când zic drept tip, nu înțeleg a-l copia întocmai, ci, din contră, a-l adopta obiceiurilor, resurselor și pozițiunii noastre”⁵.

„Noi suntem nevoiți să constituim o miliție după *sistemul landverului prusian* (s.n.), adică miliție de I ban și II-ban, precum și *landstrum*”⁶. Alți autori socoteau că modelul oferit de Italia, Germania sau Franța n-ar fi cel mai potrivit pentru organizarea armatei noastre, care „trebuie să fie organizată nu după exemplul statelor îndepărtate de teritoriul nostru, ci după țările din jurul nostru cu care vom avea fie ciocniri, fie alianțe militare”. În opinia lor, România trebuie să aibă „o armată flexibilă, tare, numeroasă și sprintenă pentru a duce războiul de mișcare”⁷. Desigur că se refereau la Rusia și la Austro-Ungaria.

Procesul de reformă militară, derulat sub coordonarea domnitorului și apoi a regelui Carol I, comandantul suprem al oștirii, a Ministerului de Război prin Statul Major General și Corpul de Stat Major, în perioada care a precedat Războiul de Independență, dar mai cu seamă după încheierea acestuia și până la declanșarea primei conflagrații mondiale, a constituit obiectul unor ample

dezbateri teoretice în publicațiile militare ale vremii, reușind să influențeze în mare sau în mai mică măsură deciziile conducerii politice.

Necesitatea perfecționării sistemului militar românesc, a adaptării sale la specificul național și al cerințelor epocii, a reprezentat o preocupare centrală a redactorilor și colaboratorilor „României Militare”. Este de remarcat faptul că în paginile publicației găsim nenumărate idei care prefigurează și impun preferențele viitoare ale organismului ostășesc, așa cum ar fi permanentizarea armatei, regionalizarea recrutării, crearea Marelui Stat Major (1882), capabil să conducă armata la pace și la război, pregătirea cadrelor și înființarea Școlii Superioare de Război (1889) etc. Dacă procesul de permanentizare avea să fie legiferat abia în primul deceniu al secolului al XX-lea, pledoariile în acest sens au apărut cu mult înainte. Căpitanul Grigore Borănescu invoca încă din 1864, faptul că „mai în toată Europa sistemul militar se reazămă pe armata permanentă, cu rezervă sau fără rezervă, și garda națională, miliție sau *landver*” și de aici conchidea că „este de prisos a arăta într-un chip detaliat avantajele unei armate permanente într-o țară ca a noastră unde poporul organizat numai în miliție cu toată bravura caracteristică a gintei noastre și aptitudinea sa militară n-ar putea prezenta destulă consistență fără de a fi susținut de o armată permanentă care prin disciplina, instrucția și perfectia ei organizare să poată cuprinde în rândurile sale miliția cu care să combată împreună”⁸.

În viziunea lui Grigore Borănescu, mărimea acestei armate permanente trebuia să fie, în timp de pace, proporțională cu numărul populației și în raport direct cu natura ocupației acesteia, cu veniturile statului, cu întinderea frontierelor și înlesnirea ce ele prezintă pentru apărare, cu scopurile politice, precum și cu calitățile fizice și morale ale poporului, cu aptitudinile sale pentru

război. El considera că România cu o populație de patru milioane de oameni ar avea nevoie de o armată permanentă de 40 000 de oameni, în timp de pace, cifră care trebuia dublată în timp de război⁹.

Căpitanul de stat major George Angelescu considera că „armata permanentă e singurul mediu, singura instituțiune care poate esercita (ridica n.n.) o națiune la arme și împrejurul căreia tot cetățeanul în stare de a-și definde (apăra n.n.) patria să se poată grupa la trebuință”¹⁰. Din același motiv, autorul susține milițiile ca rezervă a armatei permanente și nu garda civică (națională), argumentând că cele dintâi au „o organizare regulată” și sunt supuse disciplinei, în timp ce garda civică, fiind constituită din o parte din orășeni înarmați, fără instrucție militară și fără disciplină, poate oricând să intre în jocurile politice, susținându-și ideile cu forța baionetelor¹¹. De altfel, pe baza Legii asupra comandamentelor militare, adoptată în 1882, garda civică avea să fie desființată.

Numeroase studii publicate în „România Militară” au evidențiat dezavantajele sistemului mixt de organizare a armatei (trupe permanente, trupe de linie și trupe teritoriale), invocând lipsa de mobilitate a celor din urmă.

Sistemul de recrutare pentru armata permanentă a fost supus unei critici vehemente pentru că devenise anacronic. Publicația armatei recunoștea că tinerii erau ridicați cu forța după bunul plac al administratorului sau al ofițerului recrutor, ceea ce îi făcea să se sustragă de la îndeplinirea obligațiilor militare sau să aleagă înrolarea în miliții, situație care li se părea mai lesne de suportat. „România Militară” a militat pentru obligativitatea tuturor cetățenilor de a servi patria sub arme, indiferent că erau născuți în centru sau la fruntariile țării. „Tot românul sau naturalizatul român va fi dator să dea tributul său de sânge patriei sale, de la 20

la 46 de ani” scria căpitanul George Angelescu. El considera că durata serviciului militar trebuia să fie de șase ani (trei ani în activitate și trei ani în concediu fără termen), după care se trece în rezerva armatei, iar cei din miliție în rezerva acestora. După încă șase ani în rezervă, atât cei din armată, cât și cei din miliții trec în gloate până la 46 de ani. În timp de război, recrutarea să se facă după împlinirea vârstei de 18 ani. Recrutarea avea să fie reglementată prin legile din 5/17 decembrie 1874 și 24 februarie/7 martie 1876, care stipulau următoarele forme de chemare la oaste: conscripția (anual, prin tragere la sorți), înrolarea voluntară și reangajările¹².

Războiul de Independență din 1877-1878 și operațiile desfășurate de trupele române la sud de Dunăre au adus în planul dezbaterilor teoretice o nouă problemă: amenajarea fortificațiilor permanente. Părerile au fost împărțite: unii susțineau că „apărarea trebuie să se facă cu brațele”, preconizând războiul de mișcare pentru că „România fiind un stat mic nu-și putea permite să realizeze fortificații permanente”; alții considerau că mijloacele cele mai potrivite pentru a fixa inamicul, lăsând timp trupelor noastre a se pregăti pentru defensivă sau ofensivă, nu sunt decât întărirea terenului cu fortificații și organizarea trupelor speciale de munte”. Experiența operațiilor desfășurate de armata română în campania din 1916 avea să confirme justetea părerilor celor dintâi, forturile „Bucureștilor” dovedindu-și inutilitatea în apărarea capitalei.

Reducerea timpului de mobilizare a trupelor a fost o altă problemă care a suscitat dezbateri asidue, generatoare de soluții constructive. Rezolvarea acestei chestiuni, în opinia autorilor studiilor publicate în „România Militară”, era determinată de gradul de permanentizare a infanteriei și cavaleriei. Încă din 1893, redactorii revistei se pronunțau pentru „un singur fel de

infanterie, organizată, instruită și echipată în conformitate cu cerințele actuale ale artei și științei războiului¹³, fapt care avea să se înfăptuiască prin legea din 1908. În ce privește cavaleria, căpitanul N. Rovinaru propunea, în 1896, permanentizarea acestei arme, „adică o cavalerie mai puțin numeroasă, însă capabilă de a se mobiliza în 24 de ore”. El sugera constituirea regimentelor de cavalerie pe cinci escadroane, astfel încât cel de-al cincilea escadron să completeze, la mobilizare, efectivele celorlalte patru. Se preconiza ca din cele 17 regimente de cavalerie existente atunci să se constituie o divizie de cavalerie formată din 10 regimente, iar în organica fiecărui corp de armată să fie câte un regiment de cavalerie¹⁴.

Rolul și ponderea armelor în organizarea militară a țării s-au aflat, de asemenea, în atenția autorilor studiilor din paginile publicației. Desigur că infanteriei, socotită „regina bătăliilor”, i se acorda rolul predominant, atât în timp de pace, cât și în timp de război. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se aprecia că 1/6 din infanterie trebuie să o reprezinte trupele de cavalerie, 1/9 artilerie și cam 1/40 geniu¹⁵.

Organizarea infanteriei și elaborarea regulamentelor acestei arme au fost subiecte ale dezbaterilor publicistice, unii susținând eficiența mai mare a trupelor permanente, alții a trupelor teritoriale. În cele din urmă au învins cei dintâi. O atenție specială s-a acordat instrucției tragerii de infanterie, apreciindu-se că „arma viitorului va fi cu tragere repede”¹⁶. S-au făcut propuneri repetate de înființare a Școlii speciale de infanterie și a unei Școli de tragere, idei care aveau să fie materializate în anii 1910 și, respectiv, 1907.

Unele studii abordează problema desfășurării războiului în zone muntoase și ajung la concluzia că este nevoie de întărirea trecătorilor și chiar de înființarea unor trupe speciale de munte,

precum și a unor unități de artilerie care să însoțească infanteria în luptele din munți.

Cavaleria a fost supusă discuțiilor în ce privește adaptarea ei la cerințele progresului tehnic al vremii. Descoperirea pulberii fără fum făcea dificilă obținerea informațiilor asupra pozițiilor inamicului, fapt care mărea importanța cavaleriei. Se cerea înzestrarea armatei cu artileria călărească dotată cu tunuri ușoare și cu mitraliere, iar instrucția călărețului să cuprindă atât pregătirea sa pentru lupta călare ca și pentru lupta pe jos¹⁷.

Organizarea, instruirea și dotarea tehnică a artileriei au preocupat de asemenea pe colaboratorii și redactorii „României Militare”. Lupta de idei s-a manifestat în planul atribuirii unui rol decisiv sau secundar acestei arme pe câmpul de luptă¹⁸. S-au publicat studii de analiză comparată cum ar fi „Studiu asupra organizării artileriei marilor unități și a rezervei generale de artilerie în armata franceză” sau traduceri din franceză „Artileria în ofensivă”¹⁹ etc.

Arma genului încerca să țină pasul cu apariția noilor mijloace tehnice utilizate de armatele europene. Se propunea înlocuirea trăsurilor hipomobile cu automobile și chiar înființarea unor unități de automobile²⁰.

Studiile referitoare la marina militară vizau îmbunătățirea organizării și îndeosebi a întrebuințării în luptă a acestei arme.

Aviația, deși aflată în stadiu de pionierat, era apreciată ca având un rol deosebit în cercetarea teritoriului inamic și prognozată ca un element de luptă în războaiele moderne.

Ideile de reformă a organismului militar ocupă pagini numeroase în „România Militară”, la cumpăna dintre secole. Redăm câteva din acestea:

– se cerea ca armata de întâia linie să formeze „baza organizării tuturor forțelor active ale țării”;

– concentrările să aibă loc iarna când oamenii nu lucrează la câmp;

– se propunea o singură școală pentru pregătirea ofițerilor spre „a se încheaga spiritul armelor și armoniza mișcările pe câmpul de luptă”;

– se aprecia că „războaiele viitoare vor cere efective mari și bine instruite, armament superior, în care va intra tunul cu tragere repede, tunul cu tragere curbă, putere mare de foc, dezvoltarea instrucției și educației morale, îmborsăzirea efecivelor de trupă și ofițeri, pregătirea solidă din timp de pace, unități de velocipediști, trupe speciale de transmisiuni etc.”²¹;

– se milita ca „o singură persoană să aibă comanda directă și efectivă a armatei în timp de pace”²²;

– se constata că „nestabilitatea ministerială a creat întotdeauna dificultăți și întreruperi primejdioase în pregătirea armatei”;

– se cerea înlăturarea politicii din armată, care o duce la „ruină morală și intelectuală”. „Armata trebuie să trăiască prin ea însăși, independentă de frământările politicii”²³;

– înaintările în grad să nu mai fie atributul Ministerului de Război, care nu se poate sustrage influențelor politice, ci ale unui „cabinet militar” care să lucreze sub ordinele directe ale suveranului și să răspundă față de el pentru întreaga pregătire și conducere a oștirii”²⁴;

– armata să fie reprezentată în Senatul țării;

– șeful Statului major să depindă direct de suveran care îl și numește;

– conducerea armatelor pe câmpul tactic era una din chestiunile importante de care depindea izbânda finală fiindcă „dacă ești în război, elementul soldat este acela care luptă, apoi comandamentul cu statul său major este acela care câștigă bătălia”²⁵;

– între statul major și comandant trebuie să existe armonie deplină.

La începutul lunii august 1916, revista „România Militară” și-a întrerupt activitatea, România intrând în marea conflagrație. Ideile promovate de publicație au înlesnit însă reformele care aveau să vină.

Revista reapare în ianuarie 1921 când armata României căpătase experiența purtării unui război, atât în operații de apărare, cât și în ofensivă, se reorganizase sub influența Misiunii Militare Franceze, după o campanie nereușită din toamna anului 1916, și trecea printr-o perioadă dificilă de instaurare și consolidare a administrației românești în teritoriile unite cu Țara. Noul context impunea o redimensionare a organismului militar capabil să apere frontierele unui stat de 295 049 km cu o populație de aproape 20 000 000 de oameni, frontiere care însumau 3 400 km, fiind vulnerabile, la est, vest și sud, în proporție de peste 50%²⁶.

„România Militară” se reînființează prin Decizia ministerială nr. 605 din 8 octombrie 1920. În prefața primului număr din ianuarie 1921 se arată: „După un război ca acela pe care l-am purtat, proaspăt în mintea tuturor, sunt multe de zis și mai ales multe de învățat; revista este deschisă pentru toți aceia care, prin experiența lor, doresc și trebuie să dorească a contribui la scopul ce se urmărește: România mare și puternică printr-o armată tare și puternică, bine organizată și bine instruită, căci dușmani avem mulți și intențiunile lor ascunse le cunoaștem”²⁷.

Publicația era organul oficial al Marelui Stat Major și era condusă de un comitet de direcție alcătuit din comandanți militari de notorietate în epocă, în măsură să asigure materializarea ideilor de reformă promovate în paginile revistei. Astfel, președinți ai comitetului de conducere au fost, în perioada interbelică, generalii Constantin Christescu, Alexandru Lupescu, Nicolae

Samsonovici, Constantin Lăzărescu, Ion Antonescu, Ioan Sichițiu, Ștefan Ionescu, Iosif Iacobici, în timp ce membri de onoare erau mareșalii Constantin Prezan și Alexandru Averescu și generalii Ioan Istrati, Constantin Zaharia, Dumitru Stratilescu, Remus Boteanu, Ioan Popovici, Nicolae Petala, Gheorghe Mărdărescu, Ilie Antoniu, Alexandru Lupescu, Henry Cihoski, Paul Angelescu, Vasile Rudeanu, Nicolae Samsonovici, Vasile Cuzen, Ramiro Enescu, comandor Horia Macellariu ș.a.

Gândirea teoretică militară a fost încurajată prin lansarea unui concurs pentru cele mai reușite lucrări publicate și acordarea premiilor pentru autorii acestora. Subiectele propuse erau ele însele idei de reformă a organismului militar. Iată câteva exemple. „Organizarea cea mai potrivită a armatei române față de situația de astăzi, atât pentru timp de pace, cât și la mobilizare”; „Doctrina tactică și strategică a armatei române, față de mijloacele și de situația sa politică, militară”; „Cooperarea între armata de uscat, marină și aviație pentru apărarea națională”; „Valoarea comparativă pentru țara noastră a diferitelor sisteme militare: armata permanentă, armata de miliții și armata cu serviciul militar obligatoriu”²⁸.

Învățămintele desprinse din desfășurarea primei conflagrații mondiale duceau la concluzii ca:

- viitorul război va fi dus de națiuni înarmate;
- organizarea armatei în timp de pace trebuie să corespundă cu cea din timp de război;
- armata va trebui înzestrată din timp de pace, armament bogat și perfecționat, cu specialiști civili și militari, cu efective îndestulătoare atât pe front cât și în spatele acestuia, capabilă să dezvolte o cooperare armonioasă între trupele de uscat, aeriene și navale.

Când regimul politic din România derapează către dictatură, la începutul anului 1938, consecințele se resimt și în opiniile

dezvoltate în paginile „României Militare”, care pun la îndoială capacitatea politicului în cadrul democrației de a rezolva problemele armatei și exprimă neîncrederea în alianțele militare. De exemplu:

- regimul parlamentar democratic nu e prielnic a organiza și întări armata și din această cauză pregătirea de război a națiunii suferă;
- regimul legislativ complică mecanismul și îngreunează mișcările armatei și aparatului guvernamental;
- numărul sporit al participanților la viața publică, diversitatea ideilor între diferitele organizații politice, frământările haotice și nepregătirea lor militară împiedică dezvoltarea normală a țării, influențează și destramă pregătirea națiunii pentru război;
- „alianțele militare și politice, încheiate de statele mici și lipsite de armate puternice, folosesc întotdeauna statului mare și bogat, care transformă statul mic în client supus, în debușeu economic ... statul mic devine vasalul statului mare care îl va părăsi de îndată ce interesele proprii se vor depărta de dânsul”²⁹.

Dincolo de aceste aprecieri cu încărcătură ideologică, colaboratorii publicației au dezbătut cu toată seriozitatea și răspunderea problemele modernizării și perfecționării organizării și înzestrării organismului militar.

Au oscilat pozițiile care susțineau constituirea unei armate de profesioniști, înzestrată material și motorizată integral sau a unei armate de masă (națiune înarmată) care „își are izvorul în energiile neamului și țării”³⁰.

S-a dezbătut pe larg modul cum trebuiesc organizate marile unități ale armatei, în speță a corpurilor de armată și a diviziilor.

- se considera că funcționarea corpului de armată este anevoioasă, imobilizată de birocratismul serviciilor administrative și tehnice, incapabilă să se angajeze în luptă din cauză că nu dispunea de artileria grea și ușoară, de aviație și care de luptă³¹;

– se propunea ca divizia să fie constituită din brigăzi mixte, înzestrate cu toate armele și materialul de război, cărora să li se adauge și care de luptă, unități de cavalerie, cicliști și motocicliști pentru recunoaștere, companii de pușcași separate și obuziere grele; pe de altă parte, divizia trebuie să fie astfel organizată și înzestrată încât să aibă sulețe tactică³²;

– se considera ca Divizia de cavalerie să fie organizată pe 3 brigăzi a câte 2 regimente³³ compuse din câte 4 escadroane plus un escadron de mitraliere a 8 piese. În timp de război se poate constitui un corp de cavalerie format din două sau mai multe divizii. Pentru mărirea puterii de foc a cavaleriei se opina ca divizia de cavalerie să fie susținută de artilerie călăreață (1 R x 2 divizioane – unul cu 3 baterii de 75 mm, altul cu 2 baterii de 75 mm sau obuziere de 105 mm – și o baterie de tunuri cu tragere lungă de 105 mm), de infanterie (un batalion de infanterie transportată cu căruțe), de o companie de cicliști, un pluton de pionieri și un detașament de poduri capabil să întindă un pod de 100 m. Toate acestea i-ar crește mobilitatea și puterea de foc.

Raporturile dintre comandant și statul său major au fost supuse discuțiilor ample în paginile revistei („comandantul este arhitectul care schițează în linii mari planul unei lucrări, iar statul major e inginerul care aplică în toate amănuntele planul arhitectului”). Cu alte cuvinte, comandantul pregătește planul de luptă, iar statul major îl aplică³⁴.

S-a pus și problema înființării în armată a unui Stat major tehnic, chestiune determinată de înmulțirea și diversificarea armamentului, a munițiilor și a tehnicii de luptă.

Pregătirea personalului – a ofițerilor și a trupei – sistemul de recrutare, durata serviciului militar au constituit tot atâtea subiecte de dezbateră în coloanele publicației.

– învățământul militar (școli militare de toate treptele, licee militare, școli pregătitoare și speciale pentru toate armele, Școala superioară de război etc.) este temelia pregătirii cadrelor;

– încadrarea cu ofițeri, îndeosebi superiori și generali, era apreciată, în 1934, ca fiind supradimensionată (consuma 60% din bugetul armatei, față de 40% cât reprezenta în alte armate);

– era nevoie de un alt sistem al înaintărilor în grad;

– se cerea acordarea unei mai mari atenții selecționării și pregătirii ofițerilor de rezervă (magistrații, avocații și poliștii pentru serviciul informațiilor; inginerii și tehnicienii – pentru transmisiuni; mecanicii – în ramura motorizărilor; chimiștii – în serviciul gazelor etc.

– se constată că numărul jandarmilor este prea mare și se propune ca jandarmii și grănicerii să fie recrutați prin „angajări voluntare”;

– reangajații să fie recrutați din rândurile trupei, ei fiind tineri absolvenți de clase secundare care urmează cursuri speciale;

– serviciul militar trebuie să fie obligatoriu pentru toți cetățenii;

– durata serviciului militar nu poate fi mai mică de 10-12 luni; ea ar trebui să depindă de nivelul de pregătire a fiecărui cetățean (analfabeții – 18 luni; absolvenții cursului primar – 12 luni). Serviciul militar poate fi redus la 6 luni pentru cei înstăriți care acceptă să plătească de la 50 000-100 000 lei/lună pentru întreținerea armatei³⁵;

– se cerea introducerea pregătirii militare a tineretului înaintea încorporării – instrucția preregimentară pentru tinerii de la 19 la 21 de ani.

Necesitatea motorizării și mecanizării armatei a fost argumentată neconținut în paginile „României Militare”.

– încă din 1921 se propunea înființarea industriei militare în România;

– este nevoie – se scria în 1930 – ca „industria națională să satisfacă mai întâi nevoile combatanților și apoi ale populației și ale economiei generale”;

– „nici o armată nu se mai poate dispensa astăzi de motor, nici o manevră sau operație strategică sau tactică nu se mai poate îndeplini astăzi fără mașini”. Din păcate, infrastructura căilor de comunicații din România era un obstacol în calea motorizării armatei („Convoiturile lungi de mașini, mișcându-se pe drumuri puține și neîntreținute în bună stare îngreuiază și complică operațiunile militare. Nu există nici siguranța transportului”);

– pe de altă parte, dotarea tehnică a armatei presupune cheltuieli foarte mari. În 1938, scrie un colaborator al revistei, România cheltuia pentru fiecare soldat 200 000-300 000 lei/an, ceea ce înseamnă un necesar de 400-500 miliarde lei pentru susținerea materială a unui an de campanie a armatei.

Înmulțirea și diversificarea armelor care compun armata României în perioada interbelică au generat dezbatere și opinii diferite cu privire la rolul și ponderea acestora, precum și la cooperarea dintre ele³⁶. S-au publicat numeroase studii care au abordat probleme privind organizarea, tactica și înzestrarea armelor și serviciilor.

– necesitatea motomecanizării **infanteriei** (60 000 de infanteriști mecanizați valorează cât 100 000 nemecanizați”); blindajul și mecanizarea vor aduce infanteriei mobilitatea și elasticitatea³⁷;

– perfecționarea cooperării infanteriei cu artileria, dar și cu aeronautica („avionul și parașuta vor colabora în strânsă legătură la operațiile infanteriei”, se scria în martie 1937);

– utilizarea armamentului automat împotriva avioanelor care zboară la mică înălțime;

– întreaga infanterie trebuie pregătită pentru războiul în munți;

– impunerea **carului de luptă** ca element de sprijin al infanteriei a generat și ipoteza înlocuirii „pregătirii de artilerie” cu „atacul carelor de luptă”;

– unii autori susțin că viitorul război va fi un război de tancuri³⁸;

– locotenent-colonelul N. D. Harhas analizează specificul misiunilor carelor de luptă în războiul-fulger într-un studiu intitulat „Atacul carelor de luptă” publicat în „România Militară” nr. 10/1941;

– o luptă acerbă de idei s-a dat între susținătorii și criticii **cavaleriei**; unii credeau în creșterea importanței cavaleriei luptând pe jos și călare, alții preconizau înlocuirea cavaleriei cu avioane, infanterie călare, camioane, care de asalt etc. Au învins cei care optau pentru menținerea cavaleriei.

– experiența războiului a impulsionat dezvoltarea **arteriei** și creșterea puterii de foc a acesteia; s-au purtat discuții cu privire la organizarea bateriei pe 4 sau 6 piese;

– s-a propus creșterea mobilității artileriei prin utilizarea roților pneumatice și a tractoarelor pentru artileria divizionară;

– creșterea rolului **trupelor de geniu** în condițiile războiului de mișcare care impune manevra strategică; se propunea ca trupele de geniu să fie utilizate în proporție de 2/3 pentru construcții și 1/3 pentru exploatare³⁹;

– se opta pentru întărirea apărării țării reîntregite, prin fortificații începând de la centru către hotare, fortificațiile Bucureștilor, regiunea Focșani-Nămoloasa-Galați („milioanele cheltuite în timp de pace – scrie un colaborator în 1927 – sunt miliarde economisite în timp de război”)⁴⁰;

– se aprecia că fortificațiile sunt bune acolo unde frontierele sunt greu de trecut (1930); se propunea „organizarea unor poziții

din timp de pace care să fie capabile a răsturna în fața lor un baraj de focuri de mitraliere absolut continuu” (1933)⁴¹;

– numeroase studii abordează creșterea rolului **aeronauticii** în viitorul război. „Aeronautica noastră trebuie dezvoltată cât mai mult ca armă de atac, aviația de atac provocând adversarului pierderi mult mai mari decât apărarea antiaeriană”;

– se consideră că avionul de luptă, construit din metal cu partea de sub motor blindată, este mijlocul impus de progresul tehnic.

Autorul studiului „Organizarea și întrebuințarea aeronauticii”, publicat în „România Militară” nr. 3-4/1922, preconizează următoarea structură a aeronauticii unei armate formată din 2-3 corpuri de armată⁴²:

A. *Aviația armatei* afectată organic marilor unități cu care lucrează

– 1-2 escadrile de recunoaștere îndepărtată;

– câte o escadrilă și o companie de aerostație pentru fiecare C.A;

B. *Aviația independentă* aflată la dispoziția Marelui Cartier General cu misiunea de a întări aeronautica unei armate sau grupe de armate pentru câștigarea supremației aeriene ori de a fi întrebuințată direct pentru distrugerea unor obiective importante din spatele liniei frontului

– Divizia Aeriană x 2 Brigăzi Aer compuse din câte 2 R.Av. – unul de luptă și altul de bombardament;

– Regimentul de luptă se compune din: 3 grupuri de luptă x 4 escadrile de luptă x 15 avioane cu 15 piloți;

– Regimentul de bombardament se compune din 3 grupuri de bombardament x 3 escadrile de bombardament x 15 avioane cu 15 piloți.

Încă 1933, se preconiza întrebuințarea autogirului (elicopterul de astăzi) ca mijloc de zbor de legătură între comandamente și trupele aflate în marș⁴³.

Numeroase și interesante studii abordează locul și rolul **marinei militare** în organizarea apărării țării. Se propunea, în 1922, crearea unei „baze navale la mare” care să formeze centrul aprovizionărilor, reparațiilor, adăposturilor, supravegheților, antrenamentului unităților marinei militare, bază dislocată la Balcic, Sulina, Constanța, Chilia sau Cetatea Albă. Acestea erau „prea împinse la frontieră” și s-a ales lacul Tașaul⁴⁴.

Se milita pentru întărirea legăturilor dintre marină, armata de uscat și aviație prin înființarea unor cursuri de cooperare la Școala Superioară de Război, prin organizarea de stagii reciproce de pregătire a ofițerilor de marină și a celor din alte arme, prin manevre mixte pe mare sau la fluviu.

Am înșirat doar câteva din ideile novatoare extrase din paginile „României Militare” interbelice, idei care aveau să-și găsească materializarea atât în regulamentele de luptă ale armelor și serviciilor, cât și în legislația referitoare la apărarea țării adoptată în acea perioadă. Desigur că multe din ele au rămas în faza de proiect, ba chiar s-au dovedit a fi utopice pentru posibilitățile materiale și financiare ale statului, dar toate la un loc vădesc interesul pentru înfăptuirea reformei organismului militar românesc în pas cu cerințele epocii și cu nevoile de apărare ale țării.

NOTE

¹ „România Militară” (în continuare „R.M.”) anul I, vol. I, 1864, p. 3.

² *Din trecutul „României Militare”, 1864-1938*, București, 1939, p. 77.

³ General-colonel Remus Boteanu, *Prefață*, în „R.M.” nr. 1, 1891, p. 1.

⁴ Procesul-verbal nr. 1 din 17 mai 1920, în *Din trecutul „României Militare”, 1864-1838*, București, 1939, p. 266.

⁵ George Angelescu, *Organizarea sistemului militar al României*, în „R.M.”, vol. II, 1865, p. 173.

⁶ Cpt. Grigore Borănescu, *Despre un sistem militar la noi*, în „R.M.”, vol. I, ian. 1864, p. 26. În Prusia, toată populația activă a țării, ce nu făcea parte din armata permanentă, de la 20 la 50 de ani, era organizată în landver de I și al II-lea ban și în landstrum. I-ul ban al landverului cuprindea toți oamenii de la 25 la 32 de ani, toți tinerii voluntari ce au venit în armata timp de un an, pe cheltuiala lor, și toți tinerii de la 20 la 25 de ani care nu fac parte din oștire. Al II-lea ban al landverului se compunea din toți oamenii de la 32 la 40 de ani care au ieșit din I-ul ban. Landstrumul cuprindea toată populația validă a țării până la 50 de ani.

⁷ „R. M.”, iulie 1912, p. 658.

⁸ Grigore Borănescu, *Despre un sistem militar la noi*, în „R.M.”, vol. I, ianuarie 1864, p. 26-27.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ „R. M.”, ianuarie 1864, p. 41-60.

¹¹ George Angelescu, *Organizarea sistemului militar al României (I)* în „R.M.”, vol. I, ianuarie 1864, p. 41.

¹² George Angelescu, *Organizarea sistemului militar al României (II)*, în „R.M.”, vol. II,

¹³ „R.M.”, vol. I, 1893, pp. 507-541.

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ Cpt. Grigore Borănescu, *Despre un sistem militar la noi (I)*, în „R.M.”, vol. I, ianuarie 1864, p.

¹⁶ „R.M.”, 1898, ian-febr., p. 1-33.

¹⁷ *Ibidem*, 1891, nr. 7, p. 64-69; 1898, octombrie, p. 9-20.

¹⁸ *Ibidem*, 1898, decembrie, p. 1-21; 1915, iulie, p. 676-682.

¹⁹ *Ibidem*, 1923, nr.1-2; 3

²⁰ *Ibidem*, 1908, ianuarie-februarie, p. 177-178.

²¹ *Ibidem*, 1899, ianuarie,

²² *Ibidem*, 1913, octombrie, p. 633-649.

²³ *Ibidem*, 1896, pp. 115-161.

²⁴ *Ibidem*, 1914, februarie-martie, p. 109-120.

²⁵ *Ibidem*, 1915, aprilie, pp. 371-384.

²⁶ General-locotenent Gavril Ghitaș, colonel dr. Al. Oșca, *Răspunderile Marelui Stat Major pentru modernizarea organismului militar românesc în perioada interbelică în Statul Major, 1859-2004. Istorie și transformare*, Centrul Tehnico-Editorial al Armatei, București, 2004, p. 122-123.

²⁷ „R.M.”, ianuarie 1921, pp. 3-14.

²⁸ *Din trecutul „României Militare”...*, p. 375-376.

²⁹ *Ibidem*, p. 430-431.

³⁰ *Ibidem*, pp. 438-445.

³¹ *Ibidem*, p. 447.

³² „R.M.”, nov. 1933, pp.112-155.

³³ Colonel Ilasievici, *Studiu asupra organizării cavaleriei*, în „R.M.”, mar-tie-aprilie 1922, p. 132.

³⁴ *Din trecutul „României Militare”...*, p. 461.

³⁵ *Ibidem*, p. 482-483.

³⁶ Zezi Petre Otu, Teofil Oroian, Ion Emil, *Personalități ale gândirii militare românești*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1997, p. 30-33.

³⁷ *Din trecutul „României Militare”...*, p. 530

³⁸ „R.M.”, iunie 1936, p. 101.

³⁹ „R.M.”, iulie-august 1921, p. 715

⁴⁰ „R.M.”, martie 1927, p. 75-91

⁴¹ „R.M.”, febr. 1930, p. 52-65.

⁴² „R.M.” nr. 3-4/1922, pp. 157-162.

⁴³ „R.M.”, nov. 1933, p. 120; sept 1934, p. 120-121; dec. 1938, p. 101-104.

⁴⁴ „R.M.”, oct.-nov.-dec., 1922, p. 677.

ORGANISMELE DE CONDUCERE ALE APĂRĂRII ȚĂRII ȘI PROCESUL DE REFORMĂ A ARMATEI ROMÂNE

Oana Anca Otu
Serviciul Istoric al Armatei

Analiza procesului de reformă a armatei române impune cu necesitate o privire atentă și asupra etajului superior de decizie, cel care stabilește în ultimă instanță coordonatele fundamentale ale politicii militare. Relația politică-război este esențială în configurarea fizionomiei și structurii armatei, ca instrument de promovare a intereselor unui stat pe cale violentă. Așa cum se cunoaște, primul care a formulat în termeni științifici relația dintre politică și război a fost celebrul teoretician militar Carl von Clausewitz. În opera sa capitală „Despre Război” el scria că „războiul este o continuare a politicii cu alte mijloace”, „fiind nu numai un act politic, ci un adevărat instrument politic, o continuare a relațiilor politice, o realizare a acestora cu alte mijloace. Ceea ce mai rămâne specific războiului se referă doar la natura specifică a mijloacelor sale”¹.

Nu ne vom referi la complexa relație politică-război, atât de mult dezbătută în trecut, dar și astăzi, dar vom reține primul, în ultima instanță, al politicii asupra militarului, mergând pe linia fertilă a lui Jomini, care distinge două categorii: politica războiului și politica militară. Prima desemnează, după opinia gânditorului francez, raporturile diplomației cu războiul, cea de-a doua semni-

Reforma militară și societatea în România, de la Carol I la a doua conflagrație mondială

fică combinațiile militare ale unui guvern sau general (comandant șef, comandant suprem)².

Prin urmare ne interesează, în acest cadru, modul cum s-a materializat politica militară a statului român la nivelul structurilor supreme de conducere ale apărării, într-o epocă de profunde înnoiri și reforme.

Desigur, baza pe care s-a clădit sistemul instituțional au fost legile fundamentale, respectiv constituțiile din această perioadă. Astfel, Constituția din 1866 stipula că regele este capul puterii armate, el conferind gradele militare. De asemenea, el promulga toate legile, iar Mesajul anual adresat celor două Camere ale Parlamentului stabilea și pentru armată principalele idei directorate. Aceeași prevedere o întâlnim și în constituțiile din 1923 și 1938. Mai trebuie amintit și faptul că regii din această perioadă au fost pregătiți pentru înaltele responsabilități militare ce le reveneau. La sosirea în țară, Carol I era deja ofițer, el devenind, ulterior, feldmareșal al armatei germane. Ferdinand, nepotul de frate și urmașul său la tron, după sosirea în țară, a fost încadrat în corpul ofițeresc al armatei române, parcurgând întreaga carieră militară până la demnitatea de mareșal, obținută cum se știe la 1 decembrie 1918. Și prințul moștenitor Carol, viitorul rege Carol al II-lea a fost familiarizat cu problematica ostășească, ajungând până la aceeași demnitate de mareșal. Toți suveranii României au considerat armata un domeniu privilegiat al preocupărilor lor și fiecare a contribuit, în măsuri diferite, la dezvoltarea și, uneori, la reformarea ei. Principele Carol I și Regele Ferdinand au condus armata română pe câmpul de luptă în războaiele din anii 1877-1878 și 1916-1917, singurul care n-a avut această onoare fiind Carol al II-lea, deși șansa nu i-a lipsit.

Revenind la constituțiile României, reținem că legea fundamentală din 1866 nu făcea nicio referire la crearea unui organism

superior de conducere a apărării, în schimb, cea din 1923 stipula la articolul 122, înființarea unui Consiliu Superior al Apărării Țării, ce urma să se îngrijească în mod permanent de măsurile necesare pentru organizarea apărării naționale³. În sfârșit, Constituția din 1938 instituționaliza, așa cum vom vedea, Consiliul de Coroană, care avea, printre atribuțiile sale și stabilirea liniei politice generale a statului român în domeniul militar.

Referitor la această instituție, **Consiliul de Coroană**, reamintim faptul că el funcționa de mult timp, prima întrunire fiind la 2 aprilie 1877, când s-a dezbătut atitudinea statului român față de apropiata izbucnire a războiului dintre imperiile rus și otoman⁴. Consiliul de Coroană a fost un organism *informal*, convocat de suveran, în momente deosebit de importante și la care au participat atât exponenții puterii cât și ai opoziției. El a avut un caracter *consultativ*, deliberările constituind un suport pentru executiv care era singurul în măsură să adopte o decizie sau alta.

Până la instituirea regimului monarhic personal de către regele Carol al II-lea, Consiliul de Coroană nu a beneficiat de niciun fel de reglementare, fiind așa cum arătam un instrument la dispoziția suveranului, care îl convoca după necesități și dorințe. Uneori, el nu a dezbătut, așa cum a fost cazul celor din 31 decembrie 1925 și 9 aprilie 1937, probleme politico-militare. La 30 martie 1938, printr-un decret regal, Carol al II-lea a instituționalizat Consiliul de Coroană⁵. Actul normativ stabilea dreptul exclusiv al regelui de a-l convoca ori de câte ori socotea necesar să-i ceară părerea asupra problemelor de stat de însemnătate excepțională. El putea fi convocat singur sau împreună cu guvernul, în ambele cazuri regele fiind acela care îl prezida. Membrii Consiliului erau numiți prin decret regal din rândul demnitarilor statului (foști și actuali), bisericii, oștirii, curții regale sau a personalităților de vază. Ei aveau titlul de consilieri regali și rang de ministru, primind și o indemnizație de reprezentare.

Rostul Consiliului de Coroană, în noua formulă, era acela de a acoperi actele politice ale noului regim, el păstrându-și caracterul *consultativ* de până atunci. Până la finalul domniei lui Carol al II-lea, Consiliul de Coroană s-a confruntat cu probleme de excepțională importanță, girând, între altele, dezmembrarea granițelor țării, în vara anului 1940, fără ca armata să încerce o minimă rezistență. În concluzie, Consiliul de Coroană a fost, în principal, un organism care asigura suportul consultativ/democratic al deciziilor politice, problematica pur militară fiind tangențial abordată.

O problemă controversată în istoriografia română o reprezintă consiliile de război, desfășurate în timpul primei mari conflagrații mondiale. La ele au participat suveranul, primul ministru, cei mai importanți șefi militari (șeful Marelui Stat Major-Marele Cartier General, comandanții de armate etc.), o parte dintre miniștri. Consiliile de război au luat în dezbateră, de regulă, probleme militare, cum a fost cazul celui din 2 septembrie 1916, care a decis schimbarea Planului de campanie al armatei române și organizarea manevrei de la Flămânda⁶.

În alte cazuri, consiliile de război au abordat probleme politice de maximă importanță, cum ar fi, de pildă, intrarea armatei române în Basarabia sau încheierea păcii separate cu Puterile Centrale⁷. În literatura de profil, părerile sunt împărțite, cei mai mulți cercetători neincluzând consiliile de război mai sus amintite în rândul consiliilor de coroană. Opinia noastră este că ele, prin calitatea participanților, problematica abordată și prin deciziile luate pot fi asimilate cu ușurință cu consiliile de coroană.

Un alt organism de natură politico-militară cu responsabilități directe în domeniul apărării a fost **Consiliul Superior de Apărare a Țării (CSAT)**. El a fost creat, printr-o lege specială dezbătută în Adunarea Deputaților și Senat în zilele de 2 și 6 februarie 1924 și promulgată la 13 martie 1924⁸. La 18 iulie 1924, regele Ferdinand a promulgat Regulamentul de funcționare al

Consiliului, el având prin aceasta o bază legislativă solidă⁹. CSAT reprezenta o noutate instituțională pentru România, având multiple atribuții în domeniul asigurării apărării țării. Astfel, el examina și hotăra asupra tuturor chestiunilor relative la apărarea națională, coordona activitatea departamentelor cu responsabilități în domeniu, asigura mijloacele necesare pentru împlinirea nevoilor. Cu alte cuvinte, stabilea linia generală a statului român în domeniul apărării.

CSAT era condus, în calitate de președinte, de primul ministru, în componența sa intrând cei mai importanți miniștri de război, interne, al afacerilor străine, industriei și comerțului, finanțelor, agriculturii și domeniilor, lucrărilor publice, sănătății, comunicațiilor, precum și Consiliul Superior al Armatei (Oștirii) cu rol consultativ. Șeful Marelui Stat Major era secretarul acestui organism.

Potrivit legii, Consiliul urma să se întrunească de două ori pe an, în lunile martie și septembrie, fiind convocat de președinte. La sesiunile sale putea să participe și suveranul, care era îndreptățit „să provoace întrunirea consiliului, în care caz ia înaltă președinție”. Hotărârile luate de Consiliu erau obligatorii și angajau, după confirmarea lor de către guvern, răspunderea titularului departamentului respectiv.

Prin același act normativ s-a înființat și o *Delegație permanentă*, compusă din reprezentanți ai tuturor ministerelor nominalizate în Consiliu cu scopul de a „satisface nevoile armatei în ceea ce privește departamentele respective”. Activitatea acestei structuri interministeriale a fost cu totul nesemnificativă, astfel că, în decurs de un deceniu (1924-1934), ea s-a întrunit numai de patru ori.

O altă structură, menită să ajute CSAT în activitatea sa a fost *Comisia de Studii*, condusă de șeful Marelui Stat Major și din

care făceau parte câte un reprezentant al ministerelor implicate și persoane specializate desemnate de departamentul de resort. Ea avea ca atribuție principală studierea și pregătirea tuturor chestiunilor ce urmau să fie dezbătute în cadrul consiliului. Comisia avea mai multe secții: 1- Conducerea războiului; 2 - Organizarea generală a națiunii în timp de război; 3 - Transporturi și comunicații; 4 - Aprovizionări, fabricațiuni, aeronautica. Fiecare secție avea un președinte și un raportor, studiile și materialele elaborate fiind înaintate plenului Consiliului.

Pe lângă Comisia de Studii, Consiliul Superior al Apărării Țării mai dispunea și de un *Secretariat*, subordonat Marelui Stat Major. Acesta centraliza toate problemele ce trebuiau supuse dezbaterilor din Comisia de Studii, notifica ministerelor deciziile Consiliului, urmărea realizarea lor, redacta procesele-verbale ale ședințelor, elaborează sinteze, păstra arhiva etc. La început, încadrarea secretariatului a fost modestă, cuprinzând doi-trei ofițeri superiori, un registrator, un dactilograf și un curier.

Întrucât *Delegația permanentă* și *Comisia de studii* au avut o slabă activitate, începând cu 1 ianuarie 1931, Secretariatul a preluat atribuțiile acestora, secțiile comisiei devenind birouri. S-a mai adăugat un al cincilea birou, al „dezarmării”, cu scopul pregătirii documentelor pentru Conferința dezarmării ce își va desfășura lucrările la Geneva și care va eșua, în cele din urmă. La 1 mai 1934, biroul dezarmării a fost inclus în Secția 2 informații-contrainformații din Marele Stat Major.

Un rol foarte important în conducerea forțelor militare ale țării revenea departamentului de resort, ca organ central al administrației militare, până la Primul Război Mondial purtând denumirea de **Ministerul de Război**. Pe parcurs, el și-a multiplicat structura, modificările cele mai importante fiind aduse prin legile asupra administrației armatei din 5 martie 1883, 29

februarie 1900 și 21 martie 1912. În primii ani ai perioadei interbelice, el și-a păstrat aceeași denumire până la 14 noiembrie 1929, când prin legea de organizare a devenit Ministerul Armatei. După trei ani, respectiv la 8 iunie 1932, printr-un nou act normativ, denumirea a fost schimbată în Ministerul Apărării Naționale care s-a păstrat până la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale.

În perioada interbelică s-au constituit alte două ministere care aveau drept sarcină rezolvarea problemelor apărării țării. La 14 noiembrie 1936, s-a înființat **Ministerul Aerului și Marinei**, scopul acestuia fiind orientarea întregii activități aeriene și maritime a țării. Doi ani mai târziu a apărut **Ministerul Înzeestrării Armatei**, care se ocupa, în mod evident, cu achiziționarea și producerea armamentului și tehnicii de luptă pentru armata română. Sistemul administrației militare centrale a fost completat cu un alt organism – *Comitetul de Coordonare al Apărării Țării*, înființat prin Înaltul Decret Regal din 13 noiembrie 1936, consfințit apoi de legea din 1 februarie 1937. El a apărut din nevoia coordonării celor trei departamente ale administrației militare centrale, fapt reflectat și de componența sa în care intrau cei trei miniștri la care se adăuga șeful Marelui Stat Major. Președinția acestui organism era asigurată de șeful guvernului.

Ministerul de Război a mai avut și o serie de consilii și comitete consultative, unele dintre ele cu mare pondere în evoluția organismului militar. Dintre ele menționăm *Comitetul inspectorilor generali*, care a funcționat până la Primul Război Mondial. El avea misiunea de a dezbate și analiza problemele de organizare, dotare și instruire, precum și stabilirea tabelelor de înaintare în grad, motiv pentru care a fost deseori criticat de corpul ofițeresc. După Marea Unire, în iunie 1919 a fost creat *Consiliul Superior al Armatei* care a preluat cea mai mare parte din atribuțiile

Comitetului inspectorilor generali. Activitatea lui a fost mai bine precizată la 6 septembrie 1922, iar atribuțiile delimitate foarte clar prin legea din 7 octombrie 1931. În cadrul acestui organism au intrat cei mai buni specialiști din toate armele și specialitățile existente, misiunea acestora fiind aceea de a stabili măsurile cele mai adecvate pentru sporirea capacității combative a armatei.

Desigur că nu putem omite din această prezentare, *Marele Stat Major*, însărcinat cu pregătirea operativă, stabilirea ipotezelor de război și a planurilor de operații ale armatei române. Prima structură de stat major datează din anul 1859, dar ca organism de sine stătător el s-a creat în anul 1882¹⁰.

Cele prezentate până acum arată că în perioada ce a urmat obținerii independenței și până la cea de-a doua conflagrație mondială, România și-a edificat o structură complexă de conducere și gestionare a problemelor militare. În același timp, armata și-a sporit efectivele și structura organizatorică precum și capacitatea combativă fiind în măsură să participe cu succese și eșecuri la conflicte regionale și mondiale. Organismele de conducere politico-militară au fost cele care au supervizat procesul de modernizare și reformă desfășurat în această lungă perioadă, deși el a avut destule sincope pe parcurs. Evaluarea contribuției fiecărei structuri este o problemă dintre cele mai complexe, care depășește cadrul studiului de față, așa încât ne vom limita doar la unele sublinieri.

Vom începe, firesc, cu organismul cel mai înalt – **Consiliul de Coroană**. Fiind un organism informal și consultativ, el nu s-a întrunit timp de peste trei decenii, respectiv de 2 aprilie 1877 până la 21 iulie 1914. În acest timp, România a aderat, în 1883, la Tripla Alianță, făcând parte din aceasta până la declanșarea primei conflagrații mondiale. De asemenea, statul român a luat parte la cel de-al Doilea Război Balcanic în anul 1913. Toate acestea nu

au făcut obiectul dezbaterilor din Consiliul de Coroană. Alianța cu Puterile Centrale a avut un caracter secret, documentul în cauză fiind cunoscut doar de rege și primii miniștri, iar intervenția la sudul Dunării, în 1913, a fost gestionată de guvernul condus de Titu Maiorescu, fără consultarea factorilor responsabili ai țării. În perioada 1914-1940, Consiliul de Coroană s-a întrunit de trei-sprezece ori, dar nu a dezbătut problema reformelor organismului militar românesc. Aceasta nu înseamnă că preocupările și deciziile luate nu au fost de maximă importanță pentru țară sau nu au afectat armata. Un exemplu îl reprezintă intrarea în Primul Război Mondial sau încheierea păcii cu Puterile Centrale.

Consiliul Superior al Apărării Țării a reprezentat, așa cum arătam, o noutate în peisajul instituțiilor românești, el având ca obiect, stabilirea coordonatelor de evoluție ale apărării țării. Organism nou, cu caracter mixt, politico-militar, el a adus o anumită contribuție la dezvoltarea armatei și întărirea capacității de apărare a țării în perioada dintre cele două războaie mondiale. Modul său de organizare l-a făcut dependent de două instituții: guvern și Marele Stat Major. Cum România a cunoscut un proces de instabilitate guvernamentală, datorată confruntărilor politice interne, acest fapt și-a pus, evident, amprenta și asupra activității CSAT. Pe de altă parte, hotărârile Consiliului erau obligatorii doar din momentul însușirii lor de guvern. Acest fapt l-a transformat practic într-un organism de expertiză și nu unul decident. În același timp, secretariatul fiind asigurat de Marele Stat Major propunerile erau inițiate și studiate mai întâi de această structură, apoi erau supuse avizului și dezbaterilor Consiliului. De cele mai multe ori, propunerile venite pe această filieră au fost însușite de Consiliul Superior de Apărare a Țării. Cu toate aceste vicii de organizare și de procedură, CSAT a fost un organism util, care a realizat legătura dintre segmentele politic și militar. În același

timp, existența lui a creat o tradiție, care a fost preluată după decembrie 1989, de actualul Consiliu Suprem de Apărare a Țării.

Al treilea organism, poate cel mai important, a fost **Ministerul de Război**, organul central al administrației militare. În această lungă perioadă, el și-a extins permanent structura organizatorică și atribuțiile, astfel că a devenit un organism birocratic stufos, cuprinzând un număr foarte mare de direcții și servicii în care spiritul reformist era în suferință. De obicei, postul de ministru de Război era ocupat de un general, apropiat partidului care forma guvernul. Au existat, însă, cazuri, când în fruntea Ministerului de Război au fost și personalități civile, unele de mare prestanță politică. În acest sens, am cita pe Nicolae Filipescu, Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, ș.a.

Potrivit prevederilor constituționale, Ministerul de Război era cel care administra armata și o pregătea pentru război. În timp de conflict, conducerea armatei de operațiuni revenea Marelui Cartier General, ministrul ocupându-se, în principal, cu probleme de asigurare materială a frontului. Ministerul de resort avea drept de inițiativă legislativă și gestiona bugetele armatei așa cum fuseseră votate ele de Parlament. Funcție de sumele de bani alocate, ministrul putea să promoveze sau nu reforma. În general, lungile perioade de pace, așa cum au fost cele dintre Războiul de Independență și Primul Război Mondial sau dintre cele două conflagrații planetare, au fost puțin propice reformelor militare. Cel mai adesea, Ministerul s-a străduit și de cele mai multe ori a reușit să mențină funcționarea armatei în parametri normali, adică de cei dați de coordonatele evoluției societății românești. N-au lipsit, însă, nici perioadele reformiste, așa cum a fost cea, în care titularul departamentului a fost generalul Alexandru Averescu¹¹.

În perioada interbelică, organismele de conducere politico-militară s-au multiplicat, creându-se, așa cum am arătat Consiliul Superior al Apărării Țării, trei ministere, un Comitet de Coordonare a Apărării Țării. Nu a fost o soluție prea bună, deoarece armata română nu reprezenta un astfel de organism care să justifice un asemenea eșafodaj managerial la vârf. Birocrația a crescut foarte mult, iar zecile de inspectorate, direcții, comisii, servicii etc. au înghițit un numeros personal. În același timp, structurile luptătoare se confruntau cu deficite însemnate în privința încadrării cu ofițeri și subofițeri. Birocrația extinsă a fost un factor care a diminuat spiritul de inițiativă și de reformă, armata română având o redusă capacitate combativă.

În concluzie, între Războiul de Independență și al Doilea Război Mondial, România a dispus de structuri politico-militare adecvate, prin care a reușit să soluționeze de o manieră satisfăcătoare problemele forțelor armate la pace și la război. Privind retrospectiv, organismele de conducere politico-militară au fost, concomitent, promotoare ale reformei, dar și factori de blocare a ei. Schimbările profunde, respectiv reformele, au fost inițiate și materializate, cu deosebire în vremurile de criză sau de conflict, așa cum a fost cazul perioadelor 1913-1917 și 1934-1939. În anii de pace, interesul clasei politice românești pentru reformarea armatei a fost redus, astfel că resursele materiale, financiare umane au fost îndreptate spre alte domenii, considerate prioritare.

NOTE

¹ Carl von Clausewitz, *Despre război*, Editura Militară, București, 1981, p. 67. Pentru acest subiect a se vedea și *Armata și Societatea*, volum coordonat de: Ionel Nicu Sava, Gheorghe Tibil, Marian Zulean, culegere de texte de Sociologie Militară, Editura Info-Team, București, 1998.

² Baron de Jomini, *Precis de l'art de la guerre*, ediția a II-a, Paris, Anselin Libraire, 1838, p. 92.

³ Cf. Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică, 1866-1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 52.

⁴ Detalii în Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997.

⁵ "Monitorul Oficial", nr. 75, 31 martie 1938, p. 1640.

⁶ Detalii în Ion Pavelescu, Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Proba focului*, Editura Globus, București, 1991, p.36-40; Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, volumul 2, 1916-1918 (*Războiul Nostru*), ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandea, Editura Militară, București, 1992, p.30-34; Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005, p.136-140.

⁷ Glenn E. Torrey, *Romania and World War I*, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 1999, p.312-330.

⁸ "Monitorul Oficial" nr. 47 din 14 martie 1924.

⁹ "Monitorul Oficial" nr.203 din 17 septembrie 1924.

¹⁰ Vezi pe larg *Istoria Statului Major General. Documente, 1859-1947*, Editura Militară, București, 1994; *Statul Major General. 1859-2004. Istorie și transformare*, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2004.

¹¹ Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu, militarul, omul politic, legenda*, p. 42-85.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL MILITAR, VECTOR AL REFORMEI (1919-1939)

Cerasela Moldoveanu

Participarea României la Primul Război Mondial ca și reîntregirea țării, după actul de la 1 decembrie 1918, a impus organismului militar o reconsiderare a efectivelor sale, o creștere a nivelului de competență și profesionalizare a cadrelor militare. Aceste nevoi erau determinate de mărirea suprafeței țării și implicit de sporirea populației, dar și de dezvoltarea tehnică și tehnologică a diverselor arme, de apariția de genuri și specialități militare noi, precum: aviația, tancurile, trupele chimice (denumite la început trupe de apărare contra gazelor de luptă), apărarea antiaeriană etc¹. În funcție de aceste schimbări, s-a impus dezvoltarea rețelei de învățământ existentă, îmbunătățirea calității procesului de învățământ, dar și înființarea unor noi instituții militare pentru pregătirea cadrelor în armele și specialitățile nou înființate.

Înfrângerile suferite în războiul ce tocmai se sfârșise au evidențiat și lipsurile învățământului militar. În acest sens, mărturiile și documentele elaborate de comandanți de mari unități de pe front, sunt mai mult decât concludente: generalul de divizie Ioan Trăileanu, afirma că războiul a evidențiat “lipsa de aplicațiuni și călătorii cât mai variate ca subiect, scop și regiuni, pentru ca elevii să cunoască probabile teatre de operațiuni și chiar terenul,

Reforma militară și societatea în România, de la Carol I la a doua conflagrație mondială

și, deci, topografia acestor zone”. Caracterul preponderent teoretic al învățământului militar era apreciat de generalul de brigadă Ioan Teodorescu, comandant de divizie în anul 1917, drept o lipsă “ce s-a resimțit în serviciile de stat major în cursul campaniilor din 1913 și 1916”. Ordinele elaborate de majoritatea statelor majore erau incomplete, concepția exprimată sumar, misiunea trupelor nu era precisă, nu se ținea seama de posibilitățile de executare ale celor care le primeau. Un alt comandant de brigadă și apoi de divizie din timpul războiului mondial, generalul R. Scărișoreanu, aprecia că: “înfrângerile, mai ales cele din campania anului 1916, se datorează, pe lângă anumite concepțiuni și situațiuni inițial greșite și a slabei noastre pregătiri materiale de război, dar și slabei pregătiri morale și, nu mai puțin a unor comandanți în bună parte nepregătiți intelectual și lipsiți de oricare însușire războinică (...)”². Pe lângă dotarea și înzestrarea insuficientă a efectivelor românești, deficiențele din domeniul tactic, precum insuficienta organizare a focului în apărare (mai ales a focului de flanc), caracterul mai puțin dinamic al manevrei în ofensivă, utilizarea luptei călare a unităților și marilor unități de cavalerie în condițiile în care focul nu mai îngăduia acest procedeu etc., reflectau carențe ale învățământului militar³.

Toate aceste deficiențe semnalate au constituit un punct de plecare în încercarea viitoare de reformare a armatei și a corpului de cadre.

Pentru început, la baza restructurării procesului de învățământ s-a situat crearea cadrului legislativ în care întreaga armată și-a redefinit și reconstruit structurile organizatorice, exigențele de personal și baza financiară și logistică necesară. În acest sens, la 23 iunie 1924, s-a votat *Legea cu privire la organizarea armatei*, care a stat la baza sistemului militar românesc în perioada interbelică, cu mai multe revizuri și completări, după anii 1930.

În interiorul acesteia, se regăsește și modul de organizare și funcționare al instituțiilor de învățământ militar. Sarcina conducerii și îndrumării învățământului militar a fost încredințată Marelui Stat Major, ce avea în compunerea sa o secție cu atribuția principală de a direcționa și coordona activitățile din acest domeniu, precum și Direcția școlilor, Direcția liceelor militare și inspectoratele generale de armă.

Un alt factor determinant în dezvoltarea și promovarea învățământului militar au fost curentele doctrinare ale epocii, menite să fundamenteze principiile unei doctrine militare naționale, dar care, au rămas tributare orientării spre fostele țări aliate, în special Franța. De altfel, perioada interbelică a fost influențată major de doctrina franceză, adoptată oficial de armata română. Aceasta era prea puțin flexibilă și adaptată nevoilor noastre, nelăsând loc dezbaterilor pe marginea eșecurilor și al învățămintelor trase din războiul mondial, fapt remarcat și de unii ofițeri români, care susțineau: "Doctrina franceză era stăpânită de războiul de stabilizare, pe care noi îl făcusem foarte puțin și nu se potrivea cu ceea ce făcusem noi în război și nici cu spiritul nostru"⁴. Inclusiv regulamentele franceze au fost folosite în mod curent în comandamentele și școlile militare din armata română. În opinia gânditorilor militari ai vremii, instituțiile militare, implicit învățământul militar, aveau un rol important în cristalizarea doctrinei militare autohtone, susținându-se ideea că, apărarea granițelor țării urma să fie realizată prin "punerea în acțiune a tuturor forțelor și mijloacelor de care dispune țara"⁵. În același timp, aceștia militau pentru caracterul formativ al învățământului militar, în care să primeze "spiritul de observație, gândirea și judecata" viitoarelor cadre ale oștirii⁶. Aceste exigențe se înscriau în curentul de idei promovat de renumitul psiholog, savant și filozof francez, Gustave Le Bon, care în lucrarea sa

Psihologia educației, preluată și de școala de război franceză, afirma că trebuia schimbată metoda de memorizare mecanică, artificială, cu cercetarea, descoperirea făcută în laboratoare și ateliere. "Elevul să nu fie un auditor pasiv, ci un actor al însăși vieții lui, prin el însuși. Nu o întreagă enciclopedie, nu retorică, erudiție și înșirare de ani, de date, de numiri și de calcule pe tabelă, ci aplicații, experiențe, demonstrații reale, lucrări de ateliere și laboratorii [...]. Este recomandată ca experiența să precede teoria"⁷.

În perioada 1919-1939, măsurile luate de conducerea armatei pentru reformarea și modernizarea acesteia au avut influență și asupra învățământului militar. Între anii 1919-1921, și-au reluat activitatea instituțiile desființate sau care și-au încetat activitatea temporar, iar învățământul militar s-a extins, cunoscând structuri și forme de organizare noi, în concordanță cu progresele științifice și tehnice manifestate pe plan intern și internațional. A crescut numărul liceelor militare, de la trei la șase, iar școlile militare de ofițeri activi, s-au diversificat. A apărut o a doua Școală militară de ofițeri de infanterie la Sibiu, Școala de ofițeri de geniu la București a devenit de sine stătătoare, s-au înființat școli de ofițeri de aviație la Oradea, Bacău și București (1924). S-au creat alte instituții de formare a ofițerilor cu noi profile: Școala de ofițeri de jandarmi (1932), Școala de ofițeri de artilerie antiaeriană (1939), Școala de ofițeri tehnici auto (1938), Institutul chimic militar (1927) și Institutul militar de educație fizică (1919-1938) ș.a. Tot în această perioadă au fost înființate alte școli de aplicație, cu profil divers, ce corespundeau noilor cerințe ale diverselor arme și specializări: Școala de aplicație a administrației (1921/1922), Școala de aplicație sanitară (1922), Școala de aplicație a ofițerilor de jandarmi și Școala de aplicație a ofițerilor chimiști (1922). Concomitent s-au diversificat și școlile militare pentru

pregătirea ofițerilor de rezervă, cele de subofițeri activi și de rezervă, de maiștri și meseriași militari (geniști, artificieri, armurieri, transmisioniști, instrumente sanitare, tehnic-auto, bucătari, croitori etc). Durata școlarizării era diferită potrivit legii de recrutare a armatei din 1930, care era de un an de zile pentru absolvenții liceelor și școlilor normale cu diplomă de bacalaureat și cei ai școlilor profesionale superioare care aveau dreptul de a fi admiși la cursuri universitare. Absolvenții școlilor politehnice și ai Institutului Național de Educație Fizică, transformată ulterior în Academia Națională de Educație Fizică (ANEF), erau pregătiți ca ofițeri de rezervă pe timpul școlarizării, la care se adăugau o convocare de patru luni la terminarea cursurilor și examenul de absolvire. În afară de aceasta, au mai fost utilizate și alte forme de pregătire și perfecționare a cadrelor (cursuri scurte de specializare, cursuri pregătitoare în vederea unor examene de grad ș.a) care au ridicat nivelul de complexitate al învățământului militar⁸.

Principalele elemente care au caracterizat sistemul învățământului militar din această perioadă au fost: diversificarea rețelei instituțiilor școlare sub raportul profilelor de pregătire; organizarea unităților de învățământ pe trepte de pregătire; o mai bună integrare a învățământului militar în sistemul general de învățământ, mediu și superior din țara noastră. Conținutul procesului instructiv-educativ a fost mai bine adaptat la progresele generale ale științei și tehnicii, ținând seama de aplicațiile lor în domeniul militar și de influența acestora asupra artei militare⁹.

Accesul la cariera militară, prin intermediul rețelei de învățământ românesc, era reglementat din punct de vedere legal, teoretic putând pătrunde tineri din toate categoriile sociale.

În perioada interbelică, față de cea antebelică, în *liceele militare* au pătruns un număr mai mare de tineri din mediul

rural sau din medii mai modeste (fii de învățători, slujbași rurali, țărani mijlocași; fii de militari cu grade inferioare; fii de mici slujbași din mediul urban) și din rândul altor naționalități care trăiau în România. Astfel, potrivit unor statistici, în perioada dintre cele două războaie mondiale, după mediul social de proveniență, 50% din elevii liceelor militare erau fii de țărani, 20% fii de muncitori, 30% fii de intelectuali. Liceele militare se numărau printre cele mai bune din țară sub aspectul calității și exigenței, cheltuielile de școlarizare erau mai mici decât în alte licee, iar cuantumul burselor era destul de mare. Datorită rigurozității și exigenței de la examenul de admitere, din numărul mare de candidați care se prezentau la examene erau selecționați doar cei cu o pregătire fizică și intelectuală deosebite, astfel că uneori locurile rămăneau necompletate¹⁰.

Deși învățământul și întreaga întreținere erau gratuite, candidații admiși plăteau totuși la intrarea în liceu o taxă, numită de "instalare", precum și o taxă anuală pentru cărți și rechizite. Doar orfanii de război erau scutiți de taxe¹¹.

Conținutul programelor și planurilor de învățământ a permis elevilor asimilarea unui nivel de cunoștințe deosebit de elaborat și modern, corespunzător cerințelor timpului. Programa școlară cuprindea discipline similare cu cele predate în liceele civile, la care se adăugau cele cu specific militar: însușirea regulamentelor generale, a instrucției, cunoștințe de administrație și legislație militară, de fortificație și artă militară. Disciplinele de specialitate se îmbinau cu cele de cultură generală, limbi străine, dar și cu cele de psiho-pedagogie, etică și comportament social adecvat. Durata învățământului a variat, în funcție de necesități și de apariția unor noi reglementări, ajungând la 7 și 8 ani, până în 1939.

Un rol important în asigurarea unui învățământ de calitate l-a avut corpul de cadre didactice, atent selecționat, format din

personalități atât militare cât și civile, care s-au remarcat în profesia lor. Calitatea pregătirii elevilor era demonstrată de rezultatele obținute de aceștia, în majoritatea cazurilor reușind să intre la școlile de ofițeri în fruntea promoțiilor, în comparație cu alți elevi proveniți din mediul civil.

La școlile militare (pregătitoare) de ofițeri, admiterea se realiza prin concurs, la care se puteau prezenta absolvenții, a cel puțin 7 clase de liceu, în vârstă de 17-21 ani, proveniți de la liceele militare și școlile civile (licee, școli normale, școli profesionale superioare). Criteriile de admitere au fost în general comune pentru toate unitățile de învățământ de acest fel, unele particularități fiind determinate de cerințele specifice unor genuri de armă (la artilerie, geniu și marină, candidații proveniți din licee civile trebuiau să fi urmat secția reală). La toate specialitățile puteau candida și subofițeri, în vârstă de cel mult 25 de ani, și absolvenți a 4 clase secundare (maiștri militari clasa III-a la marină). Între condițiile de admitere figurau obligația unui certificat de bună purtare și o dovadă care să ateste că respectivul candidat nu a fost îndepărtat din nicio școală militară sau civilă. Pentru ofițerii de cavalerie și artilerie se cerea în plus depunerea unei sume (care a variat în timp) în vederea cumpărării unui cal¹². După Primul Război Mondial, cerințele de completare a efectivelor de ofițeri, rărite în timpul conflagrației, au sporit foarte mult. Dar, această completare nu trebuia făcută cu orice fel de elemente, cum subliniau în publicațiile vremii unii ofițeri care erau și cadre didactice, pentru că “este o greșeală ca lipsa de candidați să fie înlăturată prin primirea de elemente slabe, care scad valoarea corpului ofițeresc”¹³. De aceea, începând cu anul 1927, condițiile de admitere în școlile militare de ofițeri, sub raportul studiilor au fost stabilite cu mai multă exigență: din 1930 s-a introdus cerința minimă a absolvirii liceului, iar din

1932, obligativitatea bacalaureatului¹⁴. Durata școlarizării a fost stabilită încă din 1903 la doi ani, situație care s-a perpetuat până în 1932. În perioada 1933-1938, durata s-a mărit la trei ani, revenind din 1939 la doi ani.

Programa școlară și programul de învățământ erau diferite în funcție de specificul armii, deși conținutul învățământului era în linii generale același pentru toate școlile de ofițeri, punându-se accent pe latura practică a acestuia. Viitorii ofițeri învățau educația militară (morală și profesională), tactica, cunoașterea regulamentelor și manualelor armii, fortificația, topografia, administrația și legislația, limbi străine, desen de toate genurile, exerciții militare și trageri la țintă etc. Pentru că ei erau pregătiți nu numai ca specialiști și comandanți, dar și ca oameni de societate, primeau, de asemenea, solide noțiuni de echitație, scrimă și chiar dans.

Corpul de cadre didactice, format din militari și civili, era ales din rândul celor cu o bogată experiență pedagogică și cu prestigiu în specialitatea lor. Mulți dintre acești profesori erau cunoscuți pe plan național și chiar internațional ca autori de manuale, cursuri sau lucrări științifice, în timp ce unii dintre ei activau și în învățământul superior.

Școlile speciale (de aplicație), care din 1937 au ajuns să acopere fiecare din genurile de armă și specialități ale armatei (infanterie, artilerie, cavalerie, geniu, marină, aviație, administrație, medicină, chimie, jandarmi), alcătuiau, așa cum am arătat, împreună cu școala de ofițeri, un sistem de pregătire pe două trepte: una de formare a ofițerului și una de perfecționare a pregătirii lui. Absolvenții acestor școli puteau înainta ierarhic fără a mai face alte studii, până la gradul de căpitan inclusiv. Perioada de pregătire a ofițerilor a fost mai scurtă în primii ani de la înființare (de la 3 luni și jumătate la 9 luni), respectiv, până la Primul

Război Mondial, pentru ca, după 1922 să se intre într-un regim normal de școlarizare, durata cursurilor ajungând la 1-2 ani, în funcție de specificul armeei.

Și *ofițerii rezerviști* au continuat să fie incluși în acest program de învățământ. Majoritatea ofițerilor de rezervă proveneau din rândul absolvenților de bacalaureat (liceu) și voluntarilor (recrutați dintre absolvenți de liceu fără bacalaureat și ai altor școli secundare: de comerț, poduri și șosele, poștă, sanitare, etc)¹⁵. După 1919, potrivit reglementărilor din acea vreme, în aceste școli erau admiși absolvenții instituțiilor de învățământ superior, bacalaureații, absolvenții școlilor profesionale superioare și cei ai școlilor normale, cu diplomă de capacitate. Admiterea în școală se făcea prin concurs, afluența tinerilor spre aceste școli fiind destul de mare. Durata învățământului a fost inițial de un an, după care s-a mărit la doi ani, adoptându-se programele de învățământ ale școlilor de ofițeri activi.

Și pentru pregătirea *subofițerilor* funcționau câteva școli (îndeosebi pentru infanterie și cavalerie), înființate între 1885-1910, cu structuri organizatorice supuse unor modificări frecvente, ce căutau eficientizarea formării cadrelor din această categorie. După 1919, pe lângă pregătirea corpului de subofițeri, s-a adăugat necesitatea formării unui corp de maiștri militari cu o pregătire adecvată necesităților de exploatare, întreținere și reparare a tehnicii militare tot mai complexe. Cursanții primeau, pe parcursul a doi ani, cunoștințe elementare de cultură generală și militară.

La *Școala Superioară de Război*, conținutul învățământului a urmat o linie ascendentă, greutățile fiind treptat depășite. Admiterea se făcea prin concurs, la care se puteau prezenta locotenenții și căpitanii de toate armele în vârstă de cel mult 35 de ani, absolvenți ai școlii speciale cu o vechime în armată de cel puțin

șase ani, din care trei ani în serviciul efectiv al unității, cu notări foarte bune din partea șefilor ierarhici și remarcați pentru cultura, caracterul și aptitudinile lor militare. Concursul de admitere consta din: examen medical, probe scrise de cunoștințe generale (istorie, geografie) și militare (lucrări de tactică la nivel regiment-divizie), probe orale (tactică, regulamente, o limbă străină de largă circulație), o probă practică în teren. Pe parcurs s-au mai adus unele modificări probelor examenului de admitere și conținutului programului de învățământ, în scopul sporirii exigenței în privința calității pregătirii cursanților¹⁶. Programa de studii cuprindea cursuri teoretice de comandament și de stat major și aplicații la clasă și în teren; călătoria de stat major pentru studierea și cunoașterea teritoriului teatrelor de acțiune militare, a principalelor direcții de ofensivă sau de executarea de lucrări topografice și participarea la manevrele anuale executate de marile unități ale armatei. Călătoria de instrucție avea loc la sfârșitul anului al doilea și se combina cu o aplicație la nivel de divizie sau corp de armată. După Primul Război Mondial, învățământul în Școala Superioară de Război a fost influențat de concepția doctrinară franceză, caracterizată multă vreme prin prioritatea acordată defensivei, în speță războiului de tranșee. Mai târziu, când în principalele armate europene a început să-și facă loc ideea că într-un viitor război vor avea pondere tot mai mare operațiile mobile, purtate cu trupe motorizate și de tancuri, sprijinite masiv de aviație, această orientare a fost preluată și introdusă în programele școlare pentru anii 1936-1937 ale Școlii Superioare de Război.

Putem afirma că sistemul de învățământ militar a reprezentat cel mai important mijloc de formare a corpului de cadre militare al armatei române, de formare a unei elite militare, reprezentative. Continua dezvoltare a artei militare, a tehnicii de luptă și

armamentelor moderne, dezvoltarea organismului militar, au obligat factorii politico-militari să se preocupe de extinderea și diversificarea rețelei de învățământ din cadrul armatei. La o privire de ansamblu asupra acesteia, se constată că în pofida diversității instituțiilor de învățământ existente, profilate pe genuri de armă și specialități, ea nu a fost completă. O parte din deficiențele majore ale organismului militar din perioada 1919-1939, ale căror repercusiuni s-au făcut simțite în următoarea conflagrație mondială, au fost în strânsă corelație atât cu deciziile de natură politică, dar și cu perioadele de criză economică, care au afectat bugetul alocat armatei și implicit instituțiile de învățământ. Dacă în domeniul tactic învățământul militar a ținut pasul cu progresele realizate în arta militară și în tehnica de luptă din țările dezvoltate, au fost înregistrate lacune în asigurarea punerii în practică a cunoștințelor dobândite, printr-o înzestrare insuficientă cu mijloace și tehnică de luptă modernă. Astfel, nu a existat o unitate școlară în care să fie formați ofițerii în specialitatea “tancuri” și multă vreme nici în specialitatea “tehnici auto”, deși prima conflagrație mondială și conflictele militare care au avut loc după terminarea acesteia, au demonstrat că se impunea mecanizarea și motorizarea armatei. O atenție mai mare s-a acordat acestui aspect abia în anul 1937, prin înființarea unui “inspectorat al motomecanizării” și prin constituirea primelor unități de trupe motomecanizate (tancuri, infanterie moto și unități de sprijin motorizate)¹⁷.

Greutățile mari întâmpinate în acest domeniu de conducerea politico-militară a țării, au constat în lipsa unei industrii autoh-tone de armament, muniții și tehnică de luptă, precum și lipsa unor mijloace financiare suficiente pentru a fi puse la dispoziția Ministerului de Război. Cantitățile mari de armament și tehnică militară reclamate de sporirea efectivelor și permanentizarea

armatei, trebuiau aduse din străinătate, la prețuri foarte mari. Cu toate că statul român a făcut eforturi financiare pentru achiziționarea de armament perfecționat pentru dotarea trupelor, acestea s-au dovedit insuficiente în condițiile tehnico-tactice ale câmpului de luptă modern.

Din păcate, situația întâlnită și înainte de Primul Război Mondial avea să se repete și în perioada interbelică, insuficienta dotare tehnică constituind unul dintre cele mai mari neajunsuri pentru învățământul militar. Factorii de decizie politici și militari români au acordat prea puțină atenție dotării și instruirii armatei în condițiile unei severe economii bugetare. Astfel, până la sfârșitul mării crize economice din 1929-1933, armata română a fost redusă la maximum, din cele 18 luni de instrucție pentru perioada activă se executau doar cinci, restul timpului soldații fiind trimiși acasă în “concedii bugetare”. Armamentul și echipamentul erau aceleași cu care făcuseră primul război, aflate într-un grad avansat de uzură fizică și morală. De abia după 1933 a început o perioadă de relativă modernizare în această privință, în care o parte din unitățile de infanterie au primit armament modern și s-au organizat unități motorizate de artilerie grea. Cât privește armamentul antitanc, tancul și unitățile motorizate, acestea lipseau cu desăvârșire. Tunurile antitanc românești erau tot din Primul Război Mondial, cu tracțiune hipo și proiectile ce nu puteau străpunge blindajul noilor tancuri apărute pe câmpul de luptă în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, în timp ce armamentul aerian lipsea cu desăvârșire. Înlocuirea acestora ca și înființarea unor divizii motorizate și blindate au fost realizate abia în primăvara anului 1944.

Învățământul militar românesc și-a păstrat, în bună măsură, caracterul preponderent teoretic și în perioada interbelică, deși procesul de modernizare a acestuia a fost evident în acești ani.

Concluzii:

În ansamblu, învățământul militar românesc, în perioada 1919-1939, a reprezentat principala modalitate de formare și de perfecționare a corpului de cadre al armatei române, potrivit cerințelor de modernizare ale epocii. În pofida deficiențelor semnalate, el a fost unul deschis, permițând accesul tuturor categoriilor sociale, la cariera militară. Din acest punct de vedere, în România, ofițerii și subofițerii nu au format o “castă”, ca în alte țări (Germania, de pildă).

Conținutul învățământului a fost în bună măsură adecvat tendințelor manifestate pe plan mondial în această perioadă. Contactul cu realitățile câmpului de luptă modern, cu noutățile în planul evoluției artei și strategiei, apărute pe plan mondial, a fost facilitat și de trimiterea la studii și stagii de pregătire în străinătate. În perioada interbelică, Franța și Italia au fost cele mai importante țări unde s-au pregătit ofițerii români sau și-au perfecționat pregătirea. Franța a ocupat primul loc în rândul țărilor europene, care au primit la studii și stagii de perfecționare militarii români. Aceștia au frecventat cursurile unor școli militare de prestigiu, precum: Școala Superioară de Război, care în perioada interbelică a avut 48 de absolvenți români, Școala Specială de la Saint-Cyr, Școala de aplicație și artilerie de la Fointainebleau, Școala de aplicație și geniu de la Versailles, Școala superioară de marină din Paris etc. În perioada 1924-ianuarie 1938, numărul celor trimiși în Franța a fost de 174, o cifră destul de mare în comparație cu cei aflați la studii în alte țări europene¹⁸.

De asemenea, un rol important l-a avut publicistica militară, fiind editate atât reviste cu tematică generală, cum a fost “România Militară”, cât și reviste ale armelor, la care aveau acces atât corpul de cadre didactice, dar și elevii instituțiilor de învățământ. Pe acest tărâm s-au întâlnit curente de idei și opinii ale gânditorilor

și specialiștilor militari români, dar și străini, ce au dezbătut probleme de artă militară, strategie, tehnică și tactică de luptă, dar și subiecte de istorie militară, psihopedagogie, igienă sau educație.

Putem conchide că învățământul militar din perioada interbelică, a reprezentat un bastion înaintat al reformării și modernizării armatei. Întreaga politică de formare și pregătire a cadrelor de conducere și de stat major după modele avansate ale timpului, care să corespundă atât necesităților proprii ale armatei naționale cât și nivelului de dezvoltare tehnic și tactic al armatelor din țările dezvoltate europene, și-a dovedit eficiența în timp, atât în perioada de pace cât și în timpul următoarei conflagrații mondiale.

NOTE

¹ Constantin Oprea, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *Învățământul militar românesc. Tradiții și actualitate*, Editura Militară, București, 1986, p. 125.

² Generalul R. Scărișoreanu, *Fragmente din războiul 1916-1918, Istorisiri documentate*, ediția a II-a, Tiparul cavaleriei, 1934, p. 3.

³ *Contribuții la istoria învățământului militar din România*, vol. II, Editura Militară, București, 1978, p. 97.

⁴ *Cartea Amintirilor Absolvenților; o sută de promoții*, ediție îngrijită, note, indice persoane etc de Mircea Agapie, Aurel Pentelescu, Ion Emil, București, p.79.

⁵ General Grigore Constandache, *Statul*, Enciclopedia României, vol. I, București, 1938, p. 655; 698.

⁶ Constantin Oprea, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *op.cit.*, p. 128.

⁷ Col. Negreanu N., *Problema educațiunei*, în „Revista militară”, nr.1 (ianuarie)/ 1921, p. 98.

⁸ Constantin Oprea, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *op.cit.*, p. 129.

⁹ *Contribuții la istoria învățământului militar din România*, vol. II, Editura Militară, București, 1978, p. 97.

¹⁰ Constantin Oprea, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *op.cit.*, p. 138-139.

¹¹ „Monitorul Oastei”, nr. 3/1939, p. 525.

OCCASIONAL PAPERS, anul 6, nr. 8, 2007

¹² „Monitorul Oastei”, nr. 9/1921, p. 271; nr. 9/1922, p. 297; nr. 12/1924, p. 325.

¹³ Colonel Ioan Florescu, *Criza de ofițeri*, în „Revista Artileriei”, nr. 11/1924, p. 584.

¹⁴ Constantin Oprea, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *op.cit.*, pg. 154.

¹⁵ „Monitorul Oastei”, nr. 34/1881, p. 713, *Regulament pentru angajarea voluntarilor pe unu și doi ani și a bacalaureaților pe șase luni*.

¹⁶ Constantin Oprea, Dumitru Atanasiu, Victor Atanasiu, *op.cit.*, p. 113.

¹⁷ *Ibidem*, p. 151.

¹⁸ Maria Georgescu, *Cadeți români la Saint Cyr/Cadets Romains à Saint Cyr*, Editura Militară, București, 2002, p. 77.

SELECȚIA PERSONALULUI ȘI EXIGENȚELE REFORMEI MILITARE (1919-1939)

locotenent-colonel Laurențiu-Cristian Dumitru

Concluziile desprinse în urma desfășurării campaniilor armatei române, pe parcursul primei conflagrații mondiale, au constituit punctul de plecare al complexului și anevoiosului proces de reformă și optimizare a sistemului național de apărare al României întregite.

În cadrul procesului de reorganizare a sistemului militar românesc, s-a pornit de la experiența furnizată de războiul recent încheiat și cerințele impuse de nevoile apărării statului român, fapt ce a modelat și influențat inclusiv modul de organizare și desfășurare a selecției, recrutării și încorporării efectivelor necesare armatei române. Totodată, acest proces a reprezentat o bună oportunitate de cunoaștere a armatei de către societate, iar capacitatea armatei de a-și promova imaginea constituia un factor de primă importanță.

În granițele sale interbelice, România avea o suprafață de 295 049 kmp (față de 137 000 kmp înainte de 1918) și o populație de 18 052 896 locuitori, în 1930, față de aproximativ 7 250 000 locuitori, cât avea în anul 1913. După cum se preciza în Constituția din martie 1923, România era un stat național unitar și indivizibil. Conform datelor recensământului din 1930, românii reprezentau

71,9% din totalul populației, maghiarii 7,9%, germanii 4,4%, evreii 4% etc.

Asigurarea unor proporții corespunzătoare între diferitele arme și servicii, precum și nivelul resurselor avute la dispoziție de către statul român, au impus forurilor conducătoare politico-militare ale țării inițierea și, ulterior, dezvoltarea unor demersuri de natură juridică, politică, economică, financiară și militară în vederea realizării reformei sistemului militar românesc și întărirea potențialului militar al României.

Reorganizarea armatei române imediat după Primul Război Mondial a constituit o preocupare a conducerii politico-militare din acea epocă. Prezintă interes, sub acest aspect, un document intitulat „Proiectul de reorganizare a armatei”, elaborat de Marele Stat Major al armatei române în anul 1920, proiect care, în linii generale, a stat la baza procesului de reformă a armatei o bună perioadă de timp.

În acest document, reorganizarea armatei era considerată ca o necesitate de stat, impusă pe de o parte de noile principii de organizare militară reieșite din experiența Primului Război Mondial, iar pe de altă parte din nevoile rezultate ca urmare a reîntregirii României. Organizatorii armatei române întrevădeau încă de atunci rolul crescut al tehnicii militare în dezvoltare, inspirați în mare măsură de experiența armatelor victorioase în prima conflagrație mondială.

Astfel, documentul precizează că „în armata franceză, circula deja părerea că pe viitoarele câmpuri de luptă nu se vor mai întâlni luptători cu pieptul deschis și că infanteria se va găsi poate îmbarcată în care blindate. Este aproape sigur, pe de altă parte, că luptele aeriene din ultimul război vor deveni adevărate bătălii, cu urmări considerabile pentru mersul războiului”¹.

În ansamblul lor, măsurile ce au înrâurit reforma militară au avut în vedere cu precădere, pe lângă experiența proprie dobândită în urma campaniilor din cursul primei conflagrații mondiale și experiența franceză. Aceasta nu numai datorită faptului că armata franceză era aureolată de marile bătălii câștigate și de victoria finală, ci și pentru că forurile decizionale politice și militare de la București căutau un model în domeniul militar, iar acesta era furnizat de puterile occidentale și în special de Franța. Aici era identificat principalul sprijin extern în cazul în care statul român ar fi devenit ținta unei agresiuni².

Înaltul Decret Regal nr. 1162, din 18 martie 1920, stipula demobilizarea armatei cu începere din 20 martie același an³. Contingentele 1910-1915, aflate la acea dată în concediu nelimitat, au fost considerate demobilizate astfel: la 10 decembrie 1919 au fost demobilizați cei din contingentele 1910-1912, iar la 1 februarie 1920, ceilalți. Militarii din contingentele 1914-1915, rechemați sub arme după 1 februarie 1920, erau demobilizați cu începere de la 20 martie același an, operațiunea continuând cu demobilizarea, la 1 mai 1920, a contingentului 1916. Ulterior acestei date, în organica armatei se mai aflau contingentele 1917-1921, totalizând un număr de 11 456 ofițeri și 265 500 trupă⁴.

Constituția adoptată în 1923 fundamenta noul cadru legislativ în care urma să se deruleze activitatea armatei române. În capitolul „Despre puterea armată”, referirile la organismul militar confereau continuitate operei de apărare a țării, furnizând elementele de bază pentru organizarea sistemului militar în noul context politico-statal al României întregite, stabilind între altele și obligațiile militare ale tuturor cetățenilor țării. Decurgând din prevederile textului constituțional, se adoptă la 23 iunie 1924 „Legea relativă la organizarea armatei”, prilej cu care erau abrogate legile privitoare la organizarea armatei din 18 aprilie 1910 și 8 mai 1913⁵.

Potrivit acestei legi, forța armată a țării se compunea din armata activă cu cadrele permanente, rezerva ei și milițiile. Serviciul militar, cu durata de 2 sau 3 ani (la aviație, marină, grăniceri și jandarmi), era obligatoriu pentru totalitatea cetățenilor bărbați valizi ai țării, începând de la vârsta de 21 de ani, fără deosebire de starea socială, credința religioasă sau apartenența etnică. În timp de campanie, militarii activi și rezerviștii până la vârsta de 29 de ani formau partea operativă a armatei, cei în vârstă de până la 40 de ani constituind rezerva armatei. Miliția era formată din bărbații valizi între 41 și 50 de ani ce urmau să încadreze serviciile auxiliare ale armatei (aprovizionare, pază interioară etc). Prin aceeași lege, teritoriul țării a fost împărțit, din punct de vedere al responsabilității militare, în corpuri de armată (cu sarcini operative), în a căror arie de competență s-au constituit corpurile teritoriale având printre altele, misiunea de a organiza și desfășura în timp de pace selecția, recrutarea și incorporarea tinerilor militari. În subordinea corpurilor teritoriale se aflau cercurile de recrutare corespunzătoare fiecărui județ.

În iunie 1928 au fost reorganizate cercurile de recrutare, rămânând câte unul în fiecare județ și în București. Corespunzător acestei perioade, efectivele aflate anual sub arme nu depășeau 125 000-150 000 militari. Anual, din fiecare contingent erau încorporate aproximativ jumătate din efectivele planificate, ceilalți tineri rămânând, în bună măsură, în afara procesului de instruire⁶.

După Primul Război Mondial, a fost adoptat sistemul mixt de încorporare (la nivel regional și național), recruții îndeplinind serviciul militar atât la unitățile dislocate pe teritoriul județelor unde domiciliu, cât și la alte unități dislocate în afara zonei de responsabilitate a corpului de armată pe raza căruia locuiau. Deși s-au efectuat cheltuieli mai mari și a sporit volumul transporturilor feroviare ocazionate de încorporări și de treceri în rezervă, apli-

care acestui sistem a contribuit la realizarea unei rezerve instruite, distribuite pe întreg teritoriul țării. S-a realizat, astfel, completarea unităților cu recruți selecționați după studii, apartenență politică, stare socială, calificare profesională, în funcție de specificul și tehnicitatea diferitelor unități. De asemenea, acest sistem asigura o repartiție proporțională, pe județe, a rezervelor instruite.

Reducerea duratei serviciului militar după Primul Război Mondial a constituit o preocupare generală a statelor, dictată de conjunctura internațională, dar și ca urmare a distrugerilor cauzate de război și de criza economică ce i-a urmat. Din aceste considerente, durata serviciului militar în armatele statelor europene, inclusiv în România, a fost, pentru majoritatea armelor, de doi ani și numai pentru armele, specialitățile și serviciile cu o mai mare complexitate și tehnicitate avea o durată de trei ani.

Exigențele reformei militare s-au împlinit treptat, luându-se în prealabil unele măsuri de natură să întărească nivelul combativ al armatei. Printre cele mai importante, au fost socotite pregătirea și instruirea premilitară (preregimentară) a tinerilor și sporirea numărului cadrelor armatei, îndeosebi cu ofițeri inferiori și subofițeri⁷.

Concentrarea tuturor disponibilităților factorului demografic românesc s-a reflectat direct în realizarea unor capacități de mobilizare superioare, creșterea efectivelor influențând pozitiv dimensiunile sistemului național de apărare. Din experiența Primului Război Mondial și din practica unor țări europene avansate s-a constatat că în cazul unei mobilizări generale, pentru susținerea efortului general de apărare, se putea angaja 18% din populația țării. Cu un asemenea procent a operat și Marele Stat Major al armatei române, care, aplicat la cei aproximativ 18 000 000 de locuitori, permitea un potențial de mobilizare de peste 3 000 000

de oameni. Dintre aceștia 1 432 125 erau militarii activi și în rezervă, adică 45,3% din totalul care putea fi angajat la mobilizare, iar 1 722 914 (54,7%) însumau rezerva de completare. Din cifra totală pe care se conta în caz de mobilizare, Marele Stat Major a repartizat 76,7% din efective armatei de operații, 15,8% unităților și formațiunilor de servicii și 7,5% unităților teritoriale. În cadrul armatei de operații, forțele combatante dețineau un procent de 68,42%⁸.

În această etapă, armata română s-a dezvoltat organizatoric îndeosebi pe orizontală, necesitățile impunând creșterea efectivelor, în special a celor de infanterie, fără însă a se putea asigura necesarul de armament și tehnică militară specifice unei armate moderne a vremii, în parte din cauza lipsei resurselor financiare alocate acestui scop.

Pe baza prevederilor constituționale, forurile de conducere au adoptat legi, decrete, decizii ministeriale, instrucțiuni și regulamente în care se reglementau toate aspectele vizând puterea militară a țării și se sublinia caracterul strict defensiv al întregii organizări a organismului militar românesc. Din spectrul legislativ ce privea organismul militar în perioada interbelică, se impun atenției mai multe legi.

Legea de organizare a armatei din iunie 1924 a reprezentat în esență o statuare a mutațiilor survenite în cadrul organismului militar românesc, generate de redimensionarea apărării în funcție de potențialul demografic, economico-financiar și teritorial al României întregite.

Legea pentru recrutarea armatei, adoptată în iulie 1930, ce făcea referiri directe la organizarea recrutării în armata română și Legea relativă la modificarea legii de organizare a armatei, adoptată în mai 1932, au marcat noi etape în evoluția spre modernizare și perfecționare a structurilor organismului militar românesc⁹.

Ca element de noutate, se remarcă prevederea legii pentru recrutare conform căreia, cetățenii români se aflau „în completare” o perioadă de 2 ani (aviație, marină, grăniceri și jandarmi) sau 3 ani (celelalte arme și servicii) după executarea serviciului militar. După expirarea celor 5 ani cât erau sub arme și în completare, cetățenii români erau cuprinși în următorii 15 ani în rezerva armatei, de la vârsta de 41 de ani figurând în cadrul milițiilor, astfel încât, în contextul acestor reglementări, obligațiile militare însumau 29 de ani. Pe aceleași coordonate se înscrie și adoptarea Legii relative la stabilirea cadrelor și efectivelor armatei în 1932¹⁰, precum și Legea pentru modificarea legii de modificare a organizării și funcționării Ministerului Apărării Naționale în 1933¹¹. Acest cadru legislativ conferea continuitate, fără modificări de substanță, ale modului de selecționare și recrutare a personalului armatei, acesta rămânând în vigoare până după cel de-al Doilea Război Mondial.

Totodată, Legea asupra organizării națiunii și teritoriului pentru timp de război, promulgată la 23 aprilie 1933, preciza că organizarea națiunii și a teritoriului au drept scop punerea în valoare a tuturor forțelor și resurselor țării pentru asigurarea apărării naționale, responsabilitatea pregătirii acestora revenind guvernului. Legea conținea obligații privind angajarea întregii populații la efortul de consolidare a apărării naționale, dezvoltarea industriei proprii de apărare, a agriculturii și comunicațiilor în perspectiva satisfacerii acestui deziderat. Se prevedea, în acest sens, faptul că toți cetățenii țării, supuși obligațiilor militare, făceau parte din forțele armate, iar cei ce nu aveau asemenea îndatoriri, puteau fi obligați în timp de război să presteze un serviciu în interesul apărării naționale.

Evaluând ca viabil și de preferat sistemul serviciului militar obligatoriu, în comparație cu sistemul angajării voluntare, gân-

ditorii militari ai epocii apreciau că „aplicațiunea acestui principiu, este nu numai folositoare, prin faptul că asigură în cantitate cel mai mare contingent posibil de oameni ce se cheamă sub arme, dar permite încă să se facă o bună selecțiune în interesul calității și al prestigiului ce armata trebuie să aibă (...); scop ce cu orice alt sistem, fie chiar cu înrolările voluntare, nu se poate atinge. Sistemul angajărilor voluntare este costisitor, insuficient și lipsit de forța morală. În țările unde serviciul militar este obligatoriu pentru toți, soldații cetățeni ai aceleiași patrii sunt mai puțin pretențioși în a greva finanțele statului”¹².

În legătură cu oportunitatea serviciului militar obligatoriu, unii specialiști militari ai epocii apreciau că, în lipsa unor mijloace tehnice introduse pe scară largă în dotarea armatei, acest sistem rămânea soluția viabilă pentru organismul militar românesc. În schimb, ca un exemplu de succes, în acord cu exigențele războiului modern, era prezentat cazul armatei britanice. Astfel, se aprecia că „această armată fără a fi sub regimul unor restricțiuni, a renunțat la serviciul militar obligatoriu, pentru a-și constitui o armată de meserie de timp de pace care are la spatele său masa foștilor combatanți, iar după epuizarea acestora, prin îmbătrânire, dispune de masa populației care primește o educație fizică așa de dezvoltată încât o face aptă să producă în scurt timp, buni auxiliari sau chiar luptători de războiu. Dacă mai adăogăm la aceasta, introducerea mașinismului care deja astăzi este o realitate, vedem că armata engleză este cea mai apropiată de forma corespunzătoare exigențelor războiului viitor și este pe cale să devină în curând o mare putere continentală la înălțimea puterii sale navale”¹³.

Criza economică din 1929-1933 a marcat vizibil și potențialul militar al României, generând o seamă de reduceri atât a numărului celor recrutați (o mare parte din tinerii incorporabili fiind

amânați), a ponderii diferitelor arme și servicii în cadrul armatei, cât și a dotării acesteia.

La nivelul anului 1932, armata de operații urma să cuprindă un număr de 32 divizii de infanterie, patru divizii și o brigadă independentă de cavalerie, trupe de grăniceri, aviația și marina militară¹⁴. Cea mai mare pondere în compunerea armatei o deținea arma infanterie – 45,6% din efective, urmată de artilerie – 11,2%, geniu – 7%, jandarmerie – 4,8%, cavalerie – 4,6%, aviație – 2%, grăniceri – 1,5%, marină – 1,3%. Serviciile și alte formațiuni necombatante totalizau aproximativ 22% din efectivul armatei¹⁵. Se constată o ușoară reducere a procentajului infanteriei și o ridicare sensibilă a ponderii armelor tehnice, existând totuși serioase lacune în dotarea cu armament automat și artilerie de calibru mare și mijlociu din organica unităților și marilor unități de infanterie¹⁶. Lipsa în cantitățile necesare și de calitate a mijloacelor motomecanizate din înzestrarea armatei au determinat, deși într-o proporție redusă, menținerea cavaleriei ca principală componentă de manevră a forțelor terestre.

Analiza cantitativă evidențiază unele schimbări semnificative: ponderea cavaleriei s-a diminuat de la 11% la 6%, în timp ce aceea a unităților de geniu și de comunicații a crescut de la 3,8% la 7%. În schimb, din punctul de vedere al mobilității și al ponderii categoriilor moderne de arme (tancuri, aviație, artilerie antiaeriană și antitanc etc.) se manifesta o serioasă rămânere în urmă¹⁷.

În acest sens, se aprecia că „reorganizarea armatei este operă de durată și trebuie făcută în etape. Tranziția către o organizare modernă va trebui însă, pentru a nu întârzia prea mult, să urmeze două căi bine distincte. Astfel, pe deoparte se vor introduce perfecționări succesive de amănunt la întreaga armată deodată și în mod uniform; în același timp, se va începe organizarea de mari unități absolut moderne, utilizând toate produsele științei

și tehnice actuale. Asemenea mari unități moderne se vor înmulți apoi, în raport cu posibilitățile financiare ale statului. (...)

De altfel, se pare că marile armate occidentale au și adoptat o asemenea metodă, întrucât au și apărut în manevrele executate în ultimii ani, mari unități organizate pe principiul motorizării generale”¹⁸.

Totodată, se impune atenției faptul că în perioada interbelică, din cauza greutăților economico-financiare, România, deși poseda un însemnat potențial demografic (în anul 1938, numărul bărbaților între 21 și 49 ani, supuși obligațiilor militare, era de aproximativ 3,7 milioane), ea nu a putut menține sub arme decât aproximativ 200 000 de oameni, ceea ce reprezenta doar 2,2% din populația de sex masculin a țării, în timp ce în unele state europene, în aceeași perioadă, aceste procente erau de două-trei ori mai mari.

După Primul Război Mondial s-a cristalizat un curent de opinie ce susținea necesitatea reducerii serviciului militar, pentru a da posibilitatea instruirii tuturor tinerilor ajunși la vârsta recrutării, ceea ce ar fi avut, în concepția susținătorilor acestei opinii, urmări pozitive asupra dezvoltării economice a țării. O astfel de măsură trebuia însoțită însă, în accepția forurilor politico-militare române, de sporirea gradului de instruire a populației, de accentuarea dezvoltării economice a țării, de introducerea pregătirii premilitare și de suplimentarea numărului de ofițeri și subofițeri activi ai armatei¹⁹.

Totodată, gânditorii militari ai epocii apreciau că exigențele reformei militare impuneau ca reducerile ce se intenționa a fi operate în cadrul efectivelor militare în timp de pace, să urmeze și nu să preceadă procesul de modernizare a armatei. Însă, la 1 septembrie 1933, de pildă, la nivelul întregii armate române exista un deficit de 3 237 ofițeri activi combatanți, reprezentând 20% din necesarul de 16 189 ofițeri, stabilit de legea cadrelor din 1932²⁰.

Făcând referire la principiile de selecție, recrutare, încorporare și mobilizare, Legea pentru recrutarea armatei, promulgată la 4 iulie 1930, stabilea durata obligațiilor militare ale cetățenilor români la 29 de ani, de la vârsta de 21 de ani până la 50 de ani împliniți, precum și împărțirea în funcție de vârstă pe durata acestei perioade:

- stagiul militar activ – doi ani (trei ani pentru marină, jandarmerie și grăniceri);
- completarea – trei ani (doi ani pentru marină, jandarmerie și grăniceri);
- rezerva – 15 ani;
- milițiile – 9 ani²¹.

Această distribuire a resurselor umane era justificată de necesitatea obținerii unei compoziții omogene a marilor unități și unităților tactice ale armatei în caz de mobilizare.

Principiul juridic al legii consta în obligativitatea serviciului militar, generală și personală pentru toți cetățenii, indiferent de starea socială, originea etnică sau confesiunea religioasă²².

Tinerii erau încorporați la data de 1 februarie a fiecărui an, iar din 1932 la 1 noiembrie, așa cum de altfel se procedase până în 1925. Procesul era organizat unitar și condus de Marele Stat Major, care stabilea efectivele ce urmau să fie încorporate în fiecare an, în funcție de necesitățile de încadrare a marilor unități, unităților și formațiunilor armatei, în limitele alocațiilor bugetare ale Ministerului Apărării Naționale destinate acestui scop. Selecția, recrutarea și încorporarea intrau în sarcina corpurilor teritoriale și implicit a cercurilor de recrutare, organe ce executau efectiv aceste operațiuni prin intermediul birourilor de recrutare. Formal, acțiunea de recrutare începea prin emiterea ordinului Marelui Stat Major. La buna desfășurare a acestei operațiuni concureau și autoritățile administrative civile.

Algoritmul selecției și recrutării trupei comporta o serie de etape necesare pentru transpunerea în practică a acestei activități. Tabelele de recensământ ale tinerilor care îndeplineau condițiile impuse de lege pentru încorporare erau alcătuite de către primarii localităților, după consultarea registrului de nașteri al clasei care urma la recrutare, împreună cu cercurile de recrutare respective. Aceste tabele erau afișate pentru a fi cunoscute de către toți tinerii interesați²³.

Recrutarea propriu-zisă consta din selecționarea după tabelele de recensământ a celor apți pentru îndeplinirea serviciului militar, fiind clasați de către consiliul de recrutare drept combatanți și pentru serviciile auxiliare. După această clasificare, tinerii erau repartizați pe arme și servicii de către consiliul de recrutare format din:

- un ofițer superior, delegat al Ministerului Apărării Naționale;
- șeful biroului de recrutare respectiv;
- un medic militar, numit de Inspectoratul General Sanitar din Ministerul Apărării Naționale;
- prim-pretorul sau pretorul plasei respective;
- un membru al Consiliului județean sau municipal, delegat de consiliul respectiv²⁴.

Selecția contingentului se efectua numeric de către Marele Stat Major, care centraliza rezultatele de la toate centrele de recrutare, repartizi nominală fiind executată la cercurile de recrutare de către o comisie specială. În urma activității desfășurate de comisiile de recrutare, timp de 60-70 de zile, cu începere de la 1 martie, era alcătuit contingentul anual, format din toți tinerii declarați apți pentru încorporare.

Tinerii care nu îndeplineau condițiile de încorporare, amânați, dispensați sau care din cauza alocațiilor bugetare reduse ale armatei nu puteau fi încorporați constituiau prisosul de contin-

gent. Aceștia rămâneau timp de doi ani la dispoziția Ministerului Apărării Naționale care îi putea chema pentru instrucție, completarea efectivelor sau pentru activități în cadrul serviciilor auxiliare ale armatei²⁵.

În raport cu datele transmise de Marele Stat Major, comisiile de recrutare operau și repartizi nominală a tinerilor, pe arme, specialități și servicii.

Încorporarea contingentului era ultima operațiune efectuată de către cercurile de recrutare, aceasta având loc în principiu la data de 1 noiembrie pe baza ordinului individual de chemare, sau la data precizată în ordinul Marelui Stat Major. După prezentarea la cercurile de recrutare, tinerii erau preluați de corpurile de armată pentru care erau repartizați, unde erau supuși unei noi vizite medicale în vederea depistării celor deveniți inapți în perioada cuprinsă între operațiunea de recrutare și cea de încorporare.

În aplicarea principiului juridic al încorporării, ce invoca obligativitatea generală și personală a serviciului militar, au intervenit excepții legale, din considerente de ordin social, familial, moral, ce au generat o serie de situații de genul:

a) *scutiții* – tinerii care din cauza unor afecțiuni fizice (infirmități permanente, temporare etc.) erau inapți medical pentru îndeplinirea stagiului militar. Cei care pe parcurs deveneau apți pentru serviciul militar erau revizuiți și implicit încorporați;

b) *amânații* – tinerii care la recrutare, din cauza unor afecțiuni fizice temporare, nu puteau fi încorporați cu contingentul din care făceau parte. Aceștia se prezentau anual consiliului de recrutare al centrului de recrutare care i-a amânat în vederea efectuării unei noi examinări medicale, urmând ca eventual la a treia prezentare să fie clasați definitiv. Cei apți pentru serviciul militar erau încorporați cu contingentul anului respectiv. Cei

care nu posedau aptitudinile necesare, însă nu erau categoric infirmi, erau selecționați și încorporați cu destinația serviciilor auxiliare (conducători, șoferi, meseriași, serviciu de birou etc.). Tinerii care nu erau apti nici pentru serviciile auxiliare erau clasați definitiv ca dispensați medical²⁶.

Legea recrutării prevedea și alte categorii de amânați cum erau cei amânați pentru studii și cei amânați din motive familiale. În situația celor din urmă se semnalau cazurile când un frate geamăn putea cere amânarea până la încheierea serviciului militar activ de către celălalt frate, aspectul în cauză având aplicabilitate și pentru frații care nu erau gemeni. De asemenea, legea recrutării stipula prevederi și pentru alte categorii de tineri, astfel:

c) *dispensații* – tinerii susținători de familie (mama văduvă, unicul susținător de familie etc.) ce puteau fi chemați pentru instrucție în diferite perioade. Dispensările condiționale se acordau tinerilor ce urmau să intre în rândul clerului, indiferent de confesiunea religioasă.

d) *exclușii* – tinerii cărora nu li se putea admite efectuarea stagiului militar fiind condamnați pentru infracțiuni de natură penală²⁷.

Referindu-se la factorii sociali care influențează potențialul militar al unui stat, în epocă se aprecia că nivelul intelectual și moral al populației poate determina durata serviciului militar, o țară cu un număr redus de analfabeți și semianalfabeți putându-și permite să reducă durata acestui serviciu.

Sectorul preponderent de activitate a populației dă măsura în care o armată poate fi instruită în cele mai bune condiții. Astfel, locuitorii unei țări agrare cum era cazul României, se aprecia că, sunt mai ușor de format din punct de vedere moral-ostășesc, fiind religioși, disciplinați și supuși.

Locuitorii unei țări industrializate, conform aceluiași aprecieri, sunt mai pregătiți, primind astfel mai ușor instrucția militară, aceștia fiind însă mai refractari disciplinei militare, mai pretențioși și în consecință din punct de vedere moral-ostășesc sunt inferiori celor dintâi²⁸.

Problema îndeplinirii serviciului militar cu termen redus, pentru absolvenții diferitelor școli sau instituții de învățământ superior a constituit o serioasă preocupare pentru forurile de conducere politico-militare ale epocii.

Durata serviciului militar pentru această categorie de personal era apreciată ca o excepție de la regula generală, dat fiind faptul că, nivelul lor de cunoștințe generale și tehnice le permitea să asimileze un volum mai mare de cunoștințe într-un interval scurt de timp pentru a deveni ofițeri de rezervă.

În acest sens, Legea recrutării din anul 1930 prevedea ca tinerii care îndeplineau serviciul militar cu termen redus, să se afle sub drapel timp de un an, în loc de doi sau trei ani²⁹.

O idee doctrinară de o deosebită însemnătate, acreditată în gândirea militară românească a epocii, idee fundamentată pe baza analizei războiului purtat de România în anii 1916-1919, precum și a factorilor noi ce au marcat evoluția societății în anii ce au urmat, consta în necesitatea adoptării concepției privitoare la războiul național ca unica măsură eficientă de apărare. În forma lui modernă, războiul nu mai putea fi dus numai de armată. El urma să pună la contribuție în mod susținut și continuu, totalitatea mijloacelor și resurselor unei națiuni. Ca urmare, cu cât aceasta va fi fost mai din timp și mai complet pregătită să se apere, cu atât victoria se putea obține mai repede, cu mai puține sacrificii în vieți omenești și resurse materiale. De aici, necesitatea angajării în procesul de instruire, în afara tinerilor ajunși la vârsta încorporării, a întregii populații active a țării prin măsuri

specifice, cercetășia, străjeria, apărarea pasivă, pregătirea premilitară etc. Legea din 27 aprilie 1933 asupra organizării națiunii și teritoriului pentru timp de război, detalia modalitățile întrebuințării populației pentru apărarea națională.

Mulți dintre gânditorii militari români ai epocii erau pe deplin convinși că pentru a se ajunge la „națiunea armată” trebuiau depuse eforturi deosebite. Se cerea multă organizare și timp îndelungat pentru ca fiecare cetățean să devină conștient de necesitatea ca atât în timp de pace, cât și în timp de război să participe la efortul general de apărare și să realizeze o armată și un teritoriu organizate, echipate și dotate conform standardelor epocii³⁰.

Pentru diferitele categorii de personal din componerea armatei s-au fundamentat condiții adaptate locului și rolului pe care îl aveau acestea în activitatea sistemului militar românesc, în perioada interbelică. Pe primul palier în operațiunea de selecție și recrutare a viitoarelor cadre ale armatei au figurat liceele militare, în număr de șase, situate la Iași, Craiova, Mânăstirea Dealu, Târgu Mureș, Chișinău și Cernăuți, ultimele trei create după Marea Unire din 1918. Scopul activității educative a acestor instituții a vizat formarea viitoarelor promoții pentru școlile pregătitoare de ofițeri activi. De atenție sporită s-a bucurat selecționarea tinerilor care doreau să urmeze cursurile liceelor militare, provenind din felurite clase sociale, sprijinindu-se dirijarea spre cariera armelor a fiilor de militari și a orfanilor de război, admiterea în aceste instituții realizându-se prin concurs³¹.

Selecția și recrutarea subofițerilor activi se realiza, până în anul 1933, prin reangajare. Aceștia proveneau din rândurile militarilor care primiseră gradul de caporal și sergent aflându-se în primul an de completare și își exprimau dorința de a urma cursurile școlii de subofițeri ai armei respective.

Legea cadrelor armatei stipula renunțarea la procedeul reangajării, stabilindu-se selecția, pregătirea și formarea acestei categorii de personal exclusiv prin instituții de învățământ specifice, în funcție de armă existând școli de subofițeri activi de infanterie (două), cavalerie, artilerie (două), geniu, guarzi, aviație, administrație, sanitari, veterinari, marină, pompieri și chimic. Subofițerii de rezervă erau selecționați din rândul absolvenților școlilor de meserii, comerț etc., iar pentru a intra în cadrul acestui corp de cadre urmau cursurile școlilor de profil, pe arme, pentru subofițeri de rezervă³².

Selecția ofițerilor presupunea adoptarea și aplicarea unor criterii specifice. Tinerii care doreau să devină ofițeri activi trebuiau să fie absolvenți cu diplomă de bacalaureat ai liceelor militare sau civile (la aviație și marină se puteau prezenta și absolvenții școlilor superioare de meserii), condițiile de admitere fiind identice indiferent de arma sau specialitatea pentru care candidau. După absolvirea școlilor pregătitoare de ofițeri activi, în urma examenului, aceștia erau înaintați la gradul de sublocotenent³³.

Se constată că, în această perioadă se produce o lărgire și totodată, o diversificare a bazei sociale de selecție pentru corpul de cadre al armatei, concomitent cu dinamizarea standardelor de competență și performanță profesională.

Făcând referire la corpul ofițeresc, generalul Schina, teoretician militar al epocii, sublinia că „recrutarea ofițerilor trebuie să se facă în viitor în așa mod, încât să asigure tuturor dobândirea gradului înalt de cultură ce trebuie să aibă. Omogenitatea și solidaritatea tuturor ofițerilor armatei trebuie organizată din tinerețe pe băncile școlii, iar nu prin regulamente și instrucțiuni ulterioare”³⁴. Același ofițer opina: „Cultura și instrucția poporului nostru este încă în faza ei de creațiune, de aceea încadrarea se

face astăzi cu greutate atât a subofițerilor cât și a gradelor ofițerești. Aceasta va forma unul din capitolele cele mai însemnate ale viitoarei activități a propășirii noastre naționale”³⁵.

În legătură cu trăsăturile de personalitate ale ofițerilor, același gânditor militar aprecia: „Calitatea și tăria unei armate depinde de valoarea corpului ofițeresc ce o încadrează. Influența ce ofițerul individual exercită asupra subordonaților săi este covârșitoare atât în timp de pace cât și în războiu: în timp de pace prin instrucția și educațiunea ce știe să o dea tinerilor, care se succed în valorile contingentelor (...); în timp de războiu printr-o înțeleaptă chibzuință în conducerea oamenilor săi la izbândă, străbătând pânza morții și menținând chiar în clipele de cea mai neagră restriște, tăria credinței și voința cu orice preț de a învinge. Ofițerul reprezintă cu calitățile și defectele sale poporul care-l creează; el este imaginea societății din care iese”³⁶.

În privința exigențelor reformei militare față de selecționarea și pregătirea corpului ofițeresc al armatei române, generalul Schina era ferm în a aprecia că „de asemenea, logica ne spune că educația și instrucția militară să nu fie unilaterală, să aibă o bază unică. Înainte de a ne specializa pe arme trebuie cu toți să urmăm aceeași școală a științelor militare, aceleași principii de comandament și de disciplină militară.

Ofițerul, înainte de a deveni infanterist, artilerist, cavalerist, genist etc., trebuie mai întâiu să devie ofițer și prin calitatea de ofițer, se înțelege acel factor instruit și educat, pentru a fi un bun instructor și educator de oameni; înainte de orice specializare, ofițerul trebuie să fie în stare să conducă un pluton de soldați, să-l îngrijească, să-l instruiască și să-i facă educația sa morală”³⁷.

Având în vedere ponderea infanteriei în cadrul armatei române, această armă dispunea de două școli pregătitoare, una dintre

ele asigurând instruirea în domeniul tacticii generale pentru viitorii ofițeri din toate armele specifice forțelor terestre³⁸. Tinerii care urmau să devină ofițeri activi ai celorlalte arme și servicii se instruiău în școlile pregătitoare ale artileriei, cavaleriei, geniuului, aviației, marinei și administrației.

În privința ofițerilor de comandă și stat major necesari încădrării unităților, marilor unități, comandamentelor și inspectoratelor din armata română, aceștia erau selecționați din rândul ofițerilor absolvenți ai Școlii Superioare de Război, instituție subordonată direct Marelui Stat Major.

Potrivit legii de recrutare a armatei din 1930, puteau deveni ofițeri de rezervă absolvenții liceelor, cu diplomă de bacalaureat, cei ai școlilor profesionale superioare care aveau dreptul de a urma cursuri universitare și absolvenții școlilor normale cu diplomă de capacitate. După instruirea în școlile pregătitoare pentru ofițeri de rezervă ale armelor, în urma examenului de absolvire, li se acorda gradul de sublocotenent în rezervă. Absolvenții școlilor politehnice erau, de asemenea, selecționați pentru a deveni ofițeri în rezervă, urmând un curs de pregătire în cadrul instituțiilor respective³⁹.

Asigurarea unui număr corespunzător de ofițeri de rezervă constituia o necesitate evidentă, determinată de faptul că, la mobilizare aceștia aveau o pondere de peste 60% din totalul ofițerilor armatei române⁴⁰.

Prin reglementările aduse în domeniul îndeplinirii serviciului militar se asigura ca peste o treime din populația României să fie inclusă într-unul din elementele puterii ei militare. Pe ansamblul țării, în anul 1938 numărul cetățenilor supuși obligațiilor militare, între 21 și 49 de ani, era de aproximativ 3,7 milioane, o mică parte fiind exceptați de la încorporare, ca susținători de familie sau invalizi.

Cu toate acestea, România a menținut sub arme, în intervalul 1933-1939, mai puțin de 200 000 militari, reprezentând 2,2% din populația masculină a țării, respectiv 1,1% din totalul populației pe ansamblul său⁴¹.

În intervalul 1919-1939, populația țării a crescut cu peste 5 milioane de locuitori, având un spor mediu anual de 277 000 de oameni. Astfel, dacă în 1919 populația țării se cifra la 14 669 841 de locuitori, în anul 1929, aceasta se ridica la 17 638 127 de locuitori, înregistrându-se o creștere de 20,23% față de anul 1919. În 1939, România avea o populație de 19 933 802 de locuitori, prezentând o creștere procentuală de 35,89% față de cifra anului 1919⁴².

Ponderea infanteriei în cadrul armatei de uscat a oscilat între 59,42% în 1933 și 53,73% în 1938. Cu toate acestea, arma infanterie, supranumită „regina bătăliilor”, continua să dețină, ca și în perioada dinaintea și din cursul primei conflagrații mondiale, cea mai mare pondere în cadrul efectivelor armatei române, teoreticienii militari ai epocii considerând că „infanteria va continua să fie baza puterii militare a țării, ca atare ea constituie pivotul în jurul căruia se va clădi viitoarea organizare militară”⁴³. Cifrele referitoare la pierderile suferite de arma infanterie în cursul Primului Război Mondial sunt elocvente. Astfel, din cei 235 804 ostași căzuți la datorie, 193 795 au fost infanteriști, adică 82%, iar din cei 2 267 de ofițeri căzuți în lupte, 1 543 au aparținut infanteriei, adică un procent de 68%⁴⁴.

Procesul de selecție a personalului armatei a beneficiat și de cadrul competent al unor cercetări științifice din domeniul psihologiei militare. Astfel, au fost elaborate studii și s-au creat laboratoare de psihofiziologie militară ce au efectuat cercetări experimentale pentru stabilirea aptitudinilor necesare pentru unele arme cu un grad mai ridicat de complexitate și tehnicitate

(artilerie, aviație, marină, transmisiuni etc.). Începând cu anul 1939, se înființează centre psihotehnice, dintre care cel care se găsea la Pirotehnia Armatei a atins un nivel științific ridicat. În liceele militare și în școlile militare de ofițeri se desfășurau în mod curent examinări și testări psihofiziologice ale elevilor, în vederea orientării lor către acele arme, servicii și specialități militare la care ar fi dat un randament maxim.

Ca expresie a acestor preocupări, istoricul literar D. Caracostea, profesor la Școala Superioară de Război analiza războiul din punct de vedere psihologic, pe baza experienței Primului Război Mondial, apreciind că „elementul prim al oștirii este omul, iar acesta nu poate fi considerat ca o simplă unealtă, întrucât dincolo de fiecare mitralieră, de fiecare tun, stă un suflet omenesc pe care se cuvine să-l cunoaștem pentru a-l putea mânui și conduce la victorie”⁴⁵.

Prima încercare cu caracter experimental de aplicare a studiilor de psihologie aplicată în armata română a avut loc în anul 1932, când maiorul Constantin Atanasiu, ce a condus o serie de experimente și în anii 1933-1934, a inițiat aplicarea unor teste psihologice recruților unui regiment de infanterie și unuia de artilerie. Prin această acțiune s-a urmărit „indicarea inteligenței individului la sosirea în cazarmă și orientarea asupra inteligenței globale a recruților în vederea unei mai juste repartii pe companii și baterii”. Activitatea a continuat, folosindu-se, în acest scop, și câteva teste psihologice americane de tipul „Army Mental Test”. Scopul urmărit viza orientarea asupra inteligenței și cunoștințelor recruților pentru o mai bună repartitie pe unități și pentru selecționarea militarilor prin teste adaptate în vederea specializării lor. Ca urmare a studiilor și cercetărilor întreprinse, a rezultatelor obținute, dar mai ales datorită problemelor ce se cereau a fi rezolvate, la finele anilor '30 sunt inițiate diferite proiecte privind înființarea unui institut de psihologie al armatei,

care ar fi urmat să se subordoneze Marelui Stat Major. Activitatea acestei instituții urma să aibă ca scop sporirea valorii calitative a personalului armatei române, prin selecționarea din punct de vedere psihologic a candidaților la admiterea în școlile militare, a aviatorilor și șoferilor, prin verificarea tinerilor la cercurile de recrutare și selecționarea viitorilor specialiști. La declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, acest proiect nu a mai fost realizat⁴⁶.

În scopul întăririi și dezvoltării cadrului legislativ privitor la pregătirea tineretului pentru apărare, în luna mai 1934, a fost adoptată Legea nr. 83 pentru pregătirea premilitară, prin a cărei aplicare se urmărea dezvoltarea sentimentelor patriotice, cultivarea spiritului de ordine și disciplină, dezvoltarea aptitudinilor fizice și dobândirea cunoștințelor militare elementare, pentru asimilarea mai ușoară și rapidă a instruirii militare, la chemarea sub drapel. Legea prevedea obligativitatea pregătirii premilitare (preregimentare) pentru tinerii între 18 și 21 de ani, fii de cetățeni români, fiind excluși cei inapți medical, cei cu condamnări mai mari de doi ani, precum și cei condamnați pentru crimă. Pregătirea se executa în cadrul centrelor și subcentrelor constituite în acest scop de Ministerul Apărării Naționale prin Marele Stat Major, personalul instructor fiind format din ofițeri activi și ofițeri invalizi proveniți din activitate, ofițeri și subofițeri de rezervă, gradați din completare sau din rezervă, precum și tineri premilitari proveniți din cercetași, aflați în al treilea an de pregătire premilitară. Organizațiile de tineret „Cercetașii României” (înființată anterior declanșării Primului Război Mondial), „Oficiul de Educație a Tineretului Român” (OETR) și îndeosebi „Straja Țării” (ultimele două organizații înființate de regele Carol al II-lea, în scopul de a înregimenta și controla tineretul țării, precum și de a contrabalansa influența legionară în rândurile tinerilor) au

contribuit, în colaborare cu Ministerul Apărării Naționale, la inițierea tinerilor (băieți până la 18 ani și fete până la 21 de ani) în probleme militare, în forme specifice vârstei⁴⁷.

Sfârșitul perioadei interbelice marchează amplificarea acțiunilor cu caracter agresiv ale statelor revizioniste. În aceste condiții, România trece la inițierea și aplicarea unor măsuri ce vizau creșterea capacității combative a armatei și întărirea potențialului său militar, în scopul prevenirii și contracarării unei eventuale agresii a statelor revizioniste (Germania, Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria), îndreptată împotriva statului român.

Lichidarea ca stat a Cehoslovaciei la 15 martie 1939 și implicit modificarea contextului geopolitic și geostrategic în centrul Europei, au generat o serioasă îngrijorare la București, regele Carol al II-lea convocând Consiliul de Coroană la 17 martie 1939. Ca urmare a hotărârilor luate de Consiliul de Coroană, guvernul a decis concentrarea prin mobilizare parțială a efectivelor trupelor de acoperire, conform unei sintagme des utilizate în acele vremuri, „cu arma la picior”, la frontierele de vest, de est și de sud ale țării⁴⁸.

Sesizând corect evoluția spre război a situației internaționale din Europa, Marele Stat Major a stabilit ca, până la 31 august 1939 concentrările forțelor române să fie încheiate la frontierele de vest, de est și de sud ale României. Măsurile adoptate și acțiunile întreprinse de către statul român pe plan politico-militar, în vara anului 1939, indicau faptul că la București era percepută ca iminentă declanșarea unor ostilități militare de mare amploare în Europa.

Izbucnirea marii conflagrații mondiale, la 1 septembrie 1939, găsea armata română în plin proces de reformă și modernizare. În fața unor grupări inamice motorizate și mecanizate, cum erau cele germane și sovietice, unitățile armatei române dispersate de-a lungul frontierelor țării, soluție cerută de ultimele evoluții

politico-strategice operate în distribuția raportului de forțe la nivel european, nu ar fi putut să opună decât o rezistență cu eficiență redusă în fața redutabililor săi adversari.

Mobilizarea ordonată în primele zile ale războiului a permis ridicarea sub arme a unui număr de 31 divizii de infanterie, trei divizii de cavalerie, patru brigăzi de vânători de munte și o brigadă de fortificații. Din organica armatei lipseau însă marile unități de blindate și motomecanizate, tocmai componentele care au asigurat superioritatea unora din armatele angajate în cel de-al Doilea Război Mondial.

Campaniile purtate de armata română pe parcursul Primului Război Mondial, ca și experiența acumulată de către armatele aliate din cadrul Antantei, au concurat la demararea unui amplu proces de reformă a sistemului militar românesc.

Cadrul legislativ adoptat, resursele de apărare avute la dispoziție și concepția strategică a forurilor conducătoare politico-militare ale României în privința apărării țării, definite și articulate în cadrul noului mediu politic, economic și social, intern și internațional, au furnizat fundamentele în care s-a manifestat organismul militar românesc. Comparativ cu perioada anterioară, amplificarea procesului de motorizare și mecanizare a armatelor epocii, precum și modificarea modului de purtare a războiului, în sensul dinamizării acțiunilor militare în spațiu și timp, au făcut ca și organismul militar românesc să se înscrie pe aceleași coordonate de modernizare, inclusiv prin sporirea competenței și a profesionalismului personalului armatei române.

Această situație a fost posibilă ca urmare a dezvoltării economico-sociale a României, care a favorizat sporirea numerică a populației țării, dar și prin impunerea unor noi elemente în arta militară a vremii, care acordau procesului de instruire și înzestrării cu tehnică militară performantă o mai mare valoare decât forței

numerice. Modul de selecție a personalului armatei a marcat un factor de progres în evoluția societății românești, atât pe plan militar, în sensul modernizării armatei române, cât și în plan social, prin creșterea responsabilității cetățenilor față de interesele fundamentale ale țării.

NOTE

¹ Constantin Zamfirescu, Teodor Perju, Toma Grama, Ion Ivan, *Sistemul militar. Organizarea, recrutarea și mobilizarea armatei*, Editura Militară, București, 1973, p. 97.

² Ioan Talpeș, *Dinamica structurilor organizatorice ale armatei române (1919-1939)*, în *Armata și societatea românească*, Editura Militară, București, 1980, p. 278.

³ Mihai Retegan, *Măsuri adoptate de statul român pe linia întăririi capacității de apărare (1919-1921)*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 8, Editura Militară, București, 1980, pp. 20-21.

⁴ Mihail E. Ionescu, Petre Otu, *The recruitment in the Romania's military*, în *International Review of Military History*, No. 86, Brussels, 2006, p. 211.

⁵ Constantin Olteanu, *Evoluția structurilor ostășești la români*, Editura Militară, București, 1986, p. 187.

⁶ Dumitru Tuțu, *Legea reorganizării armatei române din iunie 1924 și evoluția sistemului defensiv național până în anul 1929*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 8, Editura Militară, București, 1980, p. 69.

⁷ Constantin Zamfirescu, Teodor Perju, Toma Grama, Ion Ivan, *op.cit.*, p. 248.

⁸ Ioan Talpeș, *op.cit.*, în *Armata și societatea românească*, p. 277.

⁹ Marin Morariu, *Direcții de dezvoltare a organismului militar în perioada 1929-1933*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 8, Editura Militară, București, 1980, p. 92.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Constantin Olteanu, *op.cit.*, p. 192.

¹² General Schina, *O schiță a armatei române de mâine. Din învățămintele războiului și psihologia individului*, Tipografia Serviciului Geografic, București, 1920, p. 84.

¹³ Maior R. Dinulescu, *Armata modernă*, Ramuri, Craiova, 1930, pp. 66-67.

- ¹⁴ Ioan Talpeș, *op.cit.*, în *Armata și societatea românească*, pp. 280-281.
- ¹⁵ Mihail E. Ionescu, Petre Otu, *op.cit.*, p. 212.
- ¹⁶ General-locotenent Ion Șuța, *Infanteria română. Contribuții la istoricul armei*, vol. II, Editura Militară, București, 1982, pp. 151-155.
- ¹⁷ Ioan Talpeș, *op.cit.*, în *Armata și societatea românească*, pp. 274-275.
- ¹⁸ Maior R. Dinulescu, *op.cit.*, p. 166.
- ¹⁹ Maior Ioan C. Zănescu, căpitan Valeriu Șelescu, *Organizarea și mobilizarea armatei. Principii*, București, 1934, p. 24.
- ²⁰ Mihail E. Ionescu, Petre Otu, *op.cit.*, p. 213.
- ²¹ Maior Ioan C. Zănescu, căpitan Valeriu Șelescu, *op.cit.*, p. 24.
- ²² *Ibidem*, p. 22.
- ²³ *Ibidem*.
- ²⁴ *Ibidem*.
- ²⁵ *Ibidem*.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 23.
- ²⁷ *Ibidem*.
- ²⁸ *Ibidem*, p. 20.
- ²⁹ Constantin Zamfirescu, Teodor Perju, Toma Grama, Ion Ivan, *op.cit.*, p. 245.
- ³⁰ Maior R. Dinulescu, *op.cit.*, p. 101.
- ³¹ Mihail E. Ionescu, Petre Otu, *op.cit.*, p. 215.
- ³² Constantin Olteanu, *op.cit.*, p. 199.
- ³³ Maior Ioan C. Zănescu, căpitan Valeriu Șelescu, *op.cit.*, p. 25.
- ³⁴ General Schina, *op.cit.*, p. 71.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 78.
- ³⁶ *Ibidem*, pp. 90-91.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 93.
- ³⁸ General-locotenent Ion Șuța, *op.cit.*, pp. 162-165.
- ³⁹ Maior Ioan C. Zănescu, căpitan Valeriu Șelescu, *op.cit.*, p. 25.
- ⁴⁰ Marin Morariu, *op.cit.*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 8, p. 101.
- ⁴¹ Mihail E. Ionescu, Petre Otu, *op.cit.*, p. 216.
- ⁴² *Ibidem*.
- ⁴³ General Schina, *op.cit.*, p. 103.
- ⁴⁴ Maior R. Dinulescu, *op.cit.*, p. 63.
- ⁴⁵ Constantin Zamfirescu, Teodor Perju, Toma Grama, Ion Ivan, *op.cit.*, pp. 262-263.
- ⁴⁶ *Ibidem*, pp. 263-264.

⁴⁷ Mihail E. Ionescu, Petre Otu, *op.cit.*, pp. 216-217.

⁴⁸ Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 168-175.

PROIECTE DE MODERNIZARE A MARINEI MILITARE ROMÂNE DE LA RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ PÂNĂ LA AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

căpitan-comandor dr. Marian Moșneagu
șeful Serviciului Istoric al Armatei

Valorificând experiența Războiului de Independență, evoluția Marinei Române în perioada la care ne referim s-a axat, în principal, pe dezvoltarea unor programe navale de înzestrare cu noi tipuri de nave, în conformitate cu politica și tactica navală adoptate de statul român, modernizarea infrastructurii portuare și a construcțiilor de armament și tehnică navală, precum și introducerea a noi componente ale luptei navale, respectiv aviația maritimă și submarinele.

I. Evoluția Marinei Militare Române după revenirea Dobrogei în cadrul statal românesc

Războiul de Independență a demonstrat necesitatea existenței unei flote puternice la Dunăre, iar revenirea Dobrogei în cadrul frontierelor naționale a deschis Marinei perspective însemnate de dezvoltare, impunând și organizarea unei flote maritime¹.

Ca rezultat al demersurilor conducerii militare, într-o primă urgență, Corpurile legiuitoare au aprobat un credit extraordinar de aproape 300 000 lei pentru „repararea bastimentelor, șalu-

Reforma militară și societatea în România, de la Carol I la a doua conflagrație mondială

pelor și mărirea Atelierului Flotilei”, ceea ce reprezenta aproximativ o treime din fondurile alocate armatei la începutul anului 1879.

La 25 august 1880, canoniera „GRIVIȚA”, aflată sub comanda căpitanului Mihail Drăghicescu, a efectuat prima călătorie în apele naționale, unde a sosit din Șantierul Naval constructor din Trieste, începându-și astfel cariera de „staționar” în portul Sulina.

În 1879 atelierele au fost contopite într-un singur stabiliment, cunoscut ca Arsenalul Flotilei, cu o organizare similară Arsenalului Armatei.

În prima parte a anului 1881, ministrul de Război George Slăniceanu a supus spre aprobare regelui Carol I componența unei comisii, însărcinată să studieze, în Anglia, posibilitatea construirii unor noi nave. În ședința Comitetului Superior al Armatei din 16 iulie 1881 s-a întocmit un text explicativ, alături de un proces-verbal referitor la dotarea Marinei Române de Război cu nave de luptă, care a reprezentat **primul program naval** de modernizare din istoria României, derulat în perioada 1881-1885. Ca urmare, Marina Română a fost dotată cu bricul cu vele și vapori „MIRCEA”, construit la Londra (1882), șalupele-canoniere „RAHOVA”, „OPANEZ” și „SMÂRDAN” (1882), torpilorul de baraj (puitorul de mine) „ALEXANDRU CEL BUN” (21 octombrie 1882), torpiloarele „ȘOIMUL” și „VULTURUL” (1882) și șalupele de poliție „SANTINELA”, „POTERAȘUL”, „VEGHETORUL”, „PANDURUL” și „GRĂNICERUL” (1882). Dintre aceste nave, rolul de pepinieră de cadre a Marinei a revenit navei-școală „MIRCEA”, care prin voiajele sale (17 în Marea Neagră, 12 în Marea Mediterană și 2 în Oceanul Atlantic) a pregătit aproape 40 de promoții de ofițeri și maiștri de marină, creând spiritul „Mircea” în flota română.

În aprilie 1884 s-au încheiat lucrările de amenajare a portului militar de la Țiglina – Galați. De asemenea, au fost amenajate

depozite de muniție, de mine și torpile, cazărmi pentru echipaje și clădiri necesare Arsenalului Flotilei.

Cel de-al doilea program naval s-a realizat între 1886-1888, pe baza creditelor acordate pentru mărirea parcului de nave de luptă, în temeiul Legii de organizare a Flotilei din 1886. În cadrul acestui program au intrat în serviciu crucișătorul „ELISABETA”, lansat la apă la 13 decembrie 1887 în docurile din Londra, cano-nierele fluviale „BISTRIȚA”, „SIRETUL” și „OLTUL” și torpiloarele „SBORUL”, „SMEUL” și „NĂLUCA”. În anul 1894 au fost puse la dispoziția Marinei pentru asigurarea serviciului de poliție pe Dunăre șalupele torpiloare „TROTUȘUL”, „VEDEA”, „TELEORMAN” și „ARGEȘ”, construite în Germania².

Un rol însemnat l-a avut crucișătorul „ELISABETA”, construit la New Castle, lansat la apă la 13 decembrie 1887³. Activitatea sa, de la intrarea în serviciu și până la constituirea Diviziei de Mare, din care a făcut parte, s-a desfășurat pe două direcții principale: pe de o parte, a făcut o serie de campanii de instrucție în Marea Neagră și Mediterana, participând totodată la manevre și aplicații care au avut drept scop pregătirea de luptă a echipajelor, iar pe de altă parte, a reprezentat țara noastră peste hotare la serbări și aniversări cu caracter marinăresc.

Marina Română a suferit o serie de modificări prevăzute prin noua Lege pentru organizarea Flotilei de Război, promulgată la 28 mai 1898. Astfel, Marina s-a împărțit în două divizii comandamente: Divizia de Mare, cu reședința la Constanța și Divizia de Dunăre, cu reședința la Galați.

Prin această lege, Comandamentul Marinei a fost mutat de la Galați la București, denumirea de „Flotilă de Război” fiind înlocuită cu cea de „Marină Militară”, gradele ofițerilor de marină primind denumirile specifice acestei arme.

Stabilirea Constanței drept port de reședință al navelor de război maritime, a atras în mod implicit și mutarea, în anul 1899,

a Școlilor Marinei de la Galați la Constanța, Școala de Marină și Școala de Aplicație a Sublocotenenților de Marină începând să funcționeze în cel mai mare port maritim al țării.

O nouă mutare a vizat Comandamentul Marinei Militare, care prin Înaltul Decret nr. 1584 din 31 martie, de reorganizare a Marinei, a fost transferat de la București la Galați.

În cadrul celor două Divizii, navele au participat la manevrele executate la Dunăre și mare, precum și la alte forme de pregătire de luptă a echipajelor, iar în campaniile de vară ale anilor 1898 și 1899, printre alte misiuni îndeplinite s-a numărat și cea privind efectuarea unor lucrări hidrografice pe coasta Mării Negre. În urma acestora, un colectiv format din ofițeri români, sub conducerea locotenent-comandorului Alexandru Cătuneanu a întocmit prima hartă maritimă românească, intitulată „Harta Mării Negre, coasta României”.

Primul deceniu al secolului al XX-lea, în care, în cea mai mare parte, la comanda Marinei s-a aflat contraamiralul Emanoil Koslinski, a rămas în istoria Marinei Române drept cel al înfăptuirii celui de-al treilea program naval, corespunzător anilor 1906-1908.

În 1906, generalul Grigore Manu, în calitate de ministru de Război, a obținut pentru Marină un fond de 12 milioane de lei, destinat construcției de nave și procurării de armament și muniții. Programul s-a concretizat prin dotarea Marinei Române cu patru monitoare și opt vedete fluviale. Monitoarele construite la „Stabilimento Technico Triestino” în Imperiul Austro-Ungar și botezate „LAHOVARI”, „BRĂTIANU”, „CATARGIU” și „KOGĂLNICEANU” și vedetele torpiloare construite în Anglia și botezate cu numele unor eroi ai Războiului de Independență – „MAIOR CONSTANTIN ENE”, „MAIOR DIMITRIE GIURESCU”, „MAIOR GEORGE ȘONȚU”, „MAIOR NICOLAE GRIGORE IOAN”, „CĂPITAN VALTER MĂRĂCINEANU”,

„CĂPITAN NICOLAE LASCĂR BOGDAN”, „CĂPITAN MIHAIL ROMANO” și „LOCOTENENT DIMITRIE CĂLINESCU”, au fost aduse la Galați, unde, la 19 septembrie 1907, a avut loc ceremonia lansării lor la apă.

În anul 1908, monitoarele și vedetele fluviale au constituit prima Escadră de Dunăre, care făcea parte din Divizia de Dunăre. Fiind considerate, pe drept cuvânt, principalele unități de luptă ale Diviziei de Dunăre, navele Escadrei au participat anual la manevre și marșuri de instrucție, precum și la alte forme de pregătire a echipajelor.

Prin Înaltul Decret nr. 1620 din 6 mai 1909, Școala de Marină s-a transformat în Școala de Marină a Maiștrilor Șefi de Specialități iar prin Decretul nr. 2928 din 29 octombrie, Școala de Aplicație a Sublocotenenților de Marină a devenit Școala Navală Superioară. În același an, cele două școli au început să funcționeze în noul local de pe strada Traian nr. 53 din Constanța (actualul sediu al Muzeului Marinei Române), construit special pentru a găzdui Școlile Marinei. Acestea au fost subordonate direct Comandamentului Marinei Militare prin noua Lege de organizare a Marinei Militare, publicată în „Monitorul Oficial” din 31 octombrie 1912, care reorganiza Divizia de Mare, denumită acum Apărarea Maritimă.

Agravarea raporturilor internaționale a determinat România să acorde o atenție sporită întăririi capacității sale de apărare, pregătirii și înzestrării corespunzătoare a armatei. La 17/30 decembrie 1912, pe baza programului complex de înzestrare elaborat de Ministerul de Război, condus de generalul de divizie Constantin N. Hârjeu, Parlamentul a aprobat pentru Marina Militară credite în valoare de 18 000 000 lei pentru nave, muniții și materiale. Din păcate, acest nou program, prevăzut pentru anii 1912-1913 nu s-a mai realizat, la momentul respectiv navele

comandate în străinătate nemaiputând fi aduse în țară din cauza izbucnirii Primului Război Mondial.

În anul 1913, evenimentele care au survenit în zona Balcanilor au implicat și Marina Română într-un conflict militar, odată cu intrarea țării în cel de-al doilea război balcanic, navele Diviziei de Dunăre demonstrându-și cu această ocazie capacitatea operativă. De altfel, această campanie militară de scurtă durată a constituit o avanpremieră pentru Marina Română, care avea să se confrunte cu situații de mare dificultate, în timpul primei conflagrații mondiale, între anii 1916-1918.

II. Marina Militară în Primul Război Mondial

Intrarea României în Primul Război Mondial a fost precedată de o perioadă de pregătire politico-militară. Astfel, între 1914-1916, statul român a promovat o politică de neutralitate activă față de Puterile Centrale și Antanta. Potrivit planurilor de campanie elaborate de Statul Major General, până în anul 1916 participarea Marinei Militare la un eventual război se rezuma la asigurarea apărării pe granița de Sud, nefiind luată în calcul și în apărarea litoralului maritim vest-pontic, aceasta fiind pusă pe seama aliaților⁴.

În perioada de neutralitate, ofițerii de stat major au conceput diferite situații pentru angajarea Marinei Militare într-un eventual conflict, având în vedere ipotezele de război: renunțarea la gurile Dunării, la Deltă, la coastele și porturile maritime, unitățile Marinei menținându-se în defensivă sub protecția barajelor de mine; acțiunea pe Dunăre cu navele grupate pe sectoare, pentru interceptarea comunicațiilor fluviale ale inamicului, care deținea în posesie malul dominant⁵.

În conformitate cu „Darea de seamă asupra măsurilor luate de Direcția Marinei în perioada 1 aprilie 1914 - 1 aprilie 1915 pentru pregătirea de război a Marinei”, înaintată de directorul superior al Marinei, contraamiralul Constantin Bălescu, prin Referatul nr. 498 din 16 mai 1914 s-a prezentat problema construcției unui tip de ceam de 600 tone, care în timp de pace să servească pentru transporturi comerciale, iar în timp de război să fie întrebuințat pentru transporturi de trupe călări și cai ai regimentelor de infanterie și artilerie. S-a intervenit la Ministerul Lucrărilor Publice pentru punerea în executare a 25 șlepuri de acest tip. S-a aprobat construcția în Arsenalul Marinei a șase ceamuri tip mare, propuse în Referatul nr. 497 ca fiind necesare pentru transporturi de trupe călări, pentru care s-a acordat suma de 480 000 lei din creditul de 70 000 000 lei, deschis prin Legea nr. 2123 din 16 mai 1914.

Simțindu-se nevoia ca viitoarele ceamuri să poată să fie apte să transporte și material de căi ferate, s-a studiat proiectul unui bac de 600 tone, rămânând ca din fondul aprobat, Arsenalul Marinei să construiască două bacuri de 600 tone și patru ceamuri tip mare pentru transporturi de trupe călări și material de infanterie și artilerie, cu posibilitatea ca aceste ceamuri să poată servi la nevoie și la transportul materialului de căi ferate.

La 25 iulie 1914, Marele Stat Major a comunicat aprobarea relativă la amenajarea a 10 șlepuri particulare pentru transportul de trupe călări, rechiziționate de la societăți private, alocându-se din creditul „X” suma de 60 000 lei pentru lucrări de amenajare.

Aceste șlepuri au fost rechiziționate de la Societatea Anonimă de Dunăre și de la particulari.

Prin rezoluția pusă pe Referatul nr. 1428, la 29 iulie 1914 s-a aprobat construcția a trei stăvilare, în lungime fiecare de 800 metri, după modelul propus de Serviciul Hidraulic al Ministerului

Lucrărilor Publice și în înțelegere cu Direcția Marinei, pentru apărarea fixă a podurilor și vaselor de război și de comerț ale statului, împotriva minelor derivante sau de baraje scăpate pe Dunăre.

În acest scop, s-a alocat suma de 60 000 lei din creditul „X” pentru construcția acestora. Stăvilarele au fost construite și depozitate de către Serviciul Hidraulic în șlepuri la Oltenița, pentru a fi întrebuințate la momentul oportun.

Prin Referatul nr. 1552, la 5 august 1914 s-a propus să se aprobe din creditul „X” un fond de 813 000 lei pentru:

a) aprovizionarea materialelor necesare vaselor Marinei în timp de campanie, ca supliment la cele aprovizionate din fondurile bugetare din timp de pace;

b) amenajarea vaselor-spital pentru Armată și Marină și a unui vas-manutanță pentru Marină;

c) materiale pentru completarea mijloacelor de transbordare și transport trupe în campanie; material pentru un pod improvizat pe șlepuri.

Prin rezoluția pusă pe Referatul nr. 1618, la 13 august 1914, s-a aprobat construirea unui stăvilar ușor pentru apărarea vaselor Marinei împotriva minelor plutitoare, acordându-se suma de 5 000 lei din cei 60 000 lei deja aprobați, din creditul pentru stăvilarele fixe. Stăvilarul se compunea dintr-o plasă susținută de flotoare ancorate. El a dat rezultate satisfăcătoare în apărarea pontonului.

La 1 noiembrie 1914, s-a aprobat suma de 2 407,20 lei din creditul „X” pentru pregătirea aparatelor, sculelor și materialului necesar pentru organizarea bateriilor de coastă de 150 mm instalate la Turtucaia. La 5 noiembrie 1914, s-a aprobat suma de 20 000 lei pentru a se pune minele destinate apărării portului Constanța în stare de funcționare.

Prin Raportul nr. 25, Comandamentul Marinei a propus să se facă o apărare la larg cu 300 mine sistem Hertz în porturile Constanța și Mangalia, Marele Stat Major aprobând propunerea de a se pregăti materialul pentru orice împrejurare.

De asemenea, s-a aprobat și proiectul de organizare pentru împiedicarea vaselor ușoare ostile pe Dunăre, care ar forța intrarea pe Dunărea de Jos. În înțelegere cu Ministerul de Interne, s-au luat măsuri pentru asigurarea legăturii telefonice și pazei prin intermediul vaselor Marinei în punctele Sulina, Gorgova, Ceatalul Sfântu Gheorghe și Galați.

La 6 noiembrie 1914, a fost contactată Direcția Armamentului pentru a se completa munițiile tunurilor de 37 și 57 mm ale Marinei, din rezerva de muniții a pieselor din regiunile fortificate. Direcția Armamentului a confirmat trecerea a 13 485 proiectile de 37 mm cu elementele lor de la Regiunea Focșani-Nămoloasa-Galați la Comandamentul Marinei.

Prin Referatul nr. 2675, la 29 noiembrie 1914 s-a informat că vapoarele ungare și austriece uzau foarte des de pavilionul românesc de comerț și că autoritățile austro-ungare organizau pe Dunăre, în apele noastre, atentate cu mașini infernale plutitoare, în condiții condamnate de legile războiului, solicitându-se crearea un serviciu de supraveghere în regiunea Giurgiu-Timok și Timok-Gura Văii.

La 4 decembrie 1914 a fost trimis un convoi de vase, cuprinzând un baraj complet de mine, pentru a se instala la Turnu Severin, iar la 16 decembrie 1914 s-a hotărât ca vasele Escadrei de Dunăre să ierneze la Galați, păstrându-se armate la ancoră, gata de plecare la primul ordin. Pe timpul staționării la Galați, s-a ordonat să li se facă reparațiile necesare, fără a împiedica prea mult mișcarea la primirea unui ordin de plecare.

Pentru ca vasele Marinei să aibă asigurat un stoc de cărbuni pentru o viitoare campanie, de comun acord cu Serviciul Maritim

Român s-a consemnat în depozitele Brăila și Sulina o cantitate de 4 270 tone cărbuni, în valoare de 187 680 lei. Pentru nevoile Arsenalului Marinei, la 20 ianuarie 1915 s-au aprovizionat din comerț materiale pentru construcție (aramă, table, plumb etc.), precum și pentru întreținerea și reparația vaselor Marinei, în valoare de 70 281 lei din creditul „X”.

La 24 ianuarie 1915, primejdia minelor plutitoare pe Dunăre s-a repetat, fapt care a necesitat organizarea unui detașament la Turnu Severin, sub conducerea unui ofițer superior. În acest scop, au fost trimise o șalupă tip „ARGEȘ” și un torpilor, pentru escortarea vaselor Navigației Fluviale Române, care făceau curse între Turnu Severin-Prahovo. La 1 februarie 1915, pe plaja dintre Sulina și Sfântu Gheorghe au fost pescuite mai multe mine rusești, un ofițer delegat fiind desemnat să efectueze constatările necesare și transportarea acestora la Galați.

În cursul lunii martie 1915 s-au aprobat fonduri speciale pentru acoperirea unor necesități ale Marinei, astfel:

– 2 495 lei pentru confecționarea uneltelor necesare pescuirii minelor plutitoare, care trebuiau date posturilor de marinari din pichetele situate în regiunea Oltenița-Vârciorova;

– 1 368,50 lei din fondul materialelor Marinei, pentru construirea de lotci și unelte necesare la observarea și pescuirea minelor pe litoralul Mării Negre;

– 22 605,89 lei pentru construcția a nouă furci speciale pentru tunurile de 37 mm și opt furci de oțel pentru cele de 47 mm, care să permită trageri verticale împotriva baloanelor sau aviației, nouă afete speciale pentru debarcare și opt furci pentru mitralierele de 6,5 mm.

Pentru pregătirea încărcăturilor necesare tunurilor de 152,4 mm Armstrong, s-a aprobat suma de 102 000 lei din creditul „X”, în timpul când se urmau tratativele cu Pulberăria Lăculețe

pe comanda a 35 530 kg pulbere A₁ prismatică, Comandamentul nefiind înștiințat că, în conformitate cu Ordinul nr. 10 077 al Marelui Stat Major, tunurile de 152,4 mm trebuiau predate Regimentului de Asedii recent înființat, astfel că această comandă a fost transferată Direcției Armamentului.

Construcția contratorpiloarelor „MĂRĂȘTI” și „MĂRĂȘEȘTI” la Șantierul Naval „Pattison” din Napoli a continuat în bune condiții. Problema armamentului a fost suspendată din cauza evenimentelor internaționale⁶.

În preajma Primului Război Mondial, efectivele Marinei Militare se ridicau la 2 562 oameni, din care 147 ofițeri și asimilați, 98 maștri și meseriași civili, 2 242 trupă și reangajați⁷. Ritmul de creștere al efectivelor Marinei Militare în perioada 1878 - 1914 a fost de 4,1 ori, respectiv de la 626 ofițeri și trupă în anul 1878 la 2 562 în anul 1914⁸.

La izbucnirea Primului Război Mondial, Marina Militară a României dispunea de 40 de nave fluviale și maritime, fiind alcătuită din Divizia de Mare, Divizia de Dunăre, Depozitele Generale și Arsenalul Marinei. Divizia de Dunăre, Depozitele Generale, Arsenalul Marinei și Comandamentul se aflau la Galați (în acea perioadă comandant al Marinei fiind contraamiralul Sebastian Eustațiu).

Divizia de Mare era slab dotată, compunându-se din crucișătorul „ELISABETA”, bricul „MIRCEA” și trei torpiloare – „SMEUL”, „ZBORUL” și „NĂLUCA”, ultimele fiind singurele nave apte pentru luptă.

Divizia de Dunăre era alcătuită din patru monitoare și opt vedete fluviale, câteva nave mai mici și un serviciu de mine și torpile.

Când, după doi ani de neutralitate, la 14/27 august 1916, România cedând insistențelor Puterilor Antantei a intrat în răz-

boi, au fost mobilizate toate forțele Marinei, atât navale, cât și cele ale apărărilor fixe. Forțele de luptă cantonate pe Dunăre au fost împărțite în două mari unități operative: Flota de Operațiuni, la comanda căreia s-a aflat contraamiralul Nicolae Negrescu și Apărările sub Apă, conduse de comandorul Constantin Niculescu-Rizea. În compunerea Flotei de Operațiuni au intrat Escadra de Dunăre (formată din cele patru monitoare și opt vedete de siguranță), o Divizie ușoară (alcătuită din canoniere și șalupe), un convoi de aprovizionare, Spitalul naval, Șantierul Naval Mobil și grupul bateriilor de coastă. În cadrul Apărărilor sub Apă s-au aflat Grupul Port-mine Dragă-mine, Grupul de Artilerie de debarcare și Grupul de Torpiloare și stațiuni de lansare.

În timpul Primului Război Mondial, Marina Militară Română a îndeplinit misiuni diverse, dintre care cele mai importante au fost: respingerea atacului la 14 august 1916 a flotei austro-ungare în portul Rusciuk, acțiunea navelor Escadrei de Dunăre în apărarea Capului de pod de la Turtucaia și protejarea retragerii trupelor române din această zonă, susținerea flancului drept al armatei de uscat din Dobrogea de către navele Flotei de Operațiuni, sub focul artileriei germane.

Referindu-se la modul în care flota a susținut trupele noastre de uscat, reușind să înainteze sub tirul a șapte baterii grele germane, în amintirile sale, contraamiralul Negrescu arăta că „Zilele de urmărire a flancului stâng al armatei germane din Dobrogea și zilele de la Rasova vor forma pururea pagini de glorie, pentru mica, dar brava și neobosita flotilă română”.

Cu toate că în toamna anului 1916, flota a înregistrat o serie de succese, reușind să înainteze sub tirul bateriilor germane și chiar să elibereze o serie de localități din Dobrogea, ocupate anterior de inamic, odată cu retragerea armatei române în Moldova, pentru refacere, în decembrie 1916, și-a încetat acțiunile

ofensive și s-a limitat la operațiuni cu caracter defensiv, în special protejarea evacuării întregului parc de nave al Marinei pe brațul Chilia.

În anul 1917, Marina Militară alături de armata de uscat a contribuit la apărarea frontului de pe Dunăre, bombardând cu artileria navelor, bateriile inamice de la Tulcea și la asigurarea transporturilor pe apă între Galați și gurile Dunării.

În ultimul an de război, 1918, flotei i-a revenit una dintre cele mai dificile misiuni, respectiv deminarea Dunării și a mării în vederea reluării navigației în timp de pace.

Marina a ieșit din război cu nave pierdute, numeroase avarii la mijloacele de navigație, efective reduse, înregistrând atât pierderi umane cât și materiale.

Unirea în 1918 a tuturor teritoriilor românești într-un singur stat a permis, în perioada postbelică, reluarea dificilului proces de dezvoltare a Marinei Militare, care avea să fie dotată cu noi tipuri de nave, armament și tehnică de luptă.

Evoluția Marinei Regale Române în perioada interbelică

Prin Înaltul Decret nr. 835 din 11 martie 1920, Marina Militară a primit o nouă structură de organizare. Organul de conducere al Marinei și-a schimbat denumirea din Comandamentul Marinei Militare în Inspectoratul Tehnic al Marinei, reședința acestuia fiind stabilită la București.

Înaltul Decret nr. 2213 din 13 mai 1920 prevedea înființarea Institutului Maritim, iar Decizia Ministerului de Război nr. 372 din 9 iunie reglementa organizarea Școlii Navale. Ambele instituții funcționau în Constanța. Prin Decizia Ministerială nr. 898 din 1921 a fost creată, la Sulina, Școala de Mecanici și Electricieni.

O nouă campanie de modernizare a parcului de nave a avut la bază studiul intitulat „Programul Naval al României”, efectuat

sub îndrumarea Inspectoratului General al Marinei Militare. Programul a fost discutat și analizat în ședința Comitetului Consultativ al Marinei din 18 octombrie 1921 și avea următorul motto: „A ține căile maritime deschise pentru traficul propriu, a le închide pentru traficul inamic, aceasta este rațiunea de a fi a flotelor militare”. Pe capitole, acesta cuprinde misiunile Marinelor Militare, considerații generale asupra războiului naval, asupra structurii unei marine, precum și considerații generale care au stat la baza întocmirii acestui program de modernizare.

În Capitolul V, intitulat „Programul naval al României”, sunt examinate și detaliate situația marinei naționale, situația politică, inamicii posibili, alianțele probabile, situația geografică și economică a țării, precum și elemente de hidrografie, climă, coaste maritime, țărături fluviale, baze maritime etc.

Pe baza directivelor stabilite în ședința Comitetului Consultativ al Marinei Militare din 16 mai 1922, prezidat de A.S.R. Principele Carol s-a pus în aplicare cel de **al patrulea program naval** care a vizat crearea unui Secretariat General al Marinei, fixarea bazei navale maritime, selectarea navelor învechite care urmau să fie scoase din serviciu, măsuri referitoare la achiziționarea unui submarin, dezvoltarea hidroaviației⁹.

În anul 1920, în serviciul flotei maritime au intrat distrugătoarele tip „M”, „MĂRĂȘTI” și „MĂRĂȘEȘTI”, construite în Șantierele Navale din Napoli și canonierele „GHICULESCU”, „DUMITRESCU”, „STIHI” și „LEPRI” construite în Franța (primele nave românești care au purtat numele unor eroi ai războiului din 1916-1918).

În 1921 echipaje românești au transportat din Italia torpiloarele „VIFOR”, „VÂRTEJ”, „VIJELIA”, „ZMEUL”, „ZBORUL” și „NĂLUCA”, din generația construită în 1913-1914, cedate României de marina austro-ungară în contul despăgubirilor de război,

precum și patru vedete antisubmarine tip „M.A.S.”¹⁰, cumpărate din Italia.

Navelor maritime li s-au adăugat monitoarele „ARDEALUL”, „BASARABIA” și „BUCOVINA”, primite ca despăgubiri de război de la austro-ungari. În acest mod, România devenea **țara cu cea mai puternică flotă fluvială** din Europa.

În anul 1924, Inspectoratul General al Marinei a alcătuit și prezentat, sub forma unui plan de perspectivă cu privire la modernizarea parcului de nave militare, cel de **al cincilea program naval**, intitulat „Compunerea Marinei noastre Militare”, care prevedea, în final, dotarea Marinei Militare Române cu trei crucișătoare ușoare, 16 contratorpiloare, 18 submarine, 12 nave antisubmarin, o navă puitoare de mine, un portavion, o navă-școală, 10 hidroavioane și opt vedete rapide. Sumele necesare fiind foarte mari, acest program naval a fost proiectat pe etape. În final, primul ministru Alexandru Averescu a optat pentru procurarea a două contratorpiloare, a unui submarin și a unei nave-bază pentru submarin.

Prin Înaltul Decret nr. 302 din 29 ianuarie 1926, Inspectoratul Tehnic al Marinei și-a schimbat denumirea în Inspectoratul General al Marinei.

În anul 1927 a fost instalată prima baterie de coastă la Tataia, pentru ca până în 1935, să mai apară și cele de la Agigea, Midia și Viile Noi, dotate cu piesele grele de 152 și 120 mm, dezmembrete de pe crucișătorul „ELISABETA”, și distrugătoarele tip „M”, și secții mobile antiaeriene cu tunuri de 75 și 76 mm.

În anul 1928, Școala de Mecanici și Electricieni, mutată din 1922 la Galați, s-a contopit cu Institutul Maritim, formând Școlile de Specialități ale Marinei, care au funcționat la Constanța.

În anul 1929 a fost adoptat **al șaselea program naval al României**, refăcut ulterior în două variante – minimală și maxi-

mală – în funcție de timp și de resursele financiare ale țării. Acest program prevedea ca Marina Militară să dispună de un grup de două crucișătoare ușoare, două grupuri de distrugătoare, 12 submarine, 12 nave antisubmarin, 12 șalupe torpiloare și trei escadrile de aviație de bombardament. Pentru apărarea fixă a litoralului maritim erau preconizate o baterie de coastă de 240-280 mm, trei baterii de 152 mm, trei baterii de 75 mm, proiectoare, două stații TFS, posturi de ascultare submarină etc. La Dunăre erau considerate necesare șapte vedete fluviale și 1 000 de mine, dintre care 200 de baraj și 500 derivante. Cu toate că a fost cel mai elaborat program de modernizare de până atunci, acesta nu s-a materializat din motive financiare, cauzate în special de perioada de criză a anilor 1929-1933.

La 7 septembrie 1930, în dotarea Marinei Regale au intrat distrugătoarele tip „R”, „REGELE FERDINAND” și „REGINA MARIA”¹¹, construite la Napoli, iar la 20 iunie 1931 a sosit în țară din Șantierul Naval din Fiume, Italia, nava-bază pentru submarine „CONSTANȚA”¹².

La 30 aprilie 1930, organul de conducere al Marinei Militare a primit denumirea de Comandamentul Marinei. În anul următor, acesta a fost mutat la Constanța, unde a funcționat în localul Școlii Navale. Prin Decretul Regal nr. 4063 din 15 decembrie 1931, „Marina de Război” a devenit „Marina Regală”, iar Comandamentul Marinei, Comandamentul Marinei Regale. Prin Decretul nr. 2620 din 1936, acesta a fost subordonat Ministerului Aerului și Marinei, care a funcționat până la 16 octombrie 1940, când a fost înlocuit de Subsecretariatul de Stat al Marinei.

La 27 aprilie 1935, Consiliul Superior al Apărării Țării, întrunit sub președinția Regelui Carol al II-lea, a aprobat *Planul general de înzestrare a armatei eșalonat pe 10 ani*, în care a fost înglobat și planul inițial care fusese întocmit numai pentru dotarea tru-

pelor destinate acoperirii frontierei de vest. Prevederile planului se ridicau la suma de 28 971 957 907 lei din care, pentru acoperirea necesităților Marinei, s-au alocat 1 633 678 569 lei¹³.

În luna aprilie 1936 a fost adoptat **al șaptelea program naval** care prevedea ca, într-o perioadă de nouă ani, să se creeze o forță maritimă puternică și competitivă, precum și o bază navală complexă pe Lacurile Tașaul și Siutghiol. Pentru materializarea sa, au fost prevăzute achiziționarea din străinătate și construirea în șantierele navale din țară, în trei etape a câte trei ani: (1937-1940, 1940-1943 și 1943-1946), a unor nave de suprafață și submarine. Fondurile estimate se cifrau la 290,8 milioane lei aur pentru forțele navale și 11-12 milioane lei aur pentru bazele navale cu dublă utilitate, militară și comercială.

În 1936 a început operațiunea de renovare și modernizare a monitoarelor, încheiată în anul 1940.

La 23 septembrie 1937 sosea în portul Constanța yachtul regal „LUCEAFĂRUL” (ex. „NAHLIN”), oferit în dar de guvernul Gheorghe Tătărescu regelui Carol al II-lea. Considerat drept unul dintre cele mai luxoase și rapide yachturi din lume în epocă, între 1937-1941 „LUCEAFĂRUL” a executat 35 de croaziere cu membrii Casei Regale și opt marșuri de instrucție.

În anul 1938, cu suma de 114 milioane lei din bugetul statului la care s-au adăugat 6 milioane lei, strânși prin subscripția publică inițiată de Liga Navală Română, a fost comandată Șantierului Naval „Blohm und Voss” din Hamburg, cea de a doua navă-școală „MIRCEA”, care a intrat în dotare la 17 mai 1939. Pentru suplimentarea cu noi resurse financiare a bugetului de apărare al statului, în anul 1938 a fost emis Decretul-lege pentru înființarea *Fondului Național al Marinei*.

La 4 februarie 1939 a fost configurat cel de-al optulea **program naval**, intitulat „Propuneri asupra pregătirii de război a

Departamentului Ministerului Aerului și Marinei în ceea ce privește navele, bazele navale, stabilimentele tehnice, centrele de aprovizionare și punctele de sprijin, fabricile și uzinele în legătură cu materialul naval, depozitele de materiale, personalul tehnic”, cu o valoare totală de peste 70 milioane de lei. Un nou program naval, conform căruia Marina Regală urma să fie dotată cu 180 de nave, cu un deplasament total de 70 054 tone și o putere totală de 543 655 C.P.¹⁴ Din cauza izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, programul a fost diminuat considerabil.

La 14 iunie 1939 a fost lansat la apă, la Galați, puitorul de mine „AMIRAL MURGESCU”, prima navă de luptă de construcție românească. În anul 1940 au sosit din Marea Britanie vedetele torpiloare tip „Vosper”, care au preluat numele torpiloarelor clasate în 1927 – „VIJELIA”, „VIFORUL” și „VISCOLUL”.

Toate aceste nave, împreună cu alte unități achiziționate sau construite după anul 1940, precum cele șase vedete torpiloare tip „Power” aduse din Olanda „VEDENIA”, „VÂNTUL”, „VIFORUL”, „VÂRTEJUL”, „VULCANUL” și „VISCOLUL” și cele două submarine „RECHINUL” și „MARSUINUL”, montate în Șantierul Naval din Galați, au fost folosite la îndeplinirea unor misiuni – de la cele mai simple până la cele mai complexe – în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

La 14 ianuarie 1940, în ședința Comitetului Consultativ al Marinei Regale s-a decis adoptarea unui program naval de urgență, materializat la sfârșitul anului sub denumirea „Ipoteza 15”, **al noulea program de înzestrare** a Marinei Militare. În urgența întâi urma să fie pus în stare de eficiență materialul existent și continuate construcțiile în curs de execuție. Pentru urgența a doua, se prevedea intrarea în dotare a noi nave de luptă: un crucișător, trei submarine noi, trei vedete torpiloare, șase vedete antisubmarin, două baterii de calibru mare, cinci de calibru mic

ș.a., precum și 2 000 de mine marine, din care 300 de mine de fund. Acest program a fost revizuit și adaptat la noile exigențe determinate de intrarea României în război.

IV. Începuturile Aviației maritime

„*Marinarul, atras de nemărginitul misterios al mării, degrabă săturat de primejdia înceată și monotonă a valurilor închise de același orizont, a fost cucerit de repede plutire pe cerul veșnic încărcat de amenințări ...*”. Constatarea locotenent-colonelului Teodor Radu¹⁵ poate constitui un argument pentru ofițerii de marină care „au schimbat de drum” pentru a se afirma deasupra mării, ca piloți și observatori aerieni, mulți dintre ei constituind nucleul de cadre al Hidroaviației României, armă „*absolut necesară utilizării tactice a escadrelor navale*”¹⁶.

În martie 1911, ofițerul de marină mecanic Ion Paulat a realizat, se pare în premieră mondială, la Galați, primul hidroglisor românesc. Nefiind susținut de autorități, prototipul acestui ingenios aparat de zbor a fost distrus pe timpul participării sale la campania anilor 1912-1913¹⁷. Dar inventivitatea românilor nu avea să se oprească aici.

La 15 august 1925, cu prilejul Zilei Marinei Române, a avut loc zborul primului hidroavion de construcție românească „GETTA” S.T.C. tip R.A.S.-1. Acesta a decolat din bazinul Titan al portului Constanța, pilotat de celebrul pilot de încercare Romeo Popescu. „*Am imaginat acest hidroavion ținând seama nu numai de toate progresele tehnice mondiale realizate până în prezent, dar încă și de capriciile Mării Negre, în scopul de a inaugura aeronautica navală (hidroaviația) în Marina noastră de Război, dânsul putând servi atât ca aparat de recunoaștere sau ca auxiliar*

întrebuințat la convoyuri de marina noastră comercială, cât și pentru școala, antrenamentul și perfecționarea piloților destinați hidroaviației, care astăzi ne lipsesc cu desăvârșire. La nevoie, va putea fi transformat, cu ușurință, și în hidroavion de bombardament” dădea asigurări autorul.

Echipat cu un motor HIERO de 220 C.P. cu elice propulsivă, aparatul era capabil să zboare 8 ore, cu o viteză de 160 km/oră, la un plafon de 4 000 metri, cu o sustentație perfectă și o amerizare în condiții excelente. „GETTA” fusese proiectat și construit de inginerul Radu A. Stoika, între 1 iunie-15 august 1925, „cu personal românesc și din materiale indigene”, în Atelierele Societății de Transport Constanța, cu sprijinul financiar al patronului George I. Georgescu, fost președinte al Camerei de Comerț și Industrie Constanța. „*El a decolat cu multă ușurință, executând viraje numeroase deasupra orașului la 500 m înălțime, însă a fost nevoit să amerizeze apoi în largul mării, pe furtună și hulă, din cauza unei pene de motor. Cu această ocazie s-a putut constata nu numai perfecte calități nautice ale cocei, dar încă și superioritatea aparatului, din punct de vedere aerodinamic, grație principiului pendulului aplicat la sesquiplan, după care el este construit, care îi dă o stabilitate remarcabilă în aer, după cum dovedise stabilitatea și echilibrul lui pe apă*”¹⁸. Deși a proiectat și construit și alte aparate „SABINA” tip R.A.S.-2, conceput ca un avion biplan de vânătoare pe flotoare, cu două locuri în tandem, echipat cu un motor fix în stea de tip JAGUAR, în varianta nr. 1/365/270 C.P. și nr. 2/400/450 C.P. și „BINELLE”, o avionetă monoplan de sport și turism tip R.A.S.-4, cu un singur loc și un motor de 200 C.P., statul român a preferat să achiziționeze hidroavioane de producție italiană.

Din revista „Aerosport Magazin” din august 1937 aflăm: „*În luna aprilie și-a trecut probele la Mamaia, în fața unei comisii*

tehnice, un hidroglisor realizat după planurile d-lui locotenent-colonel Chirvasiu.

La origine, concepția acestui hidroglisor datează din anul 1915. O machetă, la scară, executată de cel care l-a conceput, se găsește și astăzi la Academia de Înalte Studii Comerciale.

Realizarea prototipului din motive economice s-a făcut la Flotila de Hidroaviație, sub directa supraveghere și colaborare a d-lui locotenent mecanic Georgescu, dintr-un hidroavion Savoia S-59, căruia i s-a desființat celula. Aripile inferioare au fost înlocuite cu planuri mici și flotoare. Ampenajul a rămas același, precum același este și motorul, un ISOTA FRASCHINI de 500 C.P.

Această barcă cu motor și elice aeriană, cu aripi scurte și ampenaj, care în plină viteză chiar, nu poate părăsi linia de plutire, supus în zilele de 11, 12 și 13 aprilie la diferite probe tehnice, a depășit cu mult așteptările, realizând viteze de record mondial de 140 și 180 km/oră și dovedind o perfectă stabilitate.

Scos pe mare, pentru a se vedea în ce condiții se prezintă, deși Marea Neagră este extrem de capricioasă prin neregularitatea valurilor, s-a comportat în aceleași perfecte condițiuni.

Cursa de viteză încercată pe distanța Constanța Port – Cazinou, străbătută în 6 minute, a confirmat în total calitățile acestui hidroglisor.

Utilizările hidroglisorului sunt multiple. Le vom arăta:

Ca utilizare militară: Armat cu mitraliere, poate realiza cea mai eficace pază costieră datorită vitezei sale de deplasare. De asemenea, prevăzut cu tuburi lanstorpile, poate fi o periculoasă armă ofensivă în apropierea coastelor.

În plus, piloții tineri care încep să deprindă pilotajul hidroavionului, pot găsi un excelent instrument de climatizare.

Utilizat pentru nevoi comerciale, hidroglisorul poate realiza transporturi rapide și face legătura între vase, fiind utilizabil cu

folos pentru ajutorul ce se poate da naufragațiilor în apropierea coastei.

În afară de aceste utilizări, sportivii amatori de viteze mari pot găsi în hidroglisor cel mai agreabil sport nautic.

Pentru țara noastră – lăsând la o parte utilizarea lui militară, care este de resortul forurilor competente – hidroglisorul va putea rezolva o mare problemă în ce privește navigația pe Dunăre și pe râurile mari”.

Înființat încă din anul 1919, Grupul VI Hidroaviație, prima structură organizatorică a Hidroaviației Române, a devenit operațional la Constanța în 1920. Inițial, a avut în dotare hidroavioane Brandenburg W 12 și U.T.Z.I., cu motoare de 220 CP HIERO și DAIMLER.

Prin Referatul nr. 2051 din 7 iunie 1920, directorul Aeronauticii, maiorul aviator Popovici, raporta Direcției Aeronauticii din Ministerul de Război următoarele: „Hidroavioanele capturate la Budapesta în număr de 9 fiind pe cale de a-și termina reparațiunea, iar cele 20 hidroavioane comandate în Franța și îmbarcate deja aflându-se pe drum, avem nevoie (pentru a le gara și mai cu seamă pentru a le încerca și pune la punct) să le transportăm la Constanța în cele două hangare lăsate de la germani, unde aceștia au apropiat o rampă pentru lăsarea la apă și ridicarea pe mal a aparatelor.

[...] Prin înțelegere verbală cu Direcția Marinei, s-a căzut de acord că însărcinarea aceasta poate fi încredințată ofițerului mecanic clasa I Ioan Burchi de la Divizia de Mare. Profitând de această ocazie, cu onoare supun dumneavoastră și nevoia întocmirii cât mai urgente a unui deviz al lucrărilor de instalare a Grupului de Hidroavioane (la început a primei escadrile) pe malul lacului Siut-Ghiol (6 km Nord de Constanța), singurul lac mai adaptabil (cu mici cheltuieli și potrivit nevoilor noastre)” la o asemenea instalațiune, de pe tot litoralul mării”.

La 11 iunie 1920, raportul era aprobat de ministrul de Război, generalul Ion Rășcanu.

La 21 iulie 1920, în portul Constanța a avut loc zborul primului hidroavion care a consacrat Hidroaviația ca forță distinctă în aviația românească și o categorie specializată indispensabilă Marinei Militare.

La 15 august 1928, cu prilejul Zilei Marinei Române, regele Mihai I a botezat primele patru hidroavioane „Savoia-Marchetti”, care au intrat în dotarea Grupului de Hidroaviație, format din Escadrila 1 de Zbor, pe malul de Est al Lacului Siutghiol, Escadrila 2 Parc și Escadrila 3 Depozit, dislocate la Anadalchioi, unde se afla și comandamentul Grupului. După botez, cele patru aeronave au executat o demonstrație de acrobație aeriană¹⁹. Ulterior, în dotarea hidroaviației au intrat alte șapte hidroavioane „Savoia-Marchetti” S 59 bis.

La 17 iulie 1930, Grupul de Aviație Maritimă s-a transformat în Flotila de Hidroaviație, care în toamnă s-a mutat cu administrația și materialul volant la Palazu Mare. Aceasta a făcut parte din Escadra de Aviație, subordonată Diviziei 1 Aeriene (1932-1935), Ministerul Aerului și Marinei (1936-1940) și Subsecretariatul de Stat al Aerului (1940-1944). În același an a sosit pe calea aerului primul hidroavion „Savoia Marchetti” S 62 bis. Prin contractul nr. 294 din 20 mai 1939, Ministerul Aerului și Marinei a comandat Societății „Cantieri Riuniti del Adriatica” din Montfalcone-Trieste 12 hidroavioane de luptă tip CANT Z 501, complet echipate.

În preajma celui de-al Doilea Război Mondial, Flotila de Hidroaviație avea în componere hidroavioane de fabricație italiană, 12 aparate Savoia 62 bis, cinci Savoia 55, CANT Z 501 și germane – Heinkel 114, avioane Fleet de legătură și Lublin. În urma decretării mobilizării parțiale din martie 1939, întreaga unitate a fost pusă „în stare de campanie (armamentul complet

și plinurile făcute), în zilele următoare fiind organizate patrule demonstrative în spațiul național, în cooperare cu distrugătoarele „REGELE FERDINAND” și „REGINA MARIA”.

La 19 aprilie 1940 au sosit din Italia primele două hidroavioane CANT Z 501, din cele 12 comandante.

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Hidroaviația de pe Lacul Siutghiol era compusă din Escadrila 101 Hidro Patrulare cu șase aparate Savoia 55 și 62, Escadrila 102 Hidro Informație cu zece aparate Heinkel 114, Escadrila 16 Observare cu opt aparate I.A.R. 39, retrasă ulterior, după cucerirea Basarabiei, Escadrila 53 cu opt aparate Hurricane, deplasate, periodic, în alte zone, Batalionul 1 Aerostație, cu patru companii și Baza Flotilei de Hidroaviație.

În cursul anului 1943, Escadrilele 101 și 102 Hidroaviație au fost dotate cu aparate germane Heinkel 114 C-1. La începutul anului 1944 au fost utilizate ca baze Odessa, Vâlcovul și Constanța. După cucerirea Crimeii de către sovietici, Flotila de Hidroaviație, comandată de căpitan-comandorul Gheorghe Borcescu, s-a retras în cele trei hidroescale de la Constanța. La 23 august 1944, aici se găseau 30 de aparate Heinkel 114, din care 20 pe apă, unul la montaj și 9 în lăzile de ambalaj²⁰.

Pe timpul celui de-al Doilea Război Mondial, personalul navigant al Flotilei de Hidroaviație număra 178 de militari, dintre care 67 piloți, 66 observatori și 45 de trăgători aeriени. Misiunile specifice au avut, în general, un caracter defensiv: supravegherea unor zone date, cercetare antisubmarin, recunoașteri costiere, escortări de nave de transport, explorări de cursă lungă (pe coasta Crimeii, în bazinul nordic al Mării Negre, pe coastele Asiei Mici etc), controlul barajelor de mine proprii, semnalarea poziției navelor inamice etc.

În perioada 1941-1944, Flotila de Hidroaviație, coordonată de Comandamentul Aero-Marină, a executat 2 702 misiuni de luptă, pe parcursul a 7 054 ore de zbor.

Hidroavioanele nefiind în măsură să decoleze pe timp de noapte, pentru a se găsi în aer la ivirea zorilor, inamicul nu a putut fi semnalat întotdeauna la timp. Chiar și în aceste condiții, Flotila a continuat să-și îndeplinească misiunile specifice, fiind considerată de Comandamentul Marinei Regale „*un element esențial pentru executarea apărării și supravegherii în zona costieră*”.

Aceasta a fost și concluzia contraamiralului Ioan Georgescu, șeful Statului Major al Marinei, prezentată în cadrul unei conferințe, ținută la 19 aprilie 1943, la Școala Superioară de Război: „... Acțiunea aviației în operațiunile pe mare este așa de strâns legată de aceea a forțelor navale încât ea trebuie să facă parte integrantă din Marină. Comandanții de escadrilă și flotilă, nu numai observatorii, trebuie să cunoască principiile de conducerea războiului pe mare și tactica navală. Numai antrenându-se din timp de pace împreună hidroaviația cu navele se vor putea obține rezultatele cele mai bune. *Învățământul ce tragem pentru viitor este că aviația maritimă cuprinzând hidroaviația de informație, de bombardament contra navelor și de torpilare, să aparțină organic Marinei*”.

La 2 septembrie 1944, unitățile de aviație terestră (un grup de bombardament ușor, o escadrilă de recunoaștere și o escadrilă de observație) care făceau parte din aviația pusă la dispoziția Marinei, au fost redislocate din Dobrogea, primind altă destinație. În subordinea Comandamentului Aero-Marină cu Punctul de comandă la Mamaia-Palazu a rămas doar Flotila de Hidroaviație, cu Escadrilele 101 și 102, dotate fiecare cu câte 11 hidroavioane Heinkel 114.

La 8 septembrie 1944, Flotila de Hidroaviație a fost subordonată – și anihilată – de armata sovietică.

După război, Comandamentul Marinei Militare a propus ca Flotila de Hidroaviație să depindă organic de Marina Militară. La 1 iunie 1948 aceasta a intrat în subordinea Comandamentului Apărării Litoralului Maritim cu 12 aparate, trecerea făcându-se numai din punct de vedere operativ și al educației politice. Până la crearea condițiilor necesare subordonării totale Comandamentului Marinei Militare, Escadrila de Hidroaviație a rămas în subordinea Comandamentului Aeronauticii, din punct de vedere al instrucției și administrației.

Dezvoltarea hidroaviației a rămas o prioritate și după cea de-a doua conflagrație mondială. Conform opiniei căpitanului Dan Nicolaescu: „*O marină oricât de mică este ea nu se poate lipsi de aviația ei, fără sancțiunea de a se găsi într-o vădită stare de inferioritate față de un inamic oarecare. Aviația maritimă de informare este o parte integrantă a marinei, o parte indispensabilă, care formează „ochiul” marinarului și de care „ochi” nu se poate lipsi*”²¹.

Până la 1 ianuarie 1950, Escadrila a fost gestionată de Regimentul 9 Aviație. Conform Ordinului Marelui Stat Major, de la această dată Escadrila a fost gestionată de Detașamentul Spate al Comandamentului Forțelor Maritime Militare.

În conformitate cu Ordinul M.St.M. nr. 120727 din 1 aprilie 1950, începând cu această dată Escadrila de Hidroaviație a trecut din punct de vedere al pregătirii de luptă, pregătirii cadrelor, pregătirii politice, dotării tehnice, contrainformațiilor și mobilității sub ordinele Comandamentului Aviației. Hidroaviația a rămas subordonată C.M.M. numai din punct de vedere operativ, al hranei, echipamentului și finanțării.

La 1 august 1950, Escadrila de Hidroaviație Mamaia avea în dotare 15 hidroavioane monomotoare biplane cu două locuri,

construcție metalică tip Heinkel 114 și un avion Fleet 338. Dintre acestea, nouă hidroavioane erau operaționale (seriile 3, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15 și 16) și șase indisponibile (19, 20, 26, 28, 29 și 30). Hidroavioanele nr. 6, 7, 12, 13, 14, 15 și 16 erau echipate cu armament de bord fix două tunuri Ikaria calibru 20 mm și câte o mitralieră de capotă Rheinmetall de 7, 92 mm.

Misiunile escadrilei erau de recunoaștere, explorare, supraveghere, patrulare, căutare de obiective, de informare, escortă antisubmarin, recunoașteri de coastă, conlucrare cu Marina, conlucrare cu bateriile de coastă și misiuni speciale.

Printre marinarii care s-au afirmat ca piloți și observatori aerieni în cadrul Hidroaviației s-au numărat comandorii Constantin C. Gonta, Constantin A. Negru (Secăreanu) și Ioan F. Stănculescu²², căpitan-comandorul Gheorghe S. Măicănescu, locotenent-comandorul Gheorghe Racoveanu, căpitanii Cezar I. Atanasiu, Gheorghe Bunea, locotenenții Nicolae Cottache și Ionel Ionescu ș.a.²³.

Ultima structură aeronavală – Patrula 256 Hidroaviație – a fost desființată la 1 aprilie 1960.

Problema bazelor navale

Într-un studiu referitor la oportunitatea continuării lucrărilor pe Lacul Tașaul și programul naval din 4 octombrie 1940, contraamiralul Alexandru Gheorghiu reevalua prioritățile programului naval în derulare, optând pentru următoarea configurație a flotei de mare: nouă contratorpiloare de 1 200 - 1 400 tone, șase torpiloare de 400-600 tone, 24 submarine de 600 tone, din care un sfert miniere, 30 vedete torpiloare de minim 50 tone, 12 vedete antisubmarin de maxim 50 tone, trei nave portmine, patru dragoare și patru remorchere dragoare. La fluviu, amiralul susținea că „ne apare însă inoportun a mai spori numărul navelor

fluviale...de tipul actual”. Pentru a putea coopera eficient cu armata de uscat, contraamiralul Gheorghiu era de părere că aceste nave trebuiau să fie cât mai mici și mai mobile, să fie dotate cu armament monocalibru și să nu aibă mai mult de o turelă binată și să existe și nave identice care să poată fi dotate cu piese cu tragere curbă. Protecția antiaeriană a zonei fluviale trebuia făcută cu nave speciale armate cu piese A.A., numărul lor trebuind să fie dublat. Ofițerul opina pentru sporirea considerabilă a numărului navelor de recunoaștere și siguranță rapide, protejate și cu armament ușor, Marina dispunând la acea dată doar de o treime din necesar²⁴.

În anul 1937, Direcția Generală a Porturilor și Comunicațiilor pe Apă a prezentat Ministerului Aerului și Marinei un memoriu cu privire la amenajarea Lacului Tașaul ca bază navală și port comercial²⁵. Ca justificare pentru crearea unui nou port militar, în prima parte a memoriului se preciza: „*E de notorietate publică că țara noastră exportă mărfuri voluminoase și cu valoare relativ mică, care neputând suporta costul urcat al transportului pe uscat, sunt obligate a lua calea apei. Cu cât vom avea porturi mai multe și mai bine utilizate, economia națională va profita deoarece produsele noastre vor obține prețuri mai bune*”.

Cu suma de 3,5 miliarde lei se estima amenajarea portului și a bazei navale la Tașaul, comparativ cu circa 3 miliarde de lei cât ar fi necesitat sporirea capacității portului Constanța, fără a rezolva problema adăpostirii navelor Marinei Regale. În aceste condiții, Ministerul Aerului și Marinei a adoptat soluția construirii unui port comercial modern și totodată a unei baze navale pe Lacul Tașaul, cu anexa sa, Lacul Gargalâc. Proiectul data de la începutul anului 1930. Astfel, la 13 februarie 1930, R. Goodden, atașatul militar britanic la București, a avut o discuție pe această temă cu viceamiralul Vasile Scodrea, comandantul Marinei

Militare între anii 1925-1934. Proiectul a fost susținut ulterior atât de amiralul englez R.G.H. Henderson, al treilea lord naval al Amiralității, cât și de inginerul francez Wattier.

În paralel, era susținută ideea construirii unui canal care să unească portul Tașaul cu Dunărea „pentru ca mărfurile din zona liberă să poată lua după nevoie fie calea mării, fie calea Dunării, spre Europa Centrală sau invers”. Acest imperativ se justifica atât din punct de vedere economic cât și din cel militar²⁶. Teama că proiectul ar fi afectat interesele naționale, restricțiile impuse capitalurilor engleze, poziția Angliei la Conferința dezarmării, situația incertă a Strâmtoarelor și opoziția manifestată de Franța au condus la amânarea punerii în aplicare a proiectului.

În luna ianuarie 1937, prin două memorii adresate Regelui Carol al II-lea, locotenent-comandorul Matila Costiescu Ghyka²⁷ arăta că Amiralitatea britanică continua să fie interesată de realizarea planului Henderson. În aceste împrejurări, Regele a cerut Ministerului Aerului și Marinei să reanalizeze acest proiect, viceamiralul Ioan Bălănescu, comandantul Marinei Regale Române în perioada 1934-1937, efectuând în acest scop, în iulie 1937, o vizită de studii în Anglia.

Lucrările au început în luna mai 1938, construcția fiind eșalonată pe trei ani. Suprafața noului port urma să atingă 2 590 ha, mult mai mare decât cea a portului Constanța (74 ha)²⁸. Execuția lucrării era proiectată în trei etape: construcția avanportului, prin amenajarea digurilor de Nord și de Sud; tăierea istmului și intrarea în lac printr-un canal navigabil; construcția cheurilor și realizarea navigabilității pe întreaga suprafață a lacului. Concomitent, urma să se realizeze infrastructura portuară, cu clădiri, ateliere, comandamente, școli etc.

Solemnitatea punerii pietrei de temelie a noului port, care urma să se numească Portul „Carol al II-lea”, a avut loc la 15 au-

gust 1939, de Ziua Marinei Române. Noua bază navală, a cărei amenajare era estimată la 3,5 miliarde lei, urma să îndeplinească atât funcții militare cât și civile. Portul făcea parte dintr-un sistem de lucrări care urma „să facă posibilă atragerea spre România a curentilor comerciali ai Europei și ai Extremului Orient”. Acest sistem de lucrări includea și construcția Canalului „Carol al II-lea” Tașaul-Cernavodă-Dunăre, menit să realizeze conexiunea cu rețeaua existentă și proiectată în Europa Centrală, în special de către Germania și realizarea legăturii cu Marea Baltică, prin Brațul Sfântu Gheorghe, respectiv prin râurile Prut, Nistru sau Vistula²⁹.

Suprafața bazinului portului comercial, proiectat pentru nave cu un pescaj de 10 metri, urma să fie de 130 ha, la care se adăugau 215 ha platforme portuare. Din păcate, cu cei 400 milioane lei alocați inițial, nu s-a reușit decât procurarea utilajelor, amenajarea carierelor, construirea a 32 km de cale ferată, 12 km de șosea, clădiri pentru personal și amenajarea a 6 062 metri de diguri.

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și prăbușirea regimului carlist au determinat sistarea, în anul 1939, a lucrărilor la sistemul Tașaul-Gargalac-Tăbăcărie.

La începutul anului 1937, comandantul Marinei Regale Române, viceamiralul Ioan Bălănescu, a înaintat Ministerului Aerului și Marinei un referat prin care aborda drept prioritară problema amenajării Lacului Tăbăcărie ca bază navală pentru navele Marinei Regale Române, în special pentru submarine. S-a considerat că această soluție este mult mai economicoasă decât precedentele Lacul Tașaul sau Gargalac (proiectul contraamiralului Henderson sau inginer Wattier). Ministerul Apărării Naționale a aprobat acest proiect, din contul special K2 fiind alocați 150 000 000 lei pentru începerea lucrărilor de amenajare.

Proiecte în acest sens au avansat inginerii P.A. Zahariade și Aurel Ioanovici, antreprenorul lucrărilor de consolidare a ma-

lurilor orașului Constanța (în colaborare), ing. N. Greceanu și Direcția Porturilor Maritime. Proiectele necesitau fie devierea șoselei Constanța-Mamaia pe plaja Mamaia, astfel încât să ocolească lacul, fie joncțiunea șoselei de acces la plajă cu șoseaua Constanța-Tulcea, respectiv construirea unui pod turnant, crearea unui anteport, a unui canal de legătură de 6 metri adâncime și amenajarea unui bazin de 55 hectare în interiorul Lacului Tăbăcărie. Acest lac era preferat întrucât se considera că adăpostirea celor trei submarine, împreună cu celelalte nave existente deja, în portul Constanța era imposibilă atât din cauza prejudiciului pe care l-ar fi adus exploatarea comercială a portului cât și din punct de vedere al siguranței navelor.

Întrucât soluția amenajării ca bază navală a Lacului Tașaul (proiectele contraamiralului Henderson și Wattier) se dovedise foarte costisitoare, s-a optat pentru Lacul Tăbăcărie. Acesta prezenta mai multe avantaje: nu necesita crearea de noi linii de comunicații, fiind legat în acea perioadă de orașul Constanța cu cale ferată și șosea; avea pe mal uzină electrică, indispensabilă unei baze pentru submarine; fiind foarte aproape de oraș puteau fi utilizată infrastructura existentă – depozitele, atelierile, cazărțile pe care le deținea Marina și, în plus, toate mijloacele de apărare costieră și antiaeriană cu care Marina ar fi dotat această bază puteau servi deopotrivă portului comercial și orașului Constanța.

La solicitarea Marinei, Amiralitatea britanică a recomandat firma Sir Alexander Gibb & Partners, din care făceau parte două somități în domeniu, respectiv Sir Alexander Gibb, președintele Asociației Britanice a Inginerilor Civili și Sir Leopold Savile. Primul executase construcția Arsenalului Marinei Britanice de la Rosyth, iar al doilea era cel care elaborase planurile Bazei Navale din Singapore.

Conform aprobării Ministerului Aerului și Marinei, la 7 martie 1937 au sosit la București doi ingineri englezi reprezentanți ai firmei Sir Alexander Gibb & Partners, care s-au deplasat la Constanța pentru documentare.

Ulterior, atașatul militar naval la Londra, comandorul Gheorghe Șt. Dumitrescu a informat Marele Stat Major despre rezultatele acestei vizite.

Comandantul Marinei Regale, viceamiralul Ioan Bălănescu, susținea acest proiect, motivând că „*amenajarea acestei baze nu se poate face decât în trei ani, astfel că este imperioasă necesitate ca lucrările să înceapă în primăvara anului acesta. Ministerul Domeniilor a dat consimțământul său pentru ca lacul Tăbăcăria să fie utilizat ca bază de submarine, având avantajul că prin crearea anteportului se va putea crea și un adăpost pentru ambarcațiunile pescărești. Crearea acestei baze va aduce mari servicii orașului prin asanarea văgăunii bântuite de țânțari din jurul lacului care întreține actualmente malaria. Soluționarea urgentă a acestei baze este cerută și de hotărârea de a spori forțele maritime prin noi submarine și vedete rapide. Aceste nave nu găesc actualmente nici un adăpost organizat în portul Constanța*”.

În vederea realizării în regim de urgență a amenajării Lacului Tăbăcăria ca bază pentru submarine, Comitetul Consultativ al Marinei a fost de acord să modifice planul de înzestrare și să se renunțe la construirea unui submarin din cele trei contractate astfel încât cu prețul unui submarin, la care să se adauge suma de 100-150 milioane lei, să se asigure deschiderea și dragarea lacului, precum și apărarea antiaeriană a acestuia.

Evoluția ulterioară a situației politico-militare internaționale, precum și iminența declanșării celui de-al Doilea Război Mondial au determinat renunțarea și la acest al doilea proiect după cel al

bazei navale Tașaul, astfel încât cele trei submarine românești „DELFINUL”, „MARSUINUL” și „RECHINUL”, au fost bazate în continuare în portul Constanța.

Introducerea submarinului în Marina Regală Română

Primele măsuri referitoare la achiziționarea unui submarin pentru nevoile Marinei Române se regăsesc în programul naval adoptat în anul 1921. Inițial s-a optat pentru submarinul francez „OBYRNE”, dar tratativele au eșuat³⁰.

Ulterior a fost preferat partenerul italian dar cu toate că fusese lansat la apă la 22 iulie 1930, submarinul „DELFINUL” nu a putut fi livrat în iunie 1931, conform termenului prevăzut în contract, chiar dacă s-a obținut acceptul părții române de prelungire cu încă o jumătate de an a obligațiilor convenite.

La 23 noiembrie, nava-bază „CONSTANȚA” a escortat submarinul „DELFINUL” spre portul Pola, pentru a efectua probele de recepție. Întrucât acestea nu au corespuns din punct de vedere tehnic, statul român a rechemat în țară comisia de supraveghere, reziliind contractul. Ulterior a dat în judecată Șantierul Naval Quarnaro din Fiume, cerându-i despăgubiri. Procesul judecat de către Tribunalul Ilfov, a dat câștig de cauză statului român, dar, conform legislației italiene, sentința unei instanțe străine împotriva unei întreprinderi italiene nu putea fi aplicată fără avizul statului italian, lucrurile au trenat încă trei ani. În luna august 1935 au fost reluate tratativele cu șantierul constructor, convenindu-se ca acesta să rezolve până în primăvara anului următor problemele tehnice restante. În aceste condiții, nava-bază „CONSTANȚA” a revenit în țară.

La 9 mai 1936 la Fiume – Italia, în cadrul unei solemnități la care au participat și reprezentanți ai Marinei Italiene, a fost arborat pavilionul național la bordul primului submarin din istoria

Marinei Române, botezat „DELFINUL”, conturându-se astfel planul de înzestrare lansat cu zece ani în urmă, care viza dotarea Marinei Regale Române cu trei submarine. La 27 iunie 1936 acesta sosea în țară, sub comanda comandorului Victor Voinescu, fiind oficial încadrat în Divizia de Mare, iar la 15 august 1936, de Ziua Marinei, „DELFINUL” a intrat oficial în serviciu, împlinindu-se astfel vechiul deziderat al marinarilor români de a avea o unitate de luptă subacvatică.

Odată cu intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial, sub comanda căpitanului Constantin-Bibi Costăchescu, „DELFINUL” a participat la operațiuni militare complexe, la 3 iulie 1942 fiind retras de pe front și trimis în Șantierul Naval Galați pentru reparații.

În perioada 1938-1941 s-au bătut primele nituri la cele dintâi submarine montate în țară „RECHINUL” și „MARSUINUL”, ale căror subansamble proveneau din Germania.

Submarinul torpilor „RECHINUL” a fost lansat la apă la 25 mai 1941. A fost armat abia în mai 1943, când i s-au instalat șase tuburi lanstorpilor, un tun de 88 mm A.A. și naval Krupp și un tun antiaerian Oerlikon de 20 mm. La 24 mai 1943 a ajuns la Constanța, sub comanda căpitanului Corneliu Lungu, unde a executat probe și antrenamente, intrând în serviciu în anul 1944. Prima misiune operativă a efectuat-o între 20 aprilie-15 mai 1944.

Proiectat inițial ca submarin minier, „MARSUINUL” a fost lansat la apă în anul 1941 dar a intrat în probe de recepție abia la sfârșitul verii anului 1943. Pe lângă destinația de bază i s-au montat și patru tuburi lanstorpilor, precum și două tunuri, unul de calibru 88 mm cu 150 de lovituri și unul de 20 mm cu 120 de lovituri. Primul său comandant a fost căpitanul Grigore Ciolac.

Astfel, între cele două războaie mondiale, Marina Militară Română a acumulat o vastă experiență tactic-operativă, reușind să-și completeze parcul de nave de luptă cu unități navale de

suprafață, aeriene și submarine, capabile să îndeplinească misiunile specifice pe Dunăre și pe Marea Neagră, atât în timp de pace cât și în campanie.

NOTE

¹ Vezi și Cristian Crăciunoiu, Raymond Stănescu, *Oțel, aburi și torpile. Marina Română în războiul de independență 1877-1878*, Editura Modelism, București, 2001.

² Pentru detalii privind caracteristicile tehnico-tactice și principalele misiuni de luptă ale principalelor tipuri și clase de nave de luptă, vezi Georgeta Borandă, *Nave de luptă românești. Breviar*, în Ion Ionescu, Georgeta Borandă, Marian Moșneagu, *Noi contribuții la istoria Marinei Militare Române*, Editura Muntenia & Leda, Constanța, 2001, p. 131-238.

³ Vezi, pe larg, Valentin Ciorbea, Georgeta Borandă, *Istoricul crucișătorului „ELISABETA”*, Ovidius University Press, Constanța, 2004.

⁴ Vezi, pe larg, dr. Marian Sârbu, *Marina Română în primul război mondial. 1914-1918*, Editura Academiei Navale “Mircea cel Bătrân”, Constanța, 2002 și Raymond Stănescu, Cristian Crăciunoiu, *Marina Română în primul război mondial*, Editura Modelism, București, 2000.

⁵ Pentru detalii, vezi Nicolae C. Petrescu, *Cu tricolorul la catarg. Comandanți de marină în războiul pentru întregirea României*, Editura și Tipografia Europroduct, Pitești, 2002. Idem, *Marinari pe cerul patriei. Piloți și observatori aerieni în războiul pentru întregirea României*, 2003. Idem, *Marina Română în războiul pentru întregirea României*, 2004.

⁶ Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), fond Comandamentul Marinei Militare, dosar nr. 117, f. 1-3.

⁷ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, p. 101.

⁸ Muzeul Marinei Române, *Statul Major al Forțelor Navale. 1860-2005. Tradiții și perspective*, coordonator: căpitan-comandor dr. Marian Moșneagu, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, București, 2005, p. 44.

⁹ Vezi, pe larg, Ion Ionescu, *Politica navală a României între anii 1919 și 1941*, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2002.

¹⁰ Cele patru vedete antisubmarin M.A.S. 1, 2, 3 și 4 (prescurtarea denumirii italiene *motoscafo anti-sommergibile*) au sosit în țară: două în anul 1921 și celelalte două în 1922. Până în anul 1924 au făcut parte, împreună cu cele patru canoniere, din Gruparea de Dragaj. Din 1924, vedetele M.A.S. 3 și M.A.S. 4 au intrat în compunerea Grupului Naval de Luptă, împreună cu canonierele “STIHI”, “DUMITRESCU” și “LEPRI”, iar M.A.S. 2, împreună cu canoniera “GHICULESCU”, din Grupul Naval de Instrucție. Din cauza unor deficiențe de construcție și a eficacității lor precare, vedetele tip M.A.S. au fost scoase din dotarea Marinei Militare Române în anul 1927.

¹¹ Vezi, pe larg, căpitan-comandor dr. Marian Moșneagu, *Regele și Regina Mării Negre. File din istoricul distrugătoarelor & fregatelor “REGELE FERDINAND și „REGINA MARIA”*, Editura Muntenia, Constanța, 2005.

¹² Detalii în căpitan-comandor dr. Marian Moșneagu, *Odiseea navei-școală „CONSTANȚA”*, Editura Muntenia, Constanța, 2004.

¹³ *File din istoria militară a poporului român*, vol. IV, Editura Militară, București, 1977, p. 132.

¹⁴ Petre George, Ion Bitoleanu, *Tradiții navale românești*, Editura Militară, București, 1991, p. 229.

¹⁵ Locotenent-colonel Teodor Radu, *Din zborul nostru*, Institutul de Arte Grafice E. Marvan, București, 1930.

¹⁶ Vezi, pe larg, Nicolae C. Petrescu, *Marinari pe cerul patriei. Piloți și observatori aerieni în războiul pentru întregirea neamului*, Editura și tipografia Europroduct, Pitești, 2003.

¹⁷ Detalii, în Aurel Pentelescu, Cristian Crăciunoiu, Jipa Rotaru, *Hidroaviația României*, Modelism Internațional, București, 1994.

¹⁸ Detalii tehnice și descrierea amănunțită a aparatului în *Înzestrarea Armatei Române în perioada interbelică. Documente*. vol. I 1919-1930, Editura Academiei Tehnice Militare, București, 2000, p. 237-241.

¹⁹ “Revista Marinei”, Anul III, nr. 3, iulie-septembrie 1928, p. 109-111 și Marian Moșneagu, *Ziua Marinei la români*, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2002, p. 30.

²⁰ Apud *Hidroaviația în lupta pe mare*, în Jipa Rotaru, Ioan Damaschin, *Glorie și dramă. Marina Regală Română 1940-1945*, Editura “Ion Cristoiu”, București, 2000, p. 121-125.

²¹ *Necesitatea aviației de informare la marină și cooperarea ei cu marina*, în “Revista Marinei”, nr. 4-5/aprilie - mai 1948, p. 17.

²² Autorul lucrării *Hidroaviația* (1930).

²³ Vezi și *Piloți deasupra mării*, în "Marina Română", nr. 73 (noiembrie 2000), p. 22 - 23.

²⁴ Arhivele Militare Române, fond 1683, dosar nr. 1607, f. 10-11.

²⁵ De-a lungul anilor, au fost analizate mai multe ipoteze de amplasare a unei asemenea baze navale: Mangalia, Siutghiol, Techirghiol, Lacurile Razelm, cu derivațiile Sinoe și Babadag, Sulina, Lacul Tăbăcărie din Constanța, propus și ca bază navală pentru submarine, Sfântu Gheorghe și Tașaul. Pe lângă faptul că țărmul era stâncos, Mangalia prezenta dezavantajul strategic că era prea aproape de frontiera bulgară. Orientarea Lacului Tașaul (Est-Nord), plasarea la 24 km Nord de Constanța și înălțimile înconjurătoare care avantajau apărarea pe uscat și cea antiaeriană, posibilitatea construirii unei rade exterioare portului prin instalarea unui dig derivat pe linia NS de la Capul Midia, au dat câștig de cauză acestuia.

²⁶ A.M.R., fond 1683, dosar nr. 1607, f. 6-7.

²⁷ Matila Costiescu Ghyka (1881-1965), ofițer de marină, matematician și estetician român, fost atașat naval la Petersburg și Londra. Stabilizat în Franța, a fost unul dintre precursorii "esteticii informaționale" și al "poeticii matematice". A elaborat o teorie matematică a formelor cu valoare estetică („Estetica proporțiilor în natură și în arte”) și studii asupra funcțiilor ritmului (“Eseuri despre ritm”). Amănunte în Matyla Ghyka, *Curcubeie*, Vol. I, *Popasuri ale tinereții mele* și Vol. II, *Fericit ca Ulise ...*, prefață de Patrick Leigh Fermor, traducere de Georgeta Filitti, Editura Curtea Veche, București, 2003.

²⁸ Ion Ciupercă, *Problema construirii unei baze navale în România (1919-1939)*, în *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 1996, p. 89.

²⁹ *Ibidem*, p. 90.

³⁰ Comandor Ion Ionescu, *Chestiunea achiziționării submarinului "OBYRNE"*, în "Anuarul Muzeului Marinei Române", tom IV/2001, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2002, p. 217.

CONSIDERAȚII ASUPRA LOCULUI ȘI ROLULUI AERONAUTICII ÎN CADRUL ORGANISMULUI MILITAR ROMÂNESC INTERBELIC

Șerban Liviu Pavelescu

Armă relativ nouă, aeronautica se înscrie, alături de tancuri, submarine, de armele automate și de căile ferate în seria de mutații pe care avansul tehnologic și progresul științific le aduc în câmpul de luptă. Perioada lor de apariție, sfârșitul secolului XIX și debutul celui următor, XX, coincide, în linii mari cu o transformare de substanță a naturii războiului și cu o intrare a acestuia în faza sa industrială¹. Dacă, pentru căile ferate și pentru mitralieră, Primul Război Mondial aduce o punere în valoare și utilizare la potențiale de vârf, pentru celelalte arme menționate acest conflict este doar un preambul la dezvoltarea pe care o vor cunoaște pe parcursul anilor interbelici, a celui de-al Doilea Război Mondial și ulterior.

Evoluțiile pe care aeronautica le consemnează în această perioadă sunt ilustrative în acest sens, iar evoluția accelerată pe care noul domeniu o cunoaște de la debutul luptelor, când are drept unice întrebări legătura și observația aeriană, și până la încheierea conflictului mondial, când toți beligeranții au constituite unități de luptă specializate, de aviație de vânătoare și bombardament, de observație, de recunoaștere și de transport, este remarcabilă. Aeronautica iese din conflictul mondial ca o

armă pe deplin dezvoltată deși doctrinar și tehnic ea este doar la începutul dezvoltării sale².

Făcând parte dintre primele state preocupate de explorarea și utilizarea în scopuri militare ale posibilităților pe care le deschidea aeronautica pe câmpul de luptă (avem în vedere aici utilizarea unor aeroplane la manevrele regale de la începutul secolului XX și experimentele asupra capacităților inedite în domeniul observației/ recunoașterii și transmisiei de informații-legătură practicate în cadrul acestora), România intră în război cu doar un embrion de forță aeronautică³. Experiența beligeranților și evoluția rapidă pe care această armă o cunoscuse printre beligeranți în primii doi ani de conflict nu trecuse neobservată, dar lipsa de resurse financiare și mai ales de capacități interne industriale necesare pentru producerea și susținerea unei arme tehnice cu cerințe extrem de înalte vor face ca statul român să se găsească într-o situație mai mult decât inferioară în acest domeniu pe parcursul primului an de lupte⁴. Opera de reorganizare a armatei române desfășurată în iarna 1916-1917 în Moldova cu sprijinul preponderent al Misiunii Militare franceze condusă de generalul Henri Mathias Berthelot va atinge și acest domeniu laolaltă cu multe alte arme tehnice, exemplele notabile în acest sens fiind aerostația și transmisiunile⁵. În conformitate cu Ordinul 4.122 din 7 decembrie 1917, Aeronautica Militară română era reorganizată din temelii⁶.

Direcția Aeronautică, proaspăt înființată pe vechile structuri, ieșea din subordinea Geniului Militar. În cadrul său erau create două servicii, unul pentru Aviație și unul de Aerostație. Erau prevăzute, totodată, în schemele Direcției Aeronautice, crearea unui parc central de materiale de aviație, a 3 grupuri de aviație, 2 escadrile independente, 3 subunități de aerostație, un serviciu fotoaerian, unul de aerologie și un centru de instruire. Structura

organizatorică reflecta îndeaproape modul francez de concepere a rolului și misiunilor aviației militare și experiența războiului static, de tranșee, specific primei conflagrații mondiale.

Sfârșitul războiului lasă România, pe de o parte cu o lecție învățată asupra importanței aviației pe câmpul de luptă atât în plan strategic cât și tactic, cu structuri de comandă și cu o organizare de armă coerente și adaptate pentru cerințele de atunci ale armatei⁷. Pe de altă parte ridică, la fel ca pentru toate celelalte arme ale momentului, problema evoluțiilor, tehnice și științifice, pe care această armă doar începuse a le înregistra și a dezvoltărilor doctrinare, tactice și strategice pe care deschiderea acestui nou domeniu al câmpului de luptă le impunea și care promiteau să schimbe însăși natura conflictului armat.

În structurarea demersului de față, care, în conformitate cu titlul anunțat, are drept obiect investigarea dimensiunilor reformei și evoluțiile pe care aeronautica militară românească le înregistrează în anii interbelici vă propunem două mari direcții de acțiune.

Mai întâi, avem în vedere o trasare a unui tablou general al evoluțiilor, în special doctrinare dar și tehnice, înregistrate de domeniul aeronautic în anii interbelici. Acest prim pas este, socotim noi, indispensabil în evaluarea corectă a stadiului atins în dezvoltarea aeronauticii militare de către autoritățile române în anii interbelici și inserarea acestor evoluții într-un tablou mai general.

A doua direcție o constituie procesul de evoluție propriu-zis al aeronauticii militare și civile românești, caracteristicile și determinările asociate acestuia.

În plan internațional, evoluția aeronauticii militare în anii interbelici a fost dominată de câteva întrebări fundamentale. Una

dintre acestea a fost a modului în care noua armă urma să fie inserată în organismul militar, în structurile administrative și de comandă ale acestuia. Întrebarea, care a dat naștere la diferite și aprige controverse, în cadrul unui organism militar în care domina o stare concurențială în privința resurselor materiale, umane și financiare, deriva dintr-o chestiune fundamentală aceea a rolului și misiunilor ce reveneau aviației în câmpul de luptă. Această ultimă chestiune este de altfel și corolarul întregii debateri asupra aviației pe parcursul întregii perioade interbelice. Ea se va releva a fi un factor determinant și precumpănitor și în direcțiile de dezvoltare explorate și adoptate de către marile armate ale lumii acelor timpuri în dezvoltarea și structurarea aeronauticilor lor militare.

Întrebarea nu era una nouă, ea fiind asociată modului în care aeronautica a apărut și s-a dezvoltat în câmpul de luptă. Limitată inițial, date fiind posibilitățile tehnice ale aparatelor de zbor, la observație și legătură, aeronautica militară se dezvoltă rapid, vânătoarea și bombardamentul fiind principalele noi dimensiuni pe care le capătă pe parcursul anilor primei conflagrații mondiale. Modul de utilizare a noilor posibilități tehnico-tactice ale aviației este cel care va naște controversele în discuție și care va structura, în perioada de interes, două mari curente de opinie.

Pe de o parte, cercuri conservatoare, utilizând și dezvoltând experiența primei conflagrații mondiale vor insista pe subordonarea și integrarea aeronauticii militare ca și componentă tehnică, asemenea tancurilor ori submarinelor, în vechile arme existente – terestră și marina. Aceasta presupunea o divizare a forțelor aeriene și o subordonare a lor, din toate punctele de vedere, comandamentelor forțelor armate existente. Consecința directă a unei astfel de viziuni era utilizarea aproape exclusivă a aviației pentru misiuni de ordin tactic și în strânsă legătură cu

nevoile marilor unități terestre ori maritime în conflictul armat. Mai mult decât atât, dimensiunea strategică, regruparea de forțe de aviație numeric semnificative și utilizarea lor pentru atingerea unor obiective depășind cerințele directe ale câmpului de luptă pe care le presupunea o astfel de viziune, era considerată în aceeași perspectivă a utilității pentru necesitățile directe ale frontului și marilor unități militare angajate în luptă. Din această perspectivă asupra utilității și utilizării forțelor aeriene în luptă va deriva, ulterior, ideea binomului tanc-avion atât de clar ilustrată de campaniile anilor 1939-1941 purtate de armata germană⁸. Aceasta în condițiile în care viziunea asupra câmpului de luptă era una dinamică, manevrieră. În condițiile în care sus-menționata viziune era una statică, având în vedere repetarea experienței ultimului – război vezi cazul francez⁹ –, fragmentarea și utilizarea punctuală se vor dovedi dezastruoase. În același timp se cuvine să subliniem faptul că datele de bază caracteristice celor două exemple invocate în discuție sunt similare. Ambele dispun de o armă distinctă a aerului cu structuri, inclusiv politice, proprii de conducere și cu echipamente și resurse tehnice similare. Diferența vine din viziunea asupra modului de purtare și naturii conflictului și, de asemenea, din modul în care au fost structurate și dezvoltate programele de înarmare și dezvoltare ale aeronauticii militare ale celor două state.

De cealaltă parte a baricadei se situează partizanii aeronauticii militare ca nouă armă, distinctă, separată de cele tradiționale și structurată ca atare în interiorul organismului militar. În viziunea acestora, aeronautica militară asigură misiuni în câmpul tactic în sprijinul forțelor terestre și maritime, dar are drept misiuni principale asigurarea apărării antiaeriene în adâncimea teritoriului național și lovirea punctelor sensibile ale adversarului, distrugerea capacităților sale industriale, a celor de transport și tele-

comunicații și, nu în ultimul rând, a moralului populației civile. Ne aflăm în fața unei imagini intransigente asupra războiului care îl vede numai ca unul total și care propovăduiește utilizarea minimului de efort pentru maxim de efecte. Exponenții doctrinari proeminenți ale acestei orientări sunt generalii, american, Billy Mitchell și italian, Giulio Douhet. În ceea ce privește forțele aeriene, exemplificarea coerentă a adoptării în practică a acestui model este, pentru cea mai mare parte a perioadei interbelice, armata italiană. Organizată de foarte timpuriu în conformitate cu principiile doctrinare ale teoreticianului războiului aerian strategic, generalul Giulio Douhet¹⁰, aeronautica militară italiană se va dovedi, la proba războiului, incapabilă să transpună aceste principii în realitate ca urmare a incapacității susținerii scopurilor și misiunilor tactice și strategice din punct de vedere tehnic și material¹¹.

Celelalte două exemple de invocat sunt Statele Unite, unde, după o dezbateră extrem de aprinsă pe parcursul întregii perioade interbelice și după conflicte extrem de puternice administrative, forțele aeriene ajung spre sfârșitul perioadei să structureze și să promoveze un concept strategic apropiat de cazul doctrinar în discuție, concept strategic care dispune și de o susținere tehnică adecvată¹² – avem în vedere avioanele de bombardament B-17 și B-24, precum și cel de vânătoare P-38 în studiu încă din a doua jumătate a anilor '30 și aflate, de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial în producția de serie. De partea cealaltă se situează Marea Britanie care iese din război cu o aeronautică militară constituită în armă distinctă și cu o concepție doctrinară în evoluție¹³. Aceasta va privilegia, în condiții specifice ce includ, printre altele, ca factori determinanți o poziție geografică specifică și resurse umane și materiale limitate, folosirea extensivă cu scopuri strategice a aviației. Dezvoltarea de capacități de

detectare și apărare a teritoriului național este combinată cu o dimensiune strategică dominantă, cu accent pe folosirea extensivă a aviației de bombardament strategic.

În acest tablou complex, aeronautica militară românească cunoaște, pe parcursul anilor interbelici, o evoluție inegală și cu multiple determinări. De la bun început se cuvine să subliniem faptul că atât factorii de decizie cât și specialiștii sunt la curent și parte activă cu marile dezbateri de idei precum și cu evoluțiile tehnice din domeniul aeronautic în plan internațional. În analiza căilor urmate de aeronautica militară românească în evoluția sa în anii interbelici și în înțelegerea stării de lucruri existente la intrarea României în al Doilea Război Mondial, amândouă considerate în epocă departe de a fi satisfăcătoare, principalii factori obiectivi ce trebuie avuți în discuție sunt resursele financiare și cele materiale și tehnice de care a dispus statul român în epocă. Se adaugă acestora factori subiectivi externi dintre care cel mai important este, credem noi, corupția endemică ce afecta elitele conducătoare și nu numai ale României precum și gradul rapid de uzură morală și materială caracteristic materialului de aeronautică. Considerăm ilustrativă pentru această din urmă observație intervenția în cadrul ședinței din 23 mai 1936 a Consiliului Superior al Armatei a ministrului apărării naționale, generalul de corp de armată adjutant, Paul Angelescu care arăta¹⁴:

„Această armă (aviația n.n.) a căpătat o importanță covârșitoare pe câmpul de luptă. Din nenorocire, aviația este, nu cum s-a spus, arma săracului, ci exclusiv arma statelor bogate.

În adevăr, aviația este arma cea mai scumpă fiindcă este singurul material care se consumă și care se distruge în cursul unui an în proporție de cel puțin 20% din numărul total al avioanelor.

Este arma cea mai scumpă fiindcă necesită zilnic cheltuieli de întreținere și consum inerente zborurilor pentru pregătirea și antrenamentul piloților.

Este arma cea mai scumpă pentru că viața avionului în afară de deteriorările inevitabile prin întrebuințarea lui în mod continuu și distrugerile care survin este foarte redusă și prin perfecționările neconținute ce i se aduc și din care cauză peste 2-3 ani, avionul devine perimat, nemaivând o întrebuințare adecvată pe câmpul de luptă.”

Dincolo de aceste considerente asupra cărora vom reveni, în analiza noastră asupra evoluției interbelice a aeronauticii militare românești se cuvine de la bun început să stabilim termenii de discuție. Considerăm reformă o restructurare de substanță cu consecințe de amploare în cadrul organismului militar. În cazul nostru nu putem vorbi cu adevărat de o reformă a aeronauticii militare românești, diferitele formule și structuri organizatorice pe care le cunoaște aeronautica română având un caracter evolutiv și nu unul de reformă radicală.

Direcție Superioară în cadrul Ministerului Apărării¹⁵, aeronautica militară devine, la 1 ianuarie 1924¹⁶, un Inspectorat General ce se transforma în 1932 în Subsecretariatul de Stat al Aerului¹⁷. Ulterior, pe măsură ce era evidentă o creștere a pericolului de război și în condițiile în care România demarează, la rândul său, un efort important de reînarmare și înzestrare, în 1936, este creat Ministerul Aerului și Marinei¹⁸.

Un punct important asimilabil unei modificări de substanță și unei reforme importante este reprezentat, în opinia noastră, de pachetul de legi ce instituie măsuri pentru pregătirea teritoriului și a populației pentru apărare, pachet de reglementări adoptat începând cu 1930¹⁹ și care reprezintă punctul în care autoritățile guvernamentale acceptă și își însușesc o modificare fundamentală

a modului de purtare a războiului – conceptul de război total. Modificările de substanță în modul de concepere a operațiilor militare precum și consecințele în misiunile ce revin diferitelor categorii de forțe armate și autorități civile fac din aceste legi un punct de ruptură și reformă.

Un alt concept pe care dorim să îl introducem în discuție este acela al modernității. Din perspectiva modernizării, aeronautica, laolaltă cu alte specialități tehnice, precum motorizatele, tancurile, transmisiunile, serviciul meteorologic sunt purtătoare ale progresului tehnic și vârfuri de lance în promovarea modernității și modernizării în armata română. Dezvoltarea acestor arme, locul pe care îl ocupă în cadrul organismului militar și transformările pe care le antrenează încadrează acest proces. Mai mult decât atât, în contextul și perspectiva citate, aeronautica, laolaltă cu celelalte arme tehnice devin și promotoare ale progresului și modernizării în interiorul societății românești în ansamblul său. Resursele limitate fac, de altfel, aceste procese inevitabile, una dintre caracteristicile evoluției aeronauticii militare în interbelic în România și nu numai fiind interconectarea sa cu instanțele civile, corespondența și chiar coordonarea sa cu evoluția aeronauticii civile.

Preocupări cu privire la dezvoltarea aeronauticii, preocupări izvorâte din aprecierea corectă a importanței deja dobândite și a evoluțiilor posibile ale acestei noi arme în contextul interbelic, analiză susținută de experiența conflictului mondial abia încheiat, există de la bun început în armata română în perioada de referință a prezentului demers.

Un studiu al Direcției Aeronauticii din 22 august 1919 fundamentând și descriind o posibilă reorganizare a Aeronauticii militare române sublinia, făcând bilanțul experienței conflictului mondial trecut:

„Aeronautica Militară Română a avut și ea continua tendință de a urma drumul indicat de evoluția Aeronauticilor celorlalte puteri. Atât Marele Cartier General cât și Ministerul de Război ar fi înfăptuit, desigur, progresele indispensabile cerute de evenimente dacă un factor primordial nu ar fi fost aproape irealizabil: **procurarea materialului**. Prin izolarea ei geografică de aliați, România nu a putut din 1917 să-și mai procure avioanele așteptate cu nerăbdare și oprite pe drum de armistițiul rus. Cu puținul material vechi și uzat rămas din campania 1916-1917 a trebuit succesiv să rezolve problemele grele de a întreține pregătirea de război din 1918, de a colabora la remobilizarea din 28 octombrie 1918, de a satisface cerințele trupelor de la Nistru și Munții Apuseni, în fine, de a colabora, pe cât posibil, la etapele succesive care au dus armatele noastre întâi la Tisa, apoi la Budapesta”²⁰. În continuare materialul insista asupra necesității stringente, pe de o parte, de a acoperi necesarul prin comenzi de avioane pe piețele aliate iar, pe de alta, de a crea în țară bazele unei industrii de profil necesară pentru susținerea în caz de conflict a forței aeriene necesare armatei române. Această prevedere va deveni o constantă a tuturor eforturilor de înzestrare/dotare derulate de către armata română în acest domeniu pe parcursul întregii perioade interbelice. Când afirmăm aceasta luăm, desigur, în considerare documentele, referatele și analizele emanând de la diferite instanțe de specialitate din cadrul Marelui Stat Major ori a Ministerului de Război. Dincolo de deziderate, la întâlnirea cu interesele politice și personale ale factorilor de decizie în domeniu, realitatea este un pic diferită. Nu vom insista aici asupra unor afaceri răsunătoare precum Fokker ori Siskin soldate cu pierderi atât materiale, dar și, fapt cu atât mai regretabil, umane²¹. Ce interesează în context este conceperea dezvoltării aeronauticii militare române ca un factor de dezvoltare

economică și socială, ca o dimensiune a modernizării de ansamblu a societății românești. Materializarea acestei concepții va veni în etape succesive. După începuturi timide – avem în vedere fabricarea de avioane la uzinele ASTRA din Arad²² ori de hidroavioane la Societatea de transport Constanța²³ – în 1925 se înființează la Brașov uzinele IAR²⁴. Ele se adaugă unor stabilimente industriale similar interesate de fabricarea de armament de diferite tipuri și categorii precum UDR Reșița, Malaxa ori SET.

Preferința pentru comenzi pe piața externă, instabilitatea în opțiuni și preferințe, instabilitate reflectând fidel și schimbările de putere și jocurile de interese din viața politică românească vor marca însă evoluția aeronauticii române. Criza economică și reducerile dramatice operate în bugetele Ministerului Apărării în anii 1929-1933 își vor aduce și ele contribuția²⁵.

Programul de înarmare și dotare cu echipamente noi performante a întregii armate române și, în speță, a aeronauticii române, ce este lansat pe o perioadă de cinci ani începând cu 1934²⁶, are câteva rezultate importante, dar, în condițiile eforturilor de înarmare în curs în celelalte state europene și lipsei de disponibilități la export a respectivelor industrii naționale, capacitățile insuficiente de producție autohtone vor conduce la o situație cel puțin îngrijorătoare a aeronauticii militare române la debutul celui de-a Doilea Război Mondial.

O evaluare a stării aeronauticii române, a nivelului și performanțelor înarmării aeriene a României din 19 ianuarie 1938 constată acest fapt concluzionând:

„Opera criminală nu constă numai în faptul că aceste motoare și avioane vor produce o serie de accidente mortale, nici prin aceea că reprezintă o sumă fabuloasă, ci mai ales prin aceea că dau falsa iluzie a unei înarmări”²⁷.

Cele peste 40 de tipuri distincte de avioane²⁸ de mărci și state de proveniență diferite, tributare în marea lor majoritate de importuri pentru susținerea resursei de zbor, învechite (avionul Bloch 210 de bombardament mijlociu ce a făcut și campania anului 1941 și care avea, la data intrării în război, deja mai mult de 10 ani de serviciu) transformau aeronautica militară românească într-o glumă de proporții colosale pe care cele câteva escadrile de avioane relativ noi de la Hawker Hurricane la IAR 80 nu o puteau decât cu mare greutate controla.

Cealaltă dimensiune definitorie a procesului evolutiv prin care trece aeronautica militară românească în perioada interbelică – cea doctrinară – reflectă fidel condițiile materiale și economice descrise mai sus. Stat cu resurse limitate și cu o capacitate limitată de dezvoltare a unei producții proprii de specialitate, România a optat de la bun început pentru o abordare judicioasă a provocărilor din domeniul aviației militare. De la bun început, și acesta este unul din punctele pentru care susținem aserțiunea inexistenței unei veritabile reforme în domeniu, aeronautica militară a fost organizată ca un corp distinct al armatei române sub coordonarea unei Direcții Generale. Concepția de utilizare în luptă a aviației a reflectat, pe de o parte, condițiile materiale existente (număr de aparate, caracteristici tehnico-tactice, posibilități de utilizare în luptă), precum și experiența statelor aliate acumulate în anii de război ce au precedat intrarea României în primul război mondial cât și după aceea. O operă de maximă importanță în implementarea experienței acumulate în luptă în interiorul aeronauticii militare românești l-a avut activitatea Misiunii Militare franceze din anii 1916-1917.

Perioada interbelică a însemnat pentru aeronautica militară românească o balansare fină între nevoile tactice ale trupelor și urmarea unui model francez ce prevedea dispersarea în subor-

dinea directă a diviziilor și corpurilor de armată a unor elemente de aeronautică pentru nevoile imediate ale acestora în cadrul operațiilor militare și conștientizarea tot mai acută a schimbării naturii războiului și, din acest punct de vedere, al schimbării de rol și misiuni indusă în domeniu. Pachetul legislativ ce reglementează pregătirea teritoriului pentru apărare și reglementează organizarea apărării antiaeriene ilustrează aceste evoluții. Identificarea și ierarhizarea de puncte sensibile pe teritoriul național, identificarea de aglomerări urbane și industrii strategic importante, coordonarea măsurilor de apărare A.A. a acestora, dezvoltarea ideii unor dispozitive integrate incluzând artileria A.A., apărarea pasivă, aviația de vânătoare și autorități civile susțin modificările de mod de concepere a războiului, în mijloacele și strategiile de purtare a acestuia²⁹. Cu toate acestea, mijloacele la dispoziție și conceperea participării statului român la un conflict armat numai în scop defensiv și în coordonare cu aliații în cadrul unei coaliții ori alianțe vor limita opțiunile și liniile de dezvoltare ale aeronauticii militare române care se va orienta către dezvoltarea unor aparate de aviație de vânătoare cu caracteristici superioare, dar lipsite de o rază strategică de acțiune și care nu vor include o aviație de bombardament strategic, ci doar una de nivel tactic. Că a fost o acțiune deliberată, calibrată în cunoștință de cauză pe nevoile defensive și pe resursele existente o ilustrează aceeași intervenție a ministrului Apărării Naționale, generalul Paul Angelescu din 23 mai 1936³⁰:

„Pentru toate aceste motive, principiile de întrebuintare cu caracter exclusiv ofensiv al aviației, vorbesc de teoria lui Douhet, care nu admite caracterul defensiv și, în special colaborarea cu armata, nu poate fi ținut în seamă chiar dacă aceste principii ar avea o valoare reală de aplicațiune ceea ce este astăzi contestat. De altfel aceste principii de întrebuintare mai cer și condițiuni

speciale de aplicare pentru fiecare țară în parte, în raport cu natura fruntariilor, în raport cu posibilitățile inamicului și în raport cu echilibrul variabil ce trebuie să existe pentru fiecare țară între armata de uscat, armata de apă și armata aerului după cum recunoaște chiar gen Douhet (...).

Pornind de la toate aceste considerațiuni și de la noțiunea care poate fi considerată ca un postulat și anume că puterea aviației este în raport cu puterea financiară a statului, este evident că pentru noi un rol exclusiv ofensiv al aviației trebuie de la bun început exclus și nu ne rămâne decât să admitem pentru aviație, ca rol principal, acela de cooperare cu armata, apoi un rol defensiv în legătură cu apărarea A.A. și, în sfârșit, un rol ofensiv, limitat, pentru anumite cazuri...”.

NOTE

¹ Cf. Jean Louis Dufour, Maurice Vaisse, *La guerre au XXème siècle*, Hachette, Paris, 2003, p. 15-17.

² John Gooch, eds., *Airpower: Theory and Practice*, Frank Cass, London, 1995, *passim*.

³ Începuturile organizării aeronauticii românești sunt puse de către legea privind organizarea aeronauticii din 20 aprilie 1913 ce introduce aeronautica ca armă distinctă în organica armatei române cu misiuni și roluri proprii. *Istoria Aviației Române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 81.

⁴ Între eforturile de pregătire a armatei române pentru război și de adaptare la cerințele acestuia în lumina experienței acumulate în primii ani ai primei conflagrații mondiale, se numără și cele ce privesc aeronautica militară română. Prin Decretul 305 al Ministerului de Război din 10 august 1915 se procedează la o reorganizare a aeronauticii militare și la crearea unui Corp de Aviație și a patru secții de aerostație. În mai 1916 acestor structuri li se adaugă un Serviciu Fotoaerian. Vezi Șerban Pavelescu, *Evoluții interbelice ale aeronauticii militare române. Problematika organizării, instruirii, dotării și înzestrării aviației militare române în perioada anilor 1919-1934*, în Horia Dumitrescu, coord., *Omagiul istoricului Dan Berindei*, Editura D.M.Press, Focșani, 2001, p. 313-329.

⁵ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et Russie méridionale, 1916-1918: genèse, aspects diplomatiques, militaires et culturels avec leurs incidences, prolongements et perspectives*, Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes, 1999, p. 150-164, 343-370.

⁶ Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), fond 458, dosar nr. 14, f. 37.

⁷ Odată cu încheierea războiului, la demobilizarea armatei române din 1921 s-a procedat la o reorganizare de substanță a aeronauticii militare române de natură să răspundă cu succes misiunilor sale decurgând din necesitățile de apărare ale României Mari și contextul geopolitic și geostrategic interbelic. *Ibidem*, fond 948, dosar nr. 682, filele 521, 691, 749-750.

⁸ Vezi James S. Corum, *The Luftwaffe: Creating the Operational Air War, 1918-1940*, Lawrence, University Press of Kansas, 1997, *passim*.

⁹ Este cazul Franței a cărei Aeronautică militară, deși dotată și înzestrată la nivelul celor mai performante echipamente existente în armatele importante ale vremii, va acuza din plin, pe timpul campaniei 1939-1940 deficiențele organizatorice și doctrinare ce au împiedicat-o să joace un rol cu adevărat important în derularea operațiunilor militare. Vezi în acest sens o excelentă discuție asupra problematicei în A.D. Harvey, *The French Armée de l'Air in May-June 1940: A Failure of Conception*, în „Journal of Contemporary History”, vol. 25/1990, p. 447-465.

¹⁰ Giulio Douhet, *The Command of the Air*, Office of Air Force History, Washington, 1983.

¹¹ *The Army Air Forces in World War II*, vol. 1, *Plans and Early Operations. January 1939 to August 1942*, Office of Air Force History, Washington, 1983, p. 82-85.

¹² *Ibidem*, p. 33-71.

¹³ Malcom Smith, „A Matter of Faith”: *British Strategic Air Doctrine before 1939*, în „Journal of Contemporary History”, vol. 15/1980, p. 423-442.

¹⁴ Serviciul Istoric al Armatei, fond Microfilme, rola P II 2.481, c. 535-536.

¹⁵ Direcția Superioară a Aeronauticii era creată în 1919 odată cu reorganizarea la care se procedează în structurile Ministerului de Război și Marelui Stat Major la trecerea la cadre de pace a armatei române și desființarea Marelui Cartier General. În subordinea acestei Direcții Superioare se aflau Direcția 10 Aeronautică și Serviciul Medical Aeronautic precum și 5 grupuri de aviație (1 și 5 de recunoaștere, 2 de bombardament, 3 vânătoare și 4 de instrucție), 1 grup de exploatare, 1 grup aerostație și o escadrilă de hidroaviație. Prin intermediul Direcției 10 aeronautică, Direcția Superioară a Aeronauticii își subordona,

totodată și Arsenalul Aeronautic și Depozitul Central de Materiale (vezi Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 30/1919, filele 229-230; Serviciul Istoric al Armatei, fond 948, dosar nr. 682, fila 521).

¹⁶ Inspectoratul General al Aeronauticii, organ de comandă și instrucție cu un Stat Major propriu subordona toate unitățile de aviație, aerostație și artilerie A.A.. Aviația militară, inclusă în organica sa, dispunea de 2 flotile aviație, flotile de Aviație de Luptă, de Aviație de Gardă și cea de Hidroaviație. Lor li se adăugau flota de aerostație și regimentul 1 de artilerie A.A. În subordinea directă a Inspectoratului se afla și Comandamentul Școlilor și Centrelor de Instrucție Aero (creat în 1923) și Direcția Superioară a Aeronauticii, menținută ca structură cu atribuții tehnice și Administrative. Prin aceste reglementări cumulate cu Legea relativă la organizarea armatei, treceau în subordinea Inspectoratului General și Direcția Aviației Civile din cadrul Ministerului Comunicațiilor precum și Institutul Meteorologic Central de la Ministerul Agriculturii (vezi Șerban Pavelescu, *op.cit.*, p. 334-336 și *Aripi românești. Contribuții la istoricul aeronauticii române*, Editura Militară, București, 1966, p. 28).

¹⁷ Creat prin efectele legii de organizare a Aeronauticii române, Subsecretariatul de Stat al Aerului avea drept scop conducerea și administrarea în mod unitar a tuturor mijloacelor aeriene naționale, mijloacele de apărare contra aeronavelor și de protecția navigației aeriene de pe teritoriul național, a mijloacelor terestre concurând la buna funcționare și întreținere a materialelor de aeronautică precum și supravegherea și controlul asociațiilor particulare și a oricăror manifestări cu caracter aeronautic din România („Monitorul Oficial”, partea I-a, nr. 129 din 5 mai 1932).

¹⁸ *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, *Evoluția sistemului militar național în anii 1919-1944*, Editura Militară, București, 1989, p. 213-214.

¹⁹ Ulterior creării Comandamentului Apărării Contra Aeronavelor și a Comisiei Superioare de Apărare Pasivă sunt adoptate o serie de reglementări vizând crearea cadrelor necesare pentru pregătirea teritoriului și populației pentru apărarea A.A.. Avem în vedere Regulamentul apărării pasive contra atacurilor aeriene, adoptat prin Decretul din 28 februarie 1933, Instrucțiunile pentru instruirea personalului ce încadrează formațiunile de apărare pasivă ale județelor, comunelor și stabilimentelor industriale de categoria I, a autorităților civile și a populației (1934), înființarea începând cu 15 septembrie 1934, Legea pentru înrolarea în serviciul patriei în timp de război (septembrie 1938), Legea pentru

apărarea antiaeriană activă și pasivă a teritoriului din 3 martie 1939 (*Ibidem*, p. 240-244).

²⁰ Referat al Direcției Aeronautice către Ministerul de Război, nr. 2.245 din 22 august 1919 (A. M. R., fond 485, rola P II 3.974, cadrele 294-295 și urm.).

²¹ Vezi asupra subiectului Valeriu Avram, „*Afacerea Fokker*” (1925-1926), în „*Dosarele Istoriei*”, An III, no. 7 (23), 1998, p. 22-31 și Alina Tudor, *Comisionul doboară aviația*, loc.cit, p. 31-35.

²² Creată în 1921, fabrica de avioane ASTRA va funcționa la Arad până în anul 1925. Producția sa se axează pe producția de avioane de școală, antrenament și observație PROTO-1, 2 și 3, ASTRA-PROTO. Vezi Gheorghe Iacobescu, Octav Ionescu, *Construcții aeronautice românești. 1905-1970*, Editura Militară, București, 1970, p. 37 și urm.

²³ Inițiativă locală ce urmărea să intre pe o nișă de piață creată de nevoia de dotare a aeronauticii române cu o flotilă de hidroaviație și care s-a concretizat în construcția a 3 prototipuri de hidroavioane în conformitate cu un caiet de sarcini public întocmit de Direcția Superioară a Aeronauticii. Din păcate, dotarea s-a făcut cu hidroavioane de import în pofida faptului că prototipurile prezentate și testate îndeplineau condițiile specificate în caietul de sarcini și depășeau ca performanțe aparatele ce au fost importate. *Ibidem*.

²⁴ În activitate din 1925, Industria Aeronautică Română (IAR) este cea mai mare dintre întreprinderile de gen din România interbelică. Producția propriu-zisă începe cu 11 octombrie 1927 dată la care statul român plasează prima sa comandă. După o perioadă în care fabrica își axează activitatea mai ales pe asamblare ori fabricare sub licență, spre finele anilor interbelici, IAR reușește să dezvolte o serie întreagă de proiecte proprii de avioane de bombardament ușor, observație, legătură și vânătoare. IAR se va dovedi o piesă esențială în susținerea efortului de război al aviației militare românești în anii celei de-a doua conflagrații mondiale. Serviciul Istoric al Armatei, fond 946, Ministerul Aerului și Marinei, rola P II 3.1167, dosar 1.560, IAR, c. 190-202. Vezi și *Industria Aeronautică Română. De la IAR CV11 la IAR 99*, în „*Aeronautica*”, an. 1, nr. 1/1991.

²⁵ Bugetul apărării nu a depășit niciodată în anii 1923-1931 15,93% din totalul bugetului național. Media investită în asigurarea nevoilor armatei române pentru perioada mai sus citată a fost de 13,79%. Din aceste sume doar o mică parte erau destinate dotării, înzestrării și modernizării, cea mai mare parte a sumelor fiind utilizate pentru întreținerea curentă a forțelor armate. Mai mult decât atât, odată cu declanșarea și adâncirea crizei economice investițiile în dotare și înzestrare cad de la o medie de 1,4% către 0,03% în 1927 și apoi sunt

sistate până spre 1934 (A.M.R., fond 948, dosar nr. 98, filele 81, 88 și 133 și fond 1365, dosar 346, c. 166-177).

²⁶ Vezi Memoriu cuprinzând Programul de dezvoltare și dotare pentru Aeronautică întocmit de la către Subsecretariatul de Stat al Aerului și înaintat Consiliului Superior al Apărării Țării cu Adresa secretă nr. 501 din 7 noiembrie 1933 (Ibidem, fond 948/46, Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării, dosar 5, rola P II 1.2002, c. 79-90).

²⁷ Ibidem, fond 946, rola P II 3.1145, dosar 1.266, c. 732.

²⁸ Ibidem, rola P II 3.1157, dosar 1.714, c. 319-321.

²⁹ Studiu asupra apărării active A.A. a teritoriului (ibidem, fond 948/46, rola P II 1.2002, dosar 7, c. 306-334).

³⁰ Ibidem, fond 1365, rola P II 2.481, dosar 1711, c. 535-537.

Tehnoredactor: Maria Dumitru

Tiparul executat la Tipografia SEMNE '95

